

LUM 15 2000
CENTRE D'ESTUDIS MOLLETANS

Notes

MONOGRÀFIC:
Retalls del segle XX de Mollet del Vallès

JOAN GALTÉS · JOSEP GORDI · JAUME VILAGINÉS
PERE CASTANO · M^o ÀNGELA MASSAGUER

MOLLET DEL VALLÈS NOTES HISTÒRIQUES

1

EDITA SALA FIVELLER
MOLLET DEL VALLÈS
1987

JAUME VILAGINÉS · XAVIER PEREZ · JOSEP MASATS
JOAN VENTURA · CARME PI · JOAN CORDALAN
JOAN GALTÉS · JOSEP GORDI · JOSEP LLORET
FREDERIC ROS · JAUME BARRERA

VOLUM 4

EDITA
SALA FIVELLER
AJUNTAMENT DE MOLLET DEL V.
1990

LUM 15 2000
CENTRE D'ESTUDIS MOLLETANS

MONOGRÀFIC: Retalls del segle XX de Mollet del Vallès
DIRECCIÓ: M^o ÀNGELA MASSAGUER

Notes

NOTES

VOLUM 25
2010

Aquest llibre ha estat editat amb el suport de

Kao Corporation S. A.

És rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del *copyright*, sota les sancions establertes a la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la repografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstecs públics.

Les lletres de la portada han estat dibuixades per Joan Abelló

© TEXT: Els autors

© EDICIÓ: Centre d'Estudis Molletans-Ajuntament de Mollet del Vallès
(Can Lledó, c/. Comte d'Urgell, 26)

TIRATGE: 900 exemplars

IMPREMTA: IG Santa Eulàlia de Ronçana

ISSN: 1578-6009

ISBN: 978-84-931604-9-4

DL: B-37-059-1987

SUMARI

EDITORIAL	7
PRESENTACIÓ	9
MISCEL·LÀNIA	
Fragments de converses amb l'Abelló	11
Josep Masats	
Anna Bosch Pareras (1950-2009) i la passió per la política.	
Alcaldesa de Mollet entre 1979-1983	17
Antònia Castellana Aregall	
Josep Solà, músic molletà	33
Jaume Boix Pujol	
Els bombardejos del 38 i del 39 a Mollet. La memòria popular II	35
Glòria Arimon i Ventura	
Reflexions sobre la gestió del paisatge de Gallecs	65
Josep Gordi Serrat	
Estàtues-menhirs, testimonis d'una religió que va abastar tot Europa en el tercer mil·lenni aC	81
Pablo Martínez Rodríguez	
El menhir de Mollet, una de les primeres estàtues?	101
Josep Bosch Argilagós	
Les branques de «Fatycounda». (En homenatge a Kemu Faty)	105
Oriol Fort Marrugat	
MONOGRÀFIC	
Presentació	119
Claus i perspectives del diàleg interreligiós	121
Joan B. Martínez Porcell	
Laïcitat i acció de govern	133
Montserrat Coll i Calaf	
Diversitat religiosa i cohesió social	139
Cristina Monteys Homar	
Taula rodona	145
Fitxa d'Art. Josep Fèlix Bentz i Oliver	165
Fitxa d'Art. Joan Garreta	167
La mirada de l'artista. La tria d'Isidre Manils.	169
PUBLICACIONS DEL CENTRE D'ESTUDIS MOLLETANS	
Revista Notes	171
Criteris de publicació de la Revista Notes	185
Col·lecció Vicenç Plantada	191

Editorial

Ens omple de satisfacció poder-vos presentar el número 25 de Notes. D'ençà l'aparició del primer número, l'any 1987, la recerca i la investigació a Mollet han rebut un gran impuls; la seva difusió a través d'aquesta revista ha estat una eina bàsica per donar a conèixer noves dades sobre el nostre passat, el present que ens envolta i també albirar les perspectives de futur.

En aquest exemplar que teniu a les mans, haureu observat que han canviat alguns aspectes: el format és una mica més gran, hem introduït el color i les columnes a l'interior... que, sense deixar l'essència del que és, actualitzen i faciliten la comunicació entre articulistes i lectors.

Pel que fa al contingut, a la miscel·lània trobareu tres articles sobre tres persones de Mollet que ens van deixar fa poc temps: Joan Abelló, Anna Bosch i Josep Solà. Sense ells, Mollet no seria el que és. Josep Masats, Antònia Castellana i Jaume Boix s'encarreguen de recordar-nos-els. Glòria Arimon torna a parlar de les víctimes dels bombardejos de Mollet del 1938 i 1939, mentre que Josep Gordi aporta anàlisi i alternatives en relació amb el paisatge del Gallecs. Continuem amb un article de Pablo Martínez que parla de les estàtues menhirs trobades a Europa i a continuació un de Josep Bosch que ens fa cinc cèntims del menhir trobat a Mollet. Acaba aquesta primera part amb un article d'Oriol Fort que ens introdueix en les arrels d'un molletà procedent de Senegal.

L'apartat de la monografia recull els temes que es van tractar a les XII Jornades del CEM de 2009 amb el títol *Les religions dins de la comunitat molletana: integració i convivència*, on trobareu les conferències del professor Joan B. Martínez, de Montserrat Coll, de Cristina Monteys i les intervencions dels participants a la taula rodona, moderada per Oriol Fort.

La fitxa artística aporta l'habitual col·laboració de Fèlix Bentz, que en aquest número ens parla de l'*Autoretrat d'Oxford*, d'Abelló; i, per primera vegada, l'ampliem amb dues col·laboracions més: una de Joan Garreta, que ens comenta l'obra de la seva col·lecció *El Nadal*, també d'Abelló, i la participació del Museu Abelló a través de la col·laboració del pintor Isidre Manils, que va triar una obra de Planasdurà per a l'exposició «La mirada de l'artista».

Agraïm, un any més, el treball de totes les persones que han fet possible la publicació d'aquest volum. Gràcies!

Consell de redacció
Gener de 2010

Presentació

Aquest exemplar que teniu a les mans és el resultat més tangible, més gràfic i també més preuat de l'existència i el desenvolupament tenaç i allixonador del grup de persones que treballen, des de fa anys, en la dinamització i la difusió dels coneixements sobre Mollet del Vallès i el Baix Vallès. Són concretament quinze anys del Centre d'Estudis Molletans, però són molts més, des de l'any 1987, en què un grup de persones va començar una aventura cultural i identitària que ha servit per vertebrar molt del que avui som i del que sabem que som.

L'Ajuntament de Mollet del Vallès i la Parròquia de Sant Vicenç, mitjançant la Sala Fiveller, van voler oficialitzar i assegurar el suport institucional a aquella iniciativa, una diada de Sant Vicenç de 1994. I ho feien a partir d'un llegat que tenia el senyal més emblemàtic en la revista *Notes*, quan ja portàvem editats set números, el primer de l'any 1988.

Per tot això celebrar el número 25 de la revista és una gran satisfacció. I no és un enunciat protocol·lari, no ho dic perquè és el que pertoca dir a un alcalde. O en tot cas, és molt més que això. És una declaració d'orgull per una feina que té un merescut prestigi entre els estudiosos que s'apleguen al voltant dels centres d'estudis d'arreu del país, i és també el reconeixement d'un alcalde, representant la seva ciutat, al nucli fundador i a totes les persones que després han continuat aquesta tasca ingent i plenament consolidada com un element d'identitat local.

Aquest número 25 implica també una declaració d'intencions: hem fet uns petits canvis de disseny, perquè és important celebrar els aniversaris d'una manera que es noti i que es vegi. El número 12 també va significar un disseny nou, amb el canvi de portada; ara, després de 12 anys, tornem a visualitzar l'esperit del Centre d'Estudis Molletans d'anar endavant i de respondre al seu temps.

Vull acabar agraïnt la feina de totes les persones que des del nucli fundacional o treballant en el CEM i en el *Notes* dia a dia, llibre a llibre, activitat rera activitat, han fet possible aquest balanç tan brillant i aquest patrimoni de saber tan ric. No dic noms perquè sempre és un exercici arriscat i perquè fullejant aquests 25 números els anireu trobant de manera constant. Sí que citaré, perquè estem parlant d'un projecte editorial, la impremta de Santa Eulàlia de Ronçana perquè fidelment, cada any, ha creat aquest llibre i el seu treball ha excel·lit sobre el que és la tasca habitual d'una impremta pel seu rigor, el seu compromís i les seves aportacions.

I gràcies també, d'una manera especial, a totes les persones amigues, col·laboradores, seguidores del CEM, participants en les activitats, a manera d'especialista o com a públic, perquè sense aquesta presència i aquestes aportacions ni l'actiu del *Notes* ni la història del CEM no haguessin estat el que són ni haguessin arribat fins on ho han fet. I Mollet tampoc no seria del tot com és ara.

Josep Monràs i Galindo
Alcalde de Mollet del Vallès
i president del Centre d'Estudis Molletans

Fragments de converses amb l'Abelló

Josep Masats*

El meu primer estudi va ser al galliner de casa. Vaig prendre'n un petit espai a les gallines. Hi vaig pintar un retrat d'en Domingo Galí, que venia per Can Beumala a jugar a cartes. Duia armilla i un bigoti que feia molt d'efecte. Em va regalar una ampolla de conyac «Tres cepas», molt valuós en temps de racionament.

*

La boira baixa, a tocar del Besòs, era densa com una sopa d'all. Quan s'en-
taulava podia durar dies. Es diluïen totes les formes i, cap al migdia, de vegades es veia el sol inconsistent, com una moneda d'or vell que desapareixia en una hora justa.

A les primaveres i les tardors, quan s'ennuolava fèiem una paret de maons a la porta de casa. També vam posar reixes al soterrani i hi vam fer uns

pous morts per combatre les inundacions.

D'aquesta època, en recorden imatges i fets els meus amics Pere Rosés, Ramon Coll i Josep Tarrés. Van explicar: «Et recordem com un noi que viu una bohèmia alegre. El teu millor amic de primera joventut era el Salvador Gómez. Jugàveu a billar —em diu el Peret Rosés. I afegeix:

«Tenies un problema: a casa teva et burxaven perquè pintaves dones despullades. Oh, i si només les haguessis pintades... Acabada la guerra érem pobres —tots n'érem, de pobres— i com que, en comptes de treballar com tothom, pintaves, els teus pares patien perquè creien que et moriries de gana.

«Si n'eres de llest i valent. Tenies una destresa a tornar el canvi sense comp-

11

Casa del pintor Abelló. Ferran Mateo.

* Escriptor. info@josepmasats.com

tar-lo, al Tabaran. Eres exacte en el canvi. Tornaves les monedes al tacte... Sempre has sabut enfrontar-te a la vida. D'interessar-te de debò, només t'interessava la pintura. I també les noies. Una de les teves novietes de llavors era perruquera. L'amor també t'ha interessat, t'ha divertit i obsessionat.

«Tu, Joan –segueix dient en Rosés-, primer deies als altres pintors: a veure com ho fas, tu. Vas fer quadres amb en Castellsagués... Abans de conèixer en Pellicer el teu estil es definia per una pintura de valentia, colors vius, impacants. No has estalviat mai vermells. Ja des del principi... Amb la guerra feies alguns dibuixos. De pintar, pintes des de després de la guerra. No imitaves ningú.

«El gran canvi en la teva pintura es produeix a partir del fet que coneguessis en Pellicer. L'home ja era vell, no s'hi veia, et necessitava i et va admetre com a amic. Amb el mestre vas anar bé... Tot el que tens d'eixerit, ho tens de bo...»

*

El Besòs era com una selva. Serps, guatlles, ànecs salvatges, verns, pollanques, àlbers. Algú de la Pelleria hi havia agafat serps per curtir-ne la pell.

Durant la guerra es van tallar les arbredes del riu.

Pensar en un paisatge, compararlo com era, si més no en el teu record, i com és ara, és com posar de costat un ou i una castanya.

Si ara vols veure un paisatge te n'has d'anar al Montseny.

Vull dir aquells indrets d'horitzó baix, petites viseres i cels grans. I amb algú treballant al camp.

Paisatges semblants als de l'escola de Barbion: pla, muntanyes baixes, gent treballant el blat, les patates o les hortalisses. Mediterrani del Vallès.

Sempre m'han agradat molt els arbres: pins, faigs, oms, alzines, varie-

tat. Era un home molt agafat a les arrels del meu país, del meu paisatge.

A Putney, al comtat de Kent d'Anglaterra, hi ha zones que em fan pensar en el Vallès. El sol a penes es veu, perquè hi ha calitja. I als matins, una boira...

Sempre m'ha agradat fer la migdiada, sobretot en els pallers de Can Magre i de Santiga. Pallers amb pal i una olla perquè no es podreixi la palla. L'aigua llisca damunt la palla de fora. La part externa es torna negra, mentre que, per dins, la palla sempre és nova.

El paisatge sempre és més colorista. Descobreixes el color al camp, no a l'estudi.

Al voltant de ca l'Abelló hi havia conreus de patates, de bladars i de blat de moro.

A les hortes de vora el riu s'hi feien mongeteres i patates.

A Gallecs, bladars.

En agafar les viseres, s'hi veia molta vinya a Sant Fost i Martorelles. Molt boniques, excel·lents per a pintar-ne els pàmpols vermellosos a la tardor.

*

Una de les models d'una importància gran en la meva pintura de l'època que en dic de les arrels, va ser la Garriganga. Era guapassa i llesta com un pèsol. Era una noia pagesa que tenia un fons d'artista, volia ser ballarina i ballava amb molta gràcia. Venia amb un carret des de Sant Fost a vendre al mercat de Mollet. Vivia al poble del costat, a tocar del riu, on encara hi ha la Seradora.

La Garriganga va ser una de les meves primeres models. La vaig pintar a l'estudi i amb paisatges de fons, com els de Sant Fost i Martorelles. Allí, entre les vinyes, em deia: «Si m'atraques, seré la teva noia i la teva model». I corria com una llebre entre els ceps, pins, farigolars i boixos. I jo, desespe-

rat, li corria la darrera, amb el cor repicant-me com les campanes dels pobles de la rodalia.

*

Durant la guerra jo pintava tal com em rajava de dins. El meu primer mestre no en podia ser d'altre que en Mir. Anava per masies de Mollet, Gallecs i la Mogoda, a veure els seus quadres. Els meus paisatges eren lluminosos, sense negres. Hi dominaven els grocs, els meus vermells de sempre i els blaus d'en Mir.

Pintàvem del natural i també al meu estudi del galliner, si és que se'n pot dir estudi, però a nosaltres ens feia un bon servei. Hi venia en Pere Rosés —el Peret Maco— que, de nen, destacava com a pintor. També hi venia en Joan Castellsagués.

Vaig començar a anar a l'Acadèmia Baixes, de Barcelona. El mestre Baixes era un bon aquarel·lista i un dibuixant de primera... Que n'és de difícil d'ensenyar un noi que va a la seva. Imposible, és. Encara que sempre et queda alguna cosa, dels mestres; però no s'ha de notar. Has de ser tu mateix i jugar-t'ho tot a una sola carta.

*

Pinto i no sé mai què em sortirà. He tingut temporades que no podia ni comprar pintura. He sucacat el pinzell o els dits en el cafè i he dibuixat.

Un bon pintor ha de fer bodegons. És fonamental per aprendre la composició i fer valorar els objectes. La qualitat de la roba, del vidre. T'hi has de cenyir molt amb el dibuix, les formes, els colors. El bodegó és essencial. És quan vas al costat de la pintura espanyola: Zurbarán, Picasso.

La manera de pintar de Mir s'adaptava molt a les meves condicions de pintor —i jo, evidentment, a les d'ell. M'havia costat sempre veure la línia. La meua força estava en els ulls: veia els colors. La meua condició més valuo-

Escultura de la Garriganga, al costat del Mercat Municipal.

sa ha sigut la taca. Aquesta també era l'arma secreta d'en Mir, el color. Els qui veiem els colors els sabem aportar. Sentim el món a través de les taques.

Pruna va agafar tota aquesta galàxia de taques i m'ensenyà a fer-hi una geometria. Hi vaig aprendre a distingir la línia, a observar la forma de les coses.

Les coses m'han de venir. No sé pas anar a buscar el quadre. Sóc un home de la terra i, com a home de la terra, les coses les haig de trobar i les haig de fer de seguida.

El que jo tinc és una gran retentiva per als colors, la línia em desapareix.

Sempre faig el mateix quadre, potser una figura o un paisatge. La meua filosofia és la d'anar a buscar la llum, sincronitzo una gamma de colors i

després em surt el quadre. És la gloria. Vaig a buscar el raig de llum que ve del cel.

*

Me'n recordo que, de nen, sempre anava amb corbata. Amb pocs anys vaig estar a punt de tenir la pleura. Degut a la intensa humitat, Mollet estava catalogat com a una zona de tuberculosi. Als set anys el meu pare m'havia de dur a coll. Jo era molt neulit. El meu germà va tenir la pleura. Jo no anava a córrer, ni anava en bicicleta o a banyar-me al riu. O ho havia fet molt poc. Era un nen tímid, potser a causa de la poca salut. Tenia certa malenconia.

Estudiava piano. De jovenet em salvà el fet de poder pintar. Això em provocà sortir al camp, a caminar i a respirar-hi aire bo. Em va salvar la salut. Cada tarda era a Can Magre, a Can Pantiquet, a Can Pere Gil o allà on fos, i, sovint, tot el dia.

*

Avui he desempolsinat dos retalls d'entrevistes que em van fer durant aquells anys. Són del 55. Una és de la revista «Sembra», de Mollet del Vallès. Contestava amb aquestes paraules:

«L'art no es crea pas per a un públic determinat, sinó que es fa per a tothom. El llenguatge de la pintura és universal i tan sols els qui estan preparats poden comprendre'l. I, entre aquests, aquells qui reuneixen en ells el màxim, o els qui es troben el més a la vora possible del seu esperit o de la seva manera de sentir. Aquests l'assimiliran millor».

«Estimo el meu poble i és per això que li he consagrat aquest homenatge a través de la meua obra, amb els arbres, les muntanyes properes, el riu, els camps, etc. Tota aquesta natura també m'estima, perquè arbres, camps i turons se'm mostren als ulls amb tota la seva bellesa».

Jo vaig amb els pintors que dibui-

Museu Abelló. Ferran Mateo.

xen amb els colors. La línia és secundària. Els volums els solucionen amb taques de colors. Aquest és el camí dels expressionistes i dels simbolistes: Gauguin, Nolde, Munch, Van Gogh.

Un metge hauria de dibuixar l'anatomia. Nosaltres ho resollem amb els colors, alternem el dibuix i el color. Això, aplicat a la música, donaria un resultat dissonant.

Miro un paisatge i hi veig un verd, un blau. És una condició.

Per això mateix que dic, em costa de fer un retrat. M'haig d'emmotllar a un dibuix. Procuo que hi hagi –com ho diria?– esperit.

Gauguin pinta un gos vermell. És un gos de Tahití.

Un retrat fet per un colorista així

té una expressivitat. Arriba a donar caràcter.

Els conceptes són diferents. Cézanne busca la quarta dimensió.

De les taques de color ens surt la figura, allò que volem representar.

El meu Museu és com un còdol llençat en el Besòs. Veus que damunt l'aigua s'estenen les ones de l'impacte i que, a diferents velocitats, es dibuixa una mena de flor o d'estrella.

Les meves col·leccions tenen un nucli central, la casa, els meus gustos estètics, i abracen diversos moments i tendències de la història de l'art.

La col·lecció es recull sense ni un pla, ni un mètode previs. En el fons hi ha la meva intuïció. Les peces que m'estimo profundament acaben venint a mi.*

* Uns quants fragments més es poden trobar a: MASATS, Josep, *Les arrels d'Abelló*, Ed. Mediterrània, Barcelona, 2001.

Anna Bosch Pareras (1950-2009) i la passió per la política.

Alcaldessa de Mollet entre 1979-1983

Antònia Castellana Aregall*

0. Introducció

Quan la revista *Notes*, que edita el Centre d'Estudis Molletans, m'encarrega aquestes ratlles penso que és una gosadia acceptar-ho; el comiat de l'Anna, la primera alcaldessa de la Democràcia, és massa recent. Malgrat compartir amb ella recorreguts semblants durant la dictadura, tenint la mateixa edat cronològica i compartint moltes opinions, percebo una llacuna important: no sóc ciutadana de Mollet. Això m'obliga a generalitzar sobre el fet de ser dones del PSUC assumint la responsabilitat d'una alcaldia, fet que, lluny de ser un inconvenient, intentaré transformar en avantatge.

La distància en el temps i l'espai assosseguen les reflexions: enguany fa 30 anys d'aquells primers Ajuntaments Democràtics que recuperaven les llibertats a l'àmbit municipal, el darrer a recobrar-les tot i ser el més immediat a la població. Enrere quedaren les pors del govern d'Adolfo Suárez, que temia convocar-les evocant l'antecedent republicà de l'any 1931, en què unes eleccions municipals significaren l'enderroc de la monarquia i la proclamació de la II República.

Vaig conèixer l'Anna essent ambdues alcaldesses a les nostres respectives localitats. Es creà una gran sintonia,

i potser perquè érem conscients de ser les dues úniques alcaldesses del PSUC en aquells comicis de l'any 1979, intercanviàrem experiències durant i després dels nostres respectius mandats electorals. Enmig, han transcorregut molts anys en què vàrem perdre el contacte seguint els camins de la vida, però el febrer del 2008 reiniciàrem el vincle retrobant-nos per a reflexionar conjuntament sobre el nostre pas per la política al PSUC i a l'Ajuntament. Llavors es gestà el desig de celebrar una trobada d'alcaldues

17

Anna Bosch, 1979.

* Alcaldessa de Molins de Rei (període 1979-1987). alcaldesses79@gmail.com

al Figaró el 22 de setembre del 2008, que significà posar paraules a les vivències assolides en el transcurs de la nostra estada als governs municipals en diferents pobles i viles del nostre país.

L'Anna ens ha deixat texts del seu pensament i de la seva experiència, la qual cosa ens facilita rescatar la seva opinió, sobre el que va significar l'assumpció de l'alcaldia a Mollet del Vallès, quan la construcció de la Democràcia era un repte i el fet de ser dona en una societat patriarcal redoblava aquest desafiament.

1. De l'oposició antifranquista a les eleccions municipals i al govern local

Dècada 1970... De ser joves idealistes i lluitadores... al poder municipal...

Tant l'Anna Bosch com jo nasquérem l'any 1950, en la sina de famílies humils arrelades al territori, participatives en les entitats parroquials, culturals i esportives, amb antecedents agraris i vinculats al treball de la terra.

Vam néixer durant la llarga postguerra, tot just s'acabaven les cartilles de racionament per a proveir les famílies d'allò més bàsic. El país vivia immers en la supervivència, després de la desfeta que van suposar l'aixecament militar feixista de l'any 1936 i la Guerra Civil (1936-1939). La repressió era fèrria, imperava el Nacional Catolicisme.

Les nostres foren famílies nombroses, de quatre i cinc germans, la qual cosa determinava que els recursos econòmics familiars fossin escassos i rendibilitzats al màxim. Repassant els nostres antecedents, comprovo una màxima comuna dels nostres progenitors: procurar-nos com a herència

uns estudis que ens permetessin afrontar la vida amb un bagatge formatiu sòlid, en aquells temps una proesa.

Estudiem el batxillerat en una època en què estudiar no era cosa de dones. L'Anna l'inicia al Figaró i l'acaba a Barcelona, ja emancipada de la família. Jo l'estudio en un internat de monjes, continuant després els estudis de magisteri a Barcelona.

Aterrem durant la dècada dels anys seixanta (del segle XX) al cap i casal de Catalunya, a Barcelona, on brogien aires de llibertat. Aquest fet ens obre els ulls a nous horitzons de tota mena: la cultura catalana, la caputxinada, el maig del 1968, l'Estat d'Excepció, les lluites obreres, Euskadi, la guerra dels Sis Dies a Palestina, la Nova Cançó, el Cinema d'Art i Assaig, el teatre, l'existencialisme...

Una curiosa coincidència és que ambdues emmalaltim d'hepatitis al mateix moment pràcticament, tenim divuit anys. Reflexionant-hi al cap dels anys considero que la realitat social i política ens engolí, ens sobrepassà, massa descobriments en poc temps i una implicació potser excessiva. Calia aturar i metabolitzar-ho.

«En un any i mig vaig aprendre més coses que en tota la vida. Però acabat el curs —que vaig aprovar— una hepatitis em va tenir dos mesos al llit. El descans em va servir per a reflexionar sobre les meves descobertes.»¹

A l'inici dels setanta, un fet colpidor, l'anomenat «Judici de Burgos», ens sotragueja i ens compromet. L'Anna contacta amb el PSAN, Partit Socialista d'Alliberament Nacional, i jo amb el Moviment de Barris i fàbriques del Baix Llobregat; poc després m'incor-

1. Els texts entrats i entre cometes són paraules de l'Anna. Pàgina 3, *Les dones i la política*.

poro a l'Organització Comunista Bandera Roja (OCEBR). L'Anna es proletaritzava i s'immergeix en el sindicalisme i el moviment obrer, entra a Comissions Obreres. En paral·lel, jo treballava de mestra en una Cooperativa Escolar de pares i mestres, dins del moviment de renovació pedagògica de Rosa Sensat i participo sindicalment a les Comissions de Mestres; als vespres vaig a la Universitat.

«Durant el procés de Burgos vaig entrar a militar al PSAN. No en sabia res, de política, però l'objectiu de l'alliberament social i de classe que es proposava al PSAN responia a les meves preocupacions: una Catalunya dels treballadors. Manifestacions, reunions clandestines, curssets de formació política, repartiment de fullets... El pis on vivíem era una espècie de magatzem de material clandestí. Això ens obligava a canviar de pis tot sovint.»²

«Arribaven notícies de tortures que patien els companys detinguts; a les vagues obreres els companys queien assassinats per la policia. El PSAN va plantejar-se el treball a CCOO i a les fàbriques: calia col·locar la reivindicació nacional juntament amb la lluita de classes. Uns quants militants vàrem decidir anar a treballar a les fàbriques; el nostre voluntarisme era il·limitat.»³

L'Anna va ser membre de la Comissió Nacional de Catalunya de CCOO amb en Cipriano Garcia, en Josep Lluís López Bulla i en Paco Frutos, el qual la posà en contacte amb el PSUC i en formà part a partir de l'any 1972. El PSUC

de llavors era el "PARTIT" en majúscules, no n'hi havia d'altre que fos un referent en singular. Partit de classe i nacionalista, jugà un paper cabdal, aglutinant i promovent el teixit associatiu d'avantguarda a les associacions de veïns, a les fàbriques, a la universitat, en el món de la cultura, encapçalant els organismes unitaris com l'Assemblea de Catalunya i la Comissió de forces polítiques.

«En aquest marc vaig conèixer persones extraordinàries que estimaré sempre. Fou una experiència irreplicable que em va fer madurar com a ciutadana, però sobretot com a persona.»⁴

Repassant les nostres biografies copsa la importància que tingué el IV Congrés del PSUC en què ella és elegida membre del Comitè Central.

«Aquí vaig conèixer els dirigents comunistes històrics amb les seves heroïcitats i les seves misèries. Em vaig trobar compromesa enmig de les lluites entre els diferents corrents i en les batesses del poder paral·leles que s'hi donaven. Era massa idealista per a destriar una cosa de l'altra, però fins anys més tard no vaig adonar-me d'aquest greu error.»⁵

La meua experiència congressual va ser de militant de base. Un col·lectiu important procedents de l'OCB Bandera Roja ens incorporem al PSUC l'any 1974; després d'un debat intern acalorat i trencador, uns entràrem a la primavera i la resta del grup a la tardor. Aquesta fou la primera experiència d'escissió i de

2. Pàgina 63, *Les dones i la política*.

3. Pàgina 64, *Les dones i la política*.

4. Pàgina 65, *Les dones i la política*.

5. Pàgina 65, *Les dones i la política*.

fractura en un partit d'esquerres. En entrar al PSUC del meu poble sóc escollida responsable política del partit fins a l'assumpció de l'alcaldia, moment en què vaig dimitir per dedicar-me intensament al càrrec.

En el PSUC vaig assistir al IV i al V Congrés, vaig experimentar altra vegada —deixant de banda els continguts ideològics, tàctics i estratègics— el predomini soterrat de les lluites pel poder en el si del partit. No vaig assistir mai més a un congrés. A mi, el que m'esperonava de la política era el treball directe amb la gent per una societat lliure. Analitzat amb temps i més experiència, comprovo que defugia aquesta mena de conflictes, propi de moltes dones; potser calia implicar-s'hi i contribuir a la seva resolució. Més endavant, l'any 1982, vaig viure el trencament del PSUC a l'alcaldia, fet que va ser dur i aliè a les causes municipals que teníem entre mans.

20

2. Eleccions Municipals 1979, assumpció de l'alcaldia

Tant a Mollet com a Molins de Rei, el PSUC guanya les primeres eleccions amb una majoria folgada, la cap de llista és una dona i això li confegeix excepcionalitat. El diccionari ho diu molt clar: «*alcaldessa* (femení): L'esposa de l'alcalde». Fou un mot debatut els primers dies després de l'elecció. L'Anna i jo tinguérem molt clar que era el diccionari el que havia de canviar tard o d'hora, perquè la llengua en aquest cas és superada per la realitat; semblava una qüestió particular, però no ho era, el llenguatge no és neutre. Avui això no es discutiria, malgrat el que pugui dir el diccionari, ja que Catalunya té més d'un centenar d'alcaldesses.

En aquest mateix sentit la sociòloga Isabel Segura assegurava, amb l'hemeroteca a la mà, que el diari *Avui* del 20 d'abril de 1979 havia editat els resultats electorals del Baix Llobregat donant com a alcalde electe a Molins de Rei un Antoni, en lloc d'una Antònia. En ser l'única dona escollida a la meua comarca, havia de ser un error; però no ho era, potser fou l'excepció que confirma la regla. El diari esmentat, malgrat aquesta falla, publicà dinou entrevistes a les alcaldesses escollides en aquella contesa electoral al Principat; la periodista Maria Favà, ens entrevistà a totes entre la primavera i l'estiu de 1979.⁶

Recentment, el 19 d'abril de 2009, la mateixa periodista, en el dominical «A més a més» de l'*Avui* recordarà aquelles entrevistes amb motiu dels 30 anys d'Ajuntaments Democràtics.

L'elecció en el si del partit no comportà dificultats de cap mena; era la conseqüència lògica derivada de les responsabilitats assumides anteriorment públicament i clandestinament, fent partit, fent sindicalisme, fent treball unitari amb les altres forces polítiques...

El fet de ser dones joves no suposà mai cap entrebanc durant la dictadura, ans al contrari, potser generàvem simpatia; també és cert que assumint responsabilitats al PSUC i al moviment antifranquista érem el blanc fàcil de la repressió policial; les detencions, els empresonaments i les tortures a comissaria eren freqüents. L'Anna hagué de canviar de casa en diferents ocasions:

«La meua vida estava dedicada a la lluita. Amb molt poc temps vàrem consolidar l'organització del PSUC

6. Les dinou entrevistes estan transcrites en aquest bloc: <http://alcaldesses1979.blogspot.com>

al Vallès Oriental. Vaig quedar-me embarassada. Quan estava de quatre mesos vàrem haver de fugir i amagar-nos a Barcelona perquè la Guàrdia Civil ens buscava. Més de vint persones de la comarca, militants del PSUC i de CCOO, foren detingudes. Visquérem a Barcelona durant tres mesos, però calia prendre una decisió. Vàrem tornar a arriscant-nos a ser detinguts. Jo tenia molta por perquè sabia de noies a qui havien fet avortar a cops a comissaria. Però sortosament ens varen deixar en pau, tot i que cada nit hi havia davant de casa el Land Rover de la policia.»⁷

El gener de 1974 a Molins de Rei, un mes després de l'atemptat d'ETA contra el president del govern espanyol l'almirall Luis Carrero Blanco, la Guàrdia Civil executà diversos escorcolls en els domicilis de militants de Bandera Roja, un d'ells a casa dels meus pares, on residia fins llavors. El registre policial durà hores. La casa és un casalot gran de pagès de tres plantes, magatzem i eixida al darrera. Tornant d'escola al migdia vaig trobar al portal de l'entrada una parella de la «Benemèrita» acompanyada d'un funcionari del Jutjat de Pau que em va mostrar l'ordre de registre a nom del meu pare, la qual cosa em permeté aturar-los una estona esperant que arribés el pare que estava treballant. Mentre la mare els entretenia, vaig pujar a les golfes i vaig desfer-me d'una bossa de viatge amb publicacions clandestines i vaig fugir per la porta del darrera que dona a un altre carrer.

El pare fou detingut, interrogat i encausat pel delictes de propaganda il·legal pel Tribunal de Orden Público. Al cap d'un any, a Madrid, en el marc del ju-

dici i havent vist els suports escrits i testimonials aportats per la defensa, el fiscal retirà l'acusació.

Aquest esdeveniment propicià que em casés amb el meu company al cap de dos mesos de l'escorcoll i anàrem a viure a Cornellà de Llobregat, en concret al barri de Sant Idelfons, anomenat la «Satèl·lit», capital de l'anomenat llavors per la premsa «el Cinturó Roig del Baix Llobregat». Ens casà el 2 de març de 1974 el bon amic i company de lluita, el sociòleg i jesuïta en Joan Garcia-Nieto París. Fou una cerimònia luctuosa, en un dia gris i plujós; aquell mateix dia a la matinada havien estat executats a la presó Model de Barcelona al «garrot vil» en Salvador Puig Antich i un súbdit alemany que es feia anomenar Sainz Chez. La presència del Land Rover de la Guàrdia Civil a la plaça de l'Església fou el segell d'un jorn i d'una època per a no oblidar mai més.

Ara bé, una cosa és la lluita per les llibertats i una altra és presidir un ajuntament, ésser-ne alcaldessa. Per a nosaltres això anava enllaçat, una era conseqüència de l'altra, un compromís que en possibilitava un altre, continuar treballant per fer realitat aquelles aspiracions per les quals havia lluitat tanta gent. No ens atrevíem ni a entrar en aquells despatxos consistorials, que per a nosaltres significaven el poder en majúscules. En virtut d'uns resultats electorals favorables ens convertírem en la referència municipal de tot l'equip de govern. Ara bé, encapçalar l'oposició antifranquista era una tasca molt concreta i governar n'era una altra ben diferent, més complexa. N'aprenguérem fent jornades d'estudi, llegint i debatent els manuals editats pel CEUM i pel partit, sobretot amb il·lusió, sobre la marxa afrontant la situació i els esdeveniments; una barre-

7. Pàgines 64 i 65, *Les dones i la política*.

ja d'utopia, de responsabilitat, de por, de ganes de fer-ho bé.

«No oblidaré mai l'acte de constitució del nou Ajuntament democràtic. Quan vàrem cantar els 'Segadors' semblava que les parets s'havien d'ensorrar. Interiorment li vaig dedicar l'acte al qui fou l'alcalde de Mollet durant la República, en Josep Fortuny i Torrents, afusellat pels feixistes al Camp de la Bota. Finalitzada la sessió, el secretari de l'Ajuntament i el cap de la policia municipal varen venir a posar-se a les meves ordres. En aquell moment em va caure el món a sobre; ¿què els podia dir jo a aquells homes, gats vells, que em mesuraven les forces? Me'n vaig sortir com vaig poder; en aquell moment va començar el difícil aprenentatge. Al carrer la gent ens donava suport, però allà dintre tot depenia de nosaltres i de la nostra capacitat. No podíem fallar. Era una oportunitat històrica.»

Comparteixo amb l'Anna, la solemnitat d'aquell acte constitucional del nou Ajuntament, sorgit de les urnes, després de molts anys d'abstinència democràtica. A Molins de Rei, la sala de plens era plena a vessar. Totes les anomenades «forces vives» hi eren presents. Vaig demanar a l'escola poder plegar abans de migdia, per ser a les 12 en punt a la Casa de la Vila. Per aquelles ironies de la vida, en entrar em vaig creuar amb membres de la Policia Nacional, perquè la Comissaria Superior de Policia compartia provisionalment, en els baixos de la casa consistorial, dependències amb la Guàrdia Urbana. Alguns dels càrrecs electes, de represaliats per les forces policials, ens havíem transformat en regidors i regidores fruit de l'expressió de la voluntat popular.

Recordo que vaig ajornar la signatura de l'acta d'arqueig, que em presentà el Sr. Depositari, fins després de la Constitució de l'Ajuntament, perquè érem conscients que teníem un presupost amb superàvit econòmic sobre

22

Presa de possessió de la primera Corporació democràtica després de la guerra civil el 3 d'abril de 1979.

el paper, però amb molts dèficits al carrer; vaig acabar rubricant el document comptable en acabar-se la sessió, després que els companys regidors supervisessin els números.

Aquell mateix dia 19 d'abril de 1979, vaig fer dues entrevistes com a alcaldessa electa: una amb una Associació de Veïns i l'altra amb el primer alcalde franquista de 1939, nomenat per la Junta Militar del general Franco. Al capvespre sortírem al balcó per presentar-nos a la població i proposar les prioritats de l'acció de govern. Fou una jornada plena d'emocions personals i de col·lectives, conscients que s'obria una portalada gran, però espantats per la gran responsabilitat que havíem contret.

3. Governar, període 1979-1983, quan tot s'estrenava...

Tant a Mollet com a Molins de Rei, el PSUC havia obtingut un bon resultat electoral, només ens faltava un regidor per a obtenir la majoria absoluta. Governàrem amb les altres forces polítiques, socialistes i convergents. Érem favorables a la creació de governs d'entesa o d'unitat municipal; la motivació es fonamentava en el desig de crear equips de govern forts per escometre el programa i l'actuació municipal. A Molins de Rei, fins i tot els electes de l'ERC i la UCD d'Adolfo Suárez donaren suport al govern.

El procés democràtic era incipient, vulnerable com una criatura acabada de néixer; ens havíem de regir per una llei local encara franquista, malgrat estigués aprovada la nova Constitució Espanyola. L'Estatut s'estava redactant, el Parlament i el Govern autonòmic arribarien més tard, mentre hi hagué la Generalitat Provisional presidida per Josep Tarradellas, amb consellers de totes les forces polítiques parlamentàries. Era prudent dialogar, negociar,

Anna Bosch i Jordi Pujol en la inauguració del parc de la Plana Lledó el 19 de juny de 1982.

consensuar abans de prendre qualsevol acord, no endebades i en sentit figurat, se sentia soroll de sabres als quarters militars, l'exèrcit no havia estat depurat i es temia la possibilitat d'un cop d'estat. Esdevingué el 23 de febrer de 1981, en què el tinent coronel Antonio Tejero Molina amb una dotació de la Guàrdia Civil envaïren a trets les Corts de Madrid, segrestant els diputats/des i el Govern de l'Estat. A València els tancs sortiren al carrer comandats pel tinent general Jaume Milans del Bosch.

Els ajuntaments donàrem mostres de fermesa i d'adultesa democràtiques, malgrat no tenir ni dos anys de rodatge. La gran majoria ens reunírem en sessió permanent a la Casa de la Vila esperant el desenllaç dels esdeveniments, fou una nit llarga de por i de solitud institucional. Tot feia tentines i havíem d'anar amb peus de plom.

«Sempre vàrem treballar en equip, tant dins l'equip municipal comu-

nista com a la Comissió de Govern, on participaven les altres forces (socialistes i CD). El treball en equip ens va permetre ser més eficaços i poder arribar a més llocs. Un alcalde no pot fer res en un Ajuntament com el de Mollet. Vaig tenir la sort de comptar en el meu equip amb dues persones sense les quals res no hauria estat possible durant aquells quatre anys: en Ramon Bellavista, tinent alcalde d'Urbanisme, i en Domingo Miguel, conseller d'Obres i Serveis.

Els funcionaris van respondre millor del que esperàvem. Es va crear un grup eficaç i entusiasta d'uns quants centenars de persones que varen treballar a ple rendiment.»⁸

4. Realitzacions municipals

«De realitzacions municipals n'hi hagué moltes. El Mollet de 1983 era millor del que havíem trobat el 1979: vàrem fer parcs, jardins, escoles, centres socials, asfaltat de carrers, instal·lacions esportives, Teatre Municipal... Però les realitzacions que més em satisfan són aquelles que varen servir per canviar les coses:

- El Pla General, que va planificar el futur de Mollet, baixant dràsticament la possibilitat de l'especulació del sòl i recuperar per al poble les poques zones sense edificar que restaven al casc urbà.
- El Conveni de Gallecs, que fou l'única estratègia viable per aturar el projecte de macrociutat de 250.000 habitants i posar a disposició de Catalunya una zona de 1.300 ha enmig de l'Àrea Metropolitana.

- La recuperació de tradicions, festes populars i símbols, adaptant-los a les necessitats d'avui, amb participació activa de diversos sectors socials i especialment de la joventut.
- El procés de renovació pedagògica i catalanització de l'escola pública. Una tasca realitzada per a mestres i pares però que l'Ajuntament va estimular i a la qual va donar suport.
- L'avenç en el procés de vertebració d'una sola comunitat. Es marcaren unes pautes que difícilment podran ser desateses.
- La revitalització del moviment popular protagonista d'aquella etapa.
- Serveis socials de nou tipus: Centre de planificació familiar, Taller de Minusvàlids Físics, Taller de Minusvàlids Psíquics...

24

Inauguració del taller de disminuïts el 27 de novembre de 1982.

8. Pàgines 67 i 68, *Les dones i la política*.

Inauguració de Casal d'avis de Lourdes 12 de desembre de 1982.

- Els casaments civils a la Sala d'Actes de l'Ajuntament.
- Els canvis de mentalitat de la policia municipal buscant noves formes democràtiques per a garantir la seguretat ciutadana.
- El treball comunitari que va permetre donar feina als parats i millorar algunes obres públiques: voreres, jardins...
- El procés d'Agermanament amb la ciutat italiana de Rivoli (Piemont). Les relacions internacionals són la base per a construir l'Europa dels pobles.»⁹

Somreia, en comprovar la llista de realitzacions i evocant les de Molins de Rei, que coincidien en gran manera.

Deixant de banda el marc polític, força complicat, aquella experiència fou engrescadora. Ploien propostes de tota mena, a la Casa de la Vila. La con-

tenció havia estat gran i de sobte va ser com si destapessin l'olla i els vapors no es poguessin retenir. No donàvem a l'abast, foren uns anys intensos i creatius. L'equip de govern era el dipositari dels anhels i dels projectes del nostre veïnat; la tasca era treballar amb tothom, frec a frec, i fer-ho viable, malgrat els minsos recursos que eren suplerts per la il·lusió i l'eufòria de la població.

Cobrir els canals, la supressió del pas a nivell, la creació de la biblioteca Pau Vila, l'adquisició de Can Capdevila, de Ca n'Ametller i de Can Bofill. Vam estrenar l'habitatge precursor de la Residència d'Avis, l'Escola de Música, el Centre de Normalització Lingüística, el Centre de Salut, el de Planificació familiar... Vam posar en marxa el planejament urbanístic, els plans d'ocupació, la música i l'esport a les escoles... Recuperarem l'ús de la Federació Obrera, mentre no cessàvem de reclamar-ne el retorn definitiu com a patrimoni dels seus socis legítims, als quals se'ls va arrabassar l'any 1939 en acabar la Guerra Civil. Ens vam agermanar amb Chinandega, a la sacsejada Nicaragua dels 80... Recuperarem la gatzara, la cultura i les festes populars. Tot plegat com una explosió de folia col·lectiva...

Haig de fer constar que vaig ser alcaldessa durant dos períodes municipals plegant de l'alcaldia el 1987, essent mare dues vegades mentre exercia el càrrec l'any 1982 i el 1985. Compaginar maternitat i alcaldia em va fer aterrar i entendre que hi ha vida més enllà de la política representativa. Els homes i les dones aspirem a la igualtat de drets però des de la diferència de gènere, que no és un greuge sinó una riquesa afegida. De tota manera, l'absorció quasi absoluta pel càrrec em va fer decidir deixar-lo i retornar a la meua feina de mestra d'escola.

9. Pàgina 69 i 70, *Les dones i la política*.

5. El Poder i les dones, descoberta... Servei o eròtica? Aprenents de Maquiavel?

Aquesta qüestió és la que més ens va sorprendre essent alcaldesses. Fou una experiència nova, desconeguda fins llavors; segurament, això comportà que ens costés col·locar-nos-hi, com ancestralment han fet els homes. Històricament el poder polític ens havia estat aliè, les dones teníem assignat un altre rol, de subsidiarietat en la família i en el treball, majoritàriament tenint cura de les persones i de la vida. Ignoràvem aquesta violència soterrada o explícita que pren el poder massa sovint. Em ve a la memòria un debat en què discrepàvem, en matèria governativa, amb un company, que em digué: «Recorda que un tros de la vara és meu!» Vaig quedar astorada, mai havia emprat el bastó de comandament, que simbolitza el poder municipal; per a mi tenia connotacions autoritàries i masculistes.

«Per a mi fou una gran sorpresa les dimensions que adquireixen les llui-

tes pel poder dins les institucions, i els canvis que experimenten les persones quan es troben en aquest marc. Veníem d'una escola solidària i voluntarista de la lluita clandestina on ningú hi va a guanyar res i en canvi hi podia perdre molt. Dins l'Ajuntament els esquemes eren del tot diferents i calia tenir les coses molt clares per a resistir-se a aquesta dinàmica. Dissortadament vaig poder constatar que dins del meu grup no tothom les hi tenia. En una de les crisis internes en què el meu càrrec estava en joc, un dirigent del partit em va preguntar si no havia conegut «l'eròtica del poder». En aquell moment no el vaig entendre, i ell va riure de la meua simplicitat. Més endavant vaig saber-ne el significat: sembla que entre els aprenents de Maquiavel que aspiren a professionals de la política, es parteix del principi que el poder és tan atractiu que una vegada conegut és impossible abandonar-lo; a ell es sacrifiquen, doncs, l'ètica, les ideologies i els compromisos. Així vaig

26

Presa de possessió d'Antònia Castellana, alcaldessa de Molins de Rei, el 19 d'abril del 1979.

descobrir que no tots els qui vàrem anar a les institucions en representació d'idees comunistes hi anàvem per defensar uns objectius col·lectius.»¹⁰

L'Anna, en un article per a la revista de Ca la Dona al novembre de 2003, fa la següent reflexió en un article titulat «Estranyes en Política»:

«Un altre element important que resulta desconegut és el nivell de comoditat o de conflicte que les dones trobem en la tasca institucional, especialment quan ens hi hem incorporat com a càrrecs electes. No hi ha gaire reflexió feta en aquest sentit i penso que seria fonamental estimular-la en uns moments en què —després de vint-i-set anys de democràcia— ja hi ha milers de dones que han passat o estan passant per aquesta experiència.

Des de la meua pròpia experiència a l'Alcaldia de Mollet del Vallès (1979-83) us puc parlar de la incomoditat, més encara, del dolor provocat per una quasi escissió entre el que jo era i el que havia de ser pel càrrec que se'm va confiar. I viure en constant escissió representa un desgast important que cal afegir a les dificultats que comporta un exercici honest i responsable del poder. Com que la situació d'escindida és insuportable, constantment s'han d'establir ponts entre una part i l'altra, assajant respostes imaginatives, intentant posar-les en pràctica, i valorant-ne els resultats, per arribar sovint a la conclusió que cal ajustar-les millor o fins i tot, replantejar-les de soca-rel.

L'exercici del poder t'allunya de les persones que t'han posat en aquell

lloc de poder. Te n'allunya perquè entres en un espai on ningú més que tu pot entrar, et dona accés a una informació que no pots compartir, perquè deixa de tenir sentit quan la treus fora d'aquest context, no té el mateix significat quan es mira d'un lloc aliè al poder. Establir ponts amb els/les representats, en aquestes condicions, esdevé gairebé impossible si no es vol caure en la instrumentalització o la cooptació. L'exercici del poder t'atorga una imatge irreal, quasi mítica, que s'imposa per damunt del que tu ets realment. De manera que tothom et veu recoberta d'una aura d'omnipotència i, per tant, espera que utilitzis l'omnipotència a favor dels qui t'han elegit a tu o al projecte en què t'has compromès. Lògicament, la realitat impedeix respondre a les expectatives creades. Una vegada més cal establir ponts impossibles entre expectatives i realitats, per evitar la frustració social.

Després de l'experiència viscuda he passat anys buscant instruments per a analitzar-la i comprendre-la. Em va preocupar especialment arribar a conèixer els motius d'aquesta escissió i això no ho vaig aconseguir fins que vaig trobar-me amb la política de la diferència sexual. La reflexió de les dones italianes va donar sentit a les vivències que havia tingut i em va servir per entendre com som les dones d'estranyes a la política de la representació, i com és gairebé impossible que puguem ser nosaltres mateixes en un marc polític institucional dissenyat i construït pels homes a la seva pròpia mida. L'element bàsic de la política tal com la coneixem és el poder, la dinàmica del poder, l'obtenció del

Comiat d'Anna Bosch al Ple de l'Ajuntament, el 20 de maig de 1983.

28

poder, fins arribar al punt que el poder deixa de ser un instrument per a convertir-se en un fi en si mateix al qual cal sacrificar qual-sevol altre objectiu. Quan el poder esdevé un fi, la violència es justifica per ella mateixa, configurant un cicle infernal en què la vida humana no és res més que un instrument al servei d'aquest poder.

La meva conclusió és que per poder estar les dones a les institucions polítiques tal com som, sense haver-nos de violentar, caldria transformar el caràcter del poder, i aquesta tasca exigeix una força inhumana, titànica, a no ser que només se'n vulgui dulcificar el caràcter. Les dones sabem per experiència que les estratègies indirectes sovint ens donen millors resultats que l'enfrontament cara a cara. Som protagonistes de l'única revolució triomfant del segle XX, i aquesta revolució l'hem feta sense haver de conquerir el poder polític, sense haver creat estructures organitza-

tives que han d'esmerçar grans energies a reproduir-se a si mateixes, sense haver hagut de disparar cap tret. Penso que les dones encara no som prou conscients del que hem fet, dels mecanismes que hem utilitzat, de com ho hem aconseguit. A vegades ens entestem a reproduir els conceptes, instruments i mètodes de canvi social que han estat dissenyats a la mida masculina perquè ens semblen els únics que tenim, però la realitat no és aquesta. Les dones hem posat en el món altres conceptes, instruments i mètodes que s'han demostrat absolutament eficaços per aconseguir canvis socials, sense provocar cap víctima (una altra cosa és la reacció violenta del patriarcat que sí provoca víctimes). Seguint en aquesta línia, em sembla més assenyat mantenir-nos a distància del poder i dedicar tots els esforços de què siguem capaces, a la llum de l'ordre simbòlic femení, per començar a construir en paral·lel unes noves formes de re-

lació política que responguin a la nostra experiència de la vida, amb capacitat per a dinamitar els mateixos fonaments del poder. Davant la crisi de la política actual, que no resol, sinó que agreuja els problemes de la humanitat, les dones tenim la clau per oferir a la societat humana una altra forma d'establir les relacions entre les persones i organitzar la vida col·lectiva. Però, per fer-ho hem de creure en la nostra experiència i en la nostra capacitat.»

6. Consideracions finals

A la Trobada d'Alcaldesses 1979, el 22 de setembre de 2008 al Figaró, en concret a la Casa de la Natura de Vallcàrquera, n'hi assistírem vuit, d'un total de dinou; l'Anna Bosch fou la nostra amfitriona. Preteníem commemorar els 30 anys d'Ajuntaments Democràtics de manera compartida, participativa i reflexionant a posteriori sobre el que va significar aquella experiència com a dones electes, convençudes del

fet que havíem estat molt actives, però havíem endreçat poc les nostres vivències a l'alcaldia. Volíem unencontre propi per repensar des de la nostra perspectiva i posar paraules a tot allò. És evident que si fórem només dinou les electes és perquè el poder era concebut com a cosa d'homes. Ser pioneres ens obliga a recuperar-ho i escriure-ho, perquè els esforços aportats no s'esmunyín; massa sovint el que fan les dones s'esborra i desapareix en el genèric masculí. Altres dones avui continuen la tasca, cada vegada en són més...! Ens ajudà a ordenar la sessió la historiadora Elena Grau Biosca, que va recollir i sintetitzar les diverses aportacions.

Analitzàrem els diferents recorreguts, com hi entràrem, com en sortírem i el que hem fet després. La majoria s'hi varen trobar o en fou una conseqüència lògica perquè estàvem implicades en la lluita per les llibertats; d'altres, fruit de l'efervescència democràtica d'aquell moment. Totes pensaven que era difícil guanyar les eleccions municipals i poc havien imaginat ser alcaldesses.

Trobada d'alcaldesses 1979, el 12 de març de 1983, a la Garriga.

Deixar el càrrec fou per diversos motius: el desgast personal (tot s'hi val...), la dificultat de fer una vida de qualitat, la impossibilitat de compaginar amb les responsabilitats familiars i la cura de les relacions afectives, s'havia complert un programa, millor no eternitzar-se en els càrrecs (higiene democràtica), manca d'energies per seguir renovant el projecte.

Totes hem seguit actives sigui en l'àmbit cultural o a d'altres esferes del teixit associatiu cultural, social i polític. En conjunt es valora positivament el pas per la política local, cadascuna segueix projectant les seves capacitats, contribuint socialment per avançar i continuar transformant la realitat.

Repensar i elaborar l'experiència viscuda ens ha enriquit i ens ha transmès nous coneixements vitals per evitar la desmesura, compatibilitzant més equilibradament l'espai privat i l'espai públic.

En general, l'experiència a les alcaldies mobilitza en nosaltres capacitats i recursos: sentit de legitimitat, capacitat de lideratge, aprendre amb rapidesa, transferir els recursos apresos a la vida professional, avenç intel·lectual, tenacitat a la feina (tot estava per fer), recursos femenins com perspicàcia i capacitat de convenciment.

Com a dones, no n'hi havia prou d'assumir un lloc de poder, sinó que havíem de guanyar-nos el respecte, sobreposar-nos sovint i fer algun cop d'autoritat.

En general, deixar l'alcaldia va significar un nou esforç de reinserció en la vida de cada dia i desprendre's del paper d'alcaldesa.

Col·lectivament, coincidim satisfactoriament que fou una gran oportunitat treballar amb i per a la nostra gent, obtenint una visió més global dels afers públics; ens canvià personalment i maduràrem amb escriure.

30

Alcaldeses i periodistes, dinant. La primera del racó és la periodista Montserrat Minobis; a continuació Anna Bosch, Antònia Castellana (alcaldesa de Molins de Rei), M. Lurdes Vidal (alcaldesa de Pons) i Montserrat Aixelà (alcaldesa de Torroja del Priorat). Al davant i a l'esquerra, la periodista M. Angeles Alcazar. La Garriga, 1983.

En els nous ajuntaments, la presència de les regidores i de les alcaldesses va suposar el trencament d'un imaginari col·lectiu de la vida pública predominant i es posà en marxa un imaginari nou en què les dones també hi som, però volem canviar el llenguatge i les maneres de fer política, més humanitzada (deixant temps per viure i conviure), més compartida i menys jeràrquica.

Un punt en què confluïrem totes és el que s'anomena «la degradació de la política», aquella part destructiva que existeix en les bambolines del poder. Allò de tot val per a mantenir-se en el poder o guanyar unes eleccions...

També hem participat algunes en els actes generals que estan celebrant enguany impulsats per l'anomenada «Collita del 1979», els ajuntaments, les diputacions provincials, la Federació de Municipis i l'Associació Catalana de Municipis. En definitiva, la nostra experiència a les alcaldies i a la política fou profitosa per a nosaltres, per a les dones en general, voldríem que també ho hagi estat per a la nostra gent i per al nostre país.

«Personalment, ha estat molt enriquidor. L'única cosa que em sap greu és no poder compartir aquestes

experiències; espero que algun dia tot això que vaig viure esdevingui patrimoni col·lectiu.»¹¹

Anna, abans que ens deixessis vam compartir aquestes experiències, el teu llegat no ha estat en va, i com va dir una de les companyes alcaldesses en resumir en una frase el que va significar el seu període de mandat municipal: «Encara soc aquí i per sempre».

En el recordatori del teu comiat, al costat de la teva fotografia, hi ha aquest poema del llibre *Al cor de les paraules*, 1995, de la Montserrat Abelló. És preciós i no el puc destriar de tu. La teva vida, la teva passió per la política ha esdevingut patrimoni col·lectiu; gràcies per les teves aportacions. Són un llegat que et transcendeix.

Aquest aire teu suau
i el desig que m'embolcalla
m'omple els ulls
i em vertebra paraules.

Encara que no ho vulgui,
en cada mot que dic
hi ha un bri de tu.

Ja no puc parlar
sense que hi siguis.

31

Agraïments

Vull deixar constància del meu agraïment a la Gebra Serra Bosch, filla de l'Anna, i a la Glòria Arimon Ventura, coordinadora de la revista *Notes*, de Mollet, que m'han encarregat aquest article.

Baix Llobregat, setembre 2009

Bibliografia i articles en què es basa l'article

ALBÓ, N., BUSQUETS, J., MARTÍ, R. *Les dones i la política*. Edicions La Magrana, 1989. Edicions 62 (Introducció de Marina Subirats).

BOSCH PARERAS, Anna «Estranyes en la Política». Revista *Ca la Dona*, (2003).

GRAU BIOSCA, Elena, «Trobada d'Alcaldesses del 1979», 22 de setembre de 2008.

11. Pàgina 70, *Les dones i la política*.

Josep Solà, músic molletà

Jaume Boix Pujol*

Josep Solà, músic molletà... Així es llegeix en la placa que dona nom a la plaça que li fou dedicada l'any 2002.

L'any anterior havia rebut la Medalla de la Ciutat.

Tristament, ens va deixar el 23 de març passat.

Músic que cultivà un ampli ventall de facetes dins dels diversos camps de la música. Anà des de la música lleugera; ballables, cançons, jazz; música de cinema; folklòrica, sardana... fins a la música clàssica. És enorme el que va cultivar en tots aquests camps: es pot dir que ben pocs músics han assolit aquesta diversitat. Ho anirem veient punt per punt.

Començà els primers passos amb el també molletà Angel Catafau, de qui rebé les primeres lliçons de solfeig i piano. L'harmonia la féu amb Joan Suñé Sintes, i amb una base de formació al Conservatori Superior Municipal de Música de Barcelona. A partir d'aquí fou autodidacte i, en menys de vint-i-set anys, ja tenia orquestra pròpia. Abans havia format part de diversos conjunts i amb l'orquestra Gadea actuà tot un any a Istanbul.

Els seus ballables *Abrilesco* i *Miniatures* varen donar la volta per tot el món. Això és aviat dit!

Fou l'autor de moltíssimes cançons que varen ser moda, i les sentíem per ràdio, televisió, i foren interpretades per grups musicals a tot el país. També va compondre música per a espots comercials que es varen escoltar per tota la Península.

Molt important va ser el seu pas per la música de pel·lícules; potser la més

coneguda és *Un vaso de Whisky*, però si haguéssim de donar tots els títols de cançons i pel·lícules, no cabrien en aquest paper, com diria Josep Pla.

El 1960 entrà a Ràdio Barcelona de la mà de Joaquin Soler Serrano, on el veiérem en moltíssims programes musicals i, fins al 1972, fou assessor musical de Radio Nacional i també de TVE.

En el terreny de música simfònica, hi va treballar molt i molt bé. La suite en tres temps *Divertiment Tonal* fou estrenada al Palau de la Música de Barcelona amb molt èxit. També li fou editada una partitura per a piano que consta de set peces, titulada *Daphniaes*: cada una d'elles és una veritable perla musical.

L'any 1968 fou nomenat conseller de la Societat General d'Autors (SGAE) i, des d'aquí, fou l'impulsor del Premi SGAE de Sardanes.

Hem arribat al punt en què tots l'hem conegut de més a prop. La seva primera sardana consta que fou *Al so de la tenora* i la segona, *Montserrat*, les dues compostes l'any 1948: ell les considerava com el seu primer amor dins el món de la sardana.

Ja en el 1976 compongué *Sóc de Mollet*, dedicada al seu poble, que sempre estimà, i l'any següent presentà *Un dia de Març*, que quedà finalista en el Premi Joaquim Serra, premi d'alt nivell musical dins la Cobla: un veritable pas de gegant.

Amb temes dels grans mestres clàssics va fer un recull de sardanes molt interessant: *Clàssics per la Cobla*. En cada una d'elles s'hi veu el mèrit dels enlla-

* Músic. jaumebp@casaboix.es

Josep Solà, al piano. Al darrera, Paquita Roma (vda. d'Abelló), Jaume Boix i Joan Garreta.

34

ços entre els diferents temes, portats amb evident mestratge.

La seva sardana *Les campanes de Sant Mori* obtingué el primer premi en el 17è. Concurs de Ceret-Banyoles, i entre sardana i sardana, va compondre també molta música per a cobla com: *Aires Mediterranis*, *Impressions d'un viatge*. I tots coneixem *Mollet Ciutat Pubilla*, ja que és la música de sintonia del programa sardanístic de Ràdio Mollet. Fins aquí podríem dir que hem donat una breu pinzellada a la seva obra musical; si consultem Google veurem que a l'SGAE hi té registrades 749 obres. És molta feina: és tota una vida dedicada a la música.

Un cop arribada la jubilació, durant molts anys vàrem sortir cada divendres, amb les nostres esposes d'excursió a pobles de Catalunya. Una setmana cap a Tarragona, l'altra cap al Pirineu, a prop de Lleida o de Girona.

Era curiós, i no fallava mai, que en el primer que es fixava era en el campanar, i no mancava mai un comentari

sobre l'estil o la semblança amb el d'altres pobles. Els carrers, les places... i si veia un camp de futbol, a l'hora del dinar a la fonda o al restaurant, sempre s'interessava pels colors de l'equip local: demostrava tenir una memòria fotogràfica de pobles i pobles que havíem visitat.

La persona que no el coneixia de prop tenia el concepte que era un home extremadament seriós, i no era així: tenia un gran sentit de l'humor. A vegades et llençava un estirabot i, quan semblava que allò t'ho agafaves malament, descobries un petit somriure per sota el seu nas, i s'acabava rient ben fort conjuntament.

Ell sempre estimà Mollet i s'enyorava quan, per motius de la seva professió, havia d'absentar-se'n períodes de temps massa llargs.

Recordo molt bé la conversa que va tenir en un dinar de l'aplec de Cabestany, amb uns membres del Foment de la Sardana, en què explicà que l'any 1964 havia aconseguit el Premi del Sindicat de l'Espectacle per la banda sonora de la pel·lícula *Fuego*, de Julio Coll, per la qual cosa va tenir l'oferta de molt treball en diverses pel·lícules... però això l'hauria obligat a viure permanentment a Madrid... i no ho agafà.

En Josep Solà és molt apreciat a la Catalunya Nord, on ha dedicat moltes i bones sardanes, i hi ha fet molts amics.

Ell, en una ocasió, en preguntar-li en què s'inspirà per la sardana *Un dia de Març* digué: en la fi de l'hivern... i l'arribada de la primavera.

Fatídicament, en un dia de març ens deixà!

Mestre: Mollet sempre et recordarà.

Els bombardejos del 38 i del 39 a Mollet.

La memòria popular II

Glòria Arimon i Ventura*

1. Introducció

Al número anterior de *Notes* vam dedicar un apartat a estudiar els bombardejos del 38 i 39 a la nostra ciutat¹; tot i la feina feta, ens en va quedar de pendent. El que presento aquí és el resultat de tres entrevistes fetes amb posterioritat a la publicació del gener de 2008. La primera, amb Roser Ràfols Miralles, filla del regidor de l'Ajuntament de Mollet Rossend Ràfols, que ens explica les vivències relacionades amb la família i els bombardejos. La segona entrevista és la que vam tenir amb Paquita Gimeno Durà, filla de Vicenç Gimeno, el carboner de Berenguer III, mort al bombardeig de la riera Seca el 25 de gener de 1939. Lamentablement, la Paquita va morir pocs mesos després de conèixer-nos. La darrera entrevista és el fruit de les converses amb Raúl Alcalay Rosés, nét del doctor Rosés, mort el 8 de gener de 1938 al bombardeig dels Quatre Cantons².

En les dues primeres entrevistes, continuant amb els criteris metodològics anteriors, he transcrit els enregistraments orals amb petites correccions per a una millor comprensió, així com notes a peu de pàgina per entendre millor algunes informacions. També he posat per ordre cronològic algunes

explicacions o aclariments que han sortit sobre un tema anterior, durant l'entrevista. No hi ha, però, tota l'entrevista íntegra i indico amb tres punts entre parèntesis quan he eliminat alguna part, com també entre claudàtors quan hi he afegit una paraula per a una millor comprensió. En la tercera entrevista, he ampliat les explicacions del nét del doctor Rosés amb informacions que complementen les seves explicacions, relacionades, bàsicament, amb les conseqüències per a la dona i la filla.

Tot i que he entrevistat altres persones, publico aquestes tres narracions, que són les que aporten més dades desconegudes, ja que les altres entrevistes ratificaven o ampliaven anteriors recerques sense cap canvi significatiu.

Novament trobem vides truncades per la violència de la guerra. Però no són només les víctimes de les bombes —els morts i els ferits— sinó les seves famílies, que arrossegueu per sempre més les conseqüències dels bombardejos: pèrdua de vides humanes, de la salut o de béns materials, com el negoci, la feina o la casa. I les víctimes no ho són per la seva ideologia, sinó que les bombes colpegen sense distinció d'edat, sexe, classe social o ideologia.

* Periodista i filòloga. arimonventura@yahoo.com

1. Vegeu *Notes* 24, gener de 2008 (pàg. 13 a 99, articles de M. Àngels Suárez i Glòria Arimon).
2. Les entrevistes a Paquita Gimeno i Raúl Alcalay va ser fetes conjuntament amb M. Àngels Suárez.

En la primera entrevista, la narració de Roser Ràfols ens explica les vivències d'una nena pendent del soroll dels avions, que a més, és filla d'un regidor de l'Ajuntament, en Rossend Ràfols, amb els records de converses en veu baixa de les «coses dels grans», que afegeix informació a temes com els problemes de proveïment de Mollet, l'anada i tornada cap a un exili que finalment es va aturar a Figueres, per ser només el pare qui se'n va al final, mentre la resta de la família retorna a Mollet, enmig dels bombardejos de fons. I, finalment, com la família aconsegueix els avals necessaris i el Rossend pot retornar, això sí, complint un temps de treball forçat en un hospital militar de Barcelona abans d'arribar definitivament a Mollet.

En la segona entrevista enraonem amb Paquita Gimeno, que ens parla de la por a la imminent entrada de les tropes franquistes, que la porta a ella, a la mare i al germà al llarg i dolorós camí de l'exili el mateix dia que mor el seu pare al bombardeig de la riera Seca. Després de superar els bombardejos de Figueres i aconseguir arribar a la frontera amb Franca, el germà, que també anava amb elles, per ser home, se'l separa i va a parar al camp de concentració d'Argelers. I a la mateixa frontera pateixen, aleshores, la discriminació més abjecta que es pot fer a un ésser humà: no deixar entrar la seva àvia i un altre parent amb minusvalia, perquè eren vells. I els fan tornar. Com tants, els que aconsegueixen creuar la frontera, pateixen l'exili, i a la que poden, retornen, perquè aquest cop és una altra por, la de l'esclat de la Segona Guerra Mundial, que els fa decidir, malgrat totes les temences, pel retorn a Mollet. Però quan hi arriben, els Gimeno no troben res. Han enterrat el pare al terra del cementiri de Mollet, els pocs mobles de casa estan en un

magatzem i no tenen casa ni feina. El germà va a parar a un camp de concentració de Barcelona però aconsegueixen treure'l en poc temps amb els avals de bona conducta. Llavors se'n van a viure a Montgat, on tenen família i possibilitats de feina. Cada 25 de gener, ens confessava Paquita, pensava en tot el que es va desencadenar a partir de la mort del pare al safareig de la riera Seca i ens mostrava la fotografia que van trobar-li a la butxaca, encara tacada de sang.

Un any abans d'aquell dia fatídic, la seva amigueta de cabells rossos i rinxolats, l'Ana Maria Rosés Folch, havia patit el bombardeig dels Quatre Cantons, quan caminava pel carrer de Berenguer amb el germà i el pare. (En aquesta entrevista amb el nét del doctor Rosés, hi hem afegit informacions relacionades, en paràgrafs sagnats, per diferenciar). L'Ana Maria es va salvar, tot i que va quedar ferida de metralla i va haver de viure tota la vida amb el record de la sang i els crits de dolor del germà i el pare, ferits de mort. La seva mare va tornar a Mollet per enterrar el fill i el marit i se'n va anar per no tornar mai més. La vida se li havia capgirat del tot. Perquè quan acaba la guerra, el règim franquista no la deixa continuar treballant en l'ensenyament públic, per la seva implicació en les propostes progressistes de la República en el camp de l'ensenyament, i perquè el doctor Rosés era d'ERC i maçó, un exemple de com el final de la República va implicar l'èxode obligatori i l'exili cultural de molts intel·lectuals, científics i —en el cas de l'ensenyament—, la fi d'un període obert i creatiu.

De molt caràcter i de mena lluitadora, la dona del doctor Rosés fa front a les penúries, primer obrint una acadèmia a Barcelona que durarà poc, perquè li tanquen; després, quan retorna al Vendrell, sobrevivint en una casa ocupada per la Guàrdia Civil, bus-

cant-se la vida com a filòloga, correctora, escrivint, intentant fer negoci de tot tipus... hipotecant-t'ho tot, fins que l'any 1958 ven la casa a l'escultor Fenosa. Llavors pren una decisió que, per a una dona i en aquells temps, és arriscada: anar-se'n sola a viure a Venèçuela. La seva filla Ana Maria, mentrestant, seguint els passos del seu pare, ha estudiat Medicina a Barcelona i s'ha casat. A Caracas, Matilde Folch connecta amb els cercles de republicans exiliats, escriu, participa en tertúlies i es dedica a l'ensenyament. Però quan la seva filla emmalalteix, ve cap a Catalunya per estar-se amb ella. Quan mor, se'n torna a Venèçuela i finalment, després d'uns anys, retorna aquí per no moure's més. Però mai vol tornar, ni tan sols passar, per Mollet. Sempre porta una fotografia del fill mort a la cartera. I de nits, després de tants anys, encara somia amb ell.

Algun dia caldrà fer un estudi a fons d'aquest personatge singular, que va defensar aferrissadament la seva llibertat, aparellada amb un home també singular, que tingué un paper molt actiu en la política molletana i veié truncades les seves il·lusions un 8 de gener de 1938 als Quatre Cantons.

2. Entrevistes

a) Roser Ràfols Miralles

Entrevista: 28 d'abril de 2009

Jo vaig néixer el 1933. En temps de la guerra vivia a Berenguer III, 55; a la banda del darrera de la casa hi havia el magatzem i com que l'avi era contractista, si hi havia taulons pels paletes que venien a buscar les eines o el que fos, es posaven allà. Els paletes que treballaven per a l'avi no van voler ficar-se en cap sindicat, perquè tots cobraven, fos més, fos menys; ell sempre que feia

Roser Ràfols a casa seva, l'any 1935.

el pressupost d'una casa era amb la condició que primer feien a cobrir. Plovia? Els paletes treballaven, perquè sinó, no cobraven. Feia fred? A fer els dintres. Venia l'hivern? A dins no tenien fred. Al meu avi tot déu el respectava a base de bé.

Tenia cinc anys i recordo algunes coses del bombardeig del 38. Passaven avions sovint. Una nit, en sentir-los, el meu pare va dir que no ens belluguéssim i no encenguéssim els llums. Van passar de llarg i llavors tothom va sortir, que si han passat, que si han anat a on sigui... Llavors a Montjuïc hi havia antiaeris³ i des de la cantonada, com que no hi havia gaires cases, des d'on ara hi ha farmàcia, allà al Casal, veies Montjuïc, es veien els llums.

Feia poc que l'oncle havia mort (va agafar el tifus al front); el meu avi tot el dia estava a l'hospital, quan el van enterrar l'avi ja es va quedar al llit, tenia febre; jo recordo que passaven avions i corrent ens amagàvem. Un dia va dir, des del quarto: «obriu les finestres!»

3. Es refereix als reflectors de llum per localitzar els bombarders.

perquè s'ofegava amb el fum del foc que teníem encès, feia molt fred. L'avi es va començar a aixecar i l'àvia volia marxar quan hi havia soroll de bombardejos i ell deia que tal com estava no podia sortir. Anàvem als camps d'aquí al darrera del torrent. Sovint passaven avions que anaven al camp d'aviació de Montornès i jo els sentia, sortia a fora i semblava que caiguessin i deia, ai que cau, que cau... i anaven baixant cap allà.

A casa teníem una galeria llarga i en sentir soroll d'avions, el dia del bombardeig del gener del 38, l'avi va sortir a mirar, i va ser quan hi va haver l'espetec. Jo recordo que a baix a l'escala hi havia el meu avi i jo, perquè sempre ens feien anar allà, i la meva mare va baixar amb les mans al cap. En aquelles, al cap d'un rato, va arribar el meu pare, a veure si ens havia passat res. Va dir que el doctor Rosés i el fill havien mort i va explicar que la nena no, [que després del bombardeig] es va ficar dintre la barberia, que hi havia el Peret de can Mollet⁴ i com que eren molt amics, se li va agafar dient-li que el seu pare i el seu germà estaven estirats a terra... Segons tinc entès, el senyor Rosés baixava amb els fills per veure els antiaeris. Després hi havia un pagès, l'alcalde de Riells del Fai; això ho sé perquè de gran, el meu pare, en plegar de la Pelleria es va fer una casa a Riells, i un pagès veí va explicar que hi va morir l'alcalde d'allà, que havia vingut al Sindicat amb un cavall no sé si a buscar patates per sembrar i l'havia ensepegat aquí.

El meu pare estava a l'Ajuntament, era *concejal*, el Rossend Ràfols⁵; eren

molt amics amb el Fortuny. Perquè no hi hagués morts [incontrolades], l'Ajuntament va comprar un cotxe que no tenia ni portes, deia el pare i a la nit feien rondes, per vigilar. Arribaven fins a cal Peret Rajoler, que una vegada es van trobar al mig del pont un mort al cantó de Mollet i van dir, recoi... i el van posar al cantó de Parets, i l'home de la Negrita que era peó caminer, l'endemà deia: «Mira, eso sí que no lo entiendo: aquí hay sangre pero no hay muerto, y aquí hay muerto pero no hay sangre!» El pare ho va explicar quan va arribar.

El refugi que hi havia davant de la Guàrdia Civil⁶, l'avi deia que era el disbarat més gros que podien fer, perquè si hi queia una bomba els matava a tots, perquè no era segur, però es va fer. Hi havia com una barraca d'aquestes de la muntanya, ficada allà dintre... jo no hi havia entrat mai. No sé de cap altre, només en vaig veure un quan van tirar les cases del capdamunt de Jaume I, abans d'arribar a Can Gomà, però no sé de cap més. Uns veïns nostres, els de cal Castells⁷, que tenien una botiga de comestibles, quan bombardejaven es ficaven al pati sota la tartana i tenien un matalàs a terra i un altre a sobre i es ficaven al mig, i l'avi deia: «sí, això els ajudarà!»

(...) Del bombardeig del 39 jo coneixia el Plats i Olles, de cal carboner. El germà de la nena va ser ciclista. Hi havia un tren amb material no sé si de guerra, menjar i coses... el meu avi no ens hi havia deixat anar.

El dia que van bombardejar⁸, a la Pelleria donaven als treballadors sabó

4. Pere Bonvilà era membre de la Unió de Rabassaires i va ser regidor de l'Ajuntament durant la guerra.

5. Rossend Ràfols Albert va ser regidor d'ERC a l'Ajuntament (del 9-10-1936 al 23-4-1938).

6. Fàbrica de Can Fàbregas.

7. On ara hi ha una òptica.

8. El coronel Mario Vetrella era el cap de l'esquadrilla que va bombardejar Mollet aquell dia; va morir el febrer de 1939, quan pilotava un avió a la base aèria de Valenzuela (Saragossa) i està enterrat a la Torre dels italians d'aquella ciutat, juntament amb 4.182 italians més.

La vella masia de can Prat.

moll per rentar. Com que l'avi hi treballava i l'oncle de la mare del Pepet forner també, van anar a buscar-lo. Van arribar a casa i la tia no sé què feia a la cuina i l'avi estava al magatzem; al costat hi havia una caseta i estava enfilat en una escala llarga, havia fet un forat al sostre a sobre de la caseta. En aquestes arriba la mare, abans s'havia d'anar amb el palet a la boca i diu, ai papa, només fan que passar avions. I ell diu: «tot el dia que passen». I ella: ai, és que passen baixos i diu: ai que no sé què cau... i va caure una bomba aquí al torrent. A la paret d'aquí a casa, hi havia una canal que va quedar foradada de la metralla. En aquelles, l'avi diu: «anem amunt, espereu-vos que sortiré». Va sortir a mirar que no hagués mort ningú i va dir que havia vist el Plats i Olles. Va dir: «passarem per l'hort de cal Soca per anar a cal Mollet⁹», però en van trobar un altre

[de mort], no sé si el Canari (...) el que no sé si les bombes que van caure aquí van ser les mateixes que van caure a l'era. Una neboda de l'avi que venia de cal doctor Puigcercós i una amiga es van tirar al rec! També van bombardejar la casa vella de Can Prat: es veien les habitacions, van tirar un tros a terra... potser ho recorda l'Esteve Net¹⁰, que llavors vivien en aquella casa. Hi va caure algo i al cap d'un temps la van tirar a terra.

Els últims dies de la guerra el meu pare portava el cotxe d'un militar a Figueres (...). Ens va dir que li portéssim roba (...) Vam agafar el tren (...) quan vam arribar vam anar al quarter. (...) A fora el pati vaig veure com un riu i vaig pensar, que estrany! El rec era una mina per amagar-se. (...) Ens van dir si volíem pujar al terrat a veure el que es veia. De cop, toca una sirena i la tia diu, «caram, si que van tard aquests a treballar!» Eren els bombar-

9. La masia de can Mollet es trobava on ara hi ha la Merck, al polígon de Can Magarola.

10. Segons informacions d'Esteve Net (4-5-09 i 19-6-09), ell i la seva germana Antònia estaven a dins la masia d'on eren masovers, amb una amiga, Mercè Guasch i el pare de la Mercè. Aquest, quan va sentir els avions, es va tirar a sobre de les criatures per protegir-les i un tros de metralla el va ferir a l'orella. La masia no era on és ara, sinó tocant a la via del tren. Les bombes que van caure a l'altra banda de la via van impactar a la quadra i van matar una mula; també va destrossar parts de la casa. La Carmeta Guasch, germana de la Mercè, que llavors tenia uns 18 anys, ens explica (31-7-09) que la seva família tenia un hort molt a la vora de can Prat. Primer va sentir com metrallaven al llarg de la via del tren i després van caure les bombes. Recorda que a l'altra banda de la via hi havia uns cavalls de can Prat pasturant, i en van matar un.

40 Fotografia enviada per Rossend Ràfols des de l'exili francès (Agde), on durant un temps va compartir camp de treball amb Feliu Tura i l'oncle mort al camp de concentració.

dejos; ens van dir que baixéssim de seguida, però la meva mare no s'hi volia posar; a la plaça del Gra hi havia dos refugis, em van agafar, vam córrer i cap allà dintre. El meu pare ens hi esperava, que havia arribat de Roses i ja es pensava que seríem allà. Va dir: «amb mi no vindreu, perquè si jo vinc amb vosaltres, amb el que hi haurà... heu de tornar». Allà vam passar-hi vuit dies, fins que el pare es va enterar que n'havia de passar un [de tren]. I va passar, encara veig el pare dient adió. Quan vam ser a Montgat, vam baixar a agafar la carretera que ens portava cap a la

Conreria i després cap a Mollet. Hi havia molta gent tot el camí, a la nit, amb burros, carretons, carregats amunt, de retirada i un home deia: «Nosaltres anem cap a Barcelona i aquests en marxen...»

Quan vam arribar aquí a Mollet a casa no hi havia ningú. A la Guàrdia Civil, que hi havia refugiats, només hi havia una espelma; al costat de casa també hi havia una espelma, els refugiats havien marxat tots. Vam anar a casa l'altra àvia i quan vam ser davant de l'Ateneu ens vam fixar que hi havia llum (...) estava ple de soldats (...). Vam anar a can Mollet. L'endemà al matí, per la via del Nord, vam anar a sortir a la masia de cal Ros¹¹; les bótes del vi estaven obertes, eren basses¹²... vam

La nena i l'avi, en una fotografia que es van fer al costat de l'estàtua de Colom, a la Rambla de Barcelona, per enviar al Rossend. Aquest, en rebre-la va quedar tan impressionat per l'estat de la filla, que volia tornar.

11. Aquesta masia es troba ara dins del recinte de l'Institut de Seguretat de Catalunya, tocant a la deixalleria.

12. Josep Colomé el 20 de març de 2009 ens explicava: «Els camperols, a can Ros van fugir i perquè els feixistes no se n'aprofitessin van rebentar les bótes de vi. Jo hi vaig anar i vaig poder arreplegar encara mongetes que s'havien de rebatre, me'n vaig emportar un feix, que encara les vam rebatre allà a casa i vam poder menjar mongetes». La Col·lectiva de Camperols, vinculada a la CNT hi tenia la seu.

anar passant pel bosc de can Pantiquet, vam passar la via, tornava a haver-hi bosc i llavors pujaven un o dos tancs, eren de riure però ens vam amagar, llavors vam travessar i davant del Feliu del Bosc (que li diuen cal Pantiquet però no, els bosc sí que ho és, però la casa és del Feliu del Bosc) travessaves la riera i sorties a un camí de carro i arribaves a cal Mollet i a cal Pujol. Allà ens hi vam estar uns vuit dies. Tot érem canalla, dones i dos vells. Ens van posar a dormir en una habitació a dalt i donava a sota d'una finestra. A la nit jo sentia clic, clic, clic... aquí ràdio Sonsoneti, o una cosa així i deien que era una emissora. No sé si abans també hi eren, perquè els de casa meva parlaven fluix i no els entenien.

El meu pare va estar a França dos anys; quan l'avi va tenir els avals per-

La vella masia de can Mollet.

què pogués tornar, el va haver d'anar a buscar a la frontera; llavors va estar, primer a Figueres, després el van portar a Reus i finalment a un hospital del carrer de Tallers de Barcelona¹³ per fer feines d'auxiliar d'infermeria. Tot plegat, va tornar a Mollet al cap d'uns tres anys.

En Rossend, el primer de l'esquerra dels que estan asseguts a terra, amb els companys de l'hospital del carrer de Tallers de Barcelona, on el van enviar a complir treball obligatori en tornar de l'exili el 1941-42.

13. L'antic convent dels pares paüls, ocupava tot l'espai de l'actual plaça Castella. El 1808 passà a ser Hospital militar; per un temps fou fàbrica de tabac i després va tornar a ser hospital militar. Va ser enderrocat el 1943. <http://www.poblesdecatalunya.cat/element.php?e=2450>

b) Paquita Gimeno Durà

Entrevista: 12 de març de 2009

Jo vaig fer 9 anys el 20 de juliol [del 36] i la guerra va començar dos dies abans. Nosaltres ens en vam donar compte el dia 19, que era diumenge, perquè pel carrer passaven camions amb molts milicians, amb escopetes. M'havien regalat un *colmado* i estàvem al portal jugant quan van començar a passar els camions, totes les amiguetes cap a casa i jo, ai, el *colmado*... I l'endemà ja van dir que l'església estava cremada i nosaltres, a jugar per allà. Hi anàvem a buscar figuretes, caps d'angelet, aquestes coses...

Jo sóc del 1927. La mare es deia Consuelo Durà Mingarro i el pare Vicente Gimeno Domínguez. Nosaltres, al carrer Berenguer hi teníem botiga i al carrer del darrera, a Lluís Duran, teníem una carboneria. La botiga nostra era coneguda com el Plats i Olles. Jo era la Paquita de can Plats i Olles i el meu germà el Vicenç de cal Carboner. Els meus pares des de joves que es van casar i van anar a viure allà. Veníem de tot: vidre, estris de cuina... recordo que quan es casava algú venien a buscar un joc de cafè, una fruitera, *alfombres*, de tot. Per Nadal figures de pessebre, per la Palma venien palmons, pels Reis joguines, es guanyaven molt bé la vida...

Recordo d'anar a jugar a la pastisseria de cal Fortuny, que tenien al carrer Ventalló. Passàvem per allà a buscar la Joaquina i anàvem cap a col·legi. [A prop de casa] hi havia una casa de *grasioses* que en deien Clotet; després de casa hi vivia una modista i al costat una *lecheria* que era parenta del Solé Tura, la Laieta, que tenia tres filles: la Maria, la Rosa i la Neus (que van ferir la Rosa al bombardeig dels Quatre Cantons). Jo recordo on vivia el Jordi Solé Tura; tenien el forn, jo hi anava a comprar el pa. Nosaltres vivíem de lloguer; en

aquella època era el número 128, ara és diferent. A la cantonada, al davant de la font, hi vivia l'encarregat de la central elèctrica, al costat hi vivia la llevadora, la senyora Aguilar, que a la guerra la van tancar a la presó. Van dir que l'havien denunciat, que tenia una emissora. Tenia un noi que era molt amic nostre, de la meua edat, que es va quedar sol. Era una dona amb molt caràcter, era molt bona persona, per nosaltres. Mentre ella era a la presó van posar refugiats a casa seva, aquelles coses, sí. Vivia al costat d'aquesta torreta que encara existeix, el senyor d'allà era l'encarregat de la central elèctrica, es deia Escanilla. Jo hi anava a jugar, és clar, érem veïns, tenien tres nois, que després el gran es va fer capellà. Al ciment Pagès hi havia l'encarregat que vivia amb la família, hi anava a jugar molt, jo. Hi teníem amics, sobretot amb la família de l'Angeleta Armadans, érem molt amigues. I després de la riera, una mica més enllà però no gaire, ja hi havia el safareig.

El meu germà era molt aficionat a les bicicletes i era molt amic de ca l'Isern, que llavors s'estaven a la vora de l'estació. No estudiava però tot el dia estava corrent en carreres de bicicletes, per la Festa Major i així. Era de la quinta del biberó i l'any 1939 estava al front de l'Ebre. Però llavors el van portar a l'hospital. Quan va sortir li van dir: no hi tornis a la guerra, perquè això ja s'acaba, i va venir a casa.

Del bombardeig dels Quatre Cantons jo em recordo molt del doctor Rosés, perquè anava a col·legi amb la seva filla, als Col·legis Nous. Aquella nena, el seu pare estava divorciat i vivia a l'estació del Nord, en un pis que era com una torre, molt maca, i a mi em cridava molt l'atenció, perquè en aquella època, això de pares separats no ho havia sentit mai. Era una nena rossa, molt bufona, amb el seu germa-

Carrer Berenguer III. Les cases de l'esquerra, des de la cantonada, són la torre de l'Escanilla (l'encarregat de la central elèctrica), la casa d'Antònia Aguilar... i la botiga de Plats i Olles de Vicente Gimeno i Consuelo Durà. Al davant hi havia la casa de pagès de cal Fausto, on Paquita Gimeno, el seu germà i la mare van viure uns mesos, quan van tornar de l'exili.

net. I pobreta, després, quan va passar lo del bombardeig ja no ens vam veure mai més. [De metges] recordo el doctor Tiffon, el doctor Puigercós i el doctor Rosés. El doctor Tiffon van explicar que va marxar cap a França; vivia molt a prop de l'estació de França. El Dr. Puigercós era el que teníem nosaltres, vivia a Berenguer III, era el més famós, diguem. Jo el recordo, era un senyor gran. Durant la guerra no va marxar (...). I del doctor Rosés, pobret, que va morir al 38... me'n recordo molt, jo tenia 10 anys quan va morir, l'estic veient en aquest senyor, sí, quines coses! (...) Al bombardeig del 38 va morir molta més gent [que al 39], però a mi em quedava més apartat de casa. A mi el doctor Puigercós em va fer un *vale* perquè em donessin llet i sucre, deien que tenia albúmina però era una infecció. Anàvem a fer cua per menjar. Jo tenia 10 anys i havia anat a Pareds a fer cua perquè venien peix,

venien sardina. L'últim any quasi ja no hi vaig anar. De l'agost del 38, de les vacances, ja no vaig anar més a col·legi perquè havia d'estar a la botiga i jo era la que anava a comprar; recordo comprar carn de cavall, llevar-te a les 4 del matí i anar a fer cua. Al Sindicat també havíem de fer cua per patates. Com que nosaltres teníem un hortet, teníem fruites i verdures. Recordo que el meu pare, pobret, feia poc que havia sembrat faves [quan va morir] i la mama deia, ves qui les deu haver collit? Clar, ja no hi érem, nosaltres!

Al bombardeig de Granollers del 38 jo hi vaig ser, amb el meu pare. La mama, per la botiga, comprava a magatzems de Granollers i jo cada dijous agafava l'autobús i me n'anava a Granollers als magatzems: «mira que diu la mama que per favor...» «Oh, nena si no en tenim»... però si portava una olla o un gibrell, llavors la mama ho canviava a Mollet per pa. A vegades

hi havia anat amb el meu pare i el dia del bombardeig de Granollers no hi havia res, però hi anàvem amb el meu pare amb el carro... no ho recordo gaire, em sembla que ja sortíem i vam sentir... Sé que el papa va dir: *anem-sen...* Quan vam arribar [a Mollet], la mama espantada, perquè sabia que érem a Granollers, que va morir tanta gent, però d'això me'n recordo més vagament. Jo era més petita, com que no em va afectar tant a mi... havíem estat al mercat, no sé quin mercat hi deuria haver perquè no hi havia res de res, però encara hi havia gent que una peça de roba, aquelles coses... Cada dijous hi anàvem, o jo sola o amb el papa, per sistema.

Dels refugis, recordo el de Can Fàbregas, nosaltres hi anàvem a jugar. Quan sentíem els bombardejos no teníem tendència a anar als refugis, teníem tendència a anar als horts, als camps, que deien. Hi havia una casa de pagès que en deien a ca l'Enciamet, que venien llet i anàvem cap allà. I després, també a agafar un palet i posar-nos-el a la boca. Moltes vegades, a la nit, deien,

ai, que venen els avions ... (no recordo el nom que deien), ens llevàvem i apa, que en aquella època per nosaltres era com d'emoció... La porta d'entrada del refugi era a l'altra cantonada dels ciments Pagès. En aquella època era molt maca aquella fàbrica, molt ben construïda. Nosaltres hi anàvem a jugar. En canvi, refugiar-nos-hi no se'ns va ocórrer mai. Ens semblava que als camps, als horts, no havia de passar res.

(...) Hi havia una fàbrica de material de guerra, ho recordo perquè nosaltres érem nenes i a l'altra banda del Besòs, al començament, passat el riu, davant de la Derbi, hi havia com una fabriqueta i nosaltres hi anàvem perquè deien: hi ha bales, hi ha balins i jo recordo que trobàvem per terra balins... *algo* hi havia de material de guerra, perquè nosaltres anàvem a jugar per allà¹⁴.

[L'any 1939] Recordo que era el 25 de gener i devien ser 2/4 de 5 de la tarda, perquè quan va acabar el bombardeig i jo vaig anar a veure on hi havia el meu pare ja fosquejava. El meu pare venia de prop de l'estació que hi vivia un germà (jo anava a l'estació perquè havien dit que hi havia un tren de mercaderies que hi havia menjar). Anàvem dues o tres amiguetes i em va dir: on vas? I jo vaig dir, a l'estació i [ell va dir: hauríeu d'anar] cap a casa, que ja es fa fosc, i vam dir: no, que hi ha un tren de càrrega i anem a buscar menjar. Molt bé, a veure, doncs, cuida-do, eh? Ell va anar cap a casa i nosaltres a veure el tren: feia un parell de dies que hi era; es veu que al començament sí que hi havia menjar, és clar, quan la gent ho va saber, s'ho van emportar i quan hi vam anar nosaltres ja només hi havia garrofes, però en aquella època, hasta això era bo! Però va ser arri-

44

Lloc on hi havia hagut el taller Rabasa on es reparaven motors d'avions de guerra

14. El taller de Simeó Rabasa estava confiscat pel govern de la República, que el feia servir per reparar motors d'avions de l'exèrcit. <http://www.tv3.cat/elmeuavi/rabasa/tablaclonologia.htm>

bar i ja van començar a tocar les sirenes i començar el bombardeig. Vam baixar del tren i vam anar cap aquells camps que ara hi ha moltes cases però aleshores tot eren horts, a prop de l'estació de França.

Quan va passar tot, jo vaig anar corrents cap a casa i vaig dir: mama i el papa? I ella diu: no, que ha anat a l'hort. Teníem un hort amb una barraqueta i el meu pare, com que explicaven que venien els italians i els moros i s'ho emportarien tot, va pensar: ho amagaré en aquella barraqueta perquè eren els diners que tenien... i se'n va anar amb un sac, tot el que tenia, i va agafar aquell camí que trencava —que ara tot són cases però aleshores tot eren horts—, per darrera la riera. Jo me'n vaig anar cap a l'hort i quan vaig arribar als safarejos aquells, el vaig veure allà, recolzat en un safareig... i va passar una senyora i em va dir: ves-te'n cap a casa, que al teu pare ja no li pots fer res! Jo allà només vaig veure el meu pare, recolzat en el safareig, que no vaig baixar perquè no em vaig atrevir, estava tot voltat de bombes, va quedar com un sot, allò. En devien deixar moltes... Vaig anar a casa i li vaig dir: mama, el papa és mort. I en això que va arribar el meu germà, que feia vuit dies que havia vingut de l'hospital. Llavors hi va anar corrent i... total. El pare es va emportar els diners al safareig amb la intenció d'amagar-los, però amb el bombardeig es van escampar, van quedar per allà i aquell senyor que es va cuidar de l'enterrament va trobar la cartera; uns quants bitllets hi havia però no va recuperar els del sac ni algun paper que es veu que era important...

El meu pare tenia un germà que es deia Jaume Gimeno Domínguez i vivia molt a prop de l'estació, al carrer

Fotografia de Vicenç Gimeno i la seva filla Paquita, feta poc temps abans de morir, que Vicenç portava a la cartera en el moment del bombardeig.

Berenguer III; treballava a la Pelleria. La filla devia tenir un anyet. El seu cunyat havia sigut president de la CNT, el Josep Domínguez¹⁵. Llavors el meu oncle va dir: hem de marxar perquè ara entraran i ens acabaran de matar a tots. Va dir: anem cap a França. Va marxar per por, no perquè hagués fet mai res. La meva mare tenia un carro. Si el bombardeig va passar a les 5 de la tarda, a les 10 ja ens anàvem per aquests mons de déu. A casa del meu oncle hi vivia un senyor que era amic i el meu oncle li va deixar diners perquè l'enterressin. Vam marxar el 25 de gener de Mollet i vam arribar el dia 9 de febrer a la frontera, al Pertus (...).

Quan vam arribar a la frontera ens van posar en uns autocars fins a Marsella. Allà ens van posar en uns trens i alguns van anar a llocs —ho vaig sentir explicar a la meva mare— que no estaven gaire bé. A nosaltres ens van portar a 30 km de Marsella, a Saint Zacharie; era un col·legi dels nens que

15. Josep Domínguez i Mitjavila va ser escollit regidor de l'Ajuntament molletà el 16 d'octubre de 1936.

anaven a estiuejar allà, els alumnes de Marsella. Amb nosaltres es van portar molt bé, tant la gent del poble com els que s'encarregaven d'aquesta colònia. Però la meva mare el que volia era tornar a Mollet, i el meu germà sobretot.

Vam marxar de Mollet amb el meu oncle, la seva dona i una criatura. Allò va ser una tragèdia, perquè a més a més portaven el seu sogre que estava invàlid, en el carro i la seva mare, la meva àvia, però quan vam arribar a la frontera, a ells no els van deixar passar perquè eren massa grans. El que no recordo és com van retornar a Mollet, perquè el carro sí que hi va retornar. Algú els deuria portar, no sé, perquè després un altre carboner d'allà ens el va comprar i se'l va quedar, el carro. (...)

El meu germà va passar la frontera per separat, va anar al camp d'Argelers. De seguida que vam tenir contacte va dir: «mama, anem-nos cap Espanya». En aquell poble que estàvem

nosaltres, hi havia uns nens amiguets que se'n van anar perquè van dir: «vin-drà una guerra¹⁶» i de fet va ser així, perquè al setembre d'aquell mateix any va ser així, sí. Quan vam arribar a Mollet representava que érem fugitius, al meu germà el van posar en un camp de concentració; de seguida vam demanar avals a l'Ajuntament i el van avalar i el van deixar. Ens van donar la cartera que portava el meu pare, amb uns quants diners que també eren bruts de sang, tot era brut de sang. El van enterrar a terra, al cementiri de Mollet, aquell senyor ens ho va ensenyar, amb una creu i el seu nom, i prou.

Vam estar vivint a casa d'uns amics a davant mateix de la font, que llavors era una casa de pagès, a can Fausto¹⁷. A la meva mare i a mi, a l'Ajuntament ens van atendre molt bé. La casa no era nostra, que era de lloguer, la van buidar, perquè devia ser la norma i ho portaven en un magatzem, passada la carretera, a prop de l'estació del nord. Ens van dir: si voleu anar a recollir alguna cosa... i vam recollir la màquina de cosir, coses que hi havien dut que valien la pena. En aquella època, a la botiga, de gènere no n'hi havia gaire perquè durant la guerra ja no... però fèiem intercanvi. Si venia un pagès de Martorelles a buscar una cassola ens donava un quilo de mongetes, suposem, no? L'últim any ja no n'hi va haver més, que la meva mare sempre renyava el meu pare perquè deia: perquè et vas vendre els últims serrallons de carbó, que això ens hauria servit per intercanvi? La botiga va quedar pràcticament buida perquè tot va anar desapareixent entre l'any 38 i 39. Alguna cosa va quedar, mobles, però ens va ajudar. Sobretot, la màquina de cosir, perquè me l'havia regalat la mare quan

46

Paquita Gimeno, el 12 de març de 2009, durant l'entrevista. Fotografia: Àngels Suárez.

16. Es refereix a la Segona Guerra Mundial.

17. Era a l'actual número 47-49.

jo vaig fer 10 anys. Fixa't tu que jo no sabia cosir ni res. Però a l'agost vam anar a viure a Montgat, perquè hi havia la família de la meva mare. Ho vam perdre tot, vam passar-ho molt malament. A Mollet estàvem bé perquè teníem la botiga. La mort del meu pare ens va repercutir molt, perquè sinó, haguéssim continuat a Mollet amb la botiga.

c) Raül Alcalay Rosés

Entrevista: 14 de maig de 2009

Enric Rosés Bruzos neix a Barcelona el 7 d'octubre de 1898. Arriba a Mollet el mes d'octubre de 1926 i viu uns mesos al carrer de Jaume I. Té 27 anys, és solter i l'acompanya la seva mare Carme Bruzos Tasqué, de 57 anys, vídua, i Ramon Olivella Farret, de 26 anys, un jornalero de Castellet. Pocs mesos després va traslladar-se al carrer de Santa Perpètua (actualment Rafael Casanova), molt a prop del pas a nivell de la via del tren, en una casa de l'Estevet de la Bòvila. Casat amb Matilde Folch, el 3 de setembre de 1927 neix la primera filla del matrimoni, Ana Maria. En les tasques de la llar tenen l'ajuda d'una minyona, Flora Mestre Fonts, natural de Vespella (Tarragona). El juliol de 1932 mor la seva mare i el 7 de setembre del mateix any neix el segon fill de la parella, Enric Rosés Folch. L'any 1936 la família té l'ajuda de dues minyones, Carme Nicolau, una noia del Vendrell de 30 anys i Josepa Suñol de Sant Fost, de 16 anys¹⁸. El doctor Rosés, com a persona i com a metge, de seguida es va fer

estimar pels molletans i molletanes. Ajudava tothom qui podia, anava a jugar al billar (la seva gran passió) al Cafè del Coro, feia tertúlies amb els vilatans... Diversos testimonis en donen fe:

«A mi, el doctor Rosés, un any abans de morir, em va curar el cap. Em van tirar un cop de roc, allà a la rectoria, jugant, sense voler; el senyor Canals, el farmacèutic de la plaça, em va dir que era cosa del metge. Al dispensari de l'Ajuntament hi havia una dona que li deien la «Gueunya». Van anar a buscar al senyor Rosés al Cafè del Coro, que li agradava molt jugar al billar i li van dir: «allà hi ha un *nanu* que li han obert el cap» i ell va dir: «ara acabo la partida i vinc»! «I sí, em va curar»¹⁹.

«Una vegada, quan jo era un *nanu*, em vaig fer mal al canell. Vaig anar a la farmàcia i allà hi havia el doctor Rosés. M'ho va mirar, va agafar una canya que hi havia per allà, m'ho va immobilitzar i lligar i em va dir, apa, a córrer! Encara em funciona»²⁰.

«El senyor Rosés era molt bon home. Un dia em vaig fer mal al genoll i passava per allà i em va dir: no és res, t'ho rentes bé amb aigua i ja està. I si te'l trobaves pel carrer i li deies: em fa mal l'estómac, doncs agafava un paper, hi escrivia una cosa i et deia: ves a la farmàcia que et donin això i te'n prens tres gotes al dia. Era una persona molt propera»²¹.

«El doctor Rosés era un polític net carregat de bona fe. Un bon metge a qui li agradava amb bogeria jugar al billar»²².

18. Padró municipal de Mollet de l'1 de desembre de 1926 – altes, arxivador 8739.

19. Entrevista a Ramon Coll, Notes 24, pàg. 74 a 80.

20. Pere Torrents, 21 d'abril de 2009.

21. Entrevista a Àngel Castellón Martínez, 11 de juny de 2009.

22. Joan Solé Tura, *Mollet, una mica d'història*, Gráficas Aster, Mollet del Vallès, 1981.

Enric Rosés s'implica en la política local. Participa en reunions i conferències, escriu als diaris i té càrrecs de responsabilitat.

Raúl Alcalay. Havien destinat el meu avi, Enric Rosés Bruzos, a Mollet. El dia del bombardeig, el 8 de gener de 1938, li havien assignat un vehicle per anar a veure els malalts; l'àvia es va pensar que l'havien bombardejat amb el cotxe. Ell era d'ERC i amic de Companys; havia participat en mítings polítics i era anticlerical; una vegada va fer un discurs que va enfadar molt la família; deia que no volia una Espanya negra sota la sota-na dels capellans, això ho va dir en públic. La seva dona es va enfadar molt.

48

Hem trobat un article que Enric Rosés havia publicat a *Nostre Ideal* l'any 1928 on defensava el respecte a la idees religioses, però és possible que en la mesura que prengué força l'oposició dels poders conservadors i religiosos a les propostes de la República, Rosés s'anés indignant. (Annex 1)

Raúl Alcalay. La llàstima és que va morir amb 39 anys, no va tenir temps de fer res. Però si no hagués mort, hagués hagut de fugir, perquè l'haguesin enganxat.

Enric Rosés participa en les activitats del Centre Nacionalista, que agrupava la Lliga Regionalista i Acció Catalana. L'any 1921 inicien la publicació del butlletí *Nostre Ideal*²³;

dirigit i escrit en gran part per Josep Sans Rosell, hi col·laboraven homes com J.B. Turull, Vicenç Camps, Jacint Oliveras, Isidre Falguera i Vicenç Torrents. Rosés n'era un dels col·laboradors més constants fins que l'octubre de 1930, una colla de joves que formaven part del Centre Catalanista Republicà se'n separen. Qüestionen el paper preponderant de l'Església, aspiren a l'autogovern de Catalunya i rebutgen el pactisme amb Madrid (feia poc que s'havia signat el Pacte de Sant Sebastià amb l'objectiu d'enderrocar la monarquia)²⁴. Josep Fortuny, en un article a *Nostre Ideal*, el 28 de setembre de 1930, deixa constància de l'escissió²⁵. El 8 d'octubre de 1930 surt el primer número del butlletí *Lluita*²⁶; Enric Rosés n'és l'ànima i director fins a la fi de la seva publicació, el 1936 i entre els col·laboradors trobem Pelegrí Pi, Rossend Ràfols A. Jimeno, Frederic Ros, Bonaventura Ametller, Joan Planellas, Joan Pedrerol, Josep Fortuny, Joan Moly, Ramon Nubiola, Feliu Tura, Josep Almeida... (Annex 2)

Des de l'any 1930 fins al 1933, les crítiques dels uns als altres són constants. Josep Sans i Enric Rosés fan de la ploma una arma dialèctica per exposar les seves diferents visions de la política, que en alguns casos, arriben a afectar la pròpia vida professional i personal, com en el cas d'un article en relació amb les eleccions al Col·legi de Metges de Barcelona²⁷ o quan Sans critica Rosés per haver fet una conferència

23. Massaguer, M.A, «La Segona República a Mollet», pàg 39 a 44, Notes, 1, CEM, 1987.

24. Bosch, Anna, «L'alcalde Fortuny, notes biogràfiques», pàg. 38 i 39 NOTES 5, CEM, 1991.

25. Josep Fortuny i Torrents. *Una biografia política*. Joan Corbalán i Antoni Lardin. Pàg. 81.

26. L'any 1936 deixa de publicar-se.

27. *Nostre Ideal*, núm. 87, 10-4-1931.

pocs dies abans de la mort de la seva mare²⁸.

Rosés, tant en un butlletí com en l'altre, defensa un catalanisme al marge de Madrid i parla de temes com la importància de la república, la separació església i estat, l'honestedat que ha d'acompanyar els polítics, la llibertat d'expressió, el caciquisme a l'hora de les eleccions municipals, l'escola pública i gratuïta, etc²⁹.

Sabem que, com a metge, l'any 1933 entra a formar part de la Junta de la Secció Comarcal de l'Alt Vallès en el Sindicat de Metges de Catalunya, juntament amb el també metge molletà Bonaventura Puigercós³⁰. La darrera notícia de les activitats professionals d'Enric Rosés és ja en plena guerra civil, quan el juliol de 1937, el Consell d'Empresa de la fàbrica de sedes Ros-Campañá, col·lectivitzada aquell any, davant la preocupació per les nombroses baixes laborals, nomena Enric Rosés «metge inspector per a totes les baixes que es presentin»³¹.

La seva manera de concebre la política l'expressa clarament en els articles que va escriure. En reproduïm un parell: el primer es titula «Ciudadania» publicat a *Nostre Ideal* i el segon es titula «Recursos del caciquisme», publicat a *Lluita*. (Annexos 3 i 4)

Raúl Alcalay. La mare del meu avi era gallega; havia enviudat i vivia amb ell, però no hi havia gaire bona relació. Era fill únic i va estudiar Medicina. Va

conèixer la seva futura dona, Matilde Folch, a la Universitat, perquè ella estudiava Filosofia i Lletres. Anaven a patinar junts, em deia la meva àvia. Feien campana i patinaven. Recordo que comentava que ell va ser dels primers alumnes que va inaugurar l'Hospital Clínic, en aquell gran edifici. Va fer una investigació durant la qual va descobrir l'agent causal de les febres mediterrànies (que són unes febres que hi havia aquí): era la paparra dels gossos.

La malaltia de les febres mediterrànies era molt comuna en aquella època. Començava de manera sobtada, amb febre i artromiàlgies. Al cap d'uns dies apareixia una erupció que afectava sobretot els palmells de les mans i les plantes dels peus. Al lloc on havia picat la paparra apareixia una úlcera petita, amb un centre fosc i una aurèola vermella³².

Raúl Alcalay. Quan l'àvia Matilde va anar a viure a Mollet amb el seu home, va començar a tenir conflictes amb la sogra, una dona amb molt de caràcter; jo crec que això va ser una de les causes de la separació, van petar per això, segons explicava ella.

«Del bombardeig dels Quatre Cantons jo em recordo molt del doctor Rosés, perquè anava a col·legi amb la seva filla, als Col·legis Nous. Aquella nena, el seu pare estava divorciat i vivia a l'estació del Nord, en un pis que era com una torre, molt maca, i a mi em cridava molt

28. *Nostre Ideal*, 23-7-1932 Sans critica que Rosés fes la conferència «Cultura Física» al local de «Unión Patriótica» i li retreu que sa mare era al llit a punt de morir.

29. Al final d'aquest article hi ha una relació de tots els articles que hem trobat publicats a *Nostre Ideal* i a *Lluita*.

30. *La Gralla*, Granollers, 3-7-1933. Junta presidida pel metge granollerí Alfred Canal.

31. *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*, M. Àngels Suàrez, pàg. 139.

32. Informació clínica. Laboratori de Referència de Catalunya, SA.

l'atenció, perquè en aquella època, això de pares separats no ho havia sentit mai. Era una nena rossa, molt bufona, amb el seu germanet. I pobreta, després, quan va passar el bombardeig ja, no ens vam veure mai més»³³.

Raúl Alcalay. L'any 36 o 37 Matilde Folch va guanyar una plaça de directora a l'Institut Obrer de Sabadell i va marxar a viure allà.

La vocació educativa li venia de família. La seva mare, Maria Anna Guimerà Saló, quan es traslladà de Barcelona al Vendrell, el 1892, va obrir un centre educatiu per a nenes, que va anomenar Colegio Ibérico, a la casa del Portal del Pardo³⁴. En un article a la revista molletana *Nostre Ideal*, el 21 de desembre de 1929 titulat «Es un deure imitar lo bo», Matilde Folch ja exposa la seva visió, que compartia plenament amb Enric Rosés, tal com mostra l'article «L'escola única» publicat per aquest a *Lluita* el 15 de novembre de 1931. (Annexos 5 i 6)

Després d'acabar els seus estudis de Filosofia, Matilde Folch inicia una intensa vida intel·lectual. A principis dels anys trenta ja trobem notícies relacionades amb la seva activitat literària i pedagògica en diferents indrets de Catalunya. El 28 d'octubre de 1930 publica un article titulat «Lloable actuació del

Comte de Güell» a *La Veu de Catalunya*. El 22 de novembre de 1934 *La Vanguardia* publica una notícia breu del corresponsal d'Olot: «Ha sido encargada la explicación del curso de Preceptiva Literaria del Instituto de Segunda Enseñanza de esta ciudad a doña Matilde Folch Guimerà».

Però l'afer on s'implicarà a fons és en la docència a l'Institut Obrer de Sabadell³⁵. El Ministerio de Instrucción Pública y Sanidad de la República, el 21 de novembre de 1936 havia decidit donar una oportunitat als nois i noies que, havent passat l'edat d'escolarització, volguessin estudiar, amb l'objectiu de formar-se. Havien de tenir entre 15 i 35 anys. Als instituts obrers s'impartia un batxillerat en quatre semestres i després s'ingressava a la universitat. L'alumnat rebia un ajut econòmic i els que vivien fora, tenien allotjament. El 10 de març del 1937 es crea a Sabadell el segon Institut Obrer de l'estat espanyol i primer de Catalunya. Es va instal·lar a l'Escola Industrial i els alumnes interns residien al convent de les serves de Maria. Les classes van començar el 20 de juny de 1937, amb 70 joves.

Raúl Alcalay. Quan va acabar la guerra no li van reconèixer el títol perquè van trobar el nom de l'Enric Rosés en un fitxer de la maçoneria.

Una de les primeres mesures que el govern franquista prenia en ocu-

33. Entrevista a Paqueta Gimeno, 12 de març de 2009.

34. «Aproximació a l'estudi historicoartístic de l'edifici del portal del Pardo del Vendrell», pàg. 14.

35. Tota la informació relacionada amb la creació dels instituts obrers republicans ha estat extreta de diferents números consultats de la *Gaceta de la República*, especialment els núm. 73 i 313. També, de l'article «Sabadell i l'Institut Obrer de Segona Ensenyança 1937-1939» de Cristina Escrivà i Moscardó (Coordinació Associació Cultural Institut Obrer de València) consultat a la següent pàgina web: <http://www.ceibm.org/cristina04.html> i altres webs amb informació: <http://www.memoriacatalunya.org/assets/pdf/Octavetamaig.pdf>, http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=1565899, <http://www.geocities.com/micacoweb/memoriabdn.htm>, <http://escltxa-borriana.blogspot.com/2008/09/presentaci-llibre-los-institutos-para.html>

par poblacions era la depuració dels ensenyants. El Ministerio de Instrucción Pública, el 28 de gener del 1939 (BOE del 3 de febrer), regulava la depuració del magisteri català; des de Saragossa, la comissió depuradora enviava els expedients dels mestres catalans tramitats a les comissions depuradores provincials pertinents. Tot el personal d'ensenyament havia de demanar que li obrissin un expedient de depuració; si el passava, podia tornar a ensenyar; si no, en quedava exclòs.

Les comissions que estudiaven els expedients examinaven la conducta pública i privada dels docents. Si hi havia sospites de col·laboració en organitzacions d'esquerres, d'haver-se implicat en política durant la República i la Guerra Civil o de pertànyer a la maçoneria... no se'ls permetia tornar a ensenyar, però també eren exclosos per la seva conducta privada (divorciats, conductes morals o sexuals considerades irregulars) o per la religió (ateus o practicants d'una religió diferent de la catòlica).

La depuració a l'ensenyament va trencar la tradició pedagògica catalana, ja que en va excloure les persones compromeses amb les reformes republicanes i va tallar els esforços de renovació pedagògica i científica propers a les experiències pedagògiques més avançades de l'Europa de l'època³⁶.

Per a una dona dedicada a la docència amb compromís i passió, això va ser un cop molt dur. Però Matilde Folch no s'enfonsa. Busca ajuda i aconsegueix obrir una acadèmia on continua ensenyant.

no 147

Ruego a Vd. que dentro el plazo de 48 horas se sirva pasar por esta Comandancia Militar, con el fin de hacer efectiva la multa de 100 pesetas (Cien) que le ha sido impuesta por faltar en la fachada de la casa de su propiedad, calle Dos de Mayo nº 51, un letrero en catalán.

Dios guarde siempre a España y a Vd. muchos años.

Badalona 5 Julio 1939.

AÑO DE LA VICTORIA.

EL COMANDANTE MILITAR.

DON PEDRO ROSELLÓ ACETS.-C/Enrique Borrás nº 22.
C I U D A D

Document on s'imposa una multa a Matilde Folch per tenir en català el rètol de l'acadèmia (5 de juliol de 1939)

51

Raúl Alcalay. L'ajuda Pere Roselló Acets, un militar company de Franco, però republicà, que els feixistes van respectar. Va obrir una acadèmia a nom d'ell al carrer Dos de Maig, 51, a Barcelona, on donava classes i va contractar catedràtics represaliats d'instituts, que eren gent molt bona. Les famílies que no volien portar els fills a l'escola pública o religiosa, anaven a l'Acadèmia Folch. Hi va passar gent com Raventós i altres personatges que després han estat grans intel·lectuals... El rètol de l'acadèmia estava en català i els van posar contínues multes per aquest motiu. Els falangistes li van dir que havia de despatxar tots els catedràtics que hi ensenyaven perquè eren

36. Tot això ho explica molt bé Francisco Morente, en el treball «La depuració a l'ensenyament», publicat al llibre 1939 Barcelona any zero (1999) editat amb motiu de l'exposició el 1999 a Barcelona al Museu d'Història de la Ciutat. <http://mediterrania.bloc.cat/post/2741/184323>

republicans i que havien de portar camisa blava i ensenyar «las esencias del régimen». La meua àvia va dir que no havia aixecat mai el puny i que tampoc no pensava aixecar la mà. I va tancar. Era a principis dels anys quaranta. Amb l'arribada de la democràcia a Espanya, tots els càrrecs dels 36 van ser rehabilitats i llavors va poder cobrar la pensió. Va ser, potser, l'únic bo que li va passar.

L'àvia deia que allò dels Quatre Cantons havia sigut un atemptat, que era premeditat, aquest bombardeig, que hi havia una quinta columna d'espionatge dels de dretes, que tenien una emissora i comunicaven els objectius possibles interessants i els bombardejos.

S'anomenava «quinta columna» les persones que feien treball polític i militar en el mateix territori de l'adversari. Així, si parlem d'una zona republicana, era la gent que treballava per al sector franquista alçat contra la república. Segons diversos testimonis, a casa de la senyora Antònia Aguilar, al c/Berenguer III, hi havia un aparell radiotransmissor on ella i altres persones passaven informació al bàndol franquista. Tanmateix, la hipòtesi que el bombardeig dels Quatre Cantons fos un atemptat contra el doctor Rosés, no sembla que tingui cap base creïble.

Raúl Alcalay. Ella estava convençuda que l'havien anat a buscar a ell. Quan els franquistes van entrar, la meua àvia ho va cremar tot, perquè com que ell era maçó... però no li va servir de gaire perquè els feixistes van agafar les llistes del Gran Orient d'Espanya i de les lògies maçòniques. Pel fet de ser maçó era pena de mort!

Ana Maria Rosés i la seva mare, Matilde Folch (oli pintat el 1942 per Alfredo Palmero, catedràtic de Belles Arts i company de Matilde Folch a l'Institut Obrer de Sabadell, que un cop acabada la guerra, es va refugiar un temps a casa de Matilde, al Vendrell)

Després del bombardeig dels Quatre Cantons, el cos d'Enric Rosés Bruzos és portat al Cafè del Coro, el lloc on tantes estones havia passat jugant al billar i fent tertúlia; allà, la gent de Mollet li ret homenatge. El seu fill, Enric Rosés Folch va anar a parar a l'Hospital de Sant Pau de Barcelona, on morí el mateix dia. Tenia 5 anys. L'Anna, la seva germana de 10 anys, és ferida de metralla, però se salva. Una setmana després, el 15 de gener, Matilde Folch formalitza la compra d'un nínxol al cementiri de Mollet, el número 776, on hi enterra l'home i el fill³⁷. Mai més torna a Mollet.

37. Font: registre del cementiri municipal. Ajuntament de Mollet. L'any 2000 el nínxol passa a altres propietaris.

Raúl Alcalay. No sabem de quina logia era, l'àvia potser sí que ho hauria sabut, perquè ella va contactar amb els de la seva lògia a Veneçuela. La seva vida ha sigut d'un fondo tràgic. Tota la nostra vida queda marcada pel bombardeig dels Quatre Cantons.

«Un dia que estava jugant una partida de billar amb el metge del poble, el doctor Rosés, les sirenes van alertar que s'acostaven avions enemics. Jo em vaig ajupir, com sempre, sota la taula, i el metge, en contra del que acostumava a fer, va marxar cap a casa»³⁸.

«El doctor Rosés, que vivia cap allà dalt a l'estació, pujava amunt cap a casa seva i passava pel davant de casa. La meva germana, com que era el moment d'alarma, estava a fora al carrer, al darrera del doctor Rosés. La metralla el va matar i també li van matar un *namu*, perquè no es va estirar a terra; es va quedar com ajupit i a la meva germana, que devia tenir vuit o nou anys, no la va matar, o sigui que és viva gràcies al doctor Rosés»³⁹.

«Nosaltres vivíem al dispensari del doctor Tiffon. A davant de casa van matar el doctor Rosés, encara recordo que anava amb *sombrero* i amb l'explosió va quedar encastat a les reixes de la finestra de l'habitació meva, que donava a fora al carrer»⁴⁰.

Raúl Alcalay. Quan va haver-hi el bombardeig, ella s'estava a Sabadell i van quedar amb la seva filla, soles; l'Enric havia mort i l'Enriquet també. La meva mare estava ferida del bom-

bardeig: tenia metralla a la cama, però la van curar. En canvi l'Enriquet estava rebentat, tots els budells fora... va morir a l'acte. És aquesta cosa de la fatalitat tràgica que va marcar la vida de la meva mare i de la meva àvia. Llavors la meva mare va passar uns mesos a la Garriga, en una masia que tenien un parell de vaques, així podia beure llet. Nosaltres teníem terres i una casa pairal molt gran al Vendrell. Ella era de família benestant i liberal. Tots els germans de la meva àvia eren del cos de carrabiners i van fugir a l'exili. Ella va tornar al Vendrell i ho va passar fatal, perquè com que tota la família estava exiliada, li van posar una companyia de guàrdies civils a la casa, i a més, els havia de mantenir. Al Vendrell se'n va parlar molt, de tot això. Nosaltres érem veïns d'Andreu Nin i les famílies eren molt amigues. Durant la guerra van empresonar un amic de la família que era arquitecte, la seva família era de dretes. La meva àvia va anar a veure el Nin a la seu del POUM. Va entrar on estava reunit i li va dir que aquell home no era mala persona i que a veure què farien amb ell. L'Andreu Nin estava amb els seus companys i acòlits i la va esbrincar dient-li que què s'havia cregut ella, que no hi tornés més, que sinó la faria afusellar a ella també. Però a la nit van deixar lliure l'arquitecte i l'home va estar molt agraït a la meva àvia per haver-li salvat la vida. És l'arquitecte de l'església que hi ha a la plaça de Gala Plàcidia.

La casa era molt coneguda al Vendrell, el Portal del Pardo, una de les cases més antigues. El meu besavi havia estat registrador de la propietat i diputat federal de la Primera Repúbli-

38. Joan Abelló, al llibre: *Joan Abelló. Josep Masats, Joan Iriarte. Àmbit Serveis Editorials, S.A. Barcelona 2000.* Pàg. 31.

39. Entrevista a Josep Puig, *Notes 24*, pàg. 63 a 65.

40. Entrevista a Vicenç Vallcorba, *Notes 24*, pàg. 57 a 59.

ca en temps de Pi i Margall durant 25 anys.

Emili Folch Andreu, procurador i registrador, es va casar amb Maria Anna Guimerà Saló i van tenir tres fills: Emili, Matilde i Pasqual⁴¹.

Raúl Alcalay. Li van fer un judici i va haver de fugir a França; era un home més aviat de dretes, per això el van respectar i el van deixar venir, però va costar molt. Havia comprat l'edifici a uns francesos que es van exiliar de la revolució francesa, amb una torre del segle XII.

En època medieval el Vendrell era una vila emmurallada. La muralla tenia cinc portals, dels quals només se'n ha conservat el que s'obria al camí de Sant Vicenç de Calders, conegut com portal del Pardo. Està ubicat en un casal senyorial que duu la data de 1623. A la clau de volta hi ha l'escut de la poderosa família dels Nin. (...) ⁴².

En un capbreu existent a la Corona d'Aragó de 1563 ja es fa referència a una propietat de Bernat Nin. No sé si en aquest moment precis la família Guimerà ja havia comprat la casa i portal (...) però és pel primer nom que és coneguda per la gent del Vendrell. Prop del portal del Pardo, aquesta casa va hostatjar a Ferran VII a la tornada de França i els va concedir el dret de posar una cadena a la seva porta. La casa havia estat la venda del ministre d'Hisenda de la II República, Jaume Carner i Romeu, avi de Joan Raventós i Carner. (...) ⁴³.

Raúl Alcalay. Quan l'any 1939 hi torna l'àvia, a la torre va posar-hi un galliner per tenir ous frescos; dels pagesos que tenien arrendades les terres també podien recollir alguna cosa per menjar. De nit anaven amb carros a recollir les olives i les garrofes, perquè si ho feien de dia, venien els de Falange i s'ho emportaven. Jo recordo que tenia una habitació gran plena de garrofes. Van ser uns anys molt durs, molt. La Guàrdia Civil l'escortava cada diumenge fins a l'església propera (des de casa es veia l'àngel del campanar), per obligar-la a anar a missa.

Una de les feines que la meva àvia va trobar va ser treballar per a l'Enciclopèdia Sopena. Crec que li pagaven no sé si 1 pesseta per cada 4 línies... Després va escriure obres de teatre i sarsueles; tenim els llibrets, amb música del maestro Díaz Giles⁴⁴. Van estar vuit mesos treballant al Vendrell i es va a estrenar a València. Però l'època era difícil, s'havien de pagar els actors i va durar poc. En aquella època intenta fer negocis de tot tipus, era una emprenedora nata; en unes caves hi planta xampinyons, però no li funciona i continua lluitant.

Segons l'herència, la meva àvia podia hipotecar, però no vendre. De totes les terres i vinyes que tenia va fer-ne hipoteques per anar tirant i al final els bancs li van anar prenent la majoria de les terres. Jo conservo documents en pergami de totes les escriptures.

L'any 1952, Maria Anna Guimerà Saló va donar la finca a la seva filla

41. «Aproximació a l'estudi historicoartístic de l'edifici del portal del Pardo del Vendrell», pàg. 15.

42. <http://www.poblesdecatalunya.cat/element.php?e=1265>

43. La pàgina web <http://www.poblesdecatalunya.cat/element.php?e=1265> a Portal i casa del Pardo cita les explicacions de Salvador Caralt i Salvó.

44. Fernando Díaz Giles (1887-1960) va compondre el 1907 l'Himne d'Infanteria i és conegut per sarsueles com *La moza que yo quería*, *El cantar del arriero*...

Matilde. Aquesta, l'any 1958, la va vendre a Apel·les Fenosa Florensa i, en morir aquest, el 1988, la casa va passar a mans de la seva vídua, Nicole Fenosa⁴⁵. Actualment és la seu de la Fundació Apel·les Fenosa.

Raúl Alcalay. L'any 1956 li detecten un tumor en el tiroides i decideixen operar-la; llavors va pensar que moriria i va decidir vendre (perquè mentrestant havia mort la seva mare i l'herència havia passat a ella). Quan, in articulo mortis va firmar que venguessin la casa, va dir, mira filla, jo no vull que passis les angoixes que he passat jo, veneu-ho a l'escultor Fenosa. L'àvia signa la venda i resulta que el tumor no era tan mortal: li van treure un tros de tiroides i va anar la mar de bé. Llavors li donen el que havien quedat de la venda de la casa, perquè el Fenosa ho va pagar a terminis. L'àvia s'ho va vendre per mig milió de pessetes amb la promesa que no la tirarien a terra per fer pisos.

En una biografia escrita per la dona de Fenosa, aquesta explica com va anar la venda: «L'any 1957, anant cap a Montblanc vam travessar el camp de Tarragona, i el paisatge ens va semblar encisador. Tornant cap a Barcelona, vam parar al Vendrell per demanar al notari Llassat si sabia d'alguna casa que és vengués a la regió. L'Apel·les insistia en el fet que, com a mínim, tingués una finestra gòtica. Llassat ens va parlar d'una casa al Vendrell que s'havia de subhastar al cap de tres setmanes i que tenia diverses finestres gòtiques. Vam tornar a Barcelona [i vam aconseguir el telèfon de Matilde

Folch]. Corrents, Fenosa va trucar-li. Ens va rebre molt exaltada (ho estava més que ell) i li va suplicar que la comprés abans que l'hagués de vendre per l'increment dels crèdits de la hipoteca. Com un gran senyor, tot i que la quantitat sobrepassava amb escreix els nostres recursos financers, Fenosa li va dir que honoraria els deutes i que pagaria, a més, una suma equivalent amb la condició de disposar d'un any per poder aconseguir-la.

L'Apel·les va decidir tornar a París l'endemà mateix. Moltes persones, generosament, van comprar escultures per tal que Fenosa pogués tenir la seva casa. Ens van aconsellar que demanéssim ajut a un advocat perquè Matilde tenia dos germans exiliats que la mare havia deixat sense herència. Va ser necessari, també, consultar un arquitecte per conèixer l'estat de la teulada i, d'una manera més àmplia, la situació de la casa. Home apassionat, Fenosa no parava de dir: «Amb germans o sense, compro! Amb bigues o sense, compro!». No va ser fins el 8 de maig de 1958 que es va signar el contracte de compra en unes condicions rocambolesques que ens van portar a una situació inversemblant. Aconseguir diners no va ser fàcil. Els entrebancs relacionats amb el mercat dels canvis no facilitaven les coses. Quan vam arribar a Barcelona, ens vam assabentar que havien ingressat Matilde Folch a l'hospital i que l'operaven l'endemà. Vam anar a l'hospital de Sant Pau per signar les clàusules! Un cop que les coses estaven en ordre, vam tornar a París»⁴⁶.

45. Article citat de la revista *Del Penedès*.

46. <http://www.fundaciofenosa.org/descarregues/biografiaCAT.pdf>

Raúl Alcalay. La meva mare, de tot això no va voler-ne saber res ni va voler continuar amb totes les angoixes. L'àvia va esperar els últims pagaments i després agafa un vaixell i se'n va a Veneçuela, ella sola. Tenia 55 anys i comença una nova vida.

Allà es presenta al Ministerio de Educación i li donen un càrrec en un institut. Coneix els cercles maçons dels exiliats republicans, el lingüista Pompeu Fabra i el geògraf Pau Vila, que era molt amic seu. Estrena obres de teatre, escriu als diaris i porta a terme una intensa activitat intel·lectual. Ella ensenyava castellà a aquella gent i explicava que era difícil; li havien posat un guardaespalles perquè l'amenaçaven; ella era molt estricta, no aprovava a tothom i un dia van escriure: «dictadora de Franco, vete a tu casa». La «licenciada Folch», li deien. Finalment, quan la meva mare es va posar malalta, va tornar. La mare va morir molt jove, el setembre de l'any 1971, amb 44 anys. Després, l'àvia se'n torna a Veneçuela i coneix un poeta veneçolà, molt conegut i viuen en parella fins que ell mor. Llavors ella torna aquí i va viure fins als 93 anys. Mor el 1993, després d'una vida dura i tràgica. Era una dona molt orgullosa, molt atractiva i tenia molts pretendents, però no va trobar la felicitat. Jo me l'estimava molt, a la meva àvia. Nosaltres vam passar un parell d'estius de petits, a la casa del Vendrell. Amb la seva filla Anna, és a dir, la meva mare, no s'entienien, però als néts ens tenia molt de carinyo, jo recordo que ens donava el sopar i tot, però era una dona amb molta personalitat. Jo, com que era el nét més gran, em tenia molta simpatia i m'associava una mica amb el fill que havia perdut, l'Enriquet. Tenia una

fotografia del nen i sempre la portava amb ella i una mare de Déu de Montserrat negra, que encara la tinc, que era el seu amulet de la sort.

La meva mare s'havia casat amb William Alcalay, que va arribar a Barcelona l'any 1948 procedent de Gènova. Venia de Suïssa. Havia fet el doctorat de Química al Politècnic de Lausane i va fundar un laboratori químic a Barcelona, on va conèixer la meva mare. Tenia un germà, Leon Alcalay, que era violinista; havia tocat a l'orquestra de Pau Casals abans de la guerra i era molt amic de Companys i de la seva dona, que també era violinista i havia vingut a fer concerts al Portal del Pardo. El juliol de 1936 havia anat Suïssa, llavors esclata la guerra aquí i ja no torna.

La meva mare, els anys quaranta havia estudiat medicina; va acabar la carrera l'any 1950, quan vaig néixer jo; es va fer metge psiquiatre i treballava al Clínic, amb el doctor Sarró. La meva àvia esperava que l'ajudaria, perquè li havien proposat ser sòcia de la clínica Platon, que llavors s'estava fent, però la mare va dir que no, que ella tenia uns ideals d'ajudar a la humanitat sense cobrar. Recordo que hi havia molts pacients que venien a casa, era una consulta privada sense cobrar. I els pacients venien molt de temps, perquè aquestes coses de la psicoanàlisi duren molt. Això sí, per Nadal ens regalaven pollastres i altres coses. Ella sempre va tenir una gran admiració pel seu pare, va voler seguir la tradició.

La meva àvia no volia parlar del que va passar al seu home i al fill. Mai va voler tornar a Mollet. Sempre que hàviem de passar per Mollet ens hàviem de desviar per no passar pels Quatre Cantons.

Articles d'Enric Rosés publicats a la premsa molletana

- Nostre Ideal, 22-9-1928. «Pi i Margall» i «República i Religió»
 Nostre Ideal, 24-11-1928. «Unitarisme i Federalisme»
 Nostre Ideal, 26-7-1930. «Ciutadania»
 Nostre Ideal, 9-8-1930. «El pacte d'Unió Republicana» i «De l'orador»
 Nostre Ideal, 23-8-1930. «La reunió de Sant Sebastià»
 Lluita, 8-10-1930, «Rèplica»
 Lluita, 8-11-1930, «Perquè som republicans»
 Lluita, 26-11-1930, «El text de la declaració ministerial» i «Tot és qüestió d'apreciacions»
 Lluita, 24-3-1931, «Recursos del caciquisme»
 Lluita, 10-4-1931, «Rèplica» i «El cas Pedrerol»
 Lluita, 15-11-1931, «Les fantasies del Sr. X» i «L'escola única»
 Lluita, 12-4-1932, «L'estatut de Catalunya»

Nota 1: Molts dels editorials de Lluita, probablement també són d'Enric Rosés.

Nota 2: Excepte l'exemplar de Lluita del 12-4-1932, que pertany a l'arxiu de Jaume Bosch, la resta es troben a l'Arxiu Municipal de Mollet, però la col·lecció és incompleta.

Bibliografia

- ARROYO, P., RAYAN, N., "Aproximació a l'estudi historicoartístic de l'edifici del portal del Pardo del Vendrell", dins la revista *Del Penedès*, primavera de 2003. <<http://www.raco.cat/index.php/DelPenedes/article/view/86275/128648>> [Consulta: 8 d'agost de 2009].
- BOSCH, Anna, "L'alcalde Fortuny, notes biogràfiques", Revista NOTES núm. 5, Centre d'Estudis Molletans. Mollet del Vallès, 1991.
- CENTRE D'ESTUDIS I DIVULGACIÓ DEL PATRIMONI (CEDIP). <<http://www.poblesdecatalunya.cat/>> [Consulta: 20 d'abril de 2009].
- CORBALÁN, Joan i LARDÍN, Antoni. *Josep Fortuny i Torrents. Una biografia política*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2000, 187 pàg. (Vicenç Plantada; 5).
- CORBALÁN, Joan i GARCIA-MORENO, Consol, Joan Ambrós i Lloreda. *Per Catalunya i la Llibertat*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2002, 526 pàg. (Vicenç Plantada; 7).
- ESCRIVÀ, Cristina. "Sabadell i l'Institut Obrer de Segona Ensenyança 1937-1939". Dins web del Centre d'Estudis d'Investigació Històrica Baix Maestrat/Montsià <<http://www.ceibm.org/cristina04.html>> [Consulta: 23 de maig de 2009].
- FUNDACIÓ FENOSA. Biografia d'Apel·les Fenosa. <<http://www.fundaciofenosa.org/descarregues/biografiaCAT.pdf>> [Consulta: 13 de juny de 2009].
- MASSAGUER, M.A. "La Segona República a Mollet", Revista NOTES, núm. 1. Sala Fiveller. Mollet del Vallès, 1987.
- MORENTE, Francisco. "La depuració a l'ensenyament", dins: *1939 Barcelona any zero* (1999). <<http://mediterrania.bloc.cat/post/2741/184323>> [Consulta: 23 de maig de 2009].
- PORTELLI, Alexandro. *Històries orals. Relat, imaginació, diàleg*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Memorial Democràtic, 2009, 529 pàg. (Col·lecció Memòria Oral; 2).

SUÀREZ, M.A. *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2000, 369 pàg. (Vicenç Plantada; 4).

TELEVISIÓ DE CATALUNYA. Programa "El meu avi": Simeó Rabasa. <<http://www.tv3.cat/elmeuavi/rabasa/tablacronologia.htm>> [Consulta: 22 de novembre de 2008].

Revistes *Nostre Ideal* i *Lluita* (Arxiu Històric Municipal de Mollet del Vallès. Col·lecció Pou).

Annexos

Annex 1

República i religió

És creença general entre nosaltres que no és possible la instauració de la República, sense que aquesta tingui un caire netament anticlerical i anticatòlic i així mateix es fa sinònim de desordre el nom bellíssim de República.

Ni l'una ni l'altra d'aquestes falses creences és justificada, puix el respecte a la religió que la majoria del poble professa seria altament necessari per a l'existència de la mateixa i netament impolític el procedir d'altra forma. Si un dia la República fos implantada, seria necessari atreure's amb actes de bon govern simpatia del país envers el nou règim sense buscar motius que serien aprofitats pels seus adversaris per enderrocar-lo.

En quant al mot desordre (l'antiga repartidora) aplicat pels adversaris polítics a aquesta forma de govern i esgrimit davant de les classes conservadores i burgeses com un fantasma paorós per tal d'allunyar-les d'aquesta forma de govern, hem de fer notar que estem bastant lluny de l'any 71 i creiem sincerament que avui estem molt més preparats que aleshores i que un cop instaurat el nou règim, si per part d'algú, incluint-hi els que es diguessin correligionaris, es promovia el més lleu desordre, tenint en compte el bé de la República, es corregiria amb mà ferma al causant o causants i en pocs instants s'hauria acabat amb aquesta llegenda.

República significa respecte a totes les idees entre elles la religió; respecte a tots els homes incluint-hi els clergues, i ordre sobretot, complint i fent complir aquests deures de veritable ciutadania: Respecta als altres i lo dels altre si vols que et respectin a tu i a lo teu.

Enric Rosés

Nostre Ideal, 27 d'octubre de 1928

Rèplica

Com ja dèiem en la nostra salutació, la diferència d'apreciació del moment actual de la política Catalana feia impossible la nostra lleial col·laboració amb *Nostre Ideal* i amb els homes que representen la política de la Lliga Regionalista.

Nostre Ideal publica el seu article de fons firmat pel seu Director i en ell parla d'alguns punts que ens interessa refutar. No estem ni podem estar conformes en la culpabilitat que ens assigna a nosaltres joves, per culpa de la nostra joventut i manca d'experiència, en la divisió del Centre; són les circumstàncies més fortes que nosaltres mateixos que avui ens invitaven a fer el que hem fet, i no som nosaltres sols a Catalunya; avui per totes les contradetes en veiem l'exemple de joves i de vells.

Trobem encertadíssimes i atinades les reflexions que segueixen al jutjar el fet de la nostra divisió. Si la nostra posició representa un avenç en els costums polítics de Mollet, puix fins ara les divisions sols es feien a base de qüestions personals, creiem que en aquest cas la joventut ha donat una bella lliçó de ciutadania.

I ara anem a jutjar amb el nostre punt de vista la nostra posició i la seva. D'acord com veig, al jutjar la Monarquia i la persona que la representa, la nostra disparitat de criteri sols seria en les dificultats que es presenten per assolir el triomf dels ideals republicans, i per tant, el triomf de la causa de Catalunya, puix reconeix l'articulista que amb la implantació de la República federal el nostre plet quedaria automàticament resolt.

No sabia jo que fos acceptable la teoria de que quan hi ha un camí ben marcat per assolir un ideal, encara que voltat de dificultats, es tingués d'abandonar; jo creia que l'home fort ha de procurar superar totes les dificultats que s'oposin al triat i si bé el pes que representem els catalanistes republicans no pot decantar la balança, el nostre pes juntament amb el de tots els republicans espanyols ja és més possible el fer-la decantar; quan no seria possible fora si tots prenguéssim la còmoda actitud de deixar fer i de no solament actuar dintre de la Monarquia convençuts de la seva ineficàcia per resoldre el nostre plet, si no apuntar-la perquè no caigués.

Tant convençuts estem de que seguim el bon camí, l'únic camí, com que ells amb tots la bona voluntat i tot el patriotisme, que els hi reconeixem, segueixen el camí que els seus dirigents potser amb no tant bona fe, ni tal volta tant patriotisme, els hi marquen.

Enric Rosés

Lluita, núm. 1, 8 d'octubre de 1930

Ciudadania

La política actual ha d'ésser, per a què el poble hi cregui, una política nova, una política austera; ja estem cansats de polítics que fan servir el poble per elevar-se als llocs que la seva ambició desitja.

Ara bé: el poble també s'ha de fer digne d'aquesta renovació actuant sempre com perfectes ciutadans conscients dels seus drets. S'ha de lluitar sempre amb els ulls elevats envers la idea que el nostre cervell entengui que ha de contribuir al nostre millorament; no s'ha de deixar influir per cap pressió; és tan indigne el que compra un vot com el que es deixa comprar la seva consciència d'home i de ciutadà, és tan indigne el que es val de la seva influència perquè els seus subordinats facin la política que ell creu més favorable als seus, interessos, com el subordinat que accepta la pressió, puix d'Home lliure es converteix en esclau.

I els elegits han de palesar que mereixen l'honor que el poble els feu a l'elegir-los, han d'actuar sense claudicacions de cap mena i han de mantenir el criteri mateix que sustentaven quan el poble els elegí. En el Municipi han de mirar amb més interès el bé del comú que el llur propi; en l'organisme "provincial" han de mirar el bé de la terra per sobre de tot i en l'organisme central han de fer-se acreedors del respecte i admiració dels seus electors, que vegin en ell el seu perfecte representant que defensi les idees amb el mateix braó i amb el mateix esperit de sacrifici del que es faria mereixedor el poble que procedís amb aquell veritable sentit de ciudadania.

Fem-nos dignes del moment actual; actuem com a perfectes ciutadans conscients dels nostres drets i deures; elegim com a representants nostres aquells que honradament defensin les idees que nosaltres sentim a dintre nostre i així contribuirem a posar el nostre gra de sorra per la regeneració del nostre poble.

Enric Rosés

Nostre Ideal, 26 de juliol de 1930

Recursos del caciquisme

S'apropen les eleccions municipals i com a la farum de la carn morta surt la hiena, també surten els professionals del caciquisme que voldran altra volta emprar els mateixos recursos d'altre temps, no adonant-se que han passat vuit anys i que el poble ha tingut temps de pensar i sap el que té de fer.

¿Quins són els procediments emprats per aquesta gent? Primer que tot la invitació a votar determinada candidatura.; si es veu que el preguntat és refractari aleshores l'amenaça d'ésser acomiadat de tal o qual fàbrica, o bé la de pendre-li la terra que conrea o bé la d'apujar-li la contribució són recursos que en altre temps no havien fallat mai, però ara sortosament la unió dels rabassaires per un costat i la unió dels obrers faran molt més difícil la tasca de comprar consciències, i si tots plegats ens donem compte de la nostra força no ens deixarem imposar i sabrem complir els deures del ciutadà de votar i votar sense cap mena d'imposició.

Nosaltres no creiem que es reproduïxin les coaccions que en altre temps havien desnaturalitzat el sufragi, però si es reproduïssin estem convençuts que el poble sabria donar la repulsa més enèrgica per aquests procediments indignes.

L'obrer tant del camp com de la fàbrica, mentre treballi les hores convingudes, ja ha complert amb el seu patró i aquest no té dret a exigir cap mena de vassallatge, del contrari l'obrer es convertiria en esclau que no pot pensar ni sentir altrament que el seu amor i senyor.

Si un ciutadà no vota o vota contra la seva consciència no tindrà després cap dret de queixar-se de l'actuació dels governants puix ell haurà contribuït obertament a la seva exaltació al poder.

¡Molletans! compliu el vostre deure de ciutadans i al complir-lo mireu ben alt i no penseu en res més que el deure vostre és votar als que representin la vostra manera de pensar i de sentir.

Enric Rosés

Lluita, 24 de març de 1931

És un deure imitar lo bo

Fa poques setmanes, al llegir un periòdic local, vaig assabentar-me del bell gest d'un excel·lent professor, odontòleg també, i que té baix la seva direcció una Acadèmia de 1a i 2a ensenyança per a nois; fou tal gest l'oferiment d'ensenyar a llegir i a escriure a tots els homes aquells qui, per desídia dels pares o per diverses contrarietats econòmiques, havien passat de l'adolescència a ésser homes analfabets, és a dir, sense ni tan sols conèixer les lletres. Potser a l'ocórrer tal cosa a la meua vila nadiua, al Vendrell, i ésser l'iniciador de tal idea el professor Martorell de la mateixa vila, fa que jo vegi les coses baix un punt de vista més benèvol i elevat, però jo crec digna de veritable elogi la idea de dit senyor, que sacrificant hores d'esplai, potser i tot hores per a ell de treball retribuït, vol ajudar als seus semblants per a què pugui arribar el dia en què frueixin de totes les íntimes satisfaccions que reporta en si el saber, no tement per altra part sortir de l'empresa «amb les mans» al cap com vulgarment es diu, doncs malauradament quasi totes les bones idees que s'inicien en molts pobles en pro de l'ensenyança, acaben, per poc interès del públic, convertides en fum.

Més, si simpàtic vaig trobar el desinterès del professor, molta més joia em causa, i crec mes digna de lloança, la manera com han correspost els homes analfabets de la població, subscriuint-se en gran nombre a les lliçons gratuïtes, deixant apart preocupacions i demostrant la necessitat que en tenen de llegir i escriure. I talment, per poc que reflexionem, reconeixem lo trist que deu ésser no poguer convertir en paraules signes tan enigmàtics com són les lletres per als que no han après a conèixer-les i que tantes benaurances poden portarnos quan venen dels éssers més volguts, i quan vergonyós que altri tingui de transmetre el seu significat, d'assabentar-se dels sentiments que en ells ens comuniquen. Com també del sofriment moral d'aquells que, essent lluny de l'ésser estimat, de l'ésser escollit per formar una dolça llar, tenen de recórrer a altres per expressar les tan sapigudes, però delicioses sempre, paraules per transmetre escrivint tots els bells pensaments que l'amor suggereix i que tan bé demostrà Campoamor en la seva conegudíssima composició "Quien supiera escribir". Si a tots els pobles hi hagués qui sacrificant unes hores d'esplai es dediqués a ensenyar desinteressadament quiscuns dels propis coneixements a aquells que fins dels més elementals careixen, en pocs anys veuríem minvar en gran nombre els analfabets, vergonya d'una nació avençada, els quals, malgrat del esforços dels governants, adquireixen encara en les estadístiques actuals una xifra massa elevada. Quants vicis, quantes hores passades al cafè evitaríem si tots hi poséssim una engruna de bona voluntat! I quina bona obra compliríem ensenyant desinteressadament a aquells que, per vergonya d'anar a estudi o falta de medis són ignorants! I quina íntima satisfacció per als que tan bella obra realitzessin!

Matilde Folch

Nostre Ideal, 21 de desembre de 1929

L'Escola única

Aprovat per les Constituents l'article referent a ensenyament, que pressuposa, primer, que la República legislarà en el sentit de facilitar a tots els espanyols econòmicament necessitats l'accés a tots els graus d'Ensenyament, fent que l'única condició que ha de tenir en compte sigui l'aptitud i la vocació. Segon, que l'ensenyament serà laic, essent l'eix de la seva activitat metodològica el treball, i s'inspirarà en els ideals de solidaritat humana. Tercer, reconeix a les Esglésies el dret subjecte a la inspecció de l'Estat d'ensenyar les seves doctrines respectives en els establiments particulars.

Aquests preceptes que reconeix la nostra Constitució són els conceptes fonamentals de l'Escola Única, així és que pràcticament, en ésser aplicats, s'implantarà dit sistema a Espanya.

A França, governant Tardieu (1930), la Comissió d'Hisenda va acceptar una esmena dels senyors Herriot, Decos i Berthod, en la qual es demanava el perfeccionament de l'Escola Única en el sentit de sentar el principi de la gratuïtat de l'ensenyament en tots els seus graus, en presentar-se a la Cambra de Diputats, s'hi oposaren els conservadors, M. Louis Marin, el canonge catòlic Desgranges i el pastor protestant Austrand, en nom, sinó de la caritat cristiana, de la llibertat d'ensenyament, i que a la fi no era res més que la defensa de l'ensenyament privat confessional (com ara a Espanya), però Herriot, en un magnífic discurs, va defensar l'esmena i l'ideal de l'escola única que no representa el monopoli per part de l'Estat, sinó que deixa en llibertat als pares de portar els seus fills a l'Escola pública o privada, el govern s'hi va oposar, però la Cambra la va votar, i el Senat va ratificar el vot de la Cambra, i a partir del primer d'abril de 1930 és França el primer país d'Europa que ha establert la gratuïtat en tots els graus de l'ensenyament per a tots els que no tinguin cabals i tinguin, en canvi, aptitud per arribar als graus més superiors. Anglaterra, Alemanya i Rússia també han establert alguns dels principis de l'escola única, però en el cas de Rússia cap imputar-li que ha substituït el dogma religiós pel dogma marxista, i en tots els casos en què se substitueix un dogma per un altre, no es respecta la consciència de l'infant i és contrari als principis de la dita escola.

Nosaltres som entusiastes de l'aplicació a Espanya d'aquest sistema i augurem a la Jove República Hispànica, un cop implantat i en un dia no molt llunyà, dies de glòria envers els ideals de progrés i solidaritat universals.

Enric Rosés

Lluita, 15 de novembre de 1931

Reflexions sobre la gestió del paisatge de Gallecs

Josep Gordi Serrat*

1. Introducció

La voluntat d'escriure aquest article és producte, sobretot, d'haver tornat a passejar per Gallecs amb els alumnes de l'assignatura Bosc i societat del Màster de Medi Ambient de la Universitat de Girona. El motiu era presentar l'espai sobre el qual havien de fer el seu treball de curs. Al llarg de les jornades de passeig per Gallecs i de les sessions de debat a la Universitat van sorgir moltes idees que afectaven l'estat actual del paisatge així com possibles canvis per millorar-lo i vaig pensar que seria interessant sistematitzar-les i convertir-les en un article. Cal remarcar que aquesta activitat va ser possible gràcies a l'amabilitat i l'entusiasme del que era gerent de Gallecs a la primavera del 2009: Joan Vallhonrat.

Una segona pregunta que ens agradaria respondre és: Per què parlar de paisatge? La resposta, al nostre entendre, és molt senzilla i entenedora. Gallecs és, per damunt de qualsevol altre consideració, paisatge! Millor dit, un fragment del paisatge característic de la plana vallesana d'abans de l'empenta urbanitzadora de la segona meitat del segle XX. Aquesta afirmació recordem que va ser una de les conclusions de les jornades que sobre Gallecs va organitzar el Centre d'Estudis Molletans la primavera del 1995. Les actes d'aquelles jornades es van publicar el 1996. D'aquesta publicació voldria citar-ne dos fragments. El primer és de BERTRAN

(1996): «Un dels valors més rellevants de Gallecs és el paisatgístic, ja que és un dels territoris relativament més amplis del sector central de la plana vallesana sense edificar». El segon és de NEL·LO (1996): «la preservació de Gallecs com espai obert, no urbanitzat i d'alta qualitat ambiental és una qüestió d'importància estratègica no només per als municipis que l'envolten, sinó per al conjunt de la regió metropolitana de Barcelona».

Els objectius d'aquest article són tres. El primer és analitzar el paisatge de Gallecs des de dues òptiques diferents, la de l'ecologia del paisatge i des d'un vessant fisiognòmic, és a dir, explicant la seva estructura o geometria. El segon és presentar un conjunt de reflexions sobre com es podria intervenir en el paisatge per tal de millorar-lo. Per tant, relacionarem una sèrie de propostes de gestió amb la senzilla voluntat d'enriquir el debat sobre el futur del paisatge ja que, al nostre entendre, malgrat que s'ha salvat Gallecs del procés urbanitzador, no tenim clar quin ha de ser el seu futur a nivell paisatgístic. En conseqüència, el tercer objectiu és donar resposta, dins de les conclusions, al conjunt de preguntes que, al nostre entendre, resten sense tenir una clara resposta, com: Gallecs és un parc metropolità o un espai verd de Mollet del Vallès? Gallecs, ha de seguir el model dels parcs agraris o ha de desenvolupar més multifuncionalitat, és a dir, tenir present els vectors agrari, ambiental i d'ús públic?

* Professor de Geografia de la Universitat de Girona. jgordi@gmail.com

2. L'anàlisi i la percepció del paisatge

Molts autors coincideixen que el concepte de paisatge neix de les reflexions de Francesco Petrarca després d'ascendir el 26 d'abril de 1336 al Mount Ventoux. Cal assenyalar que des del cim d'aquesta muntanya i, en un dia clar, es contempla bona part de la Provença. Quina és la particularitat de Petrarca? Doncs, senzillament, que, per primer cop, percep el paisatge des d'un punt de vista estètic. Per tant, segons URIARTE¹ el concepte de paisatge neix de la mirada humana com una apropiació sensorial. Existeixen moltes definicions de paisatge, però, la major part, tal com ho expressa MADERUELO(2006), parteixen del fet que el paisatge es contempla i que el plaer que produeix la seva contemplació genera la necessitat de retenir el record a partir d'una fotografia, un dibuix o una descripció.

66

El paisatge el podem analitzar des de diferents paradigmes científics. Segons TERRADES (2003) existeixen tres concepcions bàsiques al voltant del concepte paisatge: la perceptiva, l'estructural i la funcional. En relació a la concepció estructural i funcional del paisatge ens apareixen dues escoles. D'una part tenim l'escola geosistèmica liderada pel geògraf francès BERTRAND². D'altra part hi ha l'escola de l'ecologia del paisatge³ que es dedica

a analitzar els mosaics espacials, que es diferencien en peces discretes (patches), corredors (corridors) i matriu (matrix). El Laboratori d'Anàlisi del Paisatge de la Universitat de Girona va fer un estudi de la via verda Gallecs-Gallifa seguint els postulats de l'ecologia del paisatge que posteriorment es va resumir en el capítol d'un llibre (CORTINA et GORDI, 2006) i que presentem sintèticament en el proper apartat d'aquest article com a exemple del tractament del paisatge des d'un punt de vista científic.

Respecte a la visió estructural del paisatge, podem esmentar les propostes d'anàlisi, ordenació i gestió que els paisatgistes i urbanistes duen a terme que en darrer terme tenen una voluntat d'ordenar i, per tant, d'intervenir. Un bon exemple d'anàlisi del paisatge des d'aquest punt de vista metodològic és el tractament que es fa en el Pla Especial de protecció de Gallecs, el qual no va arribar a aprovar-se i que presentem resumidament en l'apartat número quatre d'aquest article (GORDI, 2005).

En darrer lloc, cal parlar del paisatge des de la percepció. En ocasions, es compara el paisatge amb la lectura d'un llibre (BUSQUETS, 2009) ja que el paisatge el podem llegir i, per tant, comprendre'l. Cal tenir present que la percepció és la imatge que l'observador es forma dels fets que l'envolten, fruit de la natura dels fets i de la cap-

1. URIARTE, IÑAKI (2009): «El Mount Ventoux, origen del concepto de paisaje» Versió digital del Diari de Navarra del 25 de juliol de 2009.
2. Com a introducció als postulats de l'escola geosistèmica podeu llegir el capítol: BOLOS, M. de i GÓMEZ, A. (2008): «La ciencia del paisaje» dins BUSQUETS, J i CORTINA, A. (coords.): Gestión del paisaje. Manual de protección, gestión y ordenación del paisaje, Ed. Ariel, Barcelona.
3. Existeix una enorme literatura al voltant dels plantejaments teòrics i metodològics de l'ecologia del paisatge així com un gran nombre de treballs sobre territoris concrets. Només a tall d'exemple voldria esmentar els següents articles:
 RODÀ, F. (2003): «La matriz del paisaje» dins FOLCH, R. (coord.): El territorio como sistema. Conceptos y herramientas de ordenación, Diputació de Barcelona, Barcelona.
 TERRADES, J. (2003): «El paisaje y la ecología del paisaje» dins FOLCH, R. (coord.): El territorio como sistema. Conceptos y herramientas de ordenación, Diputació de Barcelona, Barcelona.
 TERRADES, J. (2001): Ecología de la vegetación, Ed. Omega, Barcelona.

tació que l'observador fa en funció dels sentits i del seu bagatge cultural. Quan llegim un paisatge podem fer-ho a partir de diferenciar les parts i catalogar el conjunt.

3. La via verda Gallecs Gallifa

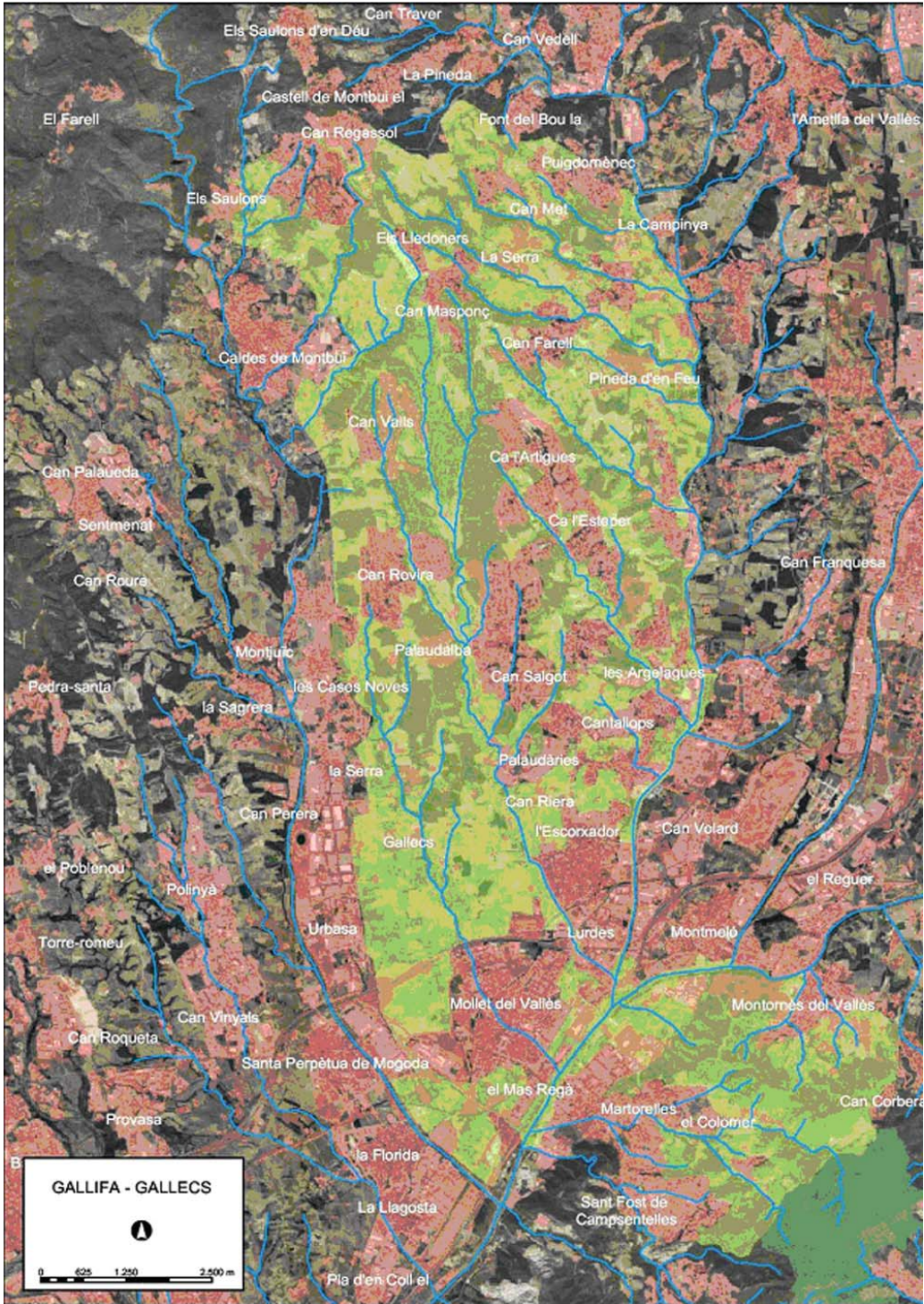
Segons PINTO (2006) la via verda de Gallecs-Gallifa (mapa 1) està articulada per l'espai obert que es configura en l'interfluvi que s'estén des del marge esquerre de la riera de Caldes i el marge dret del Tenes. Gairebé tota la via verda pertany a la comarca del Vallès Oriental, excepte un sector situat al sud-oest d'aquesta i que pertany als termes municipals de Palau-Solità i Plegamans i de Santa Perpètua de Mogoda, i per tant, a la comarca del Vallès Occidental.

El relleu del sector està condicionat, bàsicament, per la disposició nord-sud de la xarxa de rieres i torrents. Aquests tenen la capçalera en els relleus més alterosos de la Serralada Prelitoral i s'han obert pas en els materials sedimentaris poc consolidats, miocènics, que rebleixen la depressió, fins evacuar al Besòs. La disposició esmentada de les carenes i els torrents ha influït en la constitució d'un paisatge on les àrees urbanes, els polígons industrials i la major part de l'espai construït es localitzen en els fons de les valls dels cursos principals. Així, en el sector de ponent: Caldes de Montbui, Palau-solità i Plegamans i Santa Perpètua de Mogoda, s'alineen al llarg de la riera de Caldes, mentre que pel costat de llevant: Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall i Parets del Vallès, se situen tot resseguint el riu Tenes. L'extrem sud de l'espai obert queda bruscament interromput pel nucli urbà de Mollet del Vallès, el qual, limitat en el seu costat sud pel riu Besòs, s'ha estès amplament per l'interfluvi que separa la riera de Caldes i el

Tenes, interfluvi que en aquest punt ocupa menys extensió com a conseqüència de l'aproximació dels dos cursos d'aigua en el seu recorregut cap el Besòs.

Malgrat la disposició inicial dels nuclis urbans en el fons de les valls dels cursos d'aigua principals, a les últimes dècades s'ha produït una proliferació d'urbanitzacions que s'han emplaçat a les carenes i vessants de les modestes serres que fan de divisòria de les valls de rieres i torrents. És el cas de les urbanitzacions de can Falguera a Palau-solità i Plegamans, de can Vall a Caldes de Montbui, de Palaudàries, compartida entre Parets del Vallès i Palau-solità i Plegamans o de can Rovira Lliçà d'Amunt. Aquestes urbanitzacions tendeixen a ocupar l'espai central de la via verda, a expenses de sòl agrícola i forestal, i en alguns punts estan tendint a una coalescència en sentit est-oest que si es consolidés, constituïria una autèntica barrera transversal en el cor mateix de l'espai de la via verda.

L'estructura del paisatge està constituïda per una matriu formada per camps de conreu de cereals i espècies farratgeres que en conjunt ocupen un 38,5% de l'espai de la via verda. Aquesta matriu engloba diversos fragments de vegetació forestal de mida diversa i que en conjunt suposen un 26,5% de la superfície. El fragment més gran és el bosc de Palaudàries i can Costa, dins el terme municipal de Lliçà d'Amunt, que està situat al centre de l'espai de connexió. La vegetació de ribera i de fondalada i els marges de conreu que connecten entre si els diversos fragments suposen un 8,1% del total de l'espai. La resta de la superfície està ocupada per l'espai construït (nuclis urbans i urbanitzacions, principalment). Els nuclis urbans se situen a la perifèria, excepte el de Mollet del Vallès

La via verda Gallifa-Gallecs. Font: CORTINA, A. I GORDI, J. (ed.) (2006): Les vies vies verdes del Vallès, documenta Universitària, Girona.

que ocupa l'extrem sud de la via verda tot constituint un obstacle insalvable per a la connexió amb els espais naturals de la Serralada Litoral.

4. El tractament del paisatge en el Pla Especial de Protecció de Gallecs

El Pla Especial de Protecció de l'Àrea de Gallecs el va redactar un equip multidisciplinari dirigit per Antoni Font, catedràtic d'urbanisme de la UPC, el qual també havia participat en l'equip que va redactar el PGMOU de Mollet del Vallès del 1982. El Pla fa una interessant anàlisi del paisatge de Gallecs i estableix l'existència de tres tipus de sistemes: madurs, desestructurats i explotats i vinculats. A continuació, definim, segons el pla, aquests conceptes:

Sistemes madurs. Dins aquesta categoria, l'equip redactor estableix dues subcategories. En primer lloc, parlen de sistemes madurs, és a dir, els boscos d'alzines i roures. En segon lloc, es parla de comunitats secundàries, és a dir, en transició cap a l'alzinar, com són les brolles de romaní sovint arbrades amb pi blanc i pi pinyoner o la garrija amb romaní.

Sistemes desestructurats. Considerem sistemes desestructurats, aquells sistemes riberencs que degut a diverses actuacions humanes han deixat de presentar l'estructura típica d'aquestes formacions, ja que es presenten molt degradades, sovint substituïdes per comunitats de bardisses i/o plantacions de plàtans.

Sistemes explotats i vinculats. Els sistemes explotats fan referència als sistemes agrícoles i els que es deriven de l'explotació i de la trama de camins.

El paisatge de Gallecs es descompon en un seguit d'elements (mapa 2) que serveixen per donar forma a l'ordenació del territori:

a) **Àrees o superfícies**, que corresponen a diferents peces de sòl existents a l'àmbit del Pla Especial, que pels seus valors i característiques físiques, productives, de flora o de fauna se'ls atribueix usos i funcions específiques, i són les destinatàries de les diferents polítiques del Pla.

b) **Itineraris**, que són els elements físics de caràcter lineal, suport dels moviments de les persones (amb o sense vehicle mecànic, a cavall o caminant) i de la fauna.

c) **Enclaus**, corresponents als elements espacials de caràcter puntual, que pel seu valor paisatgístic o de recurs cultural estan destinats principalment a albergar algunes de les funcions d'equipament i de serveis del futur Parc Rural.

A continuació explicarem amb més detall tots aquests elements.

Àrees. Per la seva naturalesa i característiques específiques, els agrupem en les següents categories:

a1) Forestal

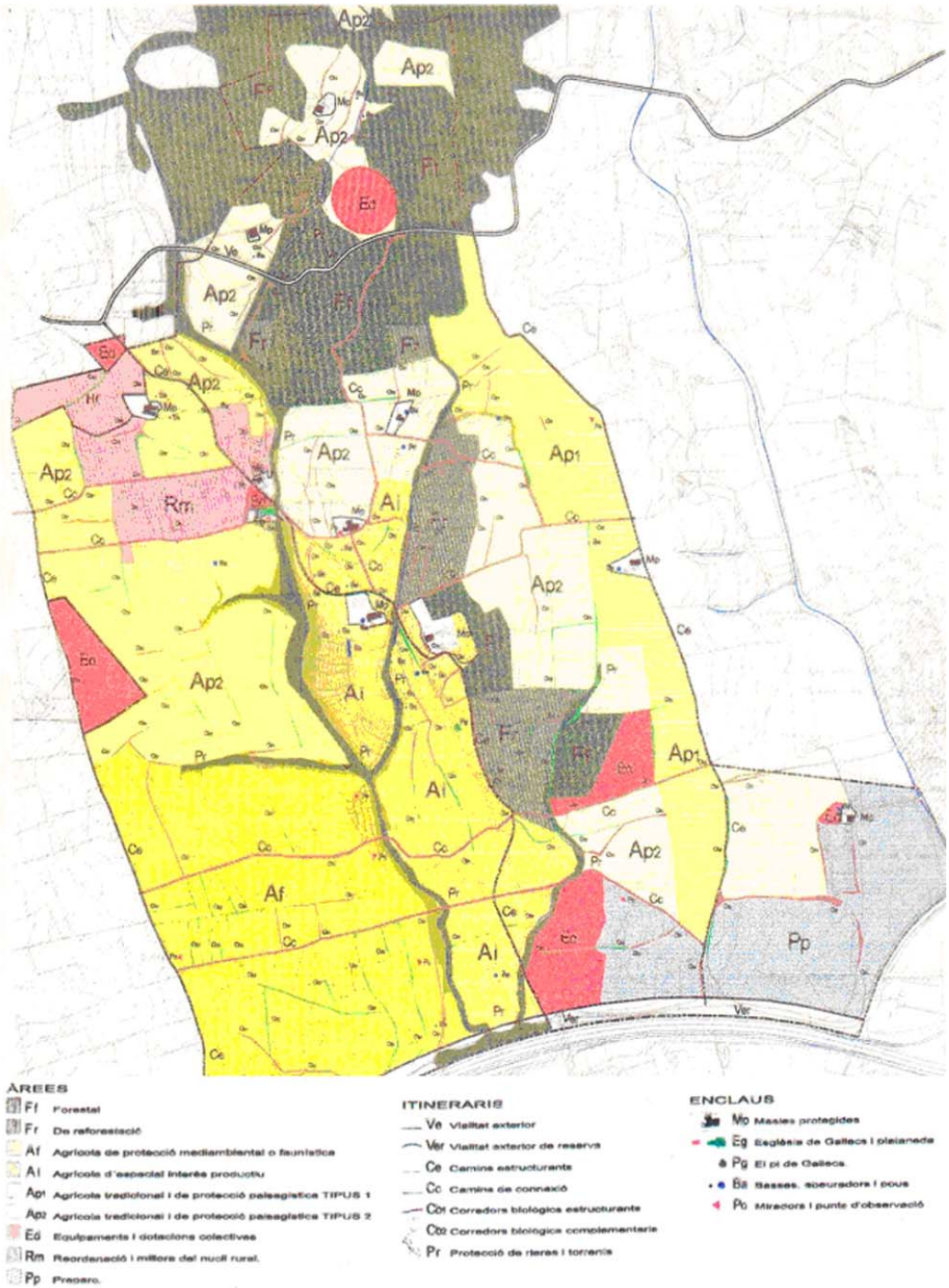
Són els sòls destinats en l'actualitat a la plantació extensiva de diferents espècies d'arbrat (alzina, roure, arç blanc, pi blanc o pinyoner..). Per la seva importància paisatgística i mediambiental, són elements prioritaris a conservar i potenciar com a peces fonamentals de l'àrea d'especial protecció de Gallecs.

En aquestes àrees no podran realitzar-se altres actuacions i operacions que les necessàries per a la seva conservació i potenciació (silvicultura, neteja, etc.) d'acord amb les bones pràctiques de la gestió forestal. No obstant això, en aquells sectors consolidats i d'accessibilitat adequada es permetrà l'ús públic del lleure.

a2) Reforestació

En terrenys pròxims als anteriors, i amb la voluntat de la seva potenciació

70

Elements que componen el paisatge de Gallecs segons el Pla Especial de Protecció. Font: GORDI, J. (2005): «El pla especial de protecció de Gallecs: tractament del paisatge» dins MALLARACH, JM I COMAS, E. (Coords.): Bona pràctica d'incorporació del paisatge en el planejament urbanístic de Catalunya, Colec. Elements de Debat Territorial núm.22, Diputació de Barcelona.

i connexió entre els forests existents per constituir corredors verds a escala territorial es disposen peces de sòl pel reompliment forestal, destinades a la plantació intensiva d'aquelles espècies autòctones i característiques del paisatge del Vallès. Una vegada que es consolidi, tindran la consideració de forest amb les condicions d'ús abans assenyalades.

a3) Agrícola de protecció mediambiental o faunística

Els terrenys situats entre el camí dels Bandolers i la riera, i al llarg del camí de Sant Valerià, com a zones tròpiques d'especial interès. Corresponen al sistema agrícola desforestat en les dues zones careneres i resulta molt important sobretot per les aus migratòries. Sobre els marges i peces agrícoles de conreu de vinya corren ocells terranejants, i resulten ser àrees tròfiques per altres animals. Donades les seves característiques, el Pla els atorga la màxima protecció, amb un règim singular quant als tipus de cultiu possibles i els procediments agronòmics a desenvolupar.

a4) Agrícola d'especial interès productiu

Correspon als terrenys situats entre la riera i l'antic camí de Gallecs, des del seu inici a la ciutat fins a can Cruz, que pels seus valors agronòmics potencials es consideren adequats pel desenvolupament de la recerca i experimentació agrícola. En aquesta zona, exclusivament es podran realitzar les activitats pròpies d'una activitat agrícola, compatible amb el manteniment de les condicions faunístiques i de paisatge existents, així com la recerca i experimentació agronòmica i l'estudi del medi ambient.

a5) Agrícola tradicional i de protecció paisatgística

Es vol fer referència a la resta de terrenys dins de l'àmbit del Pla Espe-

cial que no obstant no tenir singulars valors agrícoles o faunístics, resulta imprescindible la seva protecció paisatgística, com a garantia del manteniment del paisatge característic de Gallecs, compatible amb la seva ordenada explotació agrícola.

a6) Equipaments i dotacions col·lectives

Són aquelles peces del territori que per la seva posició en relació a la xarxa viària exterior al Parc, o per situacions «de facto» al seu interior, el Pla Especial els atribueix usos d'equipament i dotacions col·lectives.

a7) Reordenació i millora del nucli rural

Correspon al conjunt de parcel·les i edificis situats al nord-est de Gallecs, que integren el nucli habitat entorn a l'església i amb accés des de la carretera i del Camí Antic, i que pel seu ús i estat de conservació es fa necessari la seva reordenació i millora.

Es desenvoluparà un Pla Especial sobre la zona, amb la finalitat de consolidar el nucli rural existent, però sense que això impliqui un augment dels habitatges que hi ha en el moment de l'aprovació inicial del Pla.

Els usos previstos són el de l'habitatge rural, les dotacions col·lectives, petits tallers artesanals, activitats vinculades a l'explotació agrícola i ramadera amb expressa prohibició d'aquesta, i totes aquelles adequades per a la consolidació i millora del nucli rural, en les dimensions parcel·làries i d'edificació equivalents a les actualment existents.

a8) Preparc

Els terrenys situats al costat de l'autopista A-7, des del ferrocarril de Puigcerdà fins a l'actual accés rodat a Gallecs, a ambdós costats del camí de Sant Valerià, que per la seva situació geogràfica pròxima al nucli urbà, a l'altre costat de l'autopista, o per les se-

ves característiques actuals d'ús, configuren un espai de transició entre la ciutat i l'àrea de Gallecs.

La seva qualificació com a preparc voldria traduir aquesta situació singular, de filtre en relació al Parc, i d'àmbit dels equipaments urbans existents (Escola Àngel de la Guàrdia, camp de Tir) o per a futures necessitats de l'àrea de Gallecs.

b. Itineraris

Per la seva naturalesa i característiques específiques, es poden agrupar en les següents categories:

b1) De vialitat exterior

Corresponen als elements de la xarxa viària bàsica regional que són tangents (laterals de l'A-7) a l'àmbit espacial de referència o la travessen parcialment (C-155 de Sabadell a Granollers).

b2) Camins estructurants

Són els camins principals en sentit nord-sud, de Sant Valerià, a llevant del territori, el camí antic de Gallecs, avui parcialment transformat i substituït per la carretera existent, l'anul·lació de la qual es proposa que es realitzi d'acord amb diferents fases d'actuació, i per fi, el camí dels Bandolers, a ponent del territori. Per la seva posició geogràfica i característiques, el Pla Especial els atorga un paper bàsic en l'organització dels moviments i en la pertorbació de les peces de l'àrea de Gallecs.

b3) Camins de connexió

Són els camins transversals est-oest en l'àmbit territorial, que uneixen entre si els anteriors camins estructurant i posant en relació les diferents àrees del futur Parc Rural.

b4) Corredors biològics

Corresponen als marges més acu-

sats existents entre les parcel·les d'ús agrícola i que resulten claus per al moviment i protecció de la fauna i l'estabilitat del mosaic agronòmic, per l'equilibri entre l'activitat agrícola i el medi natural.

b5) Protecció de rieres i torrents

Són els espais de caràcter lineal situats al llarg de la riera de Gallecs i els seus torrents tributaris, i es caracteritzen per la presència de vegetació pròpia dels cursos d'aigua (boscos de ribera, àlbers, oms i freixes, etc.). La seva importància paisatgística i faunística aconsella la seva millora, manteniment i protecció, com a element central de Gallecs.

En aquests terrenys no podran realitzar-se altres obres i operacions que les necessàries per a la seva millora, conservació i potenciació, així com per a la regulació hidràulica, la creació de zones humides i la neteja dels cursos d'aigua. Les possibles espècies vegetals a utilitzar per al seu complement hauran de ser les pròpies de les comunitats de ribera.

c. Enclaus

Són els elements físics de caràcter puntual, naturals o artificials, i existents o de nova creació a l'àmbit de referència que per les seves característiques estan destinats principalment a donar aixopluc a algunes de les funcions d'equipament i de serveis de l'àrea de Gallecs.

Enclaus de Gallecs segons el Pla Especial de protecció de l'Àrea de Gallecs.

Per la seva naturalesa i característiques específiques els podem agrupar en les següents categories:

c1) Masies protegides

Denominem així el conjunt d'edificis de caràcter rural que pel seu interès històric i cultural o el seu valor

arquitectònic i patrimonial és necessària la seva protocolització.

En funció de la seva posició geogràfica en el territori de Gallecs i de la seva relació amb els itineraris i les àrees, a més a més de les seves característiques distributives i estat de conservació, podran prestar funcions d'equipament i serveis per l'adequat funcionament del Parc.

Pel seu valor posicional i patrimonial, es proposa la protecció de les masies: can Veire, can Jaume Magre, can Jornet, can Mulà, can Cruz, can Vila i can Cònsol.

c2) Església de Gallecs i plataneda

Aquesta denominació correspon a la petita ermita romànica de Sta. Maria de Gallecs i al seu entorn, del qual destaca la plataneda existent, d'extensió en forma triangular al costat del camí de Gallecs. En el seu entorn no podran realitzar-se altres obres que les del seu arranjamant i conservació.

L'ús religiós i les activitats culturals adequades a les característiques singulars de l'edifici són els usos previstos.

c3) Pi de Gallecs

Element arbori singular i característic del Parc, situat en les immediacions de l'antic camí a Gallecs i de can Jornet, que pel seu valor històric i paisatgístic es considera necessari conservar.

En el seu entorn, no s'haurà de fer cap altra modificació del terreny que la superficial que resulti necessària pel cultiu agrícola, amb les precaucions necessàries per a la seva conservació.

c4) Basses d'aigua, pous i abeuradors

Són els elements existents, i eventualment de nova creació, de la infraestructura agrària i ramadera de Gallecs, que dintre de les modalitats i límits fixats pel present Pla Especial,

es tracta de potenciar i racionalitzar, com a activitats característiques del futur Parc Rural.

Per la seva directa relació amb l'ús faunístic i ramader serà necessari el seu manteniment i adequada conservació. En el seu entorn no es podrà realitzar altra modificació del terreny que la superficial que resulti necessària per al cultiu agrícola, amb les precaucions adequades per evitar la seva afectació.

c5) Miradors i punts d'observació

Són els punts territorials seleccionats per a la seva posició en relació amb els itineraris o les àrees singulars, que s'han d'arranjar adequadament per a l'estudi i contemplació del paisatge, de la fauna i flora del Parc.

En l'arranjament dels miradors es tindrà especial cura en la utilització dels elements d'urbanització, de manera que siguin el propis del lloc (terres, arbrat, fusta, etc.) en la recerca de la seva integració paisatgística.

c6) Depuradora d'aigua

La depuradora d'aigua comprén la instal·lació natural i/o artificial destinada a la neteja i depuració de les aigües que discorren per la riera de Gallecs. El tipus i tecnologia de la depuradora es concretarà en el mateix projecte d'urbanització o d'execució.

El pla parcial de protecció de l'àrea de Gallecs i la modificació puntual del PGOU de Mollet del Vallès que implicava la classificació de la zona de Gallecs com a sòl no urbanitzable van ésser denegats el gener del 1999 pel conseller de Política Territorial, senyor Pere Macias, el qual havia estat, paradoxalment, l'anterior conseller de Medi Ambient. En contra d'aquesta decisió, l'Ajuntament de Mollet del Vallès va interposar un recurs contenciós administratiu davant del Tribunal

Superior de Justícia de Catalunya. Aquest litigi judicial va tancar-se amb la redacció i posterior aprovació del Pla Director de Gallecs impulsat pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

5. Reflexions sobre la gestió dels paisatges de Gallecs

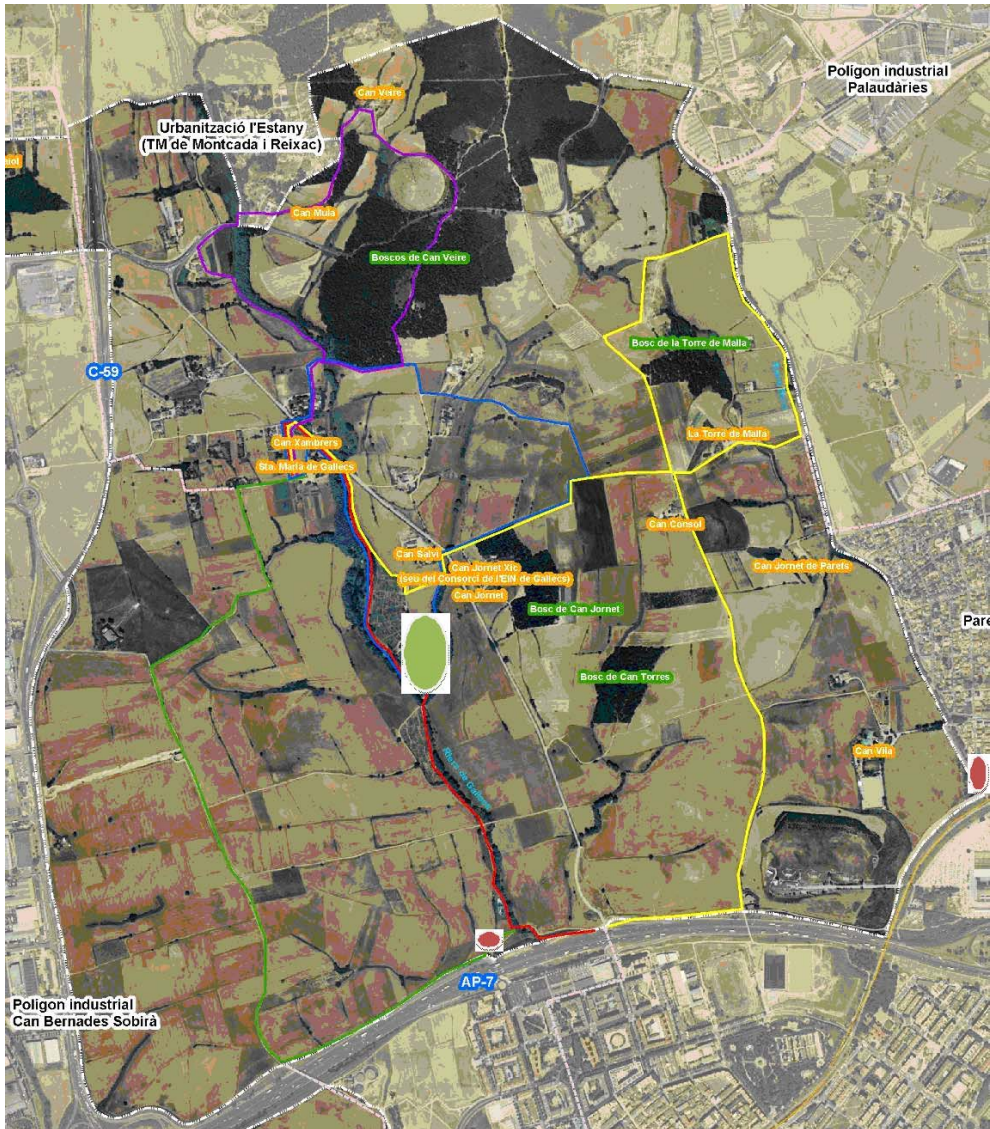
Per presentar aquest conjunt de reflexions sobre la gestió del paisatge de Gallecs seguirem els trets generals de l'esquema que van plantejar els redactors del Pla Especial i que hem explicat a l'anterior apartat, és a dir, parlarem d'àrees o superfícies, línies i enclaus.

5.1 La gestió de les superfícies

A Gallecs hi ha dos grans tipus d'àrees: l'espai agrari i els boscos. Deixaré de costat el nucli rural, ja que el que pensem ja està dit (GORDI, 2003). Respecte a l'espai agrícola hi ha dues qüestions interessants que cal plantejar. La primera fa referència als horts familiars i la segona a la diversitat de conreus. Respecte al primer tema, cal esmentar que actualment existeixen tres punts on de forma regular o tolerada hi ha horts familiars (vegeu mapa 3). La meua opinió és que l'actual zona d'horts familiars s'hauria de traslladar a un altre indret ja que els terrenys que ocupa són els de major valor productiu i per tant, caldria dedicar-los a l'agricultura productiva. En segon lloc, caldrà crear una nova zona d'horts familiars seguint el model de l'actual que permeti eliminar les dues zones d'horts familiars tolerats. L'ocupació espontània d'espais per convertir-los en horts per al consum familiar és un perill que cal evitar sense dubtes ja que la població que envolta l'espai de Gallecs és molt elevada.

Pel que fa a l'agricultura productiva, només voldria comentar dues problemàtiques. La primera és la necessitat de generar major diversitat de conreus i la segona és la regularització de les llicències agràries. Tot i que estem d'acord amb els principis de l'agricultura ecològica i que aquesta hauria d'anar estenent-se pels sectors més adients de l'espai de Gallecs, creiem que caldria fomentar una major diversitat de conreus, ja que els cereals han anat uniformitzant, al llarg de les darreres dècades, el paisatge agrícola de Gallecs. Al nostre entendre, una bona proposta seria augmentar la superfície de la vinya a partir de fomentar les varietats autòctones en els indrets més solells i careners. Cal recordar que la vinya havia estat un conreu molt important del paisatge agrari de les planes vallesanes. Per poder actuar sobre l'agricultura i fer-ho amb transparència, cal resoldre, urgentment, el tema de les llicències agràries. Recordem que aquestes llicències que permetien un ús de les terres de forma temporal es van atorgar l'any 1982 i des de llavors no s'han actualitzat. Per tant, caldria resoldre la relació de les terres amb qui la treballa i fer-ho amb una seguretat a mig termini, és a dir, que es creés un contracte de lloguer a 25 anys entre el conreador i la propietat, el qual, entre altres qüestions, establís obligacions de bones pràctiques respecte el paisatge.

Pel que fa a la gestió dels boscos i d'acord amb els principis del PTGMF dels boscos de Gallecs del terme municipal de Mollet del Vallès, caldria promoure la renovació de les masses forestals més envellides aprofitant les clarianes que ha generat la ventada de l'hivern de 2009 (fotografia 1) i duent a terme les aclarides preceptives. Ara bé, de ben segur, que el primer que cal és redactar un únic PTGMF que incor-

Zones d'horts familiars a Gallecs.

Zona d'horts familiars tolerats però sense ordenació

Zona d'horts familiars ordenats

Font: Elaboració pròpia.

pori-hi tots els espais forestals situats dins l'àmbit d'actuació del consorci de Gallecs.

Una segona reflexió respecte a les masses forestals és si cal connectar-les o mantenir les actuals discontinuïtats. Des del meu punt de vista (GORDI,

2007) no penso que calgui dedicar esforços, tal com proposava el Pla Especial, a connectar físicament els diferents espais forestals. En aquest sentit, fins i tot, caldria eliminar la plantació forestal situada a prop de can Consol i dedicar-la al conreu.

Fotografia 1. Arbres caiguts al bosc de can Veire durant la ventada de l'hivern de 2009. Josep Gordi.

5.2 La gestió dels elements linears

Al nostre entendre hi ha tres tipus d'elements linears a Gallecs: els marges, els camins i el bosc de ribera.

Respecte als primers, hem establert una triple classificació: marges arbrats (foto 2), arbustius (foto 3) i herbacis (foto 4). Tots els entesos en ecologia destaquen la importància de mantenir els marges com a punts de biodiversitat i d'interès paisatgístic. Per tant, el repte és molt evident: cal mantenir el marges agraris i evitar la contínua uniformització del paisatge. A més a més

76

de mantenir-los, caldria millorar-los i, per tant, seria molt important promoure la plantació d'arbustos, plantes aromàtiques i algun arbre, sobretot, ara que els oms estant desapareixent. Tenim constància que el Consorci de Gallecs està treballant amb la universitat per assagar noves tipologies de marges. Ara el que caldria és crear i aplicar un pla per a la millora de tots els marges agrícoles de Gallecs.

Els camins de Gallecs són com les venes del territori, ja que per ells hi flueix la gent, els tractors i, lamentablement, massa cotxes. Des del nostre punt de vista i amb una clara voluntat simplificadora, podem parlar de tres tipologies de camins: camins de carena, de fons de vall i els que creuen transversalment el territori des de la vall de la riera Seca a la riera de Caldes. Els dos primers són els que el Pla Especial qualifica com a estructurants.

Les principals qüestions paisatgístiques que afecten els camins de carena són la manca d'arbres. No es tracta de convertir els camins en uns passeigs arbrats. No té cap sentit. Ara bé, l'existència de petits grups d'arbres en els punts de confluència dels camins o en altres espais milloraria el paisatge al

Fotografia 2. Marge arbrat. Josep Gordi.

Fotografia 3. Marge arbustiu. Josep Gordi.

Fotografia 4. Marge herbaci. Josep Gordi.

Fotografia 5. Camins que comuniquen el fons de vall amb les carenes. Josep Gordi.

Fotografia 6. Camins de carena. Josep Gordi.

Fotografia 7. Camins de fons de vall. Josep Gordi.

Fotografia 8. El bosc de ribera. Josep Gordi.

trencar la nuesa de la carena. Respecte al camí de fons de vall hi ha dos temes de reflexió. El primer és la necessitat de crear una tanca vegetal que separi el camí dels camps de conreu i dels horts familiars i, la segona, és la necessitat o no, de crear un carril bici per evitar conflictes entre els passejants i els ciclistes.

78

Els boscos de ribera són un dels elements linears més coneguts i valorats de Gallecs, ja que pel costat d'aquests boscos transcorre el principal camí d'accés a l'espai de Gallecs. Quan vam visitar amb els alumnes del Màster la plataneda propera a l'ermita de Santa Maria de Gallecs ens vam entretenir una estona per parlar de la percepció d'aquesta massa forestal. La causa d'aquesta explicació és el convenciment que la plataneda és un espai forestal sobrevalorat, fins i tot, ens atreviríem a dir que sacralitzat. Aquesta afirmació prové del fet que la plataneda és realment una plantació que ja ha sobrepasat el seu torn, és a dir, el moment de ser talat. Si no s'han abatut els plàtans és simplement pel fet que aquest territori va expropiar-se i els pagesos que els van plantar van deixar de ser els amos dels arbres i, per tant, pot dir-se que des d'un punt de vista de la gestió, van abandonar-se. Avui, la plataneda constitueix un indret

molt valorat per l'ombra que genera i per la gran alçada i port que presenten els arbres. Ara bé, des d'un punt de vista naturalístic, és una simple plantació, tal com ens recorda la geometria i la uniformitat dels arbres.

Hem explicat aquestes consideracions pel simple fet que el gran repte del bosc de ribera, tant a la riera de Gallecs com a la riera Seca és la seva naturalització. Des de l'òptica de la geobotànica, el bosc de ribera propi d'aquesta zona és l'albereda. Per tant, caldria, progressivament, anar substituint els plàtans i pollancre per àlbers i entremig seu posar-hi algun freixe i vern.

5.3 La gestió dels enclaus

El Pla Especial esmentava sis tipologies d'enclaus: masies, l'església de Gallecs, el pi de Gallecs, basses d'aigua i pous, miradors i una futura depuradora d'aigua. La realitat actual és que la depuradora no s'ha construït i, en canvi, han aparegut nous tipus d'enclaus, com és el cas del molí de vent, l'agrobotiga i la plaça de davant de l'ermita de Santa Maria de Gallecs i les zones humides, és a dir, els aiguamolls de Can Salvi i la bassa de Can Benito.

De tots aquests enclaus només voldria parlar-ne de dos: el pi de Gallecs i les zones humides. Respecte al pi de

Gallecs, el qual, al meu entendre, és un dels símbols de l'espai de Gallecs, caldria dignificar-ne l'entorn, ja que es tracta d'un pi pinyoner mig enterrat en un camp de conreu. Per tant, la millora paisatgística que caldria dur a terme seria eliminar la zona de conreu del seu voltant, rebaixar la topografia i crear sota la seva ombra un espai on seure amb tranquil·litat per gaudir de l'arbre i de Gallecs. Una bona manera seria crear un cleda circular de pedres que servís per seure, que caldria comunicar per un corriol amb el bosc de can Jornet.

Pel que fa a les zones humides, ens referirem només als aiguamolls de can Salvi que per deixadesa en la gestió es troben en una situació propera a la colmatació per sediments i al total cobriment per la vegetació helofítica. Cal tenir present que aquest biòtop es va crear de bell nou l'any 2000 per generar més biodiversitat i punt per fomentar l'educació ambiental a partir de l'aguait. Per tant, caldria entrar als aiguamolls per retirar sediment i talar una part de la vegetació helofítica que hi ha crescut.

6. Conclusions

Al llarg d'aquest article hem analitzat, sobretot, des de l'òptica estructural, el

paisatge de Gallecs i, posteriorment, hem presentat algunes propostes per millorar-lo. Respecte a les dues preguntes plantejades a la introducció, ara és el moment de respondre-les.

Respecte al fet de si Gallecs és un espai verd de la ciutat de Mollet del Vallès o un parc metropolità, la nostra opinió és que la realitat actual ens indica que l'espai de Gallecs funciona com un parc o zona verda dels municipis que l'envolten, sobretot, de Mollet del Vallès i Parets del Vallès, ja que els municipis més ben comunicats amb Gallecs. Ara bé, Gallecs s'ha salvaguardat del creixement urbanístic producte d'una visió metropolitana i, a més a més, és un espai amb una gran potencialitat d'usos i de possibles serveis. Només cal la voluntat dels polítics per obrir Gallecs a un entorn més gran.

Respecte a la segona pregunta: Gallecs ha de seguir el model dels parcs agraris o ha de desenvolupar més potencialitat? La nostra opinió és que Gallecs no pot limitar-se a ser un parc agrari. Per tant, a més a més, de promoure millors pràctiques agràries, cal que desenvolupi programes d'ús públic, d'educació ambiental i de millora ambiental, qüestions que no són a l'agenda dels que prenen decisions a Gallecs.

Bibliografia

- CORTINA, A., GORDI, J. (ed.) (2006): «Les vies verdes del Vallès», Documenta Universitària, Girona.
- BERTRAN, J., RIBAS, J. (1996): «Els valors geològics, vegetals, faunístics i paisatgístics de Gallecs» dins NEL·LO, O. de (1996): Gallecs, espai obert, Centre d'Estudis Molletans, Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.
- BOLOS, M. de i GÓMEZ, A. (2008): «La ciencia del paisaje» dins BUSQUETS, J. i CORTINA, A. (coords.): Gestión del paisaje. Manual de protección, gestión y ordenación del paisaje, Ed. Ariel, Barcelona.
- BUSQUETS, J. (2008): «El anàlisi semiòtic del paisatge» dins BUSQUETS, J., CORTINA, A. (2008): Gestión del paisaje. Manual de protección, gestión y ordenación del paisaje, Ed. Ariel, Barcelona.
- GORDI, J. (2003): Gallecs. Més de trenta anys de propostes i accions, Ed. Mediterrània, Barcelona.
- GORDI, J. (2005): «El pla especial de protecció de Gallecs del municipi de Mollet del Vallès: el tractament del paisatge» dins MALLARACH, J.M., COMAS, E. (2005): Bones pràctiques d'incorporació del paisatge en el planejament urbanístic de Catalunya, colec. Elements de Debat Territorial, núm. 22, Diputació de Barcelona.
- GORDI, J. (2007): «Gestión de los paisajes forestales» Paisajismo, nú.17: 46-52pp.
- BERTRAN, J., RIBAS, J. (1996): «Els valors geològics, vegetals, faunístics i paisatgístics de Gallecs» dins NEL·LO, O. de (1996): Gallecs, espai obert, Centre d'Estudis Molletans, Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.
- NEL·LO, O. de (1996): «Gallecs en el sistema d'espais oberts de la regió metropolitana de Barcelona: dinàmiques territorials i planejament urbanístic» dins NEL·LO, O. de (1996): Gallecs, espai obert, Centre d'Estudis Molletans, Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.
- MADERUELO, J. (dir) (2006): Paisaje y pensamiento, Abada editores, Madrid.
- PINTÓ, J. (2006): «La via verda Gallecs-Gallifa» dins CORTINA, A., GORDI, J. (2006): les vies verdes del Vallès, Documenta universitària, Girona.
- RODÀ, FERRAN (2003): «La matriz del paisaje» dins FOLCH, R. (coord.): El territorio como sistema. Conceptos y herramientas de ordenación, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- TERRADES, JAUME (2003): «El paisaje y la ecología del paisaje» dins FOLCH, R. (coord.): El territorio como sistema. Conceptos y herramientas de ordenación, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- TERRADES, J. (2001): Ecología de la vegetación, Ed. Omega, Barcelona.

Estàtues-menhirs, testimonis d'una religió que va abastar tot Europa en el tercer mil·lenni aC

Pablo Martínez Rodríguez*

1. Introducció

La recentment descoberta estàtua-menhir del Pla de les Pruneres, a Mollet (Vallès Oriental), se suma a d'altres troballes molt destacades efectuades aquests darrers anys i que ens permeten avançar en la investigació sobre el món de les estàtues-menhirs, un interesantíssim món que ja vàrem començar a treballar ara fa cinc anys amb la descoberta de la figura de Ca l'Estrada a Canovelles (Vallès Oriental)¹ i que en els últims anys ha agafat una important rellevància a Catalunya amb la descoberta de la cista de Reguers de Seró (la Noguera).²

La recerca en arqueologia prehistòrica ens porta a conèixer millor els nostres avantpassats en cronologies molt antigues on tenim el buit irremparable de la manca de testimonis orals o escrits. Entre la fi del IV i principis del III mil·lenni, en l'època en què s'erigien els grans monuments megalítics, moltes comunitats arreu d'Europa adoptaren el mitjà i gran format per representar en pedra els éssers hu-

mans³ (fig. 1). És precisament l'anàlisi d'aquestes representacions i els detalls de la iconografia de les estàtues-menhirs el que ens aporta informació que no trobem amb el mètode arqueològic, que resulten complementàries i que esdevenen molt interessants per a la investigació.

2. Definició de conceptes

-Estàtua. Escultura de ple relleu o en bust rodó que representa un ésser vivent.

-Menhir. Mot bretó utilitzat per designar un monument megalític constituït d'un sol bloc de pedra, generalment allargat, brut o parcialment regularitzat, ficat en terra i mantingut pel mateix calat. Amb tot, es tracta d'una definició proposada pels arqueòlegs i no del sentit original del terme *men-hir* que fa referència a una pedra allargada. Els termes occitans *peyre fichade* o *peyre levade* serien més explícits. En aquesta línia, el terme menhir és una convenció arqueològica i la seva utilització és suficient per referir-se a una

81

* Arqueòleg Director del jaciment del Pla de les Pruneres (Mollet, Vallès Oriental). ESTRATS GPC. pablomartrod@gmail.com

1. FORTÓ et al. 2005a, 2005b, 2006, 2007, 2008; MARTÍNEZ en premsa.

2. LÓPEZ et al. en premsa.

3. ARNAL 1976; D'ANNA 1977; LANDAU 1977; SHEETWOHING 1981; AA.VV 1994; BELLEY et al. 1998.

pedra dreta implantada sola o en grup dins un paisatge per ser vista i on la significació exacta ens és desconeguda.⁴

-Estàtua-menhir. Estàtua esculpida dins un menhir, o més precisament, un monument megalític format d'un sol bloc esculpit en bust rodó o en baix relleu i representant una figura humana. Bust rodó i baix-relleu són algunes vegades completats o reemplaçats per gravats. El personatge és representat en la seva totalitat o en part sobre una de les cares del bloc. Una terminologia més estricta hauria de reservar el terme d'estàtua-menhir a una representació completa: cara, perfil i dors, si bé els de talla antropomorfa i estela són utilitzats en altres casos. Per una visió general, el terme d'estàtua-menhir s'utilitza obertament per designar qualsevol exemple de figura antropomorfa encara que molts autors especialistes són favorables al seu exemple exclusiu.⁵

82

-Estela antropomorfa. La definició és més implícita, ja que es tracta d'una obra de petita talla (menys de 75 cm), amb la representació només de la part superior de la figura on la cara està representada de forma esquemàtica o més realista sobre una sola cara. Les figures provençals de la vall de Durance i del Comtat corresponen a aquesta definició, de la mateixa manera que algunes obres del Languedoc.⁶

3. Cronologies

Les etapes neolítiques de les comunitats que van conviure en el nostre territori han estat definides en molts treballs anteriors.⁷ Aquestes societats que esculpeixen i aixequen les està-

tues-menhirs, que construeixen multitud de monuments megalítics com dolmens, menhirs, galeries catalanes,... practiquen l'agricultura a les valls i la ramaderia a les muntanyes del territori català, estan situades dins el temps en el període del neolític final, la darrera de les etapes neolítiques que és successora de l'esplendorosa Cultura dels Sepulcres de Fossa, una de les etapes més riques de la prehistòria catalana. Aquest neolític final l'han situat entre el 3500 aC fins gairebé un 2000 aC i està identificat, com a element de major rellevància, per la ceràmica Veraziana.

Posterior a l'etapa del neolític final o també contemporània en els seus darrers temps tenim el calcolític. Etimològicament, amb el terme calcolític es fa referència a l'edat del coure, la primera fase de les tres etapes metal·lúrgiques que seran successivament edat del coure, edat de bronze i edat de ferro. El calcolític, a Europa Occidental, s'identifica també amb els grups que duen ceràmiques campaniformes ja que, en molts jaciments, les primeres evidències de metall s'han localitzat en contextos campaniformes acotats cronològicament entre el 2600 i 2200 aC.⁸ No obstant això, també s'han localitzat evidències de metal·lúrgia en contextos de neolític final (fàcies Fontbouisse o Treilles al sud-est de França) que són cronològicament una mica anteriors a la presència campaniforme.

4. Geografies

Les estàtues-menhirs i esteles antropomorfes es troben en multitud de

4. D'ANNA 2002.

5. D'ANNA 2002.

6. D'ANNA 2002.

7. MARTIN 1992a, 1992b, 2003; MARTIN i MESTRES 2003; TARRÚS 2002 i 2003.

8. MARTIN 1992b, 2001.

Figura 1. Estàtues-menhirs a Europa. Fotos i dibuixos: 1, 2, 4, 8, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 7, 28- ARNAL 1976; 2.-SANTONJA i SANTONJA 1978; 3.-JORGE 1999; 5.-PORTELA i JIMÉNEZ 1996; 6.-ROMERO 1981; 7.-HELGOUACH 1993; 9, 10, 13, 14, 29, 30, 31 i 32.-AA.VV 2002; 11.-MULLER 1997, 12.-MASSET; 24 i 25 AMBROSI 1972; 26 i 27; 34.- LÓPEZ et al. en premsa.

83

localitzacions arreu d'Europa, si bé hi ha zones on se n'ha documentat una gran densitat i d'altres on es pensa que, o bé no les hem trobat encara o bé, simplement, no n'hi ha.

La península Ibèrica. Només hi ha tres grups figuratius o iconogràfics⁹ amb poques figures que reuneixin les mateixes característiques decoratives. Pel que fa a la resta, en termes generals s'observa que es tracta de múltiples estàtues-menhirs esteses per la meitat occidental de la península. Els estudis monogràfics efectuats de cada peça indiquen que corresponen a diferents cronologies i amb alguna excepció,

sembla que cada figura té el seu propi context cultural i que no es poden establir nexes entre elles. S'han fet múltiples estudis monogràfics sobre aquestes figures¹⁰ i també sobre altres grups iconogràfics determinats com les esteles de guerrer o les esteles diademades¹¹.

Les representacions de Bretanya i Bassin Parisien. Són a Armorique on es troben les primeres grans evocacions antropomorfes neolítiques a la fi del V mil·lenni. Es tracta d'esteles esquemàtiques (Petit-Mont II S3 a Arzon), esteles que porten gravats anomenats «ídols amb escut» o «marmita» (Ile-Longue, Mane

9. Les referències a Catalunya són tractades al final d'aquest treball.

10. ALMAGRO BASCH 1966, 1974; BARCELÓ 1988; BUENO 1990, BUENO i de BALBIN 1992; ALMAGRO GORBEA 1993; JORGE i JORGE 1993.

11. GALÁN 1993, CELESTINO 2001.

Rutual a Locmariaquer) o esteles amb figuracions de destrals o bàculs (Kerkado, Table des Marchands). Les grans esteles no porten cap tret anatòmic explícit, només la forma, la silueta del cap deslligada, li donen un caràcter indubtablement antropomorf. Es troben reutilitzades o integrades dins de tombes megalítiques.¹² Posteriorment, en el IV mil·lenni ja es troben a Bretanya les veritables estàtues-menhirs. En aquesta regió, totes les figures són de sexe femení i és de destacar una gran unitat iconogràfica representada pels pits, collar i forma del cap.¹³

Les representacions al paisatge alpí. A la part central dels Alps destaca el jaciment de Petit-Chasseur a Sion i de Saint-Martin-de-Corléans a Aoste que presenten una homogeneïtat que fa pensar en un únic artista.¹⁴ La iconografia permet diferenciar-ne dos tipus: per una banda els que mostren els braços replegats, un penjoll amb doble espiral, un cinturó simple i un o dos punyals de tipus «Remedello». Una segona sèrie porta el cap ben marcat dins la llosa, el conjunt nas-celles apareix en relleu i suggereix la cara. Els braços són també replegats i una rica decoració a base de rombes i triangles, finament repicats, representen probablement el vestit. En els jaciments de Petit-Chasseur¹⁵ i Saint-Martin-de-Corléans¹⁶ (fig. 2) l'alçament de les estàtues-menhirs s'inscriu dins una llarga durada d'ocupació, que mostra la seva associació amb els complexos funeraris. Les dades estratigràfiques i les datacions de radiocarboni situen les primeres

estàtues entre el 2800-2500 aC, i una segona fase d'utilització cap el 2500-2200 aC.¹⁷

Prop del llac de Garda, més a l'est, les figures de Trentin-Haut-Adige són diferents, però amb connexions amb les de Sion i Aoste. La forma del cap i espatlles és suggerit pel suport i la resta de figuracions anatòmiques són discretes. Els atributs, armes i ornaments són nombrosos, els plecs verticals figuren probablement els vestits o capes i les armes són diversos tipus de destrals, a vegades en nombre impressionant (fig. 2). Les representacions armades de gran talla són considerades personatges masculins, les estàtues femenines, més petites i amb pits prominents, porten nombrosos collars. Les representacions del punyals del tipus «Remedello» permeten datar aquests monuments entre el 2800 i 2400 aC i amb tot, els de tipus «Velturino» podrien indicar unes realitzacions més recents, dins del campaniforme o bronze antic a la fi del III mil·lenni aC.¹⁸

Les roques i esteles gravades de Valcamònica i Valtellina (fig. 9, 14, 15) constitueixen unes representacions molt homogènies i molt complexes que formen composicions amb símbols solars, armes (punyals, destrals, alabardes), animals (cèrvols, bous, cabres) i escenes d'activitats agrícoles. La iconografia d'aquestes figuracions humanes, encara que no es consideren estàtues-menhirs *stricto sensu*, mostren punts de comparació evidents amb l'art antropomorf.¹⁹

12. TARRETE 1997; D'ANNA 2002.

13. SHEETWOHING 1981.

14. PEDROTTI, 1998.

15. GALLAY i CHAIX 1984.

16. MEZZENA 1998.

17. D'ANNA 2002.

18. D'ANNA 2002.

19. ANATI 1966, 1997.

La península Itàlica: els grups de Luni-giana i Pouilles. Es tracta d'una de les principals concentracions de la Itàlia peninsular. La forma del cap ha permès diferenciar dos grups tipològics, el tipus «Pontevecchio» amb el cap sense diferenciar-se del tronc i el tipus «Filetto-Malgrate», amb el cap separat. Solament el bust és figurat, la forma de la cara en creu apareix caracteritzada pel bloc celles-nas que algunes vegades és acompanyat pels ulls, clavícules i braços. A les representacions són importants les armes, diferents tipus de punyals (alguns semblants a la tipologia «Remedello») i destrals.²⁰ Estudis recents han permès proposar noves datacions; les estàtues més antigues apareixerien durant el «Remedello II» (2800-2400) i el fenomen devia perdurar probablement durant tota l'edat de bronze i inicis de l'edat de ferro.²¹ Al sud-est de la Península és present un altre grup d'estàtues que, malauradament, es troben molt fracturades. Amb tot, les representacions masculines es caracteritzen per armes molt esquemàtiques, i les femenines pels pits, amb els quals es troba associat un motiu en «X» que els enquadra. Les excavacions a Sterparo han documentat com les esteles estaven aixecades en un lloc cerimonial.

Les estàtues-menhirs a Còrsega i Sardenya. A Sardenya podem distingir dos grups morfològicament diferents; el tipus «Tamuli» al nord-oest, són estàtues de petita talla amb base plana i cos fusiforme o cònic amb representació dels pits. El tipus «Laconi», el més nombrós, localitzat al sud-est, es compon de monuments probablement organitzats en conjunts extensius i marcant un territori. Aquestes estàtues-menhirs són cuidadosament repica-

Figura 2. A dalt: estàtua-menhir d'Arco I a Moletta Patone (Trento, Itàlia) (215 cm) (Foto: CESARE i MANUSARDI, dins BELLEY et al. 1998: 157). A sota: estela n.3 sud d'Aosta a Saint-Martin de Corleans (Vall d'Aosta, Itàlia) (192 cm) (Foto: CESARE i MANUSARDI, dins BELLEY et al. 1998: 177).

des i allisades, de forma ogival i amb el vèrtex més o menys apuntat, amb la cara en «T» o en àncora. Les figures masculines porten un punyal i les femenines la representació dels pits.

20. AUGUSTO 1972, PERAZZI 1999.

21. D'ANNA 2002.

Aquestes figures apareixen durant el desenvolupament de la cultura Filigosa cap el 3300 abans de la nostra era i coneixen la plenitud entre el 3000 i 2500 durant l'Àbealzu i el Monte-Claro.²²

Les figures de Còrsega formen un conjunt iconogràfic independent. La representació de la cara ofereix una gran unitat d'estil amb els ulls en creu i el nas en relleu i, a diferència d'altres regions, aquí la boca sí que es representa habitualment. Els atributs són estranys, però moltes porten la representació d'armes com espases i punyals. L'anàlisi iconogràfica i la repartició geogràfica ha fet reconèixer quatre grups iconogràfics: Nebbio i Sagone al nord i Taravo i Sartenais al sud-oest. Encara que moltes no s'han trobat in situ n'hi ha una trentena que estan estretament relacionades amb monuments sepulcrales. Si bé els estudis ens duen a situar-les en un bronze mig, els primers grups i alineaments de menhirs semblen correspondre al neolític mig amb evolucions particulars durant el neolític final i inicis de l'edat del bronze.²³

Les estàtues-menhir a l'Europa central i oriental. L'estatuària antropomorfa només té algunes manifestacions a Alemanya, encara que el fenomen megalític hi és força difós. Aquestes representacions són integrades en context funerari a l'Alemanya central, entre el curs del Saale i el Bode.²⁴ Les representacions femenines de Schafstätt i Pfützhäl porten collars i penjolls on la cara és només representada pels ulls i el nas, de la mateixa manera que els personatges masculins amb bandolera o des-

tral, com Dingelstadt. Hi ha hagut alguna descoberta recent com les figures de Lumbrein-Sietschen o Tübingen-Weilheim, aquesta última amb una figura que porta cinc alabardes, fet que podria suposar una relació amb el món alpí.²⁵

A l'àrea dels Balcans i al món egeu aquestes manifestacions acostumen a aparèixer molt aïllades i en nombre escàs, fet que no permet de reconèixer uns trets característics per la forma o els motius representats. Són conegudes des d'antic figures com les de Troia a Turquia, Thasos a Grècia i Kalitche a Bulgària.²⁶ La representació d'Hamangia duu collar, cinturó i dorsal i, tot i que tenen pits (cosa que faria pensar en una figura femenina), la presència de les armes ens indica una possible modificació en la representació. L'estàtua de Souphli Magoula porta els característics atributs de collars i algunes cúpules, encara que destaca una serp gravada en una cara lateral, motiu que es troba també en l'art megalític occidental de Bretanya i la Península Ibèrica.²⁷

Una àrea amb força concentració d'estàtues-menhir, al límit oriental d'Europa, es troba al voltant de la península de Crimea, entre el curs inferior del Don i del Danubi. Són moltíssims els exemples, prop de 300 figures, moltes d'elles conservades al Museu Nacional d'Història de Dniepropetrovsk. Hi ha moltes figuracions i encara que la bibliografia d'aquestes manifestacions resulta molt limitada, podem veure que hi hauria diferents grups iconogràfics amb uns motius i forma de representar-los diferents. Com a les

22. ARNAL 1976, D'ANNA 2002.

23. GROSJEAN 1966, ARNAL 1976, D'ANNA 2002.

24. MULLER 1997.

25. D'ANNA 2002.

26. ARNAL 1976.

27. BUENO i de BALBIN 1992.

Figura 3. Estàtues-menhir del Llenguadoc (d'esquerra a dreta): Saint-Théodorit, Maison-Aube, Collorgues (Foto 1 i 2: Musée d'Histoire naturelle Nîmes, foto 3: Musée de Lodève, dins D'ANNA 2002) i Rosseironne (ARNAL 1976).

altres regions, la representació dels pits indica la presència de personatges femenins, igual que les armes ho serien dels masculins. Moltes d'aquestes estàtues i esteles han estat descobertes en contextos arqueològics i algunes semblen associades a monuments funeraris i llocs cerimonials. Amb tot, aquestes construccions cobrien un llarg període de temps a finals del IV mil·lenni i tot el III mil·lenni, per la qual cosa resulta difícil assignar-los una cronologia precisa.²⁸

Les estàtues-menhirs i esteles antropomorfes del Midi mediterrani. En la zona del sud-est de França tenim un gran nombre i diversitat de figures amb les quals les figures catalanes estan relacionades. És una de les zones on el fenomen es manifesta amb més força, però també és on la recerca ha estat més exhaustiva i profunda i ha aportat informació molt interessant.

L'estudi dels tres grups del sud-est de França revela una certa diversitat dins els trets generals de cada grup. L'escultura en baix-relleu ha estat

utilitzada, dins la major part dels casos, a la Rouergue o Languedoc, per representar els trets anatòmics: cara, braços, cames i l'abillament que les completa. La representació antropomorfa és, doncs, un relleu per aprofitar la superfície primitiva de la llosa o del bloc utilitzat. Es pot afirmar que a la Rouergue i Languedoc la figura humana ha estat feta en relleu, però a Provença la tècnica és una mica diferent; els buits que ha deixat l'escultura prenen una gran importància i donen a la silueta un aspecte humà.²⁹

El grup provençal té els seus trets originals, amb les seves esteles agrupades per cementiris. Tenim solament la representació de la cara, amb dos arcs-celles separats pel nas, acompanyada a vegades d'una decoració gravada talment com a símbols solars o cabres enquadrant la cara. Les espatlles s'han representat algun cop però no apareix mai cap altra part del cos humà. Una característica de les esteles provençals també és les seves petites dimensions (entre 26 i 46 cm).³⁰

28. D'ANNA 2002.

29. D'ANNA 1977.

30. D'ANNA 1977.

Al Languedoc es divideixen en dos grups. Dins l'Hérault coneixem esteles asexuals de forma rectangular, amb cara d'òliba, explicant així la raó de la seva descripció d'ulls i nas en forma de «T». En el Gard hi destaquen les estàtues-menhirs femenines i masculines amb cara, braços i collars. Algunes són ornamentades amb una creu corbada que podria ser l'equivalent de l'«objecte» de l'Aveyron. La figura humana apareix caracteritzada a través de la presència del rostre, acompanyada de molts altres detalls anatòmics: braços, costelles i altres atributs igualment absents a les esteles provençals. Una altra diferència resulta també significativa: les dimensions de les peces són notòriament majors, entre 41 i 190 cm³¹ (fig. 3).

88

Respecte al grup de la Rouergue (fig. 4) té més de 120 monuments repartits pels tres departaments de l'Aveyron, Tarn i Hérault. Cal remarcar la presència de representacions humanes figurades amb peus i amb l'esquena, que representen aproximadament el 50% dels exemplars, fet que justifica plenament el terme d'estàtua-menhir, que seria, per contra, impropï per designar les representacions antropomorfes provençals i languedocenes. Des del punt de vista de les mesures, les estàtues-menhirs del grup de la Rouergue són més grans que les esteles de la Provença i Languedoc amb unes dimensions que oscil·len entre els 75 i 450 cm.³²

Els diferents detalls anatòmics que componen la figura humana són molt poc estilitzats i sempre reconeixibles (fig. 6). La cara està sempre gravada o

esculpida i es compon dels ulls, el nas, les celles (quan existeixen, formen un bloc amb el nas) i la boca, molt rarament figurada (només en tres exemplars). L'absència freqüent dels trets de la cara sembla voluntària. De vegades suggerida pels ulls i el nas o simplement perfilada, la cara no sembla pas jugar un paper principal dins les representacions humanes.³³ El cabell, sempre que es troba representat, apareix en l'esquena i mai a la part de la cara de la figura. Consisteix en una banda gravada o en baix-relleu que baixa del cap a la cintura (fig. 5). La part inferior està tallada horitzontalment per un o dos traços que evoquen fortament una cinta. El cabell és un element important per determinar el sexe de l'estàtua, ja que correspon a un atribut específicament femení per les estàtues-menhirs. També cal considerar que les figures rouergades són les úniques que presenten l'esquena esculpida. En algunes d'aquestes figures hi ha els homòplats en forma de ganxos (fig. 5). Un element important són els pits, que es representen amb dos cercles gravats o en baix relleu i indiquen, naturalment, el sexe femení.³⁴

Els braços apareixen en més de la meitat de les figures de la Rouergue i són un dels elements que, per la seva morfologia i orientació, ens van dur a relacionar la figura de Ca l'Estrada amb aquest grup.³⁵ Neixen de l'esquena, prossegueixen als costats de la figura per ser representats de cara, en posició horitzontal o lleugerament inclinats cap a baix, situats sota els pits (fig. 4). Les mans són a vegades figurades a l'extrem del braç, amb els dits general-

31. D'ANNA 1977.

32. D'ANNA 1977.

33. SERRES 1997, 2002.

34. SERRES 1997, 2002.

35. MARTÍNEZ en premsa, FORTÓ 2005a, 2005b, 2006, 2007 i 2008.

Figura 4. Estàtues-menhirs de la Rouergue (d'esquerra a dreta): La Jasse du Terral I, Saint-Sernin, Les Maurels, Les Vignals i Frescaty. (SERRES 1997).

ment ben diferenciats. Les estàtues-menhir rouergades són les úniques escultures antropomorfes que representen un personatge sencer, incloses les cames. Aquestes cames es troben juntes en les estàtues-menhirs masculines i obertes o separades en les figures femenines, amb els 5 dits de cada peu perfectament figurats.³⁶ (fig. 4)

Els diferents detalls anatòmics van sempre acompanyats d'alguns atributs. Un d'aquests, està format per molts ribets concèntrics que s'identifiquen com un collar. Situat a l'alçada del coll i decorant el pit, compon un veritable collar de diferents línies que a vegades és agraciat amb un penjoll en forma de «Y». Alguns especialistes pensen que podria correspondre a un objecte allargat en banya de cérvol suspès amb un nus. Tant el collar com el penjoll en «Y» són elements específicament femenins.³⁷

Ara bé, l'element més representat és el cinturó. Es compon d'una banda

horitzontal que envolta l'estàtua per tots els costats, apareix ornamentada i pot ser llisa sense sivella ni decoració, decorada essencialment d'espigues i amb sivella. Els cinturons amb sivella, decorats o simples, són elements típicament masculins. El vestit es troba representat pels plecs i vesteix moltíssimes estàtues-menhirs masculines o femenines. En algun cas es troben molt ben representats, com a la figura de Saint-Sernin, però en d'altres, aquesta representació es resumeix en alguns traços verticals i espais³⁸ (fig. 4 i 5) fet que també vàrem trobar repetit a la figura de Ca l'Estrada.³⁹ Resulta molt interessant l'«objecte» disposat sobre el pit i enquadrat per les mans. Està representat en forma d'un cos triangular, més o menys regular, amb un anell a la part superior. Es troba generalment en posició oblíqua, amb l'extremitat dirigida cap a la dreta. En algunes estàtues, els motius d'espiga fan pensar en una beina teixida amb

36. SERRES 1997, 2002.

37. SERRES 1997, 2002.

38. SERRES 1997, 2002.

39. FORTÓ, 2005a, 2005b, 2006, 2007, 2008, MARTÍNEZ en premsa.

Figura 5. Estàtues-menhirs de la Rouergue, fotografies de la part posterior (d'esquerra a dreta): Saint Sernin, Saint-Maurice-d'Orient, Puedh Real i La Jasse du Terral I (SERRES 1997). A la dreta: restitució de l'home d'Otzi, l'home dels gels (disseny Welponer/STMA, dins PHILIPPON 2002).

90

material trenat destinat a recollir un punyal. En la majoria dels casos aquest «objecte» està sostingut per la bandolera, i aquest conjunt «objecte-bandolera» és un atribut tipus de l'estàtua-menhir masculina. Les figures que porten l'«objecte» posseeixen de vegades les armes: fletxa, arc o destral. Són sempre situades a sobre del braç dret i reforcen el caràcter masculí de l'estàtua.⁴⁰

Algunes estàtues-menhirs tenen les galtes cobertes de petits traços horitzontals a banda i banda del nas. Aquests signes són representats indiferentment a les figures masculines o femenines. Encara que a les interpretacions més esteses es veuen tatuatges o pintures corporals (fig. 4), per a d'altres, aquestes marques podrien arribar a ser marques tribals. L'associació d'algunes característiques anatòmiques amb els atributs permet identificar els personatges masculins i femenins. Algunes estàtues-menhirs resten tanmateix difícils de classificar, ja que posseeixen trets comuns als dos sexes. Les estàtues-menhirs femenines són identificables per la presència dels

pits i el cabell i a aquests detalls anatòmics s'hi associen atributs particulars, com el collar i el penjoll en «Y». Les estàtues-menhirs masculines porten l'«objecte», la seva bandolera i més rarament, les armes (fletxes, arcs i destrals).⁴¹ Amb tot, és molt interessant el fet que algunes figures porten les característiques masculines i femenines. Aquestes escultures són classificades dins el grup de les estàtues-menhirs transsexuals o andrògines. Es pot veure com porten les marques de modificacions voluntàries. Els atributs i les característiques anatòmiques han estat transformades per canviar el sexe de l'estàtua i per regla general, aquestes modificacions duen a feminitzar una estàtua. Aquesta transformació s'obté fent desaparèixer l'«objecte» i afegint, segons el cas, dos pits o un collar com talment esdevé en l'estàtua de la Prade. En el cas de la figura de la Boires des Paulets, l'«objecte» ha estat transformat en penjoll en «Y».⁴²

Estudiant els diferents elements que constitueixen la iconografia d'aquestes figures antropomorfs, podem dir que

40. SERRES 1997, 2002.

41. SERRES 1997, 2002.

42. SERRES 1997, 2002.

cada grup disposa d'elements que li són propis (fig. 6). El grup Rouergat ens presenta un acabat, en relació amb els atributs, que li és ben particular. El grup del Languedoc no té una característica que li sigui pròpia, però sí que es pot notar una concepció particular de la representació del bust que està sovint traçada d'un cop, amb els braços seguint la línia de la cara.⁴³ Les similituds que podem trobar entre els tres grups rau en la manera de representar la cara, amb la línia del nas generalment unit amb les celles i assenyalant que, la veritable «T» facial, és una particularitat languedociana.

Es pot remarcar en el Languedoc i la Rouergue, però mai a la Provença,

l'existència de quelcom que semblen tatuatges. És possible que els traços paral·lels a ambdós costats del nas en un gran nombre d'estàtues de la Rouergue i els traços circulars observats en esteles amb cap de mussol del Languedoc representin realitats diferents, però la semblança és sorprenent i s'ha de considerar⁴⁴. Un altre element de comparació possible entre les estàtues de la Rouergue i les esteles del Languedoc rau en la presència en els dos grups de l'«objecte» la interpretació del qual porta tants problemes. Aquest «objecte» és més freqüent a la Rouergue on s'han pogut identificar divuit representacions verdaderes; en contra, al Languedoc aquest és més estrany i només s'han identificat dos exemplars segurs i uns altres dos possibles.⁴⁵

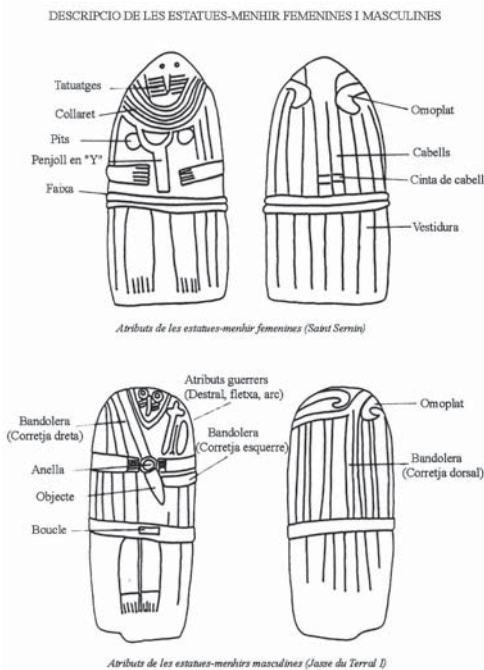

Figura 6. Descripció dels atributs de les estàtues-menhirs masculines i femenines del grup de la Rouergue (SERRES 1997)

5. Representacions antropomorfes de gran format a Catalunya

Catalunya, fins fa pocs anys, restava fora de tot aquest món, com una àrea marginal amb alguna excepció aïllada, malgrat la seva riquesa cultural en multitud d'elements pel que fa a les cronologies del neolític final-calcolític. Les descobertes dels darrers anys, a les quals s'hi suma la figura de Mollet, han posat aquest territori en primera línia de recerca i la riquesa i diversitat de les figures localitzades ens fa pensar en la necessitat de fer algun estudi més acurat i detallat de totes aquestes manifestacions d'art megalític.

A Catalunya tenim la figura de Preixana a Lleida⁴⁶ que presenta, a la cara frontal, la figura d'un personatge amb els braços i el cap clarament identificables al qual li creua una bandole-

43. D'ANNA, 1977.

44. D'ANNA, 1977.

45. D'ANNA, 1977.

46. MALUQUER 1971, ALMAGRO GORBEA 1993.

ra d'on penja, al costat dret, una espasa de reblons que la situa en una cronologia del bronze mig.

Les pedres gravades de Passanant (Conca de Barberà)⁴⁷ són dues esteles conegudes i publicades des de fa ja unes quantes dècades, però que han passat desapercebudes en alguns estudis monogràfics. Respecte a la pedra més gran, encara que falta part de la peça, es podria tractar d'una figura femenina en la qual s'identifica un possible collar i algun tipus d'objecte sense identificar a banda i banda del pit i part inferior. Cal apuntar que les cares laterals i posteriors d'ambdues pedres estan també esculpides però no publicades i caldria fer un estudi global d'aquestes figures amb els gravats de totes les cares treballades. Els elements esculpits en aquests pedres no ens donen cap pista, de moment, per poder atorgar-li una cronologia.

92

La recentment descoberta estàtua-menhir de Ca l'Estrada a Canovelles (Vallès Oriental)⁴⁸ és una figura esculpida sobre un bloc de gres que no s'ha conservat completa i que amb els elements que s'hi observen, com el braç i la mà esquerra, plecs d'una capa o abric, possibles peus i tatuatges, es poden establir interessants comparacions amb el grup de la Rouergue al sud-est de França.

Les figures antropomorfes del jaciment de Reguers de Seró (La Noguera)⁴⁹ que no han estat publicades encara perquè han estat descobertes fa poc temps, han estat una gran sorpresa per a tots aquests estudis; aquest jaciment esdevindrà un jaciment de referència, car és un dels pocs casos en el qual es disposa d'un context in-

terpretatiu per a aquestes figures. Les representacions de Seró podrien formar un nou grup iconogràfic o figuratiu, ja que presenten uns motius i unes decoracions molt particulars, i animem als arqueòlegs que han excavat aquest jaciment i estan estudiant aquestes figures a proposar el nom d'aquest nou grup figuratiu. Sembla observar-se la representació d'un teixit amb gravats en «V» a la cara del davant, i el que pot representar una capa formada per peces de cuir rectangulars cosides a la cara posterior, element documentat de forma extraordinària a l'home d'Otzi (fig. 5, dreta), trobat fa uns anys als Alps italians, amb les peces de roba que el gel i el fred alpi havia conservat.⁵⁰

Sabiem des de fa algunes dècades, de l'existència d'algunes pedres gravades com la del Roc de la Mare de Déu al santuari del Miracle (Pinell, Solsonès) o l'estela de la Bassa del Llop (Llobera, Solsonès), documentades per mossèn Serra Vilaró (1927). Recentment hem identificat tres fragments d'una nova figura prop de les coves d'Arbolí (Conca de Barberà), i sembla que totes poden correspondre a grans figures esculpides similars a les descobertes a Reguers de Seró.

En els treballs de mossèn Serra Vilaró pel Solsonès també va localitzar l'estela de Llanera que resta avui al museu de Solsona. Es tracta d'una estela retallada en forma semicircular per la part superior i amb uns gravats en forma d'«U» en una de les cares laterals⁵¹. La morfologia semicircular a la part superior s'ha interpretat a França com una imatge antropomorfa

47. MOREAU 1970, CURA 1992.

48. FORTÓ et al. 2005a, 2005b, 2006, 2007, 2008, MARTÍNEZ et al., en premsa.

49. LOPEZ et al. en premsa.

50. SPINDLER 1995.

51. SERRA VILARÓ 1927.

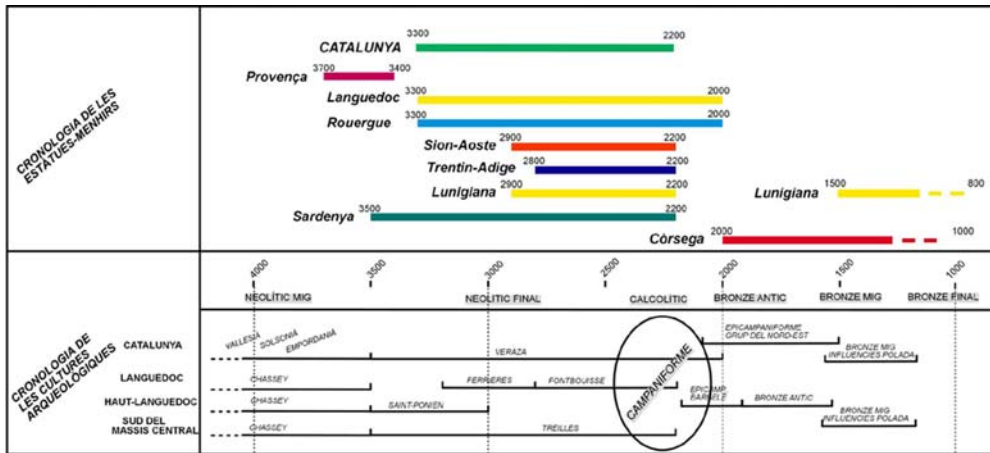

Figura 7. Taula amb la cronologia de les estàtues-menhirs dels diferents grups figuratius arreu d'Europa.

d'aquest art megalític en les seves fases inicials, que després, quan el fenomen s'estén i es desenvolupa, es va complicant i enriquint.

Al Coll del Cantó (Alt Urgell) es localitzava el menhir del Cantó documentat per L.M. Vidal (1894), que ha estat rescatat de l'oblit en un recent treball de recerca.⁵² Es tracta d'un monòlit de 2 metres d'alt per 40 cm d'ample que presenta la silueta d'una figura humana que, per les notícies que disposem, fou dinamitat durant la construcció de la carretera N-260 els anys vint i ara només en resta a la seva posició una petita part de 43 cm.⁵³

Finalment, apuntem a valorar una figura representada en l'estela de la Sitja del Llop al Pla de la Calma, al Montseny.⁵⁴ Pensem que es tracta d'una representació femenina en la qual s'identifiquen el cap i els pits en l'interior d'una línia que devia marcar

tota la forma antropomorfa. La figura s'assembla molt a l'estàtua d'Arco IV a Riva del Garda⁵⁵ i a algunes representacions també sobre roca de Valcamònica.⁵⁶ Desgraciadament, aquesta estela es troba molt desgastada i ha sofert recentment algunes agressions, fet que dificulta encara més la interpretació de tots els gravats.

Si bé a Catalunya hi ha molts menhirs, alguns d'ells també amb gravats com és el cas de la pedra de Llinars a Montmeló⁵⁷, el menhir de Castellruf a Sta. Maria de Martorelles i el menhir dels Palaus a Agullana⁵⁸, pensem però que són imatges no antropomorfes la interpretació de les quals ens és encara del tot indesxifrable i considerem, amb tot, que no estan relacionades amb aquest tipus d'art megalític de les estàtues-menhirs. Esperem que futures troballes i investigacions ens aportin llum en aquest darrer punt.

52. JIMENEZ 2006.

53. JIMENEZ 2006.

54. VILARDELL i CASTELLS 1976.

55. BELLEY et al. 1998: 159; D'ANNA 2002: 202.

56. ANATI, 2004: 147,176.

57. CURA, 2002-2003.

58. CARRERAS et al. 2005.

6. Contexts i significació

Les estàtues-menhirs i esteles d'Europa es troben en origen en tres contextos diferents: en plena naturalesa, hàbitat i necròpolis, fet que podria implicar l'existència de significacions diferents. Cal pensar també en una idea estesa de la representació de la figura humana, amb les diferents utilitzacions particulars a nivell regional on la idea primitiva està adaptada al context cultural local.⁵⁹

Per al grup de la Rouergue, s'ha destacat que la distribució limitada dins un entorn boscos era un element susceptible d'aportar alguns indicis sobre la significació d'aquestes estàtues. Aquestes, situades a determinats llocs del bosc, haurien pogut ser senyals que marcarien alguns eixos o camins, que actuen com a guies amb aparença humana. Les estàtues-menhirs podrien representar aquests homes, que coneixien el bosc i un cop aquests personatges haurien desaparegut, les estàtues-menhirs els simbolitzarien i perpetuarien el seu coneixement.⁶⁰

La situació seria diferent al Languedoc, on tenim les lloses antropomorfes, les esteles de caràcter funerari i les esteles d'hàbitat, amb el que la seva significació ha de ser a priori diferent. Les representacions antropomorfes llenguadocianes en relació amb les sepultures poden estar, sense cap dubte, posades en connexió amb la mort i podrien esdevenir la personificació de la mateixa mort o la del difunt. Sovint es pensa en la possibilitat de veure dins aquestes representacions antropomorfes els guardians i guardianes de les sepultures com a protectors vers l'exterior.

L'absència de la boca, poques vegades representada a les estàtues-menhirs, ens porta a fer difícils interpretacions. Alguns prehistoriadors han vist en aquests grups de Rouergue, Languedoc i Provença una idea de vigilància i incomunicabilitat.⁶¹

Les esteles antropomorfes i estàtues-menhirs de la Provença, Languedoc i Rouergue serien les representacions d'éssers evolucionant dins el món paral·lel. A aquests éssers, l'home hauria confiat la guarda de les sepultures i també de tot el que a ell li és necessari. Es podria pensar que la significació d'aquestes figures devien ser múltiples a causa de l'existència de diferents grups regionals en diversos contextos i dominis culturals. Si intentem anar més enllà de les originalitats regionals, ens trobem a tot arreu una significació profunda: l'existència d'un més enllà poblat d'éssers vivents, semblants a l'home.

Aquestes idees i conceptes estant lligats a nombroses interpretacions i matisos, però ens sembla bastant clar que les estàtues-menhirs i esteles antropomorfes, qualsevol que sigui la seva significació, són obres de caràcter religiós. Aquesta religió està basada en la creença de l'existència d'algun «altre lloc» on evolucionen aquests «éssers» vivents. Podríem pensar que les «entitats» representades per les figures antropomorfes que són les esteles i estàtues-menhirs, eren considerades com poders benèfics que no inspiraven de cap manera por i amb les quals l'home vivint podia conservar les bones relacions.⁶²

A prop de Catalunya tenim una magnífica col·lecció d'estàtues-menhirs al museu Fenaille a Rodez (Aveyron,

59. D'ANNA, 1977.

60. D'ANNA, 1977.

61. D'ANNA, 1977.

62. D'ANNA, 1977.

Figura 8. Dibuix idealitzat del jaciment de Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental) amb les estructures de combustió i l'estàtua-menhir descoberta en les excavacions de la campanya 2004-2005.

França) i també algunes d'aquestes figures localitzades i conservades in situ, que es poden veure avui en dia prop de Saint-Pons-de-Thomières (Hérault, França), a unes 3 hores i mitja en cotxe des de Barcelona.

Amb tot, hi ha pocs casos on es trobi un context que ens ajudi a interpretar-les. Al jaciment de Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental) vàrem trobar un important jaciment neolític amb una estàtua-menhir que, si bé no estava in situ, sí que pensem que era prop del lloc original, amb un context arqueològic per aquestes cronologies molt destacat. Les estructures de combustió de grans dimensions i els recintes de fosats localitzats a prop de l'estàtua-menhir ens van dur a pensar en un espai amb unes connotacions especials on podrien celebrar-se trobades o cerimònies potser de caire religiós.⁶³

Les esteles menhirs i estàtues antropomorfes ens aporten un cert nombre d'informacions que ens permeten considerar les manifestacions de l'art

antropomorf com un document, un material informatiu que complementa les excavacions arqueològiques. Ens aporten informacions de caire psicològic que, encara que parcials, ens donen una informació real molt interessant per conèixer les cultures no materials. Pot semblar evident, a priori, que les cultures del neolític final tenien alguna religió; així, les manifestacions d'art antropomorf en són la prova formal. Aquesta religió devia estar basada en el fet que aquestes divinitats podien rendir a l'home alguns serveis, una mica com si l'home s'hagués descarregat d'algunes responsabilitats, d'algunes tasques no productives: mentre els genis guardaven les tombes, el pastor podia cuidar el seu ramat i l'agricultor fer la collita.⁶⁴

Les esteles antropomorfes i estàtues-menhirs ens han aportat altres tipus d'informacions. Així, per exemple, als monòlits de la Rouergue s'hi observa que les gents del neolític final utilitzaven una peça de vestit tipus abric que

63. FORTÓ et al. 2005a, 2005b, 2006, 2007, 2008, MARTÍNEZ et al., en premsa.

64. D'ANNA 1977.

portaven sobre l'altra roba i que era comú a homes i a dones. Les mateixes estàtues ens mostren l'existència de faixes amb sistemes de lligament força complicats, encara que els documents arqueològics no ho testimonien a França fins a cronologies del bronze mig. El complex objecte-tahalí, aquell que donada la significació, ens mostra un sistema més perfeccionat, amb la bandolera que relliga les branques superiors a la cintura per impedir-les pujar, aquest sistema no sembla pas haver estat molt millorat després.⁶⁵

Podem trobar la representació d'armes anteriors a les etapes metal·lúrgiques que és, a més, el marcador sexual de les figures masculines. Aquestes armes serien les fletxes amb la seva asta i els arcs, així com les destrals emmanegades, si bé els modes d'emmagament resten encara mal coneguts. És problemàtic entrar a valorar si aquestes figures masculines estan representant un guerrer, ja que en aquella època, a les lluites, més allà d'una baralla entre persones, no es trobaran més que grups reduïts d'homes. En el Languedoc s'han trobat representacions de creus a les lloses antropomorfes, artefactes que després no són coneguts a les excavacions. Tots aquests elements devien tenir un valor simbòlic i nosaltres els considerem com les marques del poder conferit a les entitats representades a les estàtues-menhirs i lloses antropomorfes, poder, després de tot, immensament superior a aquell de l'home que posseïa i utilitzava tots aquells atributs.⁶⁶

Podem saber també, a través de les estàtues-menhirs i esteles antropomorfes, de l'existència de tatuatges al neolític final així com de formes d'abillament.

Ja coneixíem la seva existència, a través dels resultats aportats per les excavacions arqueològiques, però amb aquestes figures sabem com les portaven, que podia variar segons la regió. Aquests tipus d'abillament, collars i penjolls estan testimoniats a les estàtues-menhirs i esteles antropomorfes que estaven reservats a les dones. La representació d'aquestes figuracions femenines en aquests monòlits ens pot fer pensar que les dones també devien tenir un rol important dins d'aquestes societats.

Les representacions antropomorfes de la costa nord-occidental mediterrània no mostren cap part de figuració de punyals metàl·lics, fenomen que sí que és habitual dins els grups alpins, italians i corsos. Aquesta és una de les pistes que ens duu a pensar que les esteles antropomorfes i les estàtues-menhirs, en aquesta geografia, eren anteriors a la difusió de les armes.

Les figuracions antropomorfes de la costa nord-occidental mediterrània, les esteles, les lloses esculpides, les estàtues-menhirs, descriuen un període de mutació, de progressos ràpids que, després d'esclatar al Chassey meridional, devien conduir a la possessió i fabricació del metall que, més tard, perfectament dominat i explotat, aniria arrossegant importants canvis.⁶⁷ Són el testimoni de la presa de la consciència de l'home per sí mateix, del seu poder i la seva força, allò que s'atribuïa als déus, però era l'home qui en treia profit i benefici. Elles són, finalment, el testimoni del naixement d'una religió basada en l'antropomorfisme, una religió que sembla néixer a finals del IV mil·lenni i que durant tot el III va arribar a abastar tot Europa.

65. D'ANNA 1977.

66. D'ANNA 1977.

67. D'ANNA 1977.

Bibliografia

- AA.VV. 1994, La statuaria antropomorfa in Europa dal Neolitico alla romanizzazione. Atti del Congresso La Spezia-Pontremoli 1988, La Spezia. PHILIPPON, A. 2002, Statues-Menhirs, des énigmes de pierre venues du fond des âges. Rodez.
- ANATI, E. 1966, Il Masso di borno. Centro Comune di Studi Preistorici. Brescia.
- ANATI, E. 1997, L'art rupestre du Valcamonica. *Dossier de l'Archeologie* n° 224: L'homme des glaces. P. 68-79.
- ANATI, E. 2004, La Civiltà delle Pietre. Valcamonica una storia per l'Europa. *Archivi*, vol. 16, Capo di Ponte.
- ALMAGRO BASCH, M. 1966, Las estelas decoradas del Suroeste Peninsular, Biblioteca Praehistórica Hispánica, vol. VIII, Madrid.
- ALMAGRO BASCH, M. 1974, Nuevas estelas decoradas de la Península Ibérica, *Miscelánea Arqueológica (XXV Aniversario de los Cursos Internacionales de Prehistoria y Arqueología de Ampurias, 1947-1971)*, t.1, pp. 37-39.
- ALMAGRO GORBEA, M. 1993, Les steles anthropomorphes de la péninsule ibérique. Dins *Les Representations humaines du néolithique a l'age du fer*. 115 Congrès National des Sociétés Savantes, Avignon. Comité du Travaux historiques et scientifiques Ed. Paris.
- ARNAL, J. 1976, Les Statues-Menhirs, Hommes et Dieux, Toulouse, Ed. Des Hespérides.
- AUGUSTO, A. 1972, Corpus delle statue-stele Lunigianesi. Bordighera.
- BAPTISTA, A. M. 1985, A estátua-menhir da Ermida (Ponte da Barca, Portugal). *O Arqueólogo Português*, ser. IV, vol. 3, pp 7-44.
- BARCELÓ, J. A. 1988, Introducción al razonamiento estadístico aplicado a la arqueología: un análisis de las estelas antropomorfas de la Península Ibérica, *Trabajos de Prehistoria*, 45, pp. 51-85.
- BELLEY, A. M.; MEZZENA, F.; RENDA, A. et ZIDDA, G. 1998, Dei di Pietra. La grande statuaria antropomorfa nell'Europa del III Millenio a.C., Ginevra-Milano.
- BUENO RAMIREZ, P. 1990, Statues-menhirs et stèles anthropomorphes de la péninsule Ibérique. *L'Anthropologie*, t. XCIV, n° 1, pp. 85-110.
- BUENO RAMIREZ, P. et de BALBÍN BEHRMMANN, R. 1992, L'art mégalithique dans la péninsule ibérique, une vue d'ensemble. *L'Anthropologie*, t. XCVI, n° 2-3, p. 499-572.
- CARRERAS, E.; TARRÚS, J. i GAY, P. 2005, «Tres menhirs amb gravats entre l'Alt Empordà i el Vallès Oriental» dins «Roches ornées, roches dressées. Aux sources des arts et des myths. Les homes et leur terre en Pyrénées de l'Est». (Actes du Colloque en Hommage à Jean Abélanet, Université de Perpignan, 24,25 i 26 mai 2001). Perpinyà , Presses Universitaires, pag. 157-163.
- CELESTINO, S. 2001, Estelas de guerrero y estelas diademadas. La precolonización y formación del mundo tartésico. Ed. Bellaterra. Barcelona.
- CURA, M. 1992, Són neolítiques les inscultures de Passanant? Dins AA.VV. 1992, *Estat de la investigació sobre el neolític a Catalunya*. 9è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, pp. 119-120, Andorra.
- CURA, M. 2002-2003, La «Pedra de Llinàs»: un menhir, una estela o una fita de terme (Montmeló, Vallès Oriental, Catalunya). *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* n° 23, pp 133-139. Castelló.

- D'ANNA, A. 1977, *Les Statues-Menhirs et Steles Anthropomorphes du Midi Méditerranéen*, Paris, C.N.R.S.
- D'ANNA, A. 2002, *Les statues-menhirs en Europe à la fin du Néolithique et au début de l'Âge de Bronze*. Dins PHILIPPON, A. 2002, *Statues-Menhirs, des énigmes de pierre venues du fond des âges*. Rodez.
- FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. 2005a, *Intervencions arqueològiques a Ca l'Estrada, primers resultats*. LAURO n° 28, Museu de Granollers. Pp. 5-16.
- FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. 2005b, *L'estàtua-menhir antropomorfa de Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental)*. COTA ZERO n° 20, Vic. Pp. 17-22.
- FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. 2006, *Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental): un exemple d'ocupació de la plana vallesana des de la prehistòria a l'alta edat mitjana*. *Tribuna d'Arqueologia 2004/2005*. Barcelona.
- FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. 2007, *Ca l'Estrada*. *Història de Canovelles 1*. Museu de Granollers, Ajuntament de Canovelles. Granollers.
- FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. (en prensa-c): *La estatua-menhir de Ca l'Estrada*. *IV Congreso del Neolítico en la Península Ibérica*. Alicante 2006.
- GALÁN PLÁCIDO, E. 1993, *Estelas, paisaje y territorio en el Bronce final del suroeste de la Península Ibérica*, *Complutum extra 3*. Madrid.
- GALLAY, A. I CHAIX, L. 1984, *Le Dolmen MXI. Le site préhistorique du Petit-Chasseur (Sion, Valais) 5 et 6*, Lausanne.
- GROSJEAN, R. 1966, *La Corse avant l'Histoire*, Editions Klincksieck, 95p.
- JIMENEZ, J. 2006, *La imagen de los espacios de alta montaña en la prehistoria: el caso de los Pirineos catalanes occidentales*. www.recercat.net/bitstream/2972/12393/1/Binder1.pdf
- JORGE, V.-O. i JORGE S.-O. 1993, *Statues-menhirs et steles du nord du Portugal*. Dins *Les Representations humaines du néolithique a l'age du fer*. 115 Congrès National des Sociétés Savantes, Avignon. Comité du Travaux historiques et scientifiques Ed. Paris.
- LANDAU, J. 1977, *Les representacions antropomorfes megalítiques de la région méditerranéenne, (III au I millénaire)*, CNRS, 1977.
- LOPEZ, J.; MOYA, A.; ESCALA, O.; NIETO, A. (En premsa), *La cista tumular amb esteles esculpides dels Reguers de Seró (Artesa de Segre, Lleida): Una aportació insòlita dins de l'art megalític peninsular i europeu*. *Tribuna d'Arqueologia 2007-2008*, Generalitat de Catalunya, Barcelona. (En premsa).
- MALUQUER, M. 1971, *La estela de la Edad del Bronce de Preixana (Lérida)*. Homenaje a J. Esteban Uranga. Pamplona: 475 s.
- MARTIN, A. 1992a, *El neolític final. La recerca de nous camins. El verazià*. Dins AA.VV. 1992, *Estat de la investigació del neolític a Catalunya*. 9è Col·loqui Internacional de Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans, Andorra, 1992, 279-284.
- MARTIN, A. 1992b, «Estrategia y culturas del Neolítico Final y Calcolítico en Cataluña», P. Utrilla (coord.), *Aragón/Litoral mediterráneo: intercambios culturales durante la prehistoria*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 1992, 389-397
- MARTIN, A. 2001, «État de la question du campaniforme dans le contexte culturel chalcolithique du Nord-Est de la péninsule Ibérique», *Bell Beakers today. Pottery, people, culture, symbols in prehistoric Europe*. *Proceedings of the International Colloquium (Riva del Garda, Trento, Italy, 11-16 May 1998)*, vol. 1, Provincia Autonoma di Trento, Trento, 2001, 155-171.

- MARTIN, A. 2003, «Els grups del neolític final, calcolític i bronze antic. Els inicis de la metal·lúrgia», *Cota Zero*, 18, 2003, 76-105.
- MARTIN, A.; MESTRES, J. S. 2003, «Periodització des de la fi del neolític fins a l'edat del bronze a la Catalunya sud-pirinenca. Cronologia relativa i absoluta», *Pirineus i veïns al 3r mil·lenni AC. De la fi del neolític a l'edat del bronze entre l'Ebre i la Garona. Homenatge al Prof. Dr. Domènec Campillo. XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (2000)*, Institut d'Estudis Ceretans, Puigcerdà, 2003, 77-130.
- MARTINEZ, P.; FORTÓ, A. i MUÑOZ, V. en premsa, La estatua menhir de Ca l'Estrada (Canovelles, Barcelona) y los elementos figurativos del grupo de la Rouerge (Aveyron, Francia). *Coloquio Internacional de Megalitismo*. Junio 2007. Beasain.
- MEZZENNA. 1998, «Les steles anthropomorphes en Europe», dins *Dei di pietra, la grande statuaria antropomorfa nell'Europa del III millennio a.C.* Skira, Milano, 1998, p. 15-89.
- MOREAU, E. 1970, Les pedres decorades de Passanant. *Butlletí de la Societat Arqueològica de Tarragona*. Tarragona.
- MÜLLER, D. 1997, Ornamente, symbole, bilder-zum megalithischen totenbrauchtum in mitteldeutschland. A *Art et symboles du Megalithisme europeen*. *Revue Archéologique de l'Ouest*, supplément n° 8.
- PEDROTTI, A. 1998, Gli elementi d'abbigliamento e d'ornamento nelle statue stele dell'arco alpino. Dins *Actes du 2 Colloque International sur la Statuaire Mégalithique*. Saint-Pons-de-Thomières. *Archéologie en Languedoc*, 22.
- PERAZZI, P. 1999, Museo delle statue stele lunigianesi. Guida alla sezione introduttiva. Ed. Luna. La Spezia.
- SERRA VILARÓ, J. 1927, «La civilització megalítica a Catalunya. Contribució al seu estudi.». *Musaeum Archaeologicum Diocesanum*. Solsona.
- SERRES, J. P. 1997, Les statues-menhirs du groupe Rouergat. *Musee Archeologique de Montrozier*. Guide d'archéologie n° 4.
- SERRES, J.P. 2002, «Les statues-menhirs du groupe rouergat», A. Philippon (dir) 2002, *Statues-menhirs. Des énigmes de pierre venues du fond des âges*, Éditions du Rourgue, Rodez, 2002, 54-91.
- SHEETWOHING, E. 1981, *The Megalithic Art of Western Europe*. Oxford.
- SPINDLER, K. 1995, *El hombre de los Hielos*. Barcelona.
- TARRETE, J. 1997, L'art megalithique dans le bassin parisien; symetrie et lateralite dans les representations du neolithique final. Dins *Art et symboles du Megalithisme europeen*. *Revue Archéologique de l'Ouest*, supplément n° 8.
- TARRUS, J. 2002, «Dòlmens, poblats i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, Serra de Rodes i Cap de creus.» Barcelona.
- TARRÚS, J. 2003, «Els constructors de megàlits a Catalunya: cistes i dòlmens entre els mil·lennis V-III cal aC», *Cota Zero*, 18, 2003, 54-75.
- VIDAL, LL.M. 1894, Más monumentos megalíticos en Cataluña. Dins *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, I, Barcelona, pp. 279-300.
- VILARDELL, R. i CASTELLS, J. 1976, Hallazgo de una estela decorada en el Pla de la Calma. *Pyrenae*. Universitat de Barcelona. Barcelona.

El menhir de Mollet: una de les primeres estàtues?

Josep Bosch Argilagós*

El passat més d'abril, en unes obres practicades a Mollet del Vallès, en el centre mateix d'aquesta població, en el lloc anomenat pla de les Pruneres, es va descobrir, enterrat a uns 10 metres de la superfície actual, el que ha estat anomenat menhir de Mollet, un gran i llarg monòlit trobat estirat però que en algun moment del passat degué estar emplaçat dret¹. Tot i que no hi ha dubte de la seva gran rellevància, encara no ha estat suficientment estudiat, raó per la qual aquest escrit vol ser només una contribució al seu major coneixement i una aproximació al seu interès.

L'anàlisi de la seva composició geològica ha permès determinar que es tracta d'arcosa, una roca sedimentària formada a partir de l'erosió de roques granítiques, d'unes característiques litològiques que fan impossible que la seva àrea font es trobi a Mollet, fins on hagué de ser necessàriament portada des d'alguna de les seves possibles àrees font². Mesura 4,90 m de

llargada, 68 cm d'amplada i 110 cm de fondària, unes dimensions que li atorguen una clara monumentalitat. Un cop efectuada una acurada neteja per part de restauradors³, s'hi poden observar un conjunt de gravats curvilinis i rectilinis que formen un motiu o uns motius que per ara resulten enigmàtics, en un costat, i un rostre humà en relleu clarament representat, en el costat oposat.

A Catalunya, i més concretament al Baix Vallès, es coneixien ja altres menhirs: la Pedra Llarga de Palau-solità i Plegamans, la pedra Serrada de Parets, la Pedra de Llinars de Montmeló i el Menhir de Castellruf de Santa Maria de Martorelles, els dos últims també amb gravats. Es tracta de monòlits, no tan grans com el de Mollet, sotmesos a una manufactura senzilla i traslladats fins al seu emplaçament en una cronologia que amb dubtes se situava en un neolític final i pels quals s'han proposat diferents interpretacions, com la que els considera fites o delimitacions

101

* Conservador del Museu de Gavà. jbosch@aj-gava.cat

1. Posteriorment a la descoberta, l'empresa d'arqueologia Estrats efectuà, per encàrrec de l'Ajuntament de Mollet i a instància del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, una intervenció en el lloc de la troballa, dirigida per l'arqueòleg Pablo Martínez, que no aportà altres restes de l'època a la que deu correspondre el menhir, però amb la que s'espera poder efectuar una reconstrucció del paleopaisatge on degué estar emplaçat el menhir.
2. L'estudi geològic ha estat efectuat per Pilar Giráldez, Lorena Merino i Màrius Vendrell, del Grup de Recerca Aplicada al Patrimoni Històric del Departament de Cristal·lografia i Mineralogia de la Universitat de Barcelona, gràcies al conveni existent entre aquesta Universitat i el Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya.
3. Després de la seva descoberta, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya traslladà el menhir al Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya a Sant Cugat del Vallès, per tal de que fossin efectuats els treballs de neteja i restauració necessaris, sota la direcció de la restauradora del mateix centre la Sra. Àngels Jorba.

102

El menhir de Mollet, al Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya a Sant Cugat del Vallès, on es trasllada per al seu estudi.

territorials o la que hi veu representacions humanes⁴.

Amb la descoberta del menhir de Mollet, les coses han canviat substancialment. En primer lloc, el seu caràcter antropomorf reconegut sense equívoc,

confirma que els menhirs podien representar éssers humans, en alguns casos constituint veritables estàtues menhirs. En segon lloc, aporta nous arguments per a la cronologia del neolític final dels menhirs vallesans. El menhir de Mollet, en conjunt, no té paral·lels; sí que en té, però, la forma de representar el rostre humà, amb el nas i les celles o arcades supraciliars que formen un motiu en T, amb els extrems laterals perllongats cap a baix i que enquadren els ulls. Una representació del rostre humà similar es troba sobre dues esteles prehistòriques de la península Ibèrica, la del *concelho* de Moncorvo, al nord de Portugal⁵, i la d'Asquerosa, a Granada⁶; però és al Migdia francès on sobretot abunden els seus paral·lels i on diferents arguments fan situar aquesta forma de representar el rostre humà en el neolític final (aproximadament entre el 3000 i el 2500 aC)⁷. En tercer lloc, amb el menhir de Mollet, Catalunya se situa entre aquelles regions d'Europa on van tenir lloc els primers assaigs d'estatuària: com la del vessant atlàntic de la península Ibèrica, el Migdia francès, la part central dels Alps, la regió de La Spezia a la Ligúria, o com les illes de Sardenya i de Còr-

4. Existeixen diferents estudis publicats sobre els menhirs vallesans:

- Josep Bosch. *La Pedra Serrada o Pedra del Diable*, Estudis Locals, 2, Ajuntament de Parets del Vallès, 1988.

- Ignasi Cantarell. La pedra de Llinàs. *Centre d'Estudis de Montmeló*, Butlletí n. 1, setembre, 1996, pp. 1-6.

- Miquel Cura. «La Pedra de Llinàs»: un menhir, una estela o una fita de terme (Montmeló, Vallès-Oriental, Catalunya), *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques, Diputació de Castelló, 2002-2003, pp. 135-139.

- Enric Carreras, Josep Tarrús i Pere Gay. Tres menhirs amb gravats entre l'Alt Empordà i el Vallès Oriental, *Roches ornées roches dressées. Aux sources des arts et des mythes, les hommes et leur terre en Pyrénées de l'est*. Actes du Colloque em Hommage à Jean Abélanet, Association Archéologique des Pyrénées-Orientales, Presses Universitaires de Perpignan, 2005, pp. 157-163.

5. Vítor et Susana Oliveira Jorge: Statues-menhirs et steles du nord du Portugal, a *Les représentations humaines du Néolithique à l'Âge du Fer*, actes du 115e congrès national des sociétés savantes, Avignon, 1990, Paris, éditions du C.T.H.S., 1993, pp. 29-43.

6. MartínAlmagro-Gorbea: Les steles antropomorfs de la Péninsule Ibérique, a *Les représentations humaines du Néolithique à l'Âge du Fer*, actes du 115e Congrès national des sociétés savantes, Avignon, 1990, Paris, éditions du C.T.H.S., 1993, pp. 123-139.

7. André D'Anna, Stéphane Renault et alii: *Stèles antropomorphes néolithiques de Provence*. Catalogue du Musée Calvet d'Avignon, Établissement public Calvet, Avignon, 2004, p. 8.

sega⁸. Finalment, el menhir de Mollet, juntament amb d'altres troballes arqueològiques anteriors, permetrà conèixer millor el neolític final en el qual l'hem datat i, molt probablement, ens obligarà a reconsiderar la idea que de vegades ens fem d'ell, quan l'hem vist com una etapa de decadència d'un neolític mitjà anterior, considerat «l'edat d'or» del neolític català. És molt probable que això no hagués estat així i que el neolític final hagués estat una fase en la qual es van perfilar les bases de grans canvis, entre els que destaquen els socials. Durant el neolític final es degué posar punt final a una organització social igualitària, heretada del paleolític, i s'inicià una nova era, amb una organització social cada cop més complexa i amb majors desigualtats.

Relacionat amb això últim es troba el significat que en general es pot donar a les esteles i estàtues menhirs prehistòriques. Estem potser davant dels primers assaigs d'estatuària religiosa a Occident?, com deia fa més de vint anys Jean Abélanet, l'especialista en art prehistòric rossellonès, en una sugge-

rent obra titulada *Signes sense paraules*. O estem, en canvi, davant de les primeres representacions de persones poderoses, amb un rang o estatus superior al d'altres? tal com ens pot fer pensar la indiscutible monumentalitat del menhir de Mollet, que potser va ser l'expressió territorial d'un poder que volia mantenir-se en el temps. No ho sabem, però, per què no de totes dues coses alhora? No oblidem que la història antiga i l'antropologia cultural ens donen a conèixer una diversitat de societats, amb expressions d'un poder incipient, on es confonen l'espiritual i el terrenal, el religiós i el polític. Destaquem, per últim, que un monument com el menhir de Mollet té per a nosaltres el valor de traslladar-nos al que van poder ser els orígens d'un fet, tan present en la gran majoria de les societats humanes actuals, com són les desigualtats socials. Un fet, però, que almenys a l'occident europeu només s'ha donat en els darrers 5.000 anys dels 38.000 de l'existència de la nostra espècie –l'*homo sapiens sapiens*– i que, per tant, no ha de ser vist com a inevitable en l'existència humana.

8. André D'Anna, Stéphane Renault et alii: *Stèles antropomorphes néolithiques de Provence*. Catalogue du Musée Calvet d'Avignon, Établissement public Calvet, Avignon, 2004, pp. 84 i següents.

Les branques de «Fatycounda»

(en homenatge a Kemu Faty¹)

Oriol Fort Marrugat*

Presentació

Un cop d'ull a l'Anuari Estadístic 2009 de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, ens dóna notícia de la pluralitat de nacionalitats que conformen el nostre poble. Just ara, els molletans i les molletanes empadronats formem un mosaic extraordinàriament divers de 85 nacionalitats. De ben segur, les 85 nacionalitats vénen acompanyades de moltes més ètnies, llengües i cultures, com correspon al fet que molts estats són pluriètnics, pluriculturals i plurilingües.

Mollet esdevé una mostra ben vàlida de la Catalunya, de l'Espanya i de l'Europa del segle XXI que ens ensenya el món plural, divers, mixt que anem construint. Malgrat que hom pugui pensar el contrari, al meu entendre això és una immensa possibilitat per a fomentar la cultura, el coneixement, la convivència, la solidaritat i –fet amb intel·ligència i amb gens de sectarisme– una enorme oportunitat per a conèixer, defensar i fomentar les llengües i les cultures amb més risc de desaparició: les de països

marginats i empobrits per les cadenes de colonitzacions, les de països en vies de desenvolupament i, també, les de nacions sense estat: per exemple la llengua i la cultura catalanes.

Quan durant l'any 1993 vam celebrar el Mil·lenari de la nostra ciutat, vam utilitzar amb freqüència i orgull una expressió llatina *umdequique venientes*, vinguts d'arreu². Ens referíem al fet que la nostra població –d'altra banda, com tantes de Catalunya– havia estat formada des dels seus inicis històrics per persones procedents de diverses terres: fins al segle XIX, terres properes; durant els inicis del segle XX, contrades ja més llunyanes; i a partir dels darrers vint anys del segle XX i el segle XXI, la nostra ciutat ha anat creixent i enriquint-se amb persones provinents d'altres continents, especialment de l'Àfrica magribina i de l'Amèrica llatina³.

Així, ara més que mai, continuem construint la vida de la ciutat amb les aportacions de persones vingudes d'arreu.

És per això que em va semblar interessant fer una aportació –més plena de sentiment que de ciència– sobre

105

* Antic regidor de l'Ajuntament de Mollet del Vallès. oriol.fort@hotmail.com

1. El venerable Kemu Faty va morir a Sédhiou a les 9 del matí del 18 de març de 2009. Tenia 83 anys. EPD.
2. Fou Mn. Joan Galtés, antic rector de la Parròquia de Sant Vicenç, qui va fer servir aquesta encertada expressió en la seva conferència al Teatre Can Gomà, el 3 de novembre de 1993, en l'acte central del Mil·lenari, presidit pels reis d'Espanya, pel president de la Generalitat, el Molt Honorable Jordi Pujol i per l'alcaldeessa Montserrat Tura.
3. L'Anuari Estadístic de 2009, de Mollet del Vallès, ens diu que, a data 1 de gener de 2009, el nostre padró està format per 52.618 persones, de les quals 26.572 són homes i 26.126, són dones; que de nacionalitat espanyola n'hi ha empadronats 44.659, i que la població estrangera representa un 15'25%. D'aquesta població, en destaquen el marroquins (1.500) i els equatorians (1.413). La població senegalesa (la tercera més important entre l'africana, després del Marroc i de Mauritània), està formada per 178 persones (155 homes i 23 dones).

una de les moltes ètnies, cultures i llengües que conformen el nostre poble: els manding del Senegal. El fil conductor és un ciutadà de Mollet, un ciutadà català d'ètnia, de cultura i de llengua mandinga.

Introducció

Per motius professionals vaig tenir l'oportunitat de conèixer Mamadou Faty Sylla «Karamoo»⁴, originari de Sédhiou, a la Casamance, al sud del Senegal, i, des de ja fa anys, resident a Mollet del Vallès, amb nacionalitat espanyola.

President de l'associació solidària Kandeema, de residents senegalesos, especialment de la regió de Sédhiou (Mercader, 2005), ha estat una persona dedicada, amb fermesa i constància, a promoure la unió dels senegalesos a Catalunya, i a aconseguir suport a projectes de solidaritat i de cooperació al desenvolupament des de Catalunya amb el Senegal, a través d'ajuntaments i del Fons Català de Cooperació al Desenvolupament.

106

La Diarra.

Com a responsable de l'àmbit de la solidaritat a l'Ajuntament de Mollet del Vallès, entre 1995 i 2007, vaig conèixer i vaig col·laborar amb el Mamadou Faty per aconseguir un *Poste de Santé* (dispensari, maternitat i habitatge per a l'infermer) a la seva població de naixement, al barri de Moricounda⁵. Aquest fet, que em va permetre viatjar dues vegades a la ciutat senegalesa, per a la primera pedra el febrer del 2007, i per a la inauguració, el maig del 2008, ha estat l'origen d'aquest treball.

Aquest document, pretén, exclusivament, a través d'un vol ras sobre les branques de «Fatycounda» (la casa, el lloc dels Faty), tractar sintèticament alguns aspectes de la societat i de la cultura mandinga, i dels diversos camins que han hagut de seguir alguns fills del matrimoni entre el Kemu Faty i l'Aminata Sylla, els pares del molletà Mamadou Faty, com a mostra de la immigració africana a Europa al segle XXI.

Els tipus de poblacions i de famílies extenses dels pares, el pas del vilatge a la ciutat, de la ciutat a la capital, l'emigració a Europa i la integració a la nova terra, fins a arribar a la família europea i mixta amb fills, que representa el Mamadou, donen la possibilitat de tractar –molt de passada– diversos aspectes antropològics.

La base del «treball de camp» ha estat un qüestionari que, com a annex, forma part d'aquest document i que ha estat complimentat amb el Mamadou. El qüestionari va ser elaborat abans de la darrera visita a Sédhiou, el maig del 2008, i partint de força desconeixements; en qualsevol cas l'he deixat igual a l'hora de presentar-lo en aquest treball.

4. Mestre, tutor, en llengua mandinga

5. Dramé, Moussa (2008). *Le quartier de Moricounda doté d'un poste de santé*. [Article en línia]. Sud Communication. [7 de maig de 2008]. <<http://www.sudonline.sn/spip.php?article10787>>

Sóc el *karamoo*, de Fatycounda

Ella no és el «Karamoo», de Fatycounda, a Sédhiou; ella és la Diarra, una nena trobada en un vilatge més al nord, prop la carretera que uneix, per l'interior del Senegal, Sédhiou i la capital Dakar, abans de travessar Gàmbia, una falca anglòfona al bell mig del Senegal, expressió feaent de la colonització anglesa, de la voluntat britànica d'obrir un pas fluvial cap a l'interior de l'Àfrica occidental, trencant pobles i ètnies, i formant l'estat gambià que, ara, envoltat de pobles obligats al francès, pel colonitzador, malviu, sense cap futur visible.

El Mamadou hauria pogut néixer en un vilatge així, on encara les famílies s'apleguen a l'entorn de la casa paterna, en un espai «pairal» que es va ampliant amb la cabana del fill o de la filla

El poble de la Diarra

La casa de la Diarra.

que es casa: són els que es queden al poble del pare; altres se'n van al dels pares de la dona. De tot hi ha en la diversitat cultural africana, com tant bé ens explica Nigel Barley (Barley, 2006).

El conjunt de cabanes quedarà rodejat d'una tanca feta amb trocs i branques que protegiran els seus ocupants d'alguns animals, però que també servirà per tancar el ramat, i per delimitar, d'alguna manera ben diferent a la «occidental», la terra de la família, la casa pairal, la *counda* (*Kundaa*). És la família extensa, la que Barley tant relaciona amb els «principis africans» (Barley, 2006), també entre els mandingues, de filiació patrilinial o agnàtica⁶, i residència patrilocal⁷.

6. Els grups de filiació són essencialment conjunts de parents consanguinis units per una suposada filiació lineal que remunta a un avantpassat comú. Bàsicament hi ha quatre grups de filiació unilineal:
 1. Grups de Filiació Patrilinial o Agnàtica. Ideologia de filiació més estesa, i vol dir que la progenitura pertany al grup de filiació del pare. La patrilinialitat i el pasturatge estan estretament associats, encara que la patrilinialitat també es dona en les societats agrícoles. És adaptativa pel que fa a l'èxit reproductiu per als homes.
 2. Grups de Filiació Matrilinial o Uterina. Es defineixen els fills i les filles com a membres del grup de la mare. Tendeix a donar-se en certes societats agrícoles, és a dir, on les dones tenen un paper important en la producció. És adaptativa per a les dones i regeix l'administració dels recursos.
 3. Grups de Filiació Doble o de Filiació Unilineal Doble. La filiació és matrilinial per a alguns propòsits i patrilinial per a d'altres.
 4. Grups de Filiació Optativa o Ambilineal. Filiació unilineal en què l'individu pot decidir de traçar la filiació per via patrilinial o bé per via matrilinial. (Llobera, 1999)
7. Moltes societats tenen regles específiques pel que fa a la residència postnupcial. Les regles són poques

L'escola de la Diarra.

Els estris per a moldre el mill.

108

Probablement, malgrat totes les limitacions econòmiques, socials, i culturals, el Mamadou, encara que hagués estat una nena, hauria pogut estudiar, si més no, allò més rudimentari del mandinga⁸, de la seva llengua, de la llengua dels seus pares, de la llengua dels seus avis, de la llengua d'aquells que des de l'animisme van passar a l'islam, en formar part dels imperis de Mali i de Ghana i de Songhay, encara que, de ben segur, allà baix a la Casamance, a la terra dels manding, participar en aquests imperis no els degué produir més benefici que les engrunes abandonades per les caravanes de soldats, de comerciants i d'imams, a

la recerca de territori, de béns i de fidels.

Més tard, després de ben pocs estudis, després d'alguna cerimònia d'iniciació ben cruel, després d'estar ja dedicada pels pares a algun home, ella, potser la Diarra, començaria a aprendre la seva feina fonamental, allò que no s'aprèn ni per instint ni pel desig: moldre les llavors, potser de mill, com a pas fonamental de tot el procés que culmina en la permanent estada a la cuina, per donar el menjar a homes i a criatures, abans que a ella mateixa, si en queda. I el conreu agrícola, i la recerca de l'aigua i de la llenya, i la cuina, sempre la cuina.

en nombre i totes les societats n'han adoptat alguna, o una combinació. Les possibilitats són les següents:

1. Residència Patrilocal. La parella de noucasats s'estableix a la localitat dels pares del marit. Afecta el 69% de la totalitat de les societats.
2. Residència Matrilocal. La parella resideix amb els pares de l'esposa. 13%.
3. Residència Bilocal. La parella ha de triar entre viure prop dels pares del marit o de l'esposa, o bé viure una temporada amb els parents del marit i una altra amb els de l'esposa. 8%.
4. Residència Neolocal. Únicament el 5% de les societats segueix la regla.
5. Residència Avunculocal. La parella viu amb el germà de la mare de l'espòs. 4%.
6. Residència Separada. La nova parella no viu en la mateixa localitat: el marit viu en un lloc i l'esposa en un altre. Això es dona molt poc: 1%. (Llobera, 1999)
8. Idioma nigercongolès de la família mandé, com el soninké, el mandinka o mandinga és una de les llengües conegudes col·lectivament amb el nom de manding, i que inclouen el bambara i el diola. El mandinka i el bambara són llengües molt pròximes. El mandinka es parla, a la Casamance, al curs mitjà del riu homònim, així com a una petita franja situada al sud-est del país, a la frontera amb Guinea Bissau. És una de les llengües reconegudes com a «nacionals» a la constitució senegalesa. Com el diola, ha de fer front a la preeminència social i cultural de les llengües francesa i wòlof.

Kemu Faty

Aminata Sylla.

Però el nen Mamadou no va néixer en un vilatge al nord de Sédhiou on encara l'ancestral *counda* té un paper determinant i és la base del poblament. El Mamadou no va néixer en una família de les més usuals, d'agricultors amb algun ramat pel propi consum o, potser, si totes les cries han sobreviscut, per a portar-ne alguna a la venda al poble del costat: l'ovella més gran, el xai que fa goig, que potser els permetrà treure'n alguna moneda.

El pare del Mamadou, el Kemu Faty i la mare del Mamadou, l'Aminata Sylla, sí que van néixer en aquestes condicions, en vilatges fora ciutat, al sud del Sédhiou capital, de la ciutat per on havia entrat l'islam, de la ciutat on, per aquelles terres, es va veure per primera vegada l'Alcorà, de la ciutat que s'enorgulleix de ser la capital antiga

dels mandingues i que, ara, per la força d'un alcalde tossut, persistent, poderós i influent, ha tornat a encapçalar una regió feta a mida d'un poble fronterer que vol créixer en la modernitat i amb identitat⁹.

El Kemu Faty era agricultor i ramader, al seu poble originari. Sempre estem parlant de característiques professionals ben diferents a les que definiríem aquí: uns metres quadrats de terra, la collita, que depenia més de les temporades de pluges i de sequera que no pas del riu, ben a prop: les tècniques de regadiu quasi no existeixen. Tampoc podem parlar d'amplis ramats: unes desenes de xais; poca cosa més.

Però va saber créixer amb la seva dona, va saber trobar a Sédhiou el lloc per a desenvolupar-se, per a arrelar, per

9. «En effet, Sédhiou constitue au Sénégal un des foyers ardents de la vitalité de cette culture mandingue, dont les sources remontent à l'expansion d'est en ouest et du nord au sud de cette grande civilisation du Mandé (...).

Au-delà du fait mandingue, Sédhiou fut également un important carrefour de rencontres, d'échanges, de dialogue et de brassage interculturel intense entre les différents peuplades venant du nord Sénégal, de la Casamance, de la Gambie, de la Guinée Conakry, de la Guinée Bissau du Mali, de la Cote d'Ivoire, du Burkina Faso etc. qui s'y sont harmonieusement intégrées avant même l'ère coloniale.

Ce brassage a provoqué une belle mosaïque et une symbiose parfaite consacrant la richesse et la pluralité de son patrimoine culturel qui bien qu'étant à dominante mandingue et musulmane, a permis l'intégration harmonieuse, le métissage culturel, ethnique et biologique, voire l'assimilation des différentes minorités ethniques et linguistiques des autres ressortissants de la sous région Soudano-Sahélienne. Ces minorités ont cependant continué à préserver quelques unes de leurs facettes culturelles et leurs expressions linguistiques». Balla Moussa Daffe. Ve. Edition des Journées Culturelles Mandingues de Sédhiou 2009. Context historique et culturel.

Entrada de l'habitació del Kemu Faty, des del pati central de la casa.

a obrir camí per als seus fills, per a establir la casa pairal dels Faty, la Faty-counda.

Ja no estem en una casa feta de fang i de canyes. La seva casa, la casa del Kemu, ja ha pogut tenir parets sòlides, i el seu pati —plaça central del seu poble-família— està rodejat de murs que no cal renovar sistemàticament perquè les cabres o les vaques, tot buscant-hi una mica de verd, han acabat trencant les canyes. A Faty-counda, però, els murs no aïllen, els murs acullen.

Tanmateix, el Kemu Faty tenia una altra característica que ja va heretar del seu pare, de l'avi del Mamadou. Savi i sant, *monjo* i *soldat* dirien els ortodoxos de l'islam, en parlar d'un marabut com el Kemu.

Estudiós de l'Alcorà i de tots els textos islàmics, home de seny, de pau, de consell encertat, de mediació espontània; cercador d'avinences, transmissor de placidesa, el Kemu va donar als seus fills la millor educació, l'educació que es regeix per la bondat, per la humanitat, per l'amor al proïsme, pel convenciment del paper de la cultura i de l'educació en el futur dels humans.

Els seus fills, els nois que van voler, van poder trobar el camí de l'estudi, de la professió valuosa, de la beca que calia aprofitar, o del treball que calia valorar i no pas mai perdre. Alguns, al mateix Senegal: el Fode, és comerciant; el El Hadji és farmacèutic i té la botiga en un vilatge prop de Dakar. D'altres fills —expressió de la dolorosa immigració globalitzada— són a milers de quilòmetres: el Moctar ha hagut de cercar una millor vida a Catalunya i s'ha convertit en una persona que ha de practicar el *dém-dik*¹⁰ i el *ngaraalé*¹¹; el Mamadou va poder gaudir d'una beca a París per a estudiar Medicina; el migrant ajut no li va permetre completar els estudis, però no va parar fins trobar un treball a Catalunya, després de passar per Alemanya i per diversos llocs d'Espanya. Ara, haurà de viure a l'Europa dels somnis, de la crisi econòmica i social que la inconsciència dels poderosos ens ha portat.

Totes aquestes vivències —tantes de difícils i dures— no han estat obstacle per poder donar al seu pare, el Kemu Faty, moments plàcids d'orgull pel seu fill Mamadou: ha estat fidel als seus

Mamadou Faty amb els seus germans El Hadji i Cundo, a Dakar.

10. Expressió wòlof (la llengua africana més parlada al Senegal) que designa el fet de viatjar amb regularitat entre el país d'origen al país d'emigració (Mercader, 2005).

11. Expressió wòlof que designa «la separació entre dos llocs» (viure entre dos llocs): Catalunya i el Senegal (Mercader, 2005).

«Karamoo» amb la gorra que li donà l'Imam.

orígens i a la seva educació; ha treballat des de la distància de la immigració pel benestar del seu poble. És un autèntic fill del marabut, del patriarca de Fatycounda.

Al Mamadou, l'Imam de Sédhiou li ha reconegut públicament els seus mèrits, i en forma de reconeixement li ha lliurat, davant de tothom, la seva gorra, en l'acte de col·locació de la primera pedra de la *Poste de Santé* del barri de Moricounda, a Sédhiou.

L'Aminata Sylla, mare del Mamadou, va sortir del seu poble, Soncoounda, i va conèixer el Kemu Faty, a Sekafula. Allà van casar-se i van començar a viure junts. L'Aminata és una dona de caràcter, amb les idees clares, amb la voluntat de seguir al marit en el seu camí d'agricultor, de ramader, de marabut. L'Aminata ha viscut tots els ritus iniciàtics mandingues i musulmans. El seu cor i el seu cos en tenen les empremtes.

L'Aminata ha complert perfectament amb les seves obligacions com a dona, com a musulmana, com a manding. Ha tingut sis fills que ara veu dispersos pel món. Alguns estan més a prop, com la Fatumata, a Fatycounda; o El Hadji i la Cundo, a Dakar. D'altres molt lluny, a Catalunya; i fins i tot un altre, el Fode, està molt distant: històries familiars doloroses; l'Aminata també ha patit molt. Les dones africanes són sofertes, valentes, però mai insensibles. Estan plenes de profund, sincer, innat, arrelat amor; estan plenes de profunda, sincera, innata, arrelada fermesa.

L'Aminata vol que la Fatumata segueixi el seu mateix camí. La Cundo és «ciudadana», viu a Dakar; ja serà d'una altra manera: és molt jove. Però ella l'ha educat i està segura que seguirà camins de noblesa i de treball, de fidelitat a uns valors ancestrals, com ho han de fer tots els seus fills.

La Fatumata cuidarà la seva mare, i el seu marit i els seus fills i, amb l'Awa Faty, germana del pare, del Kemu, cuidaran tantes persones que, ara, passen per aquella casa pairal; pairal no només dels Faty, pairal de tothom que buscava en el Kemu, el consell i el consol.

111

La Fatumata, amb el seu fill Sanku.

La Fatumata observa el pas del temps. Un dia, un fill seu, el Sanku, serà l'home de Fatycounda.

I la Diarra?, aquella nena trobada en un vilatge més al nord, prop la carretera que uneix, per l'interior del Senegal, Sédhiou i la capital Dakar, abans de travessar Gàmbia. La Diarra potser tindrà una vida semblant a l'Aminata, a la Fatumata o a la Cundo. Potser sortirà del seu vilatge i podrà iniciar una vida millor amb el seu marit. Potser, com la Mama, a Sédhiou, acabarà tenint un paper rellevant entre les dones; esdevindrà la més respectada, la dona gran que redreça camins i vides amb consells i consols, també.

Potser es quedarà a la seva vila i, com ho va fer la seva mare, construirà una cabana amb el seu marit. I, com la seva mare, cada dia anirà a buscar l'aigua i la llenya, i es passarà les hores inacabables fent un menjar que potser, ella, –avui n'hi ha molt poc– no podrà provar. I, com la seva mare, quan

li pertoqui parir, potser, com tantes dones africanes, “sigui vista com un receptacle més o menys tarat” (Barley, 2006).

La Diarra –com l'Àfrica que representa– no sap quin serà el seu futur.

Queden lluny els temps de l'esclavatge amb inhumana consideració dels negres com a raça inferior. L'esclavatge es va emportar els homes i les dones més forts i valents. I l'experiència dels conreus; i la valentia per a defensar-se; i la voluntat de procrear nous fills capaços de viure sense por; i segle de cultura –d'acord amb la definició d'E. B. Tylor¹². Ni Catalunya, ni Espanya no ens en podem desempallejar d'aquests crims: també hi vam participar.

Queden lluny els temps de la colonització francesa. La colonització –l'epidèmia que seguí l'esclavatge– va fer molt més que homes i dones esclaus als camps de cotó americans, molt més que espoliar persones; la colonització, a més, va espoliar països i, així, va fer homes i dones esclaus de la seva pobresa.

Queden lluny els temps de l'esclavatge i de la colonització, però som al bell mig dels temps en que cal emigrar, deixar la terra i la gent, l'Àfrica, per a viure, sobreviure.

Quan es pon el sol a Dakar, i contemplem la bellesa del capvespre des de la platja de pescadors de Soumbedioune, els *kayukos*, plens de color, ens porten al dubte: n'han sortit quinze, o vint, o trenta, o potser més; en tots ells la tripulació de quatre o cinc pescadors aprofiten els primers metres de mar tranquil·la, vora platja, per a posar-se els seus vestits impermeables: mar endins farà fred i les onades els llençaran l'aigua contra els seus cossos.

112

La Mama, de groc i verd, presidint la llotja de les dones a Moricounda, durant la inauguració del Poste de Santé.

12. «La cultura és aquell conjunt complex que inclou coneixement, creença, art, llei, moral, costum, i altres capacitats i hàbits adquirits per l'home com a membre d'una societat».

L'illa de Goré, a la costa de Dakar: l'illa dels esclaus.

El fort colonial francès de Sédhiou, a la riba del riu Casamance.

Però, allà, a la dreta, fixeu-vos! aquell *kayuko* va ple; perquè té tants tripulants?, perquè té tants pescadors?, on posaran els peixos?... I, si no va a pescar? i si... i si va a buscar els «14 kilòmetres»¹³? L'estómac es capgira. Els *kayukos* han perdut el color, el sol se'n va. Ara, tots els *kayukos* són foscos...

Mentrestant, a Sédhiou, al costat del riu Casamance, podem veure també com es pon el sol. Els rajos, darrera un núvol, il·luminen un dels símbols de l'estat senegalès, dels pobles del Senegal, el baobab (*Adansonia digitata*). A Sédhiou també pensen en els pescadors de Soumbédioune. A Sédhiou, els baobabs, com els *kayukos*, ara, també són foscos.

Un dia, el fill molletà del «Karamoo», coneixerà tot això. Anirà a Sédhiou i s'enfrontarà a una realitat que quasi serà un conte, una pel·lícula, una història. S'enfrontarà a una part dels seus orígens: Fatycounda, l'empremta de l'avi Kemu, els mandingues, l'esclavatge, la colonització, la immigració, les arrels africanes a les quals mai no haurà de renunciar. El fill de karamoo també és un símbol d'Àfrica: l'Àfrica que arrela a Europa, que la humanitza i la fa plural, convivencial i diversa; l'Àfrica mare de la humanitat que, malferida pels nets rics, cerca, amb dolor extrem, la supervivència dels seus fills.

113

Platja de pescadors de Soumbédioune.

El riu Casamance, a Sédhiou.

13. En referència a la pel·lícula de Gerardo Olivares (2007) que porta aquest títol, i que es refereix als 14 kilòmetres que separen el Marroc d'Espanya per l'estret de Gibraltar, i que es converteix en el «darrer» pas per a molts immigrants africans en el seu camí vers Europa.

Agraïments

Al Mamadou Faty Sylla vull agrair-li, en primer lloc, la seva amistat però, també, tota la seva col·laboració, imprescindible per fer aquest treball; l'oportunitat que, amb ell, he tingut de conèixer una persona admirable, sàvia i santa, el marabut Kemu Faty; i, sobretot, perquè al seu costat he pogut viure, amb més profunditat i sentiment que mai, la meravella vital d'Àfrica.

També vull expressar el meu agraïment al professor Balla Moussa Daffe, antic ministre, i antic diputat-alcalde de Sédhiou, i a tots els membres admirables de Kandeema de Sédhiou.

Finalment, el meu agraïment a l'Ajuntament de Mollet del Vallès i, especialment, a l'actual regidor de Solidaritat i Cooperació al Desenvolupament, el senyor Antonio Felices.

Bibliografia, webgrafia i filmografia

- BARLEY, N. (2006). *L'antropòleg innocent*. Barcelona: Edicions 62
- BELTRÁN, J. (2005). *La interculturalitat*. Barcelona: Editorial UOC («Col·lecció Vull Saber», núm. 11).
- COLLEY, E. (1995). *Mandinka-English Dictionary*. Banjul, The Gambia: Peace Corps The Gambia
- GRÀCIA, L. i CONTRERAS, JM. (2003). *El soninké i el mandinga*. Barcelona: Departament de Benestar Social. Generalitat de Catalunya («Col·lecció Llengua, immigració i ensenyament del català», núm. 4).
- KAPLAN, A. (1998). *De Senegàmbia a Catalunya*. Barcelona: Fundació «la Caixa».
- LLOBERA, JR. (1999). *Manual d'Antropologia social. Estructura i Evolució de les Societats Humanes*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya
- LLOBERA, JR. (2006). *Antropologia social*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- MERCADER, N. (coord.) (2005) *Migracions senegaleses a Catalunya*. Barcelona: Fons Català de Cooperació al Desenvolupament.
- OROZCO, M., ROCA, F. (2001). *El fula i el wòlof*. Barcelona: Departament de Benestar Social. Generalitat de Catalunya («Col·lecció Llengua, immigració i ensenyament del català», núm. 6).
- SOKPOH, BONAVENTURE G. (2006). *Codesenvolupament Catalunya-Senegal: lliçons de 10 anys d'experiència*. Barcelona: Fons Català de Cooperació al Desenvolupament.
- SOW, I. (coord.) (2006). *Actes de la table ronde sur la mort*. Dakar: Éditeurs Ibrahima Sow; Domnique Hado Zidouemba.
<http://www.sudonline.sn>
<http://senegalaisement.com>
- Wandiyà [enregistrament de vídeo] (2006). Germán Reyes (dir.). Barcelona: Fons Català de Cooperació al Desenvolupament. 1 disc òptic (DVD) (50 min).

ANNEX - QÜESTIONARI**1. Les arrels de la família Faty Silla**

- a. Nom complet del pare i edat
Kemu Faty, 81 anys
- b. Lloc d'origen del pare
Sekafula
- c. Lloc d'origen dels pares del pare
Sekafula
- d. Ètnies o ètnies del pare i dels avis
Mandinga
- e. Llengua o llengües del pare i dels avis
Manding
- f. Religió del pare i dels avis
Musulmana
- g. Treball o dedicació del pare i dels avis
Agricultor i ramader; més tard, a Sédhiou, comerciant amb els seus productes. És, també, un respectat marabut. L'avi també va ser marabut.
- h. Per què el pare va anar a Sédhiou?
Per a millorar les condicions de vida
- i. Nom complet de la mare i edat
Aminata Sylla, 58 anys
- j. Lloc d'origen de la mare
Soncounda
- k. Lloc d'origen dels pares de la mare
Soncounda
- l. Ètnies o ètnies de la mare i dels avis
Manding
- m. Llengua o llengües de la mare i dels avis
Manding
- n. Religió de la mare i dels avis
Musulmana
- o. Treball o dedicació de la mare i dels avis
La mare i l'àvia s'han dedicat a la família; l'avi era agricultor, i també va ser marabut
- p. Per què la mare va anar a Sédhiou?
Aminata Sylla coneix Kemu Faty a Sekafula i amb ell se'n va a Sédhiou, per a millorar la vida
- q. Amb quin ritus matrimonial es van unir? Religiós?, civil?
Casament civil, amb ritus musulmà

- r. El matrimoni ha volgut marxar de Sédhiou, en algun moment? Per què?
No
- s. Fills del matrimoni
Fode, Mamadou, El Hadji, Fatumata, El Moctar i Cundo.

2. La família extensa a Sédhiou

- a. Dels fills del matrimoni, quins es queden a la casa «pairal» de Sédhiou?
Fatumata
- b. Nom, sexe i edat de cada un
Fatumata, 34 anys, dona.
- c. A què es dediquen?
Feines de la llar
- d. Estan casats o casades?
Està casada
- e. Amb quin ritus matrimonial?
Civil i musulmà
- f. Tenen fills?
Té un fill, Sanku
- g. Quina religió practiquen?
Musulmana
- h. Quina llengua usen?
Manding
- i. Quantes llengües coneixen?
En general parlen manding, diola, wòlof i francès
- j. Volen marxar de Sédhiou?
No
- k. Volen marxar de la casa «pairal»?
No
- l. Qui cuida els pares?
Els encara es valen per si mateixos; també la filla Fatumata, i la Awa Faty, germana de Kemu Faty

3. La «Diàspora»

- a. Quins fills van marxar de Sédhiou?
Fode, 45 anys, home. Viu a Dakar. Es dedica al comerç.
Mamadou, 39 anys, home. Viu a Mollet del Vallès, Catalunya. Nacionalitat espanyola.
Casat amb una catalana, té un fill
El Hadji, 36 anys, home. Viu a Dakar. Farmacèutic. Té dos fills.

El Moctar, 32 anys, home. Viu a Sabadell, Catalunya. No té nacionalitat espanyola. Casat amb una senegalesa. Té dos fills.

Cundo, 30 anys, dona, viu a Dakar. El seu marit treballa a Múrcia

- b. Nom, sexe i edat de cada un
- c. On són?
- d. A què es dediquen, laboralment?
- e. Quins estudis han assolit?
- f. Quantes llengües parlen?
Manding, wòlof, diola, francès; català i espanyol (El Mamadou i El Moctar)
- g. Es relacionen amb la comunitat senegalesa dels seus respectius llocs?
A Catalunya tant ho fan el Mamadou com El Moctar
- h. En quina llengua parlen en aquesta relació?
Usualment manding
- i. Estan casats?
Tots dos
- j. Tenen fills?
- k. Han aconseguit el Permís de Residència, en el lloc de residència?
El Moctar té el permís de residència.
- l. Han aconseguit la nacionalitat, en el lloc de residència
El Mamadou té la nacionalitat espanyola.

m. S'han integrat, acceptablement, en els actuals llocs de residència?
Sí; força bé.

n. Quins són o han estat les dificultats d'integració?

o. Formen part d'alguna entitat cultural, social, solidària senegalesa fora del Senegal?

Mamadou és el president de l'associació Kandeema a Espanya; El Moctar en forma part

p. Volen tornar al Senegal?

Mamadou ja té tota la vida establerta a Catalunya. El Moctar pretén aconseguir la nacionalitat espanyola i poder quedar-se aquí.

4. Què els uneix, ara?

a. Quina relació tenen amb la casa «pairal»

Molt freqüents trucades telefòniques

b. Quina relació tenen entre ells?

c. Es veuen sovint?

d. Es senten «diferents», els que viuen fora d'Àfrica, quan tornen al seu país d'origen?

El Mamadou quan torna al seu país, dins seu, es sent senegalès, manding, de Sédhiou, però «físicament» ja es sent d'aquí.

Les religions dins de la comunitat molletana: integració i convivència

Presentació

La trobada de les confessions religioses en el marc de les Jornades del Centre d'Estudis Molletans de l'any passat va constituir una iniciativa sense precedents no només a Mollet i al Baix Vallès, sinó també a tota la comarca.

L'interès del Centre d'Estudis Molletans a organitzar aquestes Jornades era el de tenir veu en una realitat tangible, innegable, que és l'àmplia diversificació de creences i credos religiosos en el si de la nostra societat, i pel fet que és un factor a l'ordre del dia en les agendes de govern, ja que també d'aquest factor en depèn la qualitat de la convivència diària i del nivell d'integració de les persones immigrades.

Per això, el Centre d'Estudis Molletans no ha volgut renunciar –en la seva missió de donar a conèixer la realitat molletana i del Baix Vallès en les múltiples variants del coneixement–, a fer la seva aportació en un aspecte vital de la nostra societat i vam voler donar la veu no només a persones representants d'aquestes credos, sinó també a especialistes que fa temps que treballen i reflexionen en aquest nou aspecte de la nostra societat.

Aquestes jornades van tenir lloc els dies 12 i 13 de juny de 2008. El dia 12 vam iniciar-les amb la conferència inaugural «Claus i perspectives del diàleg interreligiós», a càrrec de Joan B. Martínez Porcell, degà de la Facultat de Filosofia de Catalunya i catedràtic de la Universitat Ramon Llull. El dissabte 13 vam comptar amb la conferència «Laïcitat i acció de govern» de Montserrat Coll, directora general d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya, i a continuació amb l'aportació de Cristina Monteys, membre del Departament de Diàleg Interreligiós del Centre Unesco de Catalunya i Coordinadora de l'Oficina d'Afers Religiosos de l'Ajuntament de Barcelona, amb la conferència «Diversitat religiosa i cohesió social».

La taula rodona on participaven diferents membres d'entitats religioses de la ciutat, amb la qual tancàvem les jornades, va estar moderada per Oriol Fort, regidor de l'Ajuntament de Mollet entre els anys 1991 i 2007, i va estar formada per Abdeljabar El Asri, de la Comunitat Islàmica de Mollet del Vallès; Tawfik Chaddadi, de la Comunitat Islàmica Al Huda de Mollet del Vallès; Andy Stewart, de la Iglesia Evangélica de Hermanos en Mollet del Vallès; David Belmonte, de la Iglesia Evangélica del Buen Pastor de Mollet del Vallès; Antonio Fernández, dels Testimonis de Jehovà, i Ricard Casadesús, de l'Església Catòlica.

L'experiència va tenir un destacat vessant cívic i per això valorem el resultat de manera molt positiva, ja que vam poder acostar-nos a diferents perspectives i vam arribar a la conclusió que tot allò que ens diferencia, de manera tan legítima, és, alhora, allò que dóna més sentit a una convivència pacífica en un marc de pluralitat dins una societat democràtica, amb drets i deures garantits i d'obligat compliment per a tothom.

Creiem que el nivell de satisfacció de les persones participants en les jornades va ser molt alt i esperem que les conferències que oferim aquí transcrites puguin expressar fidelment la qualitat de les intervencions.

Claus i perspectives del diàleg interreligiós

Joan B. Martínez Porcell*

1. Xoc de civilitzacions i diàleg intrareligiós

És evident la constatació que en aquests últims anys vivim sota l'influx de l'anomenat «xoc de civilitzacions». En quasi totes les publicacions —especialitzades o no— hi ha implícita la tesi que S. Huntington popularitzà en el seu dia. (*Le choc des civilisations*, Paris Odile Jacob, 1997; traducció de *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*, 1996). Els diversos conflictes armats que tenen com a marc real o aparent les diferències culturals o religioses han estat sotmesos a debat des de posicions laicistes que generalment havien arraconat les conviccions religioses al mer àmbit del privat. És un fet sorprenent que en l'Europa que proclama el progrés tècnicomaterial com a única referència d'identitat hagin sorgit amb tanta força les anàlisis ideològiques que semblaven haver-se deixat enrera com a relíquies del passat. Tot això posa en relleu la importància d'aprofundir en les veritables causes dels conflictes si volem evitar les seves evidents conseqüències pràctiques. És inel·ludible apel·lar a la consciència social del pensador, de l'historiador o del filòsof abans d'aventurar tesis teòriques, ja que avui no hi ha tesis merament teòriques.

Són moltes les anàlisis que poden suggerir-se des de posicions obertes a

un veritable diàleg, com també són molts els nivells i formes d'aquest. Hi ha el diàleg de la vida, aquell en el qual cada persona es troba vivencialment inserida pel mer fet de la convivència diària amb altres persones de diversa procedència o cultura. Hi ha el diàleg de les obres, el que es construeix amb programes i actuacions comunes que miren més enllà dels objectius particulars o privats de cada individu. Hi ha el diàleg de les diverses experiències religioses, especialment en països o llocs de composició multiètnica o plurireligiosa. Hi ha també el diàleg dels intercanvis teològics o filosòfics de qui s'esforça en subratllar la importància de la filosofia o del pensament teòric com a mediació per a la convivència. Jo intentaré afirmar justament això últim. I no des de la posició de l'anomenat diàleg intercultural, ja que aquest tipus de diàleg —vàlid sens dubte— intenta el diàleg entre cultures o religions des de la llunyania, des de l'aparent objectivitat que sembla donar la neutralitat de qui no està compromès en alguna de les posicions. En aquest sentit crec que recentment hi ha hagut intents lloables en allò religiós però des d'angles no-religiosos. És sorprenent com captiva amb vels d'objectivitat el diàleg **inter**-religiós des de posicions laicistes i com cau en l'oblit el diàleg **intra**-religiós o diàleg entre creients. No cal ser un perit en la ma-

* Doctor i professor de metafísica i degà de la Facultat de Filosofia de Catalunya de la Universitat Ramon Llull. Codirector de *Pensar per Conviure*. facultat@filosofia.url.edu

tèria per descobrir latent en aquest tipus de confrontacions la convicció implícita que la fe com a assentiment intern i religió dificulta l'anàlisi racional i objectiu de la cultura. Crec que també aquesta posició ha de ser examinada i explicitada suficientment. Justament proposo la mediació filosòfica no com a anul·lació del fet religiós sinó més aviat com a fet intra-religiós, és a dir, en tant que formant part del propi diàleg religiós.

No són menys certs els obstacles al diàleg, molts d'ells per factors merament humans. El coneixement insuficient de la pròpia fe o de les creences d'altres religions, els diferents nivells d'instrucció o les diferències culturals, els factors sociopolítics, l'absència d'apertura intel·lectual, les actituds a la defensiva, l'entendre el diàleg com a signe de pròpia debilitat, l'esperit de polèmica, la intolerància o la indiferència religiosa són altres tants perills per conduir a bon port el veritable diàleg interreligiós.

Per una altra banda, és evident que no em refereixo a totes les religions existents sinó que cenyiré les meves anàlisis a les relacions entre cristianisme i islam, per raons òbvies d'espai i de rigor metodològic. Emilio Platti (*Islam et Occident «Choc de théologies»?*, Mélanges Mideo n.24, 2000) ha classificat en tres grups l'actual situació en les relacions entre Occident i l'Islam. Hi ha musulmans que volen i desitgen entrar en el que anomenem la modernitat, especialment presents i actius a Europa. Hi ha un segon grup format pels cristians que reflexionen sobre la «multiculturalitat» incloent el diàleg religiós en una forma més àmplia d'entendre el diàleg inter-cultural, en el qual, sorprenentment hi hauria absent la fe com a factor central de la religió. Una cosa així com un diàleg religiós sense religió. Per últim hi ha un tercer

grup que estaria format per la recepció d'aquestes posicions pluralistes dins del món musulmà.

Zebiri (Zebiri Kate, *Muslims and Christians Face to Face*, Oxford, 1997), dependent de la major o menor proximitat ideològica entre aquests tres grups, qualifica els autors de «liberals» (com Rahman, Ayoub, Arkoun, Charfi, Talbi) o de «tradicionalistes» (com Rida, Iqbal, Assad, Maudoudi, Qutb). Espero poder demostrar que, més enllà de qualificatius sobre persones, cap d'aquestes posicions podrà ser entesa en tota la seva complexitat sense acceptar que el trasfons de la qüestió és especialment teològic i que cal fer un esforç des de la teologia i la filosofia ajudades per les eines metodològiques pròpies de tot treball intel·lectual seriós.

2. El reformisme de M. Iqbal i el caràcter anticlàssic de l'Alcorà

Muhammad Iqbal (1876-1938) és poeta nacional del Pakistan i membre de la comissió que redactà la Constitució d'aquest país. Jurista, filòsof i escriptor, és una de les personalitats més rellevants del reformisme islàmic actual. En la seva obra *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* presenta un notable esforç per relacionar el pensament islàmic amb la modernitat europea. Renovar els fonaments racionals de la veritat religiosa no només ho va fer el Profeta en la seva crítica al politeisme preislàmic sinó que –pensa Iqbal– és l'únic camí per modernitzar l'Islam. Llegir Iqbal és repassar les línies fonamentals del pensament islamista i de l'espiritualisme que és condició de possibilitat de la veritable cultura humanística. No estranya que la seva posició ens recordi Whitehead o Bergson i en general l'espiritualisme francès del seu temps.

Iqbal s'acull al *fuad* o *qalb*, és a dir, al cor i a la visió pròpia que té de la realitat. No es tracta de sentimentalisme sinó de la mirada pròpia d'aquell ser impacient que és l'home que no es conforma amb les coses sensorials. El cor és esperit ascendent, impuls interior de vida, reverència per la realitat com a símbol de Déu. Estem davant la revelació de l'Infinit en l'experiència mística en la qual l'enteniment lògic té poc a afegir. D'aquí que Iqbal repeteix fins a la sacietat que «l'esperit de l'Alcorà és essencialment anticlàssic». Això explicaria el fracàs històric de tots els intents de comprendre l'esperit concret i fàctic de l'Alcorà a la llum d'una filosofia teòrica com la grega.

Iqbal pensa que el pensament renovador de l'Islam es troba ara en un moment semblant al de la Reforma europea. Penso que l'espai lliure que en el pensament islàmic deixa l'absència de naturalesa, tal com la van pensar els grecs, inclina les seves propostes o bé al fideisme o bé al pragmatisme. Iqbal pensa que concebre la natura com a materialitat absoluta associada al concepte newtonià és inoperant i prefereix entendre-la com a energia lliure i creadora de Déu. Abu Hashim, de l'escola de Bàssora i Abu Bakr Baquillani, de la de Bagdad, entenen que el mètode de la creació és atòmic, de forma que consideren el pensament asharita com a precursor de la concepció atòmica moderna. Els *iawahir* o àtoms, abans de rebre l'existència estan en estat latent en l'energia creadora de Déu. La seva existència només significa que l'energia divina els fa visibles. Aquesta interpretació que proposa Iqbal s'assembla molt a l'occidental de Whitehead, que també entén la natura com a corrent creativa contínua que el pensament divideix en immobilitats aïllades. Ibn Hazm coincideix amb Bergson i Rusell a l'hora d'afirmar que

l'acte de moviment en la mesura que viscut no admet divisibilitat.

La mirada intuïtiva sobre el món que ens proposa Iqbal és també criteri per denunciar el mecanicisme europeu molt reduccionista en tractar del fenomen de la vida. L'acció dels vivents és un fenomen molt diferent a una acció merament material. De fet, si podem parlar de la naturalesa com a organisme viu és només gràcies a superar la immobilitat aristotèlica i acostar-nos a una visió creadora segons la qual les fases de la creació estarien constituïdes des de dins del propi ser. L'univers no és una cosa sinó un acte finalístic. El que passa —diu Iqbal— és que la filosofia veu la realitat a distància perquè és teòrica, en canvi l'acte creador religiós aconsegueix desxifrar millor el món en l'experiència religiosa.

Iqbal troba en els fenòmens de consciència la presència d'un acte que escapa a tot reduccionisme materialista. En la percepció de l'autoconsciència, el jo es mou de dins a fora. Al costat d'un jo perifèric relacionat amb l'espai exterior, hi ha un jo profund i únic que sintetitza l'espai-temps en una unitat indisoluble que és el fonament de la pròpia identitat. L'acte que cada jo personal és, va més enllà de la consideració del temps fins al punt que nocions alcoràniques com la del destí, l'eternitat divina o la immortalitat queden subjectes a la mirada del cor amb la qual Iqbal rellegeix les principals fites de l'evolució històrica de l'islam. Com afirma Suhrawardi, la realitat és esperit i el món, des del moviment mecànic dels àtoms materials fins al moviment lliure del pensament, és autorevelació de Déu. Precisament l'esperit anticlàssic de l'Alcorà, al superar la visió d'una naturalesa purament teòrica tal com la presentaven els grecs, va aconseguir aportar el mètode inductiu que va constituir la seva aportació

específica a la construcció de la modernitat europea.

Nazzam i Gazzali serien precursors del principi del dubte cartesià. Abu Bakr Razi s'avança a Stuart Mill en la crítica a la lògica aristotèlica. Ibn Taymiyyah introdueix el mètode experimental abans que Bacon copiés de les universitats musulmanes d'Espanya les lleis òptiques d'Ibn Haitham. I així Iqbal acumula exemples de presència musulmana en l'origen del mètode científic europeu i culpa l'interés grec per la teoria del retard de dos segles que va trigar el temperament pràctic de l'Alcorà a obrir-se pas per Europa. Nasir Tusi i Al Biruni transformaren la magnitud grega del número en una pura relació i s'aproparen a la moderna noció de funció i finalment Khwarizmi passa de l'aritmètica a l'àlgebra. Així totes les línies de pensament islàmic convergeixen en una concepció dinàmica de l'univers, incloent la sociologia, des del moment en què Ibn Jaldun entén les societats humanes com a organismes, i s'avança així a Bergson.

En definitiva, l'esperit anticlàssic del món modern es deu a la rebel·lió de l'islam contra el paradigma grec. Ara bé, Iqbal afirma que l'islam es troba avui igual que es trobà Europa en temps de la Reforma. Si prenem la modernitat no com a fet històric sinó com a actitud espiritual d'emancipació del pensament natural de tota mirada religiosa tenim definit el problema. L'encaix del pensament natural amb el religiós serà la clau que permeti eliminar el fideisme o el pragmatisme cap als quals s'inclina pendularment l'islam en la seva immersió cultural europea.

Per aquesta referència a l'«encaix» que la fe religiosa va tenir en relació amb la cosmovisió grega a Europa, és bo recordar que la teologia cristiana

comptà amb uns principis operatius molt rics que van permetre una gran articulació teòrica. D'una banda, la criatura posseïa una capacitat receptiva del dō sobrenatural, i d'una altra, allò sobrenatural presuposava la naturalesa, és a dir, no subsistia en sí mateixa sinó que necessitava una naturalesa creada en la qual es sustentava i actuava. Una imatge usada sovint pels Pares de l'Església per definir aquesta articulació d'allò natural en el religiós fou la del foc que escalfa el ferro o la de l'oli que neda sobre l'aigua, que tant li agradava a Ramon Llull. Llegim-lo:

«També Isaïes digué: Si no creieu, no entendreu, i així resulta patent que tu, Fe, ets una disposició i una preparació per mitjà de la qual jo [l'Enteniment] sóc disposat per Déu a les realitats superiors; i en aquells continguts que jo gràcies a tu suposo en creure, mitjançant els quals puc pujar, m'habituo de tu, i així tu ets en mi i jo en tu; i quan pujo entenent al grau en què tu et trobés, tu pujes creient a un grau més alt per sobre de mi; certament, com l'oli neda sobre l'aigua, així tu sempre romans per damunt meu. I la raó és que, per tal com no t'hi has d'esforçar per assumir tot allò que resta més a dalt, tens més vigoria [ascensional] que no tinc pas jo, que he d'esforçar-me quan hi ascendeixo, [a allò que resta més a dalt,] mitjançant el fet d'entendre-ho.» (*Disputatio fidei et intellectus* MOG IV, P.I, fols. 2 i 3 (pp.480-1))

Com el foc escalfa el ferro, de forma gradual i interna, així la fe fa sorgir de la visió grecoromana tota una manera d'entendre el món de la qual Europa encara viu en bona mesura. La diferent manera d'entendre el món i la naturalesa no gira al voltant d'una llum diferent, ja que tant el cristianisme com l'islam ho fan des de la Revelació religiosa rebuda, sinó en la

diferent col·locació o dislocació respecte del llegat clàssic. En la recepció de la naturalesa grega, el cristià, tal com jo ho entenc, va encaixar millor que l'islam el do natural pagà amb la fe, no només –com afirma Iqbal– pel caràcter inductiu i concret de la fe corànica, sinó perquè en la fe musulmana no hi ha lloc per a un sentit merament natural de la realitat. Aprofundir en això ens brinda una possibilitat immillorable de fecundació intercultural.

Ja des d'ara convé aclarir que les diferents relacions que al llarg de la història d'Occident han tingut la teologia i la filosofia no són mera qüestió històrica del passat sinó que revelen actituds que es donen avui mateix sense gaires distincions. És evident que la mediació racional en temes religiosos no va tenir el mateix tracte quan, en l'Escolàstica, la raó era «serva» de la teologia, que després de la Reforma, quan es dona la seva emancipació, que molt menys avui, quan en la postmodernitat, sembla haver perdut el seu lideratge. El que passa és que aquests moments històrics expliciten relacions paradigmàtiques en les que es troben encara avui la fe i la raó.

3. El caràcter teològic del desencatre

El «xoc» entre cultures té caràcter teològic perquè implica una nova trobada entre el teocentrisme en el qual es mou l'islam i l'antropocentrisme de les posicions occidentals. De fet hi ha qui afirma que aquest antagonisme teològic explica els catorze segles d'incomprensió irreductible que hi ha hagut entre cristianisme i islam. I no podem negar unes diferències fonamentals. En les relacions amb Déu, el cristianisme s'inclina cap a la proximitat de Déu i la seva interacció amb l'home, mentre que l'islam afirma l'ac-

Joan B. Martínez Porcell, durant la conferència inaugural de les Jornades, el 12 de juny de 2009.

ció unilateral de Déu i la submissió de l'home. Per això en l'islam és més important la manera de viure, la jurisprudència sobre els propis actes, mentre que per als cristians l'important és allò succeït en Crist i el seu estudi per la teologia. Aquestes diferències no ens haurien d'estranyar, però és cert que al llarg de la història han rebut tractaments molt diversos. Hi va haver un temps on aquest acostament ètic i imperatiu de la fe de l'islam no només no va ser impediment al diàleg sinó que va estar en el centre d'una fecundació intercultural entre les grans religions monoteïstes. L'escola de traductors de Toledo o Granada, –la ciutat de les tres cultures–, foren oportunitats per aprofundir en el patrimoni comú de la raó il·luminada per la fe i confrontada amb la Revelació, que –sense caure tampoc en idealitzacions barates– es troben a l'inici d'algunes iniciatives universitàries recents com el grup *Pensar per conviure* de la Facultat de Filosofia de Catalunya de la Universidad Ramon Llull, dins de l'òrbita dels GRIC (Grups de Recherche Islamo-Chrétien).

Sant Tomàs d'Aquino, entre d'altres, es preguntà amb seriositat perquè en la fe musulmana s'accentua l'alteri-

tat respecte de Déu i descobreix la necessitat de polemitzar teòricament sobre l'autonomia de l'ordre creat. No és aquesta una qüestió teòrica sense conseqüències ja que no és possible un modernisme polític si no està precedit d'un modernisme teològic. Avui el camí de l'emancipació política i social d'Occident no sembla ser el mateix que a l'islam. És fonamental esbrinar el paper que en ambdós plantejaments té la racionalitat, és a dir, cal aprofundir en les relacions internes que la raó té respecte de la fe religiosa del cristià i el musulmà. Per què es va truncar en la història de l'islam un *fides quaerens intellectum* una fe que busca comprendre què trobem en l'inici del renéixer occidental? És aquesta una qüestió d'avatar històric o respon internament a plantejaments irreductibles? Podran els esforços actuals de renovació religiosa musulmans assignar un paper propi a la raó que respongui a la seva identitat religiosa pròpia?

126

A més de Muhammad Iqbal hi ha reformadors islàmics, com M. Asad, que volen escapar a tota modernitat occidental i per qui la religió global de l'omnipotència divina ha de negar tota mediació creada. Maudoudi, Qutb, al-Tourabi pensen que a l'Alcorà no hi ha implicació humana, ni mediació històrica ni hermenèutica possible. Hi ha altres musulmans «modernistes» com Talbi Mohamed (*Plaidoyer pour un Islam moderne*, Tunis-Paris, 1998); Charfi Mohamed (*Islam et liberté. Le malentendu historique*, Paris, 1998); Bencheikh Soheib (*Marianne et le Prophète. L'Islam dans la France laïque*, Paris, 1998) que en alguns moments semblen defensar la *mutazila* i la filosofia d'una forma semblant a la que va tenir lloc a Toledo en el segle XIII.

J.M. Gaudeul, (*Disputes? ou Rencontres? L'Islam et le christianisme au fil des siècles*. PISAI, Roma, 1998) destaca el flac favor de la literatura polèmica que ha

abundat els últims anys tant en terreny musulmà com cristià (Pfander, Al-Hindi, Zahra, Faraj, al-Saqqa, Izzat, Hanafi, Mustafa Mahmud y Abdurrahman Badawi). Aquesta no sembla que sigui la solució adequada. Cal que l'esforç del reformisme s'acosti al nucli del problema. Negar tota consistència i mediació a allò creat fa de Déu una alteritat pura però alhora i contradictòriament atribueix una espècie d'absolutisme a les coses del nostre món: la història, la cultura, la llengua, el sistema jurídic. Si volem escapar de la utilització política que alguns grups extremistes puguin fer d'aquestes mediacions urgeix retrobar el paper que la raó té en el desenvolupament de la fe religiosa islàmica.

En camp cristià, seria injust no reconèixer els avenços que, després del Concili Vaticà II, aportaren orientalistes de la talla de L. Gardet y C.Ch. Anawatti (*Introduction à la Théologie musulmane. Essai de théologie comparée*. Le Vrin, Paris) entre d'altres. Tots ells, superant el perill apologètic, van trobar en el mètode comparatiu una eina adequada de clarificació de conceptes.

4. L'acostament a les diferències

És cert que avui el mètode comparatiu està desacreditat per insuficient, però no és menys cert que devem a la teologia comparada, entre altres coses, haver aprofundit en el diàleg des de la diferència, i —com qui s'acosta a un manual i després l'oblida— també nosaltres podem obtenir d'aquest mètode nocions suficients que després caldrà rectificar. Analitzem algunes d'aquestes nocions.

És diferent la noció de fe i de teologia que hi ha entre el cristianisme i l'islam. La fe, per a un cristià, és l'adhésió a Déu mateix que es revela. També l'islam es centra en la fe (*mu'min*),

però –al contrari que en teologia cristiana– «imán» designa el fet de creure, no el contingut de la creença. Certament que aquest contingut serà expressat en el text de l'Alcorà o en els *hadiths* del Profeta, però el més important és l'acte mateix de fe en la mesura que és assentament íntim i exterior a allò Revelat. Així doncs, hi ha diferències importants en la pròpia concepció de la fe. L'islam donarà preferència a la concepció de la fe des de la seva validesa jurídica. Des d'aquí veiem com de simplista és l'afirmació que tots creiem igualment. És evident que tots som fills de la fe d'Abraham, però no descobrir les diferències seria fatal per a un correcte enteniment.

S'ha de reconèixer que també l'escolàstica cristiana s'havia plantejat el mateix problema que hem ressaltat: si la fe recau sobre l'enunciat en les paraules o sobre la mateixa realitat enunciada. I no era banal aquesta pregunta ja que no és banal preguntar-se si les determinacions temporals o el pas del temps afecten o no el propi acte de fe. Creiem el mateix nosaltres que els nostres avis o els nostres primers pares en la fe? En teologia cristiana es contestà aquest debat afirmant que les proposicions teològiques ens porten a conèixer alguna cosa de Déu i encara que el seu enunciat verbal sigui relatiu i passatger, el seu contingut està unit a la realitat. De fet és cap al misteri cap on camina la fe del cristià. Però això no és així en un bon musulmà, ja que l'acte de fe acaba en les mateixes proposicions de l'Alcorà sense relació amb una veritat objectiva transcendent. Aquí ja no podem distingir entre el plànol de la nostra psicologia humana contingut i el plànol ontològic de la fe.

Així és com el mètode comparatiu ens permet descobrir el nucli de les diferències teològiques. En aquest últim cas ens ha servit per descobrir l'ab-

sència de paral·lelisme entre l'acte de fe del cristià i el del musulmà. Per un costat, en l'islam no hi ha misteri sobrenatural estricte com existeix en el cas de la fe cristiana. Per un altre costat, en l'islam la fe, com a assentiment íntim, és un acte personal, però no una llum que sigui capaç de donar origen a una ciència o coneixement de Déu, com pretén el cristià. Una conseqüència històrica d'aquesta diferència va ser l'esforç dels filòsofs musulmans que no va poder quedar conformat o configurat segons la fe musulmana, que per altra banda compartien. D'aquí que Miguel Cruz Hernández (*Historia del pensamiento en el mundo islámico*, Alianza, Madrid, 2000) afirmi que pròpiament no hi ha filosofia islàmica sinó «una filosofia d'inspiració essencialment platonicaaristotèlica, d'expressió àrab i d'influència musulmana».

Si és diferent la noció de fe en ambdós plantejaments, és també diferent el paper que s'assigna a la teologia. En el cristianisme, la saviesa natural, la raó teològica i la mística estan subordinades l'una a l'altra i actuen harmònicament. Històricament el teòleg cristià usava la filosofia per a les seves pròpies finalitats. Aquest ús determinat i específic de la filosofia va donar origen a la filosofia cristiana que es constituí com un producte típic d'aquesta ordenació. Però això no s'aconseguí o no s'aconsegueix prou en l'islam, en el qual el *kalam* o teologia islàmica té només una funció apologetica, no il·luminativa o sapiencial. De fet l'objecte material, és a dir, el contingut que es pensa, pot ser el mateix però no ho és la intenció, ja que en un cas es persegueix la saviesa del misteri i en l'altre l'autodefensa de la fe del creient. Aquí trobem històricament una de les diferències que afecten la noció mateixa del mètode racional aplicat a la teologia.

El mètode comparatiu, al descobrir les diferències o contradiccions en els propis plantejaments teòrics ajuda a superar la temptació d'un fàcil concordisme que, més que ajudar, entorpeix el veritable diàleg. Una d'aquestes temptacions seria establir un perfecte concordisme entre els camins de coneixement teològic en l'islam i els anomenats «llocs teològics» de la tradició catòlica. No hi ha paral·lelisme entre la Bíblia i l'Alcorà. Si ho afirméssim, perdríem les diferències entre la noció cristiana d'inspiració de l'Escriptura o els dictats de la revelació corànica. Tampoc hi ha paral·lelisme entre la tradició apostòlica cristiana i la lectura dels *hadiths*, per una sèrie ininterrompuda de testimonis. Si ho afirméssim, perdríem la possibilitat d'aprofundir en aquesta disciplina típicament islàmica —el de les sis codificacions canòniques— que no té paral·lel en la teologia cristiana. El mateix podem afirmar de l'aparent paral·lelisme entre la *Ijhma* i els concilis. Si penséssim que la *Ijhma* és quelcom com el *vox populi* islàmic, perdríem la possibilitat de descobrir que és un concepte més proper a la noció de *consensus* elaborat per la Reforma protestant que no de l'esperit conciliar catòlic. No és en qualitat de representant de Déu, sinó del poble, que alguns musulmans participen de la inerrància promesa pel Profeta a la comunitat.

És diferent també el paper que el cristianisme i l'islam concedeixen a la raó i per tant també seran diferents les relacions que hi ha entre teologia i filosofia en les dues religions. En teologia cristiana hi ha el que anomenem intel·ligència dels misteris (*fides quaerens intellectum*). El teòleg se serveix de la raó per intentar una certa penetració o esbrinament dels continguts revelats. A l'islam l'*aql* és el conjunt de coneixements racionals necessaris per

si mateixos i el *nazar* (raonament) és posar en acció aquests principis. Justament la diferent relació que hi ha entre *aql* i *nazar* segons els mutazilites i els asharistas, ens porten a una qüestió que és reincident sempre que es donen moments de Renovació com els que avui es donen a l'islam. Per influència de la *falsafa*, la teologia islàmica va conèixer els termes universals de les coses que s'expressaren en silogismes apodíctics dels quals durant molt de temps desconfiaren els teòlegs musulmans. Per què haurien de fiar-se de la saviesa estable de l'universal, si l'universal només expressa allò general en extensió? No és inútil que el mètode comparatiu hagi ressaltat aquesta qüestió, ja que aquest recel als termes universals, explica històricament el conservadorisme de la teologia islàmica. Mai es va abandonar del tot la manera semita d'avançar de singular a singular (segons el mètode dialèctic) per intentar descobrir l'estatut legal de les coses i no la seva noció universal. Fins al reformisme del xeic Abduh, la lògica fou ciència instrumental en els estudis universitaris islàmics. El conservadorisme teològic repeteix tesis juxtaposades sense renovació possible de problemàtica ni de mètode. I com intentà Abduh, és aquest conservadorisme el que convé renovar.

Tampoc trobem a l'islam la subordinació típica que va tenir en l'Escolàstica occidental la filosofia respecte de la teologia. La *falsafa* islàmica no es comportava respecte del *kalam* com la filosofia cristiana ho va fer respecte de la teologia. A l'islam ens trobem més aviat davant de dues línies de pensament divergent, que, cadascuna en el seu nivell, són autosuficients. Aquesta sembla ser la moralitat del *Filòsof autodidacte* d'Ibn Tufail. L'emancipació de la raó que l'Escolàstica va preparar abans de la modernidad al confiar en el pa-

per propi de la raó, no va tenir un paral·lel semblant, o de semblant envergadura, en terra islàmica. La *falsafa* no és la filosofia de l'islam i els filòsofs musulmans no aconseguiren que la raó estigués conformada interiorment per la fe. Fou des de l'exterior que se li van presentar els dogmes, de manera que més que un esforç de comprensió de la fe s'ha de parlar de conciliació amb la fe.

El mètode comparatiu, una vegada més, ajuda a clarificar que allò propi de l'Escolàstica cristiana —l'harmonia de les tres sabiduries, la sobrenaturalitat de l'objete de la teologia, ofert a una raó il·luminada per la fe, i l'autonomia del mètode racional, del qual se serveix la filosofia i a la qual, a més, se li reconeix domini propi— no té correspondència en l'islam. És evident pel que hem dit fins ara que el balanç del mètode comparatiu és molt bo, tot i que té deficiències. Per un costat i malgrat que l'augment de traduccions d'obres del *kalam* i la *falsafa* sigui fruit del desig d'il·luminar la pròpia aportació històrica de l'islam, el cert és que el *kalam* i la *falsafa* han estat només objecte d'estudi per a un públic minoritari. Tot i que el mateix podria dir-se de l'estudi de la teologia cristiana en moltes de les universitats occidentals.

5. El tercer interlocutor: la raó crítica i el laïcisme

Entre Toledo, —sense idealitzacions—, i nosaltres, va haver-hi la Reforma, que —a Occident— canvià el paper assignat a la filosofia respecte de la teologia i que avui planteja un interlocutor comú i nou a les dues tradicions religioses: la modernitat i el laïcisme. Ara l'islam té l'oportunitat de fer la seva pròpia Renovació religiosa, però no troba els interlocutors en la mateixa situació en què els deixà a la mort d'Averroes. Podrà el *kalam* constituir una filosofia

autònoma consonant amb els temes alcorànics de la transcendència i unicitat de Déu, la creació, el més enllà? Podrà accedir a un fenomen semblant al que a Occident s'anomenà «metafísica de l'Èxode», és a dir, a un saber racional del que es creu?

No és per la seva historicitat únicament que han d'estudiar-se les tesis del passat, sinó pel seu intrínsec valor de veritat. En aquest sentit és clau la noció de veritat especulativa, encara que les exigències del pensament actual siguin notablement diferents. Els treballs de filosofia, de crítica textual o d'història ens posen davant la necessitat d'avaluar els criteris metodològics de base de toda labor teològica. És possible que el mètode comparatiu pugui servir a l'islam per trobar en la comparació sostinguda amb les nocions anàlogues de la fe cristiana unes diferències que clarament conegudes aquí i allà condueixin al *kalam* a prendre consciència de l'objecte apologetic, del mètode racional i dels problemes metodològics propis.

Però anem al tercer interlocutor. La Reforma va canviar substancialment les relacions entre filosofia i teologia i la nostra posició teòrica davant Déu i el món. I això tant a l'islam com en el cristianisme. Seria ingenu pensar avui que la crítica racional és només una eina metodològica en mans del creient. És més, no tota crítica de la raó admet el fet religiós des del seu significat específic. Hi ha autors com Mohammed Arkoun (*Pour une critique de la raison islamique*, Maisonneuve et Larose, Paris, 1984) que denuncien que la raó estigui «trascendentalitzada» tant en teologia islàmica com cristiana o jueva. Senzillament, qualsevol proposta que reivindiqui una raó eterna en harmonia preestablerta amb una ensenyança revelada serà contrària a l'ús plenament objectiu de la racionalitat.

És cert que segons la raó clàssica islàmica, tal com l'explica la *Risala* de Chafi'i, cada nom alcorànic (*ism*) confereix a la cosa la seva realitat intrínseca (*haqiqa*) segons la ciència divina, la seva existència (*hawm*) en la creació, i el seu estatut legal (*hukm*) en l'existència històrica. Així doncs, tenim aquí una intrínseca relació entre llengua, veritat i dret, tan exigent, que possiblement no passaria l'examen de la raó crítica actual. La convicció de l'estatut privilegiat de la llengua àrab i el caràcter inimitable de l'Alcorà és una convicció islàmica de gran força, però convé no oblidar que reservar a la llengua àrab aquest espai dominant no és qüestió merament lingüística, sinó que comporta la reserva d'un estatut ontològic, condició indispensable per poder transferir a tota llei religiosa la validesa del discurs alcorànic.

130

En aquest moment és on descobrim un moment d'importància capital en l'anàlisi racional de l'islam. Justament el pas d'aquesta convicció religiosa a la raó crítica requereix l'*ijthihad* o esforç permanent. Però en com exercir l'*ijthihad* convé no oblidar que el pas de cada postulat segur (*aql*) a les qualificacions legals per part dels *ulemes*, introdueix innumbrables variables, que han de sotmetre's a crítica racional; així, la interpretació dels textos, les operacions unides a creences científiques, els postulats organitzadors de tot un sistema cultural, formen l'espai que ha de sotmetre's a crítica. Aquest lloc intern lingüístic irreductible a qualsevol altre entre Veritat transcendent revelada per Déu (*al-Haqq*), les veritats-drets (*huquq*) i els seus enunciats en llengua àrab, que proposa la raó clàssica islàmica, són útils per reforçar les conviccions del poble senzill, però també poden generar prejudicis col·lectius actius, ja que la seva força racional no ha estat prou validada.

La raó clàssica islàmica no passa tampoc l'examen de la relació entre veritat i història als ulls de la raó crítica. La historicitat de la condició humana és una realitat que s'ha de tenir en compte també en el discurs religiós, per diferenciar la dimensió mítica de la dimensió històrica dels fets revelats. I això no té perquè posar en perill la credibilitat religiosa d'un text sagrat. Si un Llibre sagrat es converteix en un canon intangible, ontològicament vàlid en tots els seus aspectes, la relació entre veritat i història esdevé única i indestriable. L'Alcorà es converteix llavors en un «descendiment» de la Paraula de Déu sobre la història dels homes, com a manifestació d'un temps escatològic on totes les conductes del temps d'aquí (*ad-dunya*) prenen el seu veritable sentit des del temps final (*al-akhira*).

La raó islàmica clàssica mostra el desig de controlar aquesta historicitat, deduint totes les circumstàncies del judici de Déu. Primer ha de guiar-se pel text de l'Alcorà; en absència de text formal alcorànic, s'ha de guiar per la *Sunna*; en absència de qualsevol text, cal deixar-se guiar pels ensenyaments del conjunt dels Ancians; si no hi ha cap text, primer ha de guiar-se per l'analogia (*qiyas*) fundada sobre el Llibre; després per la fundada en les ensenyances dels Ancians i, només si l'analogia ens condueix a posicions divergents, es pot recórrer a l'*ijthihad* o reflexió personal. Així doncs, segons explica Chafi'i, l'homologació de l'autoritat de la *Sunna* per la de l'Alcorà, no sembla que comporti cap problema lingüístic, històric o teològic al creient. Establir l'analogia entre un cas de base (*aql*) i un de derivat, permet l'aplicació d'una mateixa qualificació legal (*hukm*) als dos casos. Tota situació nova troba una vella arrel en l'espai ontològic que delimita els textos legals. Precisament la petició de la raó crítica és que mol-

tes instàncies ontològiques, teològiques, metodològiques, semàntiques o històriques no són tingudes en compte.

El mateix procés que fins ara hem seguit en les relacions entre llengua i veritat o entre veritat i història, pot establir-se també entre història i crítica. La Biografia del Profeta (*Sira*), construeix una figura ideal destinada a animar religiosament la imaginació col·lectiva, però no és una biografia d'un home. Res a afirmar d'una lectura religiosa del text, sempre que s'accepti que les anècdotes atemporals o les situacions paradigmàtiques que s'hi relaten, es llegeixin tenint en compte que serveixen per donar base a una autoritat transcendent, en nom de la qual s'expressa la raó ortodoxa, però no com si es tractés d'una biografia en el sentit modern de la paraula. De fet, en aquests textos, tota la història de l'islam queda delimitada entre un abans sense sentit (*ahiliyya*) i un després, on tot pren sentit a partir del Profeta. Un cop més, l'espai biogràfic esdevé espai teològic.

Així doncs, la raó crítica evidencia l'estructura cognitiva que manté el creient, gràcies a la pràctica normativa de la llengua, del dret i de la història. Davant d'aquesta estructura, és lògic que la raó grega, amb tots els seus principis, mètodes i llenguatges formals fracassés, ja que no va tenir en compte la penetració íntima i directa de la veritat, tal com ve expressada per l'Alcorà i per l'experiència viscuda pel Profeta.

6. La mediació filosòfica del debat religiós

Fins aquí l'anàlisi de la raó crítica sobre les operacions de transcendentalització que semblen pesar sobre els creients. Les conclusions són fàcils de deduir. La *Sumna* transcendentalitzada va estendre el seu mètode a la totalitat de

la història humana, implicant la història de l'islam en un procés de conservadurisme posterior. Al-Achari, en la seva obra titulada «Opinions d'aquells que professen l'islam i divergències dels que practiquen l'oració ritual», ens parla de l'espai mental islàmic, caracteritzat per unes proposicions, que funcionen segons l'axiomàtica de la raó clàssica aquí exposada. Transgredir una sola d'aquestes opinions és ja sortir-se de l'esfera dels *islamiyin* o adeptes de l'islam. El discurs religiós, que havia de ser pluriunívoc, passà al literalisme o conceptualisme unívocs. La polèmica, l'autodefensa o resposta, la reproducció exacta del pensament del mestre, la submissió a la ideologia dominant, foren elements que ràpidament van sorgir davant l'absència d'investigació històrica, sociològica i lingüística, sumint l'islam en una llarga etapa d'anquilosament intel·lectual. I és que quan els arguments esdevenen proves, la raó ortodoxa perd la possibilitat d'assegurar veritablement la pròpia identitat amb els procediments que usa la raó històrica i culturalment definida.

La raó crítica, com a mètode aplicat, ens aporta un balanç positiu, ja que ens ha permès separar la superioritat sociològica de l'epistemològica i és molt útil per explicar les conseqüències polítiques i socials de l'absència de crítica objectiva. Justament l'islam polític actual se sent legitimat per la funció legitimant d'aquesta raó islàmica clàssica. Les relacions profanes sublimades esdevenen llavors causa de tensions ideològiques i de guerres, en l'interior de sectors diferenciats ideològicament, encara que comparteixin un mateix espai sociopolític o entre societats separades per innegables ritmes d'evolució històrica.

Però igual que en el mètode comparatiu, també en la raó crítica trobem

deficiències. En el canvi de tradició a modernitat a Occident hi ha encara assignatures pendents. Que el sentit de l'Absolut hagi impregnat la consciència islàmica; que una figura històrica –sigui Moisès, Jesús o Mohammed– pugui constituir-se com a Figura després d'històrica de l'autoritat; que la raó normativa es fonamenti en un assentament incondicionat al do revelat o que les relacions contingents siguin viscudes com a elements escatològics i puguin esdevenir formes d'estructura mítica, no és quelcom que pugui generalitzar-se. També poden ser manifestacions d'una sana teologia, que no només no manipuli l'impensable, sinó que no defugi ni l'anàlisi històrica, ni la lingüística ni el funcionament semiòtic. Per contra, també aquesta teologia demandarà a la raó crítica ampliar la seva capacitat racional i vèncer prejudicis que impedeixen un espai propi a l'acte de fe raonable i lliure, i a la seva expressió plenament humana en la religió.

132

Desllindar mite i història, fe i coneixement experiencial, representació imaginària o fet veritablement real, és una tasca teològica que, –en el cas de l'islam– ha de tenir en compte la distància que va de l'Escolàstica al Reformisme actual. Per a molts seguidors de la raó crítica agnòstica, és indiferent que la teologia segueixi la via elitista del conjunt de doctors, –com el cas sunnita–, o que invoqui el consens d'autoritat, –com els xiïtes–, o que segueixi un Magisteri, –com els catòlics–, o la tradició talmúdica, –com els jueus–, no perquè aquestes diferències no li semblin importants, sinó perquè pensa que la teologia sempre intenta

posar la condició humana sota l'autoritat absoluta de poders incontrolables. D'aquesta manera el que es veu negada és la mateixa raó del creient i el lloc específic del judici religiós sobre la qüestió religiosa.

És indubtable que les religions han d'aprofundir en les anàlisis antropològiques, filosòfiques, lingüístiques etc. però tota crítica epistemològica d'aquestes anàlisis i dels seus procediments, ha de superar el convenciment poc racional, segons el qual, l'univers mental del creient necessàriament es torni opac i resistent a la raó en el mateix moment de creure. La posició del laïcisme exagerat no pot oblidar que a Occident, la Reforma i les diferents reformes posteriors, van donar a la teologia la possibilitat de trobar l'harmonia entre la fe i la raó. Per una altra banda, igualar totes les raons teològiques alhora, pot anul·lar el valor explicatiu d'uns fets importants a l'hora d'interpretar l'esforç recent del reformisme islàmic, amb la dificultat d'accés a les eines i mètodes racionals occidentals, per motius merament socials o econòmics.

La meva proposta torna al principi: la conveniència de la mediació filosòfica com a fet **intra**-religiós. Aquesta mediació a l'interior del treball teològic ha trobat avantatges indiscutibles en el mètode comparatiu i també en les recents propostes de la raó crítica. Però actualment ha de vèncer una doble dificultat: el desnivell cultural existent en l'evolució de les teologies cristiana i musulmana i el menyspreu per l'específic de l'acte de fe del creient per part de l'ètica i epistemologia del coneixement.

Laïcitat i acció de govern¹

Montserrat Coll i Calaf*

Primer de tot, felicito el Centre d'Estudis Molletans, perquè té molt mèrit que un dissabte al matí sigui capaç de reunir tantes persones en aquesta sala. He tingut una sorpresa molt agradable.

La meua intervenció tindrà quatre parts:

1. Introducció
2. Marc des del qual vol actuar el govern català
3. L'objectiu d'afavorir la convivència
4. L'objectiu de vetllar pels drets de llibertat religiosa

1. Introducció

A l'estat espanyol, a part de la «Direcció general», que abans es deia de «Asuntos religiosos» i ara es diu de «Relaciones con las confesiones», que és de tot l'estat, només Catalunya té una Direcció General d'Afers Religiosos, és a dir, un organisme dedicat a la relació entre el govern i les confessions religioses. Crec que això ja és un senyal que el govern de Catalunya dóna importància al fet religiós. En altres autonomies es vehicula de maneres diverses: a través d'Immigració, de Drets Civils, de Justícia... Aquí, la Direcció General es va crear l'any 2000 i s'ha volgut mantenir.

La diversitat de creences ha existit sempre a Catalunya, però amb la immigració s'ha fet més evident, i la presència de les religions que podríem anomenar «minoritàries» ha crescut en nombre de persones. La Direcció Ge-

neral d'Afers Religiosos disposa d'un mapa dels centres de culte de les diverses religions a Catalunya, que va encarregar a un equip de sociòlegs de la Universitat Autònoma, l'ISOR (Investigacions en Sociologia de la Religió). No existia a cap altre lloc un cens com aquest, però ara l'estat espanyol ha iniciat aquesta feina de recerca, molt convenient perquè només algunes confessions tenien un cens dels seus centres.

Segons aquest mapa, l'any 2007 hi havia a Catalunya 2.534 centres de culte habitual de l'Església Catòlica (aquí no comptaven les ermites o llocs on es celebra missa una vegada l'any) i hi havia 916 centres de les altres confessions. D'aquests, teníem 453 esglésies evangèliques, 170 oratoris islàmics, 147 salons del Regne dels Testimonis de Jehovà, 42 centres budistes, 30 hinduïstes, 18 esglésies ortodoxes, 16 centres de l'Església Adventista del Setè Dia, 14 centres de l'Església de Jesucrist dels Sants dels Darrers Dies, 10 de la Fe Baha'i, 6 temples sikhs, 6 centres taoistes i 4 sinagogues jueves.

Aquest nombre va augmentant i en aquest moment tenim 1.031 centres de confessions minoritàries a Catalunya (dels 916 que teníem el 2007). Proparament farem una presentació d'aquest mapa per detectar com està en aquest moment, però ara només vull remarcar que aquesta diversitat cada vegada es fa més visible.

En aquest context, el govern de Catalunya es proposa, tal com consta en el seu Pla, «fer de la laïcitat el prin-

* Directora general d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya. dgar.vicepresidencia@gencat.cat

1. Transcripció de la conferència feta a la sala d'actes del GIRO de Mollet el 13 de juny de 2009.

cipi que regeixi la convivència ciutadana, que impulsi la construcció d'un espai públic basat en els drets humans, en els valors de la pluralitat, de la tolerància i del respecte democràtic per a totes i cadascuna de les opcions filosòfiques i religioses». Sota aquesta directriu, la Direcció General d'Affers Religiosos es proposa fomentar, des de la laïcitat, la convivència i el respecte als drets de llibertat religiosa, de pensament i de consciència, objectius que explicaré en apartats posteriors.

2. Marc des del qual vol actuar el govern català

El marc de la nostra actuació és la laïcitat; allò que anomenem la «laïcitat catalana», perquè a Catalunya tenim un model de relació i de convivència que és propi. La paraula «laïcitat» fa referència a una relació, no hi ha laïcitat si no hi ha relació. De vegades s'utilitza la paraula en un sentit diferent, com a sinònim de no religió, d'ateisme o d'agnosticisme, i no és això. La laïcitat és la separació, la distinció entre el poder polític o les administracions públiques i les confessions religioses, en el sentit que el govern, com a govern, no s'identifica amb cap confessió religiosa ni amb cap altra opció de pensament. El govern no és catòlic ni islàmic ni ateu, oficialment com a govern (i cada persona del govern és el que vulgui ser), en el sentit que cap confessió religiosa ha de pretendre ser la oficial, ni pretendre estendre's a través del govern o les administracions públiques.

Aquesta separació, precisament, és allò que permet que hi hagi un espai on càpiguen totes les opcions religioses i de pensament. El fet que el govern no faci seva oficialment cap religió facilita que totes tinguin llibertat per existir en l'espai social, el govern les respecta totes, de manera que

la laïcitat és el sinònim del respecte a la diversitat. La laïcitat permet, doncs, vetllar pels drets de llibertat religiosa i, alhora, perquè no siguin imposades a ningú les creences de cap confessió religiosa. Per tant, la laïcitat no és el laïcisme entès com una bel·ligerància contra les religions, sinó al contrari: és el marc que afavoreix la convivència en un pla d'igualtat amb respecte, amb tolerància, entre totes les possibles opcions. Ara bé, els drets de llibertat religiosa, com tots els drets, tenen uns límits, no hi ha un absolut, aquí. I aquests límits són les lleis democràtiques comunes de què ens hem dotat. De manera que en cas de conflicte, han de prevaler les lleis comunes, allò que val pels drets de tothom. La mateixa llei de llibertat religiosa diu que hi ha uns límits, com són la seguretat, la salut, els drets de les altres persones. Per tant, doncs, respecte al màxim a totes les opcions religioses fins que, si es dona el cas, topem amb les lleis comunes de tots i de totes les ciutadanes, que engloben també tots els que practiquen una determinada fe.

D'acord amb aquesta idea, el model de laïcitat catalana no prohibeix els símbols religiosos personals en els llocs públics. Per exemple, el departament d'Educació permet que els alumnes vagin vestits com vulguin mentre això no impedeixi la comunicació o el currículum que han de seguir, i penso que, d'això, ens n'hem de felicitar; jo he vist les noies musulmanes amb el mocador posat però fent gimnàstica. Ara bé, tampoc no permetem excepcions a les lleis, al contrari d'un altre model que s'ha seguit en altres llocs, que en nom de la llibertat religiosa permeten excepcions, de manera que es creen una mena d'illes culturals de grups que no formarien part de la mateixa normativa comuna. Així per exemple, a Catalunya està prohibit enterrar els

cosos sense taüt. Això ho voldrien diverses confessions religioses si fos possible: el judaisme, per exemple, però això no està permès i, per tant, no es fa. Un altre exemple: a Catalunya és obligatori anar amb casc per conduir una moto i si un sikh porta un turbant perquè el seu precepte religiós li diu que no s'ha de tallar els cabells, això no l'eximeix de portar la protecció que mana la llei, s'ha de complir la llei. Un altre exemple encara: els animals s'han de sacrificar d'acord amb una normativa sanitària i el que no es pot fer quan se celebra la festa islàmica del Sacrifici, és sacrificar els animals com es fa en d'altres països on no hi ha aquesta normativa.

En aquest context de laïcitat, des del govern no tenim inconvenient a assistir a actes religiosos de totes les confessions si ens ho demanen. Aquesta laïcitat no és l'exclusió, la ignorància o deixar tancades les religions en el seu local o la seva vida privada, sinó que entenem que, si hi ha ciutadans que estan celebrant una festa i demanen la presència d'alguna autoritat, fan un reconeixement de les institucions del país. I també al revés: que hi vagi algú representant la Generalitat o l'Ajuntament, que és també un reconeixement d'aquella institució religiosa; només faltaria que poguéssim anar a actes esportius o d'altres menes i no poguéssim anar a actes religiosos. De vegades, les coses es confonen, però no pot pensar ningú, per exemple, que jo em pugui identificar amb la fe catòlica, l'evangèlica, la jueva o la islàmica pel fet que vagi a tot arreu; no és això, és el respecte mutu que ens demostrem.

3. Afavorir la convivència

A Catalunya la convivència ja es dona, en general, i n'hem d'estar orgullosos. La societat catalana s'ha de sentir molt satisfeta del seu nivell de

Montserrat Coll, directora general d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya, durant la seva conferència el 13 de juny de 2009.

tolerància i de respecte. De vegades, potser no som prou conscients de les coses bones que tenim. Des de fora de Catalunya ens han cridat a explicar aquesta situació a molts llocs de l'estat espanyol i també a Europa (França, Bèlgica) perquè des de fora es veu que aquí hi ha aquest nivell de relació.

Del que es tracta, és d'afavorir aquest clima. En aquest sentit, aquestes són algunes de les coses que hem fet:

1. Donar a conèixer la realitat religiosa de Catalunya: el mapa de la diversitat religiosa, la tasca social dels religiosos i de les religioses catòlics en favor dels més necessitats, que és una realitat poc coneguda, ja que ells ho fan amb molta discreció... etc. La informació ajuda a conèixer, a superar els tòpics, els prejudicis i els malentesos.
2. Signar convenis de col·laboració amb les diferents tradicions religioses i també amb la Lliga per la Laïcitat; perquè hi ha moltes aportacions que fan les religions

en favor de la societat i això s'ha de reconèixer: aportacions en favor de la mateixa convivència o per la incorporació dels nous nadius a Catalunya o en favor dels drets humans, o també per la igualtat de gènere fins a les últimes conseqüències en favor dels drets de les dones; per la mediació en conflictes, per l'assistència religiosa en centres penitenciaris i en centres hospitalaris —que cada vegada ha de ser més plural—, etc. Tenim signats convenis amb l'Església Catòlica, el Consell Evangèlic, el Consell Islàmic, les esglésies ortodoxes, les comunitats jueves, la coordinadora d'entitats budistes, les esglésies de Filadèlfia, la Fe Baha'i, la Lliga per la Laïcitat... i estem oberts, si es dóna aquesta aportació en favor de tota la societat, a signar més convenis.

3. Oferir línies de subvencions a les entitats religioses, que no són per a la fe o per al culte, sinó per actuacions en favor de tota la societat, de tot allò que pugui repercutir en favor de la convivència a Catalunya.
4. Hi ha una feina més amagada, que no es veu però que també fem si ens ho demanen, que és de suport als municipis, tant als ajuntaments com a les comunitats locals si necessiten informació, orientació o mediació.

4. Vetllar pels drets de llibertat religiosa

Aquest és un altre dels objectius que tenim. Això no vol dir que avui no es pugui practicar ja la llibertat religiosa, però hem d'intentar que es pugui continuar fent i es pugui fer encara millor. En aquest sentit, destacaré dues actuacions.

Una és una sèrie de guies de recomanacions que editem, dirigides a diversos àmbits. La primera que vam fer va adreçar-se a l'àmbit hospitalari; la segona anava dirigida als municipis, pel tema de la festa islàmica del Sacrifici i la tercera va dirigida a les empreses funeràries. Ara n'estem preparant una per a escoles, tal com diu el Pla del govern, i una altra dirigida a les presons. Totes tenen diversos apartats explicats d'una manera senzilla i clara. Un apartat està dedicat a la legislació: recull la legislació en favor dels drets de llibertat religiosa i la legislació que marca els límits d'aquests drets en cada àmbit. Una altra recull en forma de fitxes quins serien els desitjos o la voluntat de cada confessió religiosa en cada àmbit: per exemple, què pot demanar en un hospital un evangèlic, un testimoni de Jehovà; què pot demanar en una presó un musulmà... quina seria la seva voluntat. Una tercera part recull les propostes d'actuació que nosaltres fem en favor del respecte dels drets de llibertat religiosa i alhora, dins els límits de la legislació. Aquestes propostes d'actuació recullen moltes coses que ja s'estan fent, perquè primer fem un estudi previ i veiem que els professionals de cada àmbit moltes vegades ja han trobat solucions, perquè la realitat va per davant dels documents escrits. Ho recollim i ho oferim en forma de suggeriment, per si a algú li pot servir.

L'altra actuació és el projecte de Llei que hem enviat al Parlament sobre centres de culte. M'agradaria explicar una mica què diu aquest projecte de Llei i què pretenem.

El projecte de Llei té dos objectius

1. Ajudar que es pugui exercir el dret de llibertat de culte
2. Posar una normativa mínima en mesures de seguretat, d'higiene i per no causar molèsties.

El primer, en el projecte de Llei, es concreta en l'article 4, que diu que els municipis, els ajuntaments, han de preveure zones d'equipaments comunitaris on s'admetin els usos religiosos de nova implantació. Urbanísticament, en el Pla General, els ajuntaments han de dir en quina zona o zones d'equipaments comunitaris del municipi es permet que s'hi instal·lin nous centres de culte. Això no significa que els ajuntaments no hagin de pagar terrenys ni de donar res, encara que el projecte de Llei tampoc no prohibeix fer-ho. Es tracta de fer una previsió d'on es poden ubicar les entitats religioses que necessiten un lloc per trobar-se —que no vol dir tampoc que es prohibeixi en altres llocs— sinó que se sàpiga on està permès l'ús religiós i que s'autoreguli segons les necessitats. No és dir molt, però és un petit pas dir que els ajuntaments han de tenir present que la demanda de centres de culte existeix i que en algun lloc s'han de poder obrir.

L'altre objectiu es concreta dient que s'establiran unes mesures mínimes de seguretat i d'higiene. Penso que en el segle XXI, que hi hagi d'haver una sortida d'emergència a partir d'un cert nombre de persones reunides o uns extintors, no és dir cap cosa estranya. Actualment, això no està previst per als centres de culte, a la legislació actual no es té en compte.

Hi ha la Llei de la policia d'espectacles i locals de pública concurrència, que en la llista de centres no contempla els centres de culte. Hi ha municipis que apliquen aquesta llei, no hi ha res més, i algunes confessions es pregunten: com és possible que ens tractin com si fóssim un espectacle? Hi ha una altra llei, referida a les activitats nocives i perilloses per al medi ambient, que tampoc contempla els centres de culte, i hi ha municipis que apliquen aquesta llei a aquests centres.

La disparitat de criteris actual és lògica, perquè no hi ha una normativa específica i cada ajuntament se'n surt com pot: hi ha centres a qui se'ls demanen les dues llicències, d'altres una, d'altres que no en tenen cap... Potser estaria bé que hi hagués un mínim regulat i això és el que pretén aquest projecte de llei.

També hem mirat de no causar molèsties innecessàries; els centres que ja existeixen tindran un tractament a part, especial; hi haurà cinc anys per adaptar-se, mirarem de donar ajudes; hem exclòs els centres que estan en l'inventari del patrimoni cultural català, de manera que els centres de culte —quasi tots són de l'Església Catòlica— que tenen un mínim valor arquitectònic o artístic, estan exclosos d'aquest projecte de llei. Ara s'està debatent al Parlament i no sabem com acabarà el text, hem de deixar que les institucions facin la seva feina.

Conclusions

Nosaltres intentem actuar des de la laïcitat (aquesta laïcitat que en diem catalana), que és el respecte a totes les opcions de pensament, de consciència i de religió, perquè totes puguin exercir el seu dret en llibertat. No subvencionem la fe; no obstant, sí que donem ajuts per allò que pensem que és en benefici de tota la societat i aquí hi intervenen diversos departaments de la Generalitat, ja que hi ha molt a tenir en compte en el que fan les confessions religioses en favor de tothom.

I tenim en compte els límits marcats per les lleis comunes, de manera que quan hi ha un conflicte entre una llei i un desig o una norma religiosa, allò que preval és la norma comuna. Pensem que això no és anar contra les religions perquè, com diuen alguns filòsofs, precisament perquè les religi-

ons creuen en un Absolut, o són conscients d'allò que és relatiu i d'allò que és més important, són capaces d'evolucionar i, per tant, són capaces d'adaptar-se als temps nous i a la cultura del moment: canviar allò que és secun-

dari i allò que són adherències històriques o culturals. I per tant, pensem que no és anar contra els drets de la llibertat religiosa considerar que les lleis democràtiques han de passar per sobre.

Diversitat religiosa i cohesió social

Cristina Montey's Homar*

No fa pas gaire temps que es parlava del fenomen religiós com de quelcom en vies d'extinció en l'espai públic o que, si més no, s'anava fent més i més superflu a mesura que la societat es secularitzava i prenia consciència de la necessitat de la laïcitat com a espai de democràcia i d'igualtat entre totes les opcions de consciència. La situació actual ens mostra, però, que aquest fenomen ha sofert una evolució ben

diferent de la que es podia preveure. El fet religiós continua ben present en la vida de pobles i ciutats, però d'una manera totalment transformada. La referència a "la religió" (en singular) possiblement ja no sigui adequada a la nova realitat de diversitat religiosa, espiritual i de conviccions, que ja forma part del teixit social del nostre país i que reclama el seu espai en l'àmbit públic.

Algunes dades sobre llocs de culte a casa nostra:

	Barcelona (dades 2008)	Vallès Oriental (dades 2007)	Catalunya (dades 2007)
Església Catòlica (parròquies + altres esglésies i oratoris)	243	86	2.534
Esglésies evangèliques	119	23	453
Islam	16	12	169
Testimonis Cristians de Jehová	18	9	147
Budisme	15	2	42
Hinduisme	3	2	30
Esglésies Ortodoxes	8	-	18
Església Adventista del Setè Dia	5	2	16
Església de Jesucrist dels Sants dels Darrers Dies	2	1	14
Fe Bahá'í	1	-	10
Sikhisme	1	1	6
Taoisme	5	-	6
Judaisme	5	-	4

Font dades Barcelona: Oficina d'Afers Religiosos – OAR

Font dades Vallès Oriental i Catalunya: Direcció General d'Afers Religiosos – DGAR

* Coordinadora de l'Oficina d'Afers Religiosos de l'Ajuntament de Barcelona. c.montey's@unesccat.org

A més dels llocs de culte, les comunitats religioses del nostre país gestionen un gran nombre d'ONG, empreses, escoles i centres de formació, centres d'estudi o recerca, biblioteques, centres sanitaris i assistencials, etc. Tot i que força més de la meitat d'aquestes entitats i equipaments pertanyen a l'església catòlica, l'evidència de la diversitat ens planteja tot un nou conjunt d'interrogants referents a la seva inclusió en les xarxes socials del territori (sigui el barri, el poble o la ciutat) i en les polítiques municipals. A això caldria afegir-hi un altre fenomen que, si bé no és nou, està adquirint una rellevància considerable. Es tracta dels grups i persones que viuen la seva espiritualitat o les seves creences d'una manera més individual, fora de les institucions i les estructures religioses, així com dels grups i iniciatives que promouen pràctiques que podríem anomenar parareligioses, sovint des d'un vessant més terapèutic o de benestar i creixement personal. A diferència del que succeeix amb les activitats de caire estrictament religiós o de culte, aquest tipus de pràctiques i iniciatives no només proliferen en l'àmbit privat, sinó que és habitual trobar-les entre l'oferta d'activitats de molts equipaments públics.

Cal tenir present que la diversitat religiosa a Catalunya s'ha anat gestant des de la segona meitat del segle XIX, amb la constitució de les primeres comunitats evangèliques, el «retorn» dels jueus i l'aparició de grups com els teòsofs i els espiritistes. Tot i aquesta llarga història, malauradament gairebé clandestina, sembla que no hem estat conscients d'aquesta diversitat fins que a les diferències religioses se n'hi han afegit d'altres, com la nacionalitat o determinats trets culturals. És així com, amb una mirada superficial, es pot donar una percepció de la diversitat

religiosa basada només en l'aparença externa o en el lloc d'origen de les persones, que genera estereotips i que no permet conèixer i valorar la complexitat i la riquesa d'aquesta diversitat.

D'una banda, ens pot portar a pensar que la diversitat religiosa és, fonamentalment, una conseqüència del fet migratori i que, per tant, és una qüestió que cal gestionar des de les polítiques d'immigració i sempre en relació amb la població immigrant. Tot i que la relació entre tots dos fenòmens és evident, cal no perdre de vista que la llibertat de consciència i de religió (una de les realitzacions pràctiques de la qual és la llibertat de culte) és un dret fonamental de totes les persones que, per tant, possiblement tingui molt més sentit gestionar i garantir des de la perspectiva dels drets civils.

La confusió entre nacionalitat i religió, és a dir, el fet de pressuposar la religió d'algú en funció del seu origen, ens pot conduir també a l'error de creure que tots els nouvinguts tenen una religió diferent de la «nostra» i que «nosaltres» tenim tots la mateixa. Simplificant molt, no tots els estrangers són musulmans (a Catalunya existeixen ara mateix comunitats cristianes xineses, coreanes, nigerianes o filipines, a més, és clar, de llatinoamericanes i de l'Europa de l'est, amb un nombre considerable de fidels) ni tots els autòctons són cristians o, per exemple, agnòstics (de fet, són autòctones moltes —de vegades, la majoria— de les persones que freqüenten els centres budistes i d'altres tradicions orientals, així com determinades comunitats islàmiques). Igualment, amb les dades a la mà, es desmenteix la sensació, també sorgida d'aquesta mirada superficial, que l'islam experimenta un creixement important mentre que el cristianisme s'estanca.

D'altra banda, el desconeixement i la desconfiança que es desprenen del que hem anomenat "una mirada superficial" porten a considerar la diversitat religiosa com una font de conflicte, per raons molt diverses. D'entrada, perquè es posen en joc valors i maneres d'entendre la vida i les relacions humanes i socials diferents de les que la majoria entén com a correctes o desitjables. Sovint s'opta pel rebuig i per l'exigència de la integració (llegeixi's l'adopció absoluta dels costums i els sistemes de valors occidentals) sense deixar cap espai per al diàleg i l'acostament, ni tenir en compte el paper socialitzador i d'arrelament que tenen les comunitats religioses, o la possibilitat de comptar amb els recursos comunitaris i espirituals de les tradicions religioses per treballar en benefici de la convivència i de les necessitats d'un barri, per exemple.

Cal no ser ingenus, però. Els conflictes es donen, generalment a conseqüència del soroll (música, predicació i exclamacions, acompanyants d'una megafonia potent, en locals mal insonoritzats), o d'ocupacions no habituals de la via pública (concentracions de persones ocupant les voreres a les proximitats dels llocs de culte, l'ús puntual del carrer per a la pregària o altres activitats de culte o de difusió de les creences d'una comunitat determinada, problemes d'aparcament, etc.). La manera com es resolguin aquestes situacions té molt a veure amb el compliment de les normatives municipals per part de les comunitats religioses, que han d'adaptar els seus locals per tal de garantir-ne la seguretat i la higiene, així com el dret al descans dels veïns. Però també té a veure amb el reconeixement i la garantia del dret a la llibertat de culte, tant per part de la ciutadania en general com de les administracions, independentment de

Cristina Monteys, coordinadora de l'Oficina d'Afers Religiosos de l'Ajuntament de Barcelona, durant la seva conferència el 13 de juny de 2009.

si ens agrada més o menys tenir per veïnes les persones que la posen en pràctica.

Finalment i, de vegades, amb la millor de les intencions, aquesta mirada superficial ens pot portar a convertir la diversitat religiosa en folklore, a valorar-la sobretot pel que tenen d'exòtic alguns trets culturals vinculats a determinades tradicions, com són el menjar, la música o el vestit, però sense aprofundir en els valors, les creences i l'espiritualitat que han donat lloc a aquests elements culturals i que donen sentit a la vida de les persones que els tenen com a propis i que cerquen un espai per a un tipus d'experiències amb les que ja no comptàvem.

De fet, la vida de les comunitats religioses, aquí i arreu, siguin de la tradició que siguin, es desenvolupa, sobretot, de portes endins. És per aquest motiu que la qüestió dels llocs de culte pren una rellevància enorme. Tota comunitat aspira a tenir el seu espai propi, que serveixi de lloc de trobada per a les celebracions religioses,

però també per a la vida social, la formació, el suport moral i espiritual o, fins i tot, material, en cas de necessitat. En definitiva, un punt de referència. Tenint en compte la situació del mercat immobiliari a casa nostra, arribar a aconseguir un espai així és una aventura molt difícil per a les comunitats petites i amb pocs recursos, com són la majoria de les de nova creació. Per això, moltes vegades es veuen forçades a utilitzar locals que havien estat botigues, magatzems, garatges o, fins i tot, sales de ball, poc adequats per a l'ús que les comunitats els donen i que, sovint, es molt difícil (o molt car) adaptar a les normatives municipals que afecten els locals de pública concurrència (una mostra de la situació de precarietat de les comunitats religioses minoritàries a Catalunya és la seva poca visibilitat a nivell urbanístic, el fet que pràcticament no hi hagi edificis religiosos singulars de confessions diferents de la catòlica). Aquestes normatives es refereixen, sobretot a seguretat (sortides d'emergència, mesures antiincendis, seguretat de l'estructura i de les instal·lacions, etc.), higiene (ventilació, serveis) i accessibilitat, així com altres mesures que evitin molèsties a l'entorn (insonorització, situació de sortides de fum, climatització i extractors, entre d'altres).

El fet que la llibertat de culte sigui un dret fonamental no eximeix les comunitats de complir les normatives que les afecten i no evita que, de tant en tant, calgui precintat alguns d'aquests locals que no s'adapten a la normativa. En aquests casos, i mentre la comunitat afectada no realitza les obres d'adaptació del local o s'instal·la en un altre lloc que reuneixi les condicions necessàries per al seu ús, és molt important la col·laboració entre comunitats, de manera que una comunitat amb un local en regla pugui acollir a

la seva seu una altra comunitat, fins i tot si és d'una confessió o d'una denominació diferent. En qualsevol cas, fora de situacions excepcionals, es tracta sempre d'acords entre comunitats i no de cessió d'espais o equipaments públics.

En ocasions especials, però, les comunitats poden tenir la necessitat de sortir de les seves seus habituals i cercar espais més grans, per celebrar les seves festivitats, quan líders o mestres espirituals visiten la ciutat, o bé per reunions o assemblees de les diverses comunitats d'una mateixa confessió. El nombre de persones que aquest tipus d'actes poden arribar a reunir és molt variable (des d'alguns centenars, fins a diversos milers) i, tot sovint, els espais assequibles que una ciutat els pot oferir són espais públics, sobretot centres cívics i poliesportius. És important que els criteris per compatibilitzar l'ús habitual d'aquests espais amb les demandes puntuals (però també creixents) de les comunitats religioses siguin molt clars i tinguin en compte els drets de tothom, sense perdre mai de vista el fet que les persones que formen les comunitats religioses són ciutadanes com les altres i que la laïcitat d'allò públic no és incompatible amb el fet religiós.

Però les comunitats religioses no es dediquen només al culte i a la pregària. Els textos fonamentals de totes les tradicions religioses i espirituals, com també els de les conviccions no religioses, fan referència al deure de tenir cura dels altres, especialment dels més desafavorits. Així, la tasca social sol ocupar un espai important en la vida de la major part de les comunitats de casa nostra. Aquesta tasca es concreta de maneres molt diverses, des de la distribució de roba i menjar, fins a grans projectes de cooperació internacional, passant per l'acollida de per-

sones nouvingudes, serveis d'assessorament jurídic i laboral, diverses activitats de formació, acompanyament de persones malaltes i gent gran, etc. És molt interessant, a més, el fet que aquest tipus de tasques són més fàcils de compartir amb persones de fora de la comunitat que no pas altres aspectes que toquen més a les creences i les conviccions profundes, com pot ser la pregària. Per això ja fa temps que algunes comunitats religioses de diferents confessions participen en coordinadores d'entitats de barri o altres plataformes similars. A més, poden sorgir altres iniciatives molt interessants, com la del Grup Interreligiós de Gràcia que, des de fa alguns mesos, reuneix membres de les comunitats catòlica, evangèlica, jueva i budista d'aquest districte de Barcelona, amb l'objectiu de sumar-se a un projecte d'acompanyament de persones grans que viuen soles liderat pels Serveis Socials del districte, amb la col·laboració de la Creu Roja.

En aquesta situació hi ha moltes coses que es poden fer. Algunes cal que les facin les ciutadanes i els ciutadans, religiosos o no. D'altres són responsabilitat de les administracions públiques i, per tant, també dels ajuntaments, que són l'administració més propera a la vida diària de la ciutadania. En aquest sentit, l'Ajuntament de Barcelona ha estat pioner amb la creació de la primera Oficina d'Afers Religiosos (OAR) de tot l'estat, com a servei municipal de gestió de la diversitat religiosa. L'OAR assessora tant el propi Ajuntament com les comunitats religioses i la ciutadania en general en tots aquells aspectes que puguin tenir a veure amb l'exercici del dret a la llibertat religiosa i de culte,

ofereix informació i formació sobre la diversitat religiosa de la ciutat i intervé en aquelles situacions de conflicte que es puguin donar, en les quals hi hagi alguna comunitat religiosa implicada.

Aquest model de gestió de la diversitat religiosa està centrat en dos elements fonamentals:

- la vinculació del model de gestió a la defensa del dret a la llibertat religiosa (i per això, com ja s'ha dit, l'OAR depèn de la Regidoria de Drets Civils, i no de la d'immigració, cultura o serveis socials). Des d'aquesta perspectiva de la defensa dels drets humans, la regidoria compta també amb una Oficina per a la No Discriminació, servei paral·lel i complementari a l'OAR.
- El fet que la gestió es basa en el principi fonamental de la laïcitat, entesa com a absoluta autonomia dels poders públics respecte de les religions, i viceversa. És precisament aquesta actitud de respecte i de reconeixement mutu el que permet la col·laboració.

És important remarcar que altres ajuntaments del nostre país (Badalona, Blanes, Cunit, Lleida, Sabadell, Salt, Vilafranca del Penedès, entre d'altres) estan treballant en aquesta qüestió des d'una perspectiva similar, tot i que amb models de gestió diversos. La societat civil (i aquí hi podem incloure també les comunitats religioses), però, també té un paper molt important a jugar, tot fent una aposta pel diàleg i treballant per la normalització de la diversitat religiosa i la seva inclusió en les xarxes socials i comunitàries.

Taula rodona

Oriol Fort i Marrugat, moderador

Bon dia, Déu vos guard, *Salam alaikum*,

Permeteu-me, abans de començar aquesta Taula rodona, presentar-vos a les persones que hi participaran i a les quals, en nom del Centre d'Estudis Molletans, vull agrair profundament la seva predisposició a col·laborar-hi.

I també permeteu-me agrair al Centre d'Estudis Molletans que hagi encarregat a un agnòstic moderar aquesta Taula rodona entre membres de diverses confessions religioses:

Per l'Església Catòlica, el senyor Ricard Casadesús.

Per la Iglesia Evangélica del Buen Pastor de Mollet del Vallès – Asambleas de Dios, el senyor David Belmonte.

Per la Comunitat Islàmica Al Huda de Mollet del Vallès, el senyor Tawfik Chaddadi.

Pels Testimonis de Jehovà, el senyor Antonio Fernández.

Per la Comunitat Islàmica de Mollet del Vallès, el senyor Abdeljabar El Asri, i

per la Iglesia Evangélica de Hermanos en Mollet del Vallès, el senyor Andy Stewart.

Ara, per iniciar aquesta taula, que podríem qualificar de diàleg interreligiós, deixeu-me partir d'un nom, del nom d'una ciutat que és sagrada per a les tres religions monoteistes fonamentals que en la Terra hem tingut i tenim, de les tres religions filles d'Abraham: el judaisme, el cristianisme i l'islam.

Em refereixo a la ciutat de Jerusalem que, a partir de l'etimologia de la seva forma hebrea, *Yerushalaim* alguns lingüistes proposen que es tradueixi per

«la ciutat de les dues paus», tenint en compte la relació entre *shalaim* (de *Yerushalaim*) i *shalom*, pau en hebreu.

Val la pena, de passada, recordar que si pau en hebreu és *shalom*, en àrab és *salam*. Sempre tants fets divins i humans que els apropen i sempre tantes persones i interessos més humans que no pas divins, que els allunyen

Així, Jerusalem, la ciutat sagrada de les tres religions monoteistes de la Mediterrània, és la ciutat de les dues paus, la pau celestial i la pau terrenal.

No és aquí i ara que hem de parlar de la pau celestial, de la relació que cada una de les religions té amb allò transcendent, però sí que hem de parlar de la pau terrenal, d'aquella que parla l'Evangeli de Mateu «Benaürats els que cerquen la pau perquè seran anomenats fills de Déu»; o d'aquella Pau *Salam* que és un dels 99 bellíssims noms de Déu d'acord amb l'Alcorà

I si faig referència a aquesta ciutat, Jerusalem, ho és com a forma d'homenatge a la seva voluntat de perviure durant segles i segles, malgrat les destruccions que durant tota la nostra història i, ara mateix, ha sofert i sofreix. I ho és com a reconeixement a allò que simbolitza i que sempre haurà de simbolitzar: la voluntat indestructible de convivència i de pau.

Convivència i pau ens porten, directament, al moll de l'os d'aquestes Jornades del Centre d'Estudis Molletans: la germanor, la tolerància, el diàleg, la cooperació, la solidaritat i, així, la integració i la convivència; és a dir, la pau terrenal.

Parlarem d'integració i de convivència amb representants de sis comuni-

tats religioses: quatre de cristianes i dues de musulmanes. Dissortadament, no ha estat possible la presència d'altres religions que es practiquen a Mollet, vinculades a les tradicions jueva, budista, hinduista, confucianista, taoista, animista, etc.

En tot cas tenim la presència de les dues religions més reconegudes a la nostra ciutat: les que tenen com a noms propis a Jesús de Natzaret i a Muhàmmad.

Hi haurà un primer bloc on els representats de cada religió parlaran en aquest ordre:

1. Església Catòlica. Ricard Casadesús
2. Iglesia Evangélica del Buen Pastor de Mollet del Vallès – Asambleas de Dios. David Belmonte
3. Comunitat Islàmica Al Huda de Mollet del Vallès. Tawfik Chaddadi
4. Testimonis de Jehovà. Antonio Fernández
5. Comunitat Islàmica de Mollet del Vallès. Abdeljabar El Asri
6. Iglesia Evangélica de Hermanos en Mollet del Vallès. Andy Stewart

Voldria deixar clar, des del primer moment, que no es tracta d'una intervenció que tingui per finalitat ni l'evangelització, per part dels cristians, ni la *dawa*, és a dir, la invitació als no musulmans a acceptar les veritats de l'islam. No es tracta, doncs, d'un apartat de proselitisme sinó d'informació institucional en la primera qüestió, i d'aprofundiment teològic, dogmàtic, doctrinal en la segona.

a. Presentació de cada entitat, col·lectivitat, comunitat religiosa.

b. Bases doctrinals sobre les que es sustenta el treball de la comunitat religiosa a favor de la pau, la solidaritat, la integració i la convivència.

1. Ricard Casadesús

Parròquia de Sant Vicenç de Mollet del Vallès

Introducció

El diàleg interreligiós és tota aquella situació en què persones pertanyents a dues o més tradicions religioses parlen sobre les seves tradicions religioses amb una actitud d'interès, d'obertura, de confiança, de sinceritat, de col·laboració. Passa per la paraula, per l'intercanvi de pensaments formulats i ha d'obrir i renovar els que hi participen.

Es tracta d'un fenomen típic de la modernitat plural. Hi ha una sèrie de factors que han contribuït a la seva aparició: la comunicació i interdependència creixent entre els diversos pobles i cultures, la consciència més viva de la pluralitat de les religions, la relació de proximitat inèdita del cristianisme amb les altres religions, el dinamisme creixent de certes tradicions religioses i el seu poder d'atracció i d'inspiració a occident, la nova sensibilitat davant els valors espirituals i humans de les altres tradicions religioses i l'obertura de nous canals de coneixement sobre aquestes, etc.

La globalització i les migracions han posat en relació els creients de les grans religions del món, fent del diàleg interreligiós una de les qüestions urgents del nostre temps. La globalització comporta el final de les fronteres religioses. Això porta al fet de poder veure i experimentar altres realitats del món diferents a les nostres. I amb el tema migratori es dona una forta implicació del diàleg interreligiós, ja que es donen reptes de valors i reptes morals en els països que tenen diferents religions convivint-hi.

Per al diàleg interreligiós, però, es requereix una cultura democràtica, perquè sinó és molt difícil establir un diàleg. Així mateix, també és necessària la justícia, ja que allà on no hi hagi

condicions de justícia, no hi pot haver diàleg, només negociació.

Amb el diàleg interreligiós es pretén aconseguir una convivència pacífica entre les religions del món, treballar junts per la justícia i el desenvolupament dels pobles, tenir un coneixement intern i amorós de les altres religions i fer un esforç per entendre'n la teologia i la moral. El diàleg també és necessari per tenir un major coneixement de la pròpia religió i extreure'n nous punts de vista. En el diàleg interreligiós hem d'oferir el que tenim: la pròpia veritat de la nostra tradició religiosa i de la nostra pròpia experiència de Déu. En cap cas, però, la finalitat del diàleg ha de ser una negociació teològica.

El problema del diàleg. Diverses posicions

El problema central subjacent en el diàleg interreligiós és l'afirmació de la pròpia identitat en l'esperit d'obertura a les altres tradicions religioses, respecte a la qüestió de la revelació i de la salvació.

Per la nostra part, per a un bon diàleg interreligiós cal fer una teologia que cerqui amb més profunditat, a la llum de la fe cristiana, el significat de la pluralitat de les fes i de les tradicions religioses en el projecte de Déu per a la humanitat. És a dir, una teologia cristiana del pluralisme religiós. Aquesta opció vol dir orientar-se per la fe cristiana vers un horitzó veritablement universal, que abraci la totalitat de l'experiència religiosa de la humanitat. Això és el que s'anomena *inclusivisme obert* o *dinàmic*.

La característica singular de l'*inclusivisme* és l'atribució d'un valor positiu a les altres religions i el seu reconeixement com a mediacions salvífiques

per als seus membres. Les religions del món són camins de salvació, en tant que impliquen la salvació de Jesucrist. Per mitjà del seu esperit, Crist es fa present i actiu en el creient no cristià, obrant més enllà dels límits visibles de l'Església, tant en la vida individual com en les diverses tradicions religioses¹.

Un exemple d'aquesta posició és la teoria de la presència de Crist en les religions de Karl Rahner. Aquesta teoria assumeix que les diverses tradicions religioses de la humanitat són portadores de valors soteriològics positius per als seus membres, perquè en elles i a través d'elles es manifesta la presència operativa de Jesucrist i del seu misteri salvífic. La teologia de Rahner parteix d'una comprensió molt ampla de la història de la salvació. La història de la salvació es realitza igualment allà on l'acció salvífica no està formulada de manera expressament religiosa. Déu s'acosta a l'home. Aquesta autocomunicació de Déu és oferta a tots els homes. És una universalitat de la gràcia com a oferiment de Déu. Es tracta d'un component existencial sobrenatural de tot ésser humà, subjecte d'esperit transcendental i de llibertat moral. I l'autocomunicació de Déu pot ser tan universal que succeeixi de manera anònima, però real. Així, en les diverses religions es revela igualment el component sobrenatural, possibilitant als seus membres la preordenació a Déu. Els seus membres poden anomenar-se, doncs, *cristians anònims*, si accepten lliurement l'ofertament de l'autocomunicació de Déu per mitjà de la fe, l'esperança i la caritat. Per a Rahner, tots els camins menen misteriosament cap a una mateixa direcció, malgrat les divergències existents.

1. F. TEIXEIRA, *Teologia de les religions. Visió panoràmica de la situació actual*, Claret, col. Horitzons, n° 26, Barcelona, 2002.

Quan són escollits amb fidelitat a la pròpia consciència, aquests camins menen els seus participants cap al misteri de la infinitat de Déu.

Un exemple que va una mica més enllà és la teologia de les religions que proposa Hans Küng. Küng es situa a cavall entre un inclusivisme obert i un pluralisme religiós. Küng proposa una teologia ecumènica de les religions al servei d'una teologia ecumènica per la pau. Küng estableix una criteriologia interreligiosa que pugui servir per a totes les religions, basada en tres criteris: (a) una religió és veritable i bona en la mesura que és humana, que no oprimeix ni destrueix l'home, sinó que el promou (criteri ètic); (b) una religió és veritable i bona en la mesura que roman fidel al seu origen o a la figura normativa (criteri religiós general); (c) una religió és veritable i bona en la mesura en què la seva teoria i pràctica permeten reconèixer l'esperit de Jesucrist (criteri específic cristià). Al costat d'un criteri específic cristià, hi ha criteris específics budistes, musulmans, jueus... Així, sota el punt de vista ètic i religiós, moltes religions poden ser vertaderes, però sota el punt de vista existencial, només hi pot haver una religió vertadera. No es tracta d'una veritat universal, sinó existencial. Així, un creient només té una religió per vertadera. Això no obstant, no exclou l'existència de veritat en d'altres religions.

Fonaments bíblics i teològics del diàleg interreligiós

Jesús pren una posició oberta, basada en l'amor al proïsme. Jesús reconeix l'existència de fe i d'amor, fins i tot, fora del cercle dels seus deixebles: el samarità a Lc 10,29-37, l'oficial romà a Mt 8,10; la dona sirofenícia a Mc 7,24-30; el desconegut que treu dimonis a Mc 9, 38-40; i en tots els qui es comprometen en la solidaritat

als necessitats, independentment de la religió que professin a Mt 25,31-46. Jesús, amb el seu amor als marginats, manifesta que el seu regne està present i actiu més enllà dels límits del poble escollit (Israel) i anuncia que els gentils també entraran al Regne de Déu.

Cal recordar el discurs de Pau a l'Areòpag d'Atenes, que trobem al Nou Testament (Ac 17, 22-31): «Atenesos, veig que en tot sou molt religiosos, perquè recorrent la ciutat i contemplant els vostres llocs sagrats, fins i tot he trobat un altar que porta aquesta inscripció: «Al déu desconegut». Doncs bé, el que vosaltres adoreu sense conèixer és el que jo us anuncio. El Déu que ha fet el món i tot el que s'hi mou. (...) De fet, potser [els homes] podrien acostar-s'hi a les palpentes i trobar-lo, perquè ell no és lluny de ningú de nosaltres, ja que en ell vivim, ens movem i som». I també Pau ens diu: «Déu vol que tots els homes se salvin i arribin al coneixement de la veritat» (1Tm 2, 4-6).

Els Pares de l'Església també tractaren el tema del diàleg interreligiós. Sant Justí exposà la seva famosa teoria de les *semina Verbi*, que defensa la presència de llavors del Verb de Déu, del Logos diví, és a dir la Paraula de Déu, en tots els homes de forma natural: «Los que practicaron el bien universal, natural y eterno, son agradables a Dios y serán salvados a través de Cristo en la resurrección, igual que los santos varones que vivieron antes, como Noé, Henoc, Jacob y los demás, juntamente con los que reconocieron al Hijo de Dios» (*Diálogo con Trifón* 45, 4).

També Sant Ireneu de Lió explica que Déu ha fet amb els homes 4 aliances (Adam; Noé; Moisès; i la definitiva amb Jesús). Aquesta última aliança renova l'home i ho recapitula tot (*Adversus Haereses* III, 11, 18). Les observances naturals de la llei divina Déu no les va abolir mai, sinó que les amplià i les

completà. Sant Ireneu ens està dient que Déu, en no derogar les aliances universals antigues, quan arriba l'última aliança i definitiva amb Crist, deixa la porta oberta a la salvació dels no cristians.

I, per últim, Sant Climent d'Alexandria ens diu a *Stromata* (Str.): «El camino de la Verdad es uno, pero hacia él, como hacia un gran río, fluyen de todas partes diversos riachuelos» (Str. 1, 5, 29,1). I més endavant: «Hay diversos caminos de sabiduría que llevan de-rechamente al camino de la Verdad, y este camino es la fe» (Str. 11, 2, 4, 2).

2. David Belmonte

Església Evangèlica del Bon Pastor de Mollet

Bon dia a tots. Sóc un dels ministres de culte d'aquesta església, d'aquesta comunitat. Us parlaré una miqueta de la història del nostre moviment perquè el conegueu, perquè potser no en teniu coneixement.

L'Església Evangèlica del Bon Pastor de Mollet del Vallès pertany a la família o la denominació Assemblees de Déu, que es van organitzar el 1914 als Estats Units. Els seus fundadors van ser pastors evangèlics majorment baptistes i metodistes, amb una teologia pentecostal. El pentecostalisme és una continuació del Moviment de Santedat del segle XIX, un dels grans moviments doctrinals de l'església protestant. Les Assemblees de Déu són presents a gairebé tot el món i constitueixen una de les principals denominacions pentecostals. Mantenen nombrosos col·legis, instituts bíblics, així com alguns seminaris teològics i universitats. Al nostre país, les Assemblees de Déu estan integrades a la FEREDE (Federación de Entidades Religiosas Evangélicas de España), que és la interlocutora de les esglésies evangèliques davant l'estat espanyol.

Les Assemblees de Déu tenen establerts a Espanya molts llocs de culte. Es van constituir oficialment al nostre país el 1963, encara que les arrels històriques van més enllà, ja que algunes congregacions actuals tenen les seves arrels en els anys trenta, tot i que la situació política del moment va fer molt difícil el treball d'aquelles primeres esglésies a causa de la falta de llibertats que avui dia sí que tenim.

L'Església del Bon Pastor de Mollet del Vallès va començar a formar-se l'any 1985, a través del treball dut a terme per diversos missioners americans al barri de Can Pantiquet. Ja l'any següent es va disposar del local actual al barri de Plana Lledó, que és des d'on desenvolupem la nostra feina actualment. A causa del creixement que hem tingut els darrers anys, també hem obert recentment un local nou a Martorelles, el poble que hi ha aquí al costat. Per tant, estem treballant tant al barri de Plana Lledó aquí a Mollet com a Martorelles.

En l'àmbit social, les Assemblees de Déu a Espanya treballen des de diferents ONG i entitats de caire cultural. L'Església de Mollet del Vallès ha col·laborat estretament en projectes duts a terme a Romania, al Perú, a Hondures, a Cuba, a Guinea Equatorial, a Burkina Fasso i a Sierra Leone. Han estat projectes de caire divers. Per exemple hem treballat amb nens de carrer, en problemes de pares que es desentenen d'ells; també en projectes de reconstrucció de país, com a Sierra Leona, un país totalment destrossat per una guerra civil molt cruenta. També s'han fet campanyes sanitàries de diversos tipus a Perú, amb nens i famílies que no tenen cap tipus de recurs... O sigui, que hem participat a través del que serien ONG del ventall que té Assemblees de Déu a Espanya.

Dins del que seria l'àmbit local de Mollet del Vallès, aquesta comunitat està realitzant programes d'ajuda social enfocats, en molts casos, a emigrants; no únicament, però sí que hem tingut un creixement important del que seria immigrants, bàsicament llatinoamericans. Fem repartiment d'aliments de primera necessitat, de roba, i també ensenyem principis d'educació bàsica. Com a cristians protestants evangèlics, nosaltres també tenim un credo, però us vull resumir algunes de les coses en què creiem perquè en tingueu una miqueta de coneixement.

Com a evangèlics, creiem en les sagrades escriptures, la Bíblia, com la paraula inspirada per Déu, mitjançant la qual es revela a l'ésser humà, que no conté error als seus originals i constitueix l'única regla infalible de fe i de conducta. Creiem també en un Déu únic, existent i revelat en les escriptures en les persones del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant. Creiem en Jesucrist com a únic i suficient salvador. Creiem en la salvació integral de l'ésser humà, cos, ànima i esperit. També creiem en la promesa del baptisme de l'Esperit Sant. Igualment, creiem en l'Església, que és el cos de Crist, composta per tots els creients nascuts de nou. Creiem en el baptisme per immersió i en el sant sopar com les ordenances donades pel Senyor a la seva Església. Creiem també en el sacerdoci universal dels creients, sent Jesucrist l'únic mitjancer entre Déu i els homes. Creiem també en la pregària, en el nom de Jesús com a mitjà de comunicació amb Déu. També creiem en l'Arrabassada o l'Arravatament de l'Església i la segona vinguda de Jesucrist junt amb els seus sants.

L'Església és una assemblea o comunitat d'aquells que segueixen Jesucrist. No hi ha d'haver-hi diferències de fons religiós, social, cultural o

humà. Com diu la paraula de Déu a l'epístola als Gàlates (Ga.3.28): «Ja no hi ha jueu ni grec, esclau ni lliure, home ni dona, tots sou un de sol en Jesucrist». L'Església està cridada a seguir l'exemple deixat per Crist, tal com expressa la primera epístola de Joan, capítol 4, que diu: «Perquè tot i que estem en aquest món, vivim tal com Jesucrist viu». Com a església no tenim una recepta màgica per a la crisi o els problemes que estem potser passant, però sí que podem aportar principis de vida, recursos morals que beneficien en sí la societat. Com a cristians, creiem que viure, seguint els principis bíblics ens donarà resultats satisfactoris per a la convivència, el respecte, la pau i la solidaritat.

També, el reconèixer i apreciar els altres, la capacitat de conviure amb d'altres i escoltar-los, és una bona base perquè la societat visqui en pau. També vull fer referència al llibre de Fets, capítol 10: «Llavors Pere prengué la paraula i digué: ara veig de veritat que Déu no fa distinció de persones, sinó que es complau en els qui creuen en Ell i obren en rectitud, de qualsevol nació que siguin». Llavors estem preocupats, com a cristians, pels problemes socials i econòmics que estem passant, però com a Església ens preocupa també el més essencial, que és la vida espiritual de les persones. Si hi ha una vida espiritual saludable, les relacions personals, socials, d'amistat... milloraran notablement.

Per concloure, Jesucrist també ens va donar tants de principis que podem seguir avui dia per tenir una molt bona convivència. Diu «Ja sabeu que es va dir: estima els altres, però no estimis els enemics. Doncs jo us dic: estimeu els vostres enemics, pregueu pels qui us persegueixen, així sereu fills del vostre Pare del cel que fa sortir el sol sobre bons i dolents, i fa ploure sobre

Taula rodona. D'esquerra a dreta: Andy Stewart, Tawfik Chaddadi, Ricard Casadesús, Oriol Fort, David Belmonte, Antonio Fernández i Abdeljabar El Asri

justos i injustos, perquè si estimeu els qui us estimen, quina recompensa me-reixeu? No fan el mateix els publicans? I si només saludeu els vostres germans, què feu d'extraordinari? No fan el mateix els pagans? Sigueu perfectes com ho és el vostre pare celestial.»

Com a conclusió, com a comunitat cristiana que som, creiem en la paraula de Déu com a regla de fe i conducta, agafem els principis de vida que té la paraula de Déu per viure les nostres vides, però no hem d'oblidar que encara que nosaltres som conscients que vivim la vida espiritual, també hem de ser conscients que tot l'espiritual també s'ha de reflectir en la vida del dia a dia, no hem de deixar de pensar que com que tenim a Déu, com que som bons cristians... ens oblidem del que ens envolta i no ha de ser així. Hem d'estar molt atents a les necessitats que tenen les persones que ens envolten, les nostres comunitats. Com us deia abans, som una comunitat espiritual, però que també ha d'estar molt preocupada o atenta a les necessitats que té també aquest món, aquesta societat. Gràcies!

3. Tawfik Chaddadi

Comunitat Islàmica Al Huda de Mollet

Bon dia a tothom. Volia saludar-vos en àrab: *مكيدل ع مالسل* (*as salam alaikum*). Sabeis lo que significa? La paz sea con vosotros. Esto es nuestro saludo las veinticuatro horas. Cuando entramos, cuando salimos, siempre decimos esto. Como bien ha dicho nuestro moderador, *as salam* es uno de los nombres más bellos y hermosos que tiene nuestro Dios. Estamos rindiendo culto en los saludos. El saludo nuestro diciendo esta frase tan corta, puede ser un título de lo que es el islam. Es una entrada interesantísima para entender nuestra religión. Y si yo saludo con *as salam alaikum*, ¿cómo me vais a contestar? *Alaikum salam*. Así se empieza la convivencia y la integración. Siempre se nos pide a nosotros: tenéis que hacer, tenéis que hacer... también la otra parte puede hacer, es muy sencillo. Son cosas que son muy pequeñas. Así cada día conozco tu cultura, conoces la mía, mi religión, y así se empieza. Con cada granito de arena de todos nosotros —que no es una tarea fácil— seguramente

podemos conseguir lo que todos queremos, esta convivencia (que todavía quizás estamos viviendo una coexistencia) pero quizás podemos vivir y convivir independientemente de nuestras creencias o nuestras religiones.

La Comunidad Islámica Al Huda es una comunidad que lleva existiendo y trabajando ya desde finales del año 1996, principios del año 1997. Quizás no salimos o la gente no nos conozca, pero sí que existimos, en condiciones precarias y pobres, como sabéis, pero existimos. Pretendemos hacer muchas cosas pero dadas nuestras limitaciones en todo el contexto, aparte de una jornada de puertas abiertas que hemos hecho, todavía no hemos alcanzado los objetivos que todos queremos.

Hablando de las bases doctrinales sobre los temas que nos importan a todos nosotros, la paz, la solidaridad y la integración, seguro que vosotros sabéis los famosos cinco pilares del islam, pero muy poca gente conoce los seis pilares de *Al-imán*. Tenemos los cinco pilares del islam (el testimonio de fe, la oración, el dar dinero a los pobres, el ayuno y la peregrinación a la Meca). Pero los seis pilares de la Fe en que creemos son el dogma, la cosmovisión de los musulmanes. Esto es muy importante: para ser musulmán hay que creer en ciertas cosas y ahí están las bases de la convivencia. El primer pilar de *Al-imán*, de la Fe en que creen los musulmanes es creer en la unicidad de Dios: Alá es único. Después, creer en todos los ángeles de Dios. Esto lo compartimos; hasta aquí compartimos: un Dios único y todos los ángeles (judíos, musulmanes y cristianos). Después, para ser musulmán, tengo que creer en todos los profetas de Dios, desde Adán hasta Muhammad. Y aquí abro un paréntesis. Os pido un pe-

queño favor: no digáis Mahoma nunca más, por favor. Nos ofende. Si consultáis el Diccionario de la Real Academia, que es el diccionario más prestigioso, abridlo y buscad el significado de Mahoma: Os vais a encontrar la gran sorpresa que nos ofende y nos duele. La primera explicación: Mahoma: «hombre gandul, descuidado». La segunda o la tercera dice: «Mahoma, profeta, bla, bla, bla». He entrado en la página web de la Real Academia y he consultado hasta la versión de 1884. Había barbaridades peores que ésta. Ahora lo han quitado. En mi casa tengo, me parece, la versión del 92, impresa en papel. Esto, de verdad, no ayuda a la convivencia que todos queremos. Nuestros hijos, que consultan el diccionario en los colegios, en la biblioteca popular, nuestros intelectuales, nuestros periodistas... ahí está la información, bastante manipulada. Si por ejemplo yo me llamo Jordi Pujol y voy a Madrid y les digo: no me llaméis Jordi Pujol² pues esto es lo mismo. Cambiar el nombre propio de Muhammad a Mahoma es lo mismo. Reconozco que hay palabras en árabe que cuestan, pero ésta no. Hay toda la carga histórica de prejuicios culturales y tópicos históricos que queremos evitar para hacer un paso hacia a nosotros, para acercarnos. No cuesta mucho hacer este pequeño esfuerzo.

Dicho esto, el tercer pilar de la Fe es creer en Alá o en un Dios único, creer en todos los ángeles de Dios, creer en todos los profetas que envió Dios a la humanidad y hay que creer en el día del juicio, hay que creer en el destino. Esos son los seis pilares. Lo importante es esto: creer en todos los profetas que envió Dios. Yo, por ser musulmán, cumplo con todos los deberes islámicos, pero si no creo en Jesús, no me va

2. Pronunciat amb so de «j» en castellà

a servir el Islam para nada. En el terreno islámico, teológico, voy al infierno. Soy musulmán, cumplo con todos los deberes islámicos y no creo en Moisés o en la Tora o en el Antiguo Testamento, no me va a servir el Islam para nada. Eso son bases más que teológicas, esto es la pura convivencia que todos queremos. No quiero preguntar si los demás creen en nosotros.

No sé si sabéis cuántas veces se ha mencionado a Jesús en el Corán y cuántas veces se ha mencionado Muhammad en el Corán. El Corán, para nosotros, para entendernos, es lo que significa Jesús para los cristianos. Jesús, para los cristianos es el Corán para nosotros, el estatuto. El amor, para los cristianos es la misericordia, *rahmán* para nosotros. Ya veis que no hay grandes diferencias. Si hacemos un esfuerzo de conocer al otro, el Corán, que es el libro sagrado por excelencia de los musulmanes, obviamente tiene que mencionar a su propio profeta, no a otro que es lejano, que es Jesucristo. Pues sí señor. Jesucristo se menciona en el Corán 25 veces. El profeta Muhammad, 5 veces. ¿Veis las diferencias, que muy poca gente conoce?

Os voy a leer *lias* coránicas o dichos de nuestro profeta Muhammad. Hay varios. Un día, el profeta Muhammad estaba sentado con sus compañeros y pasó un funeral, una persona en un féretro que había muerto. Cuando se acercó al profeta y sus compañeros, nuestro profeta se levantó, con gesto de respeto, como haría cualquiera de nosotros. Los compañeros que estaban presentes, como queja, como menosprecio, le replicaron a nuestro profeta: Oye, Muhammad, mensajero de Dios, éste no es más que un judío, ¿por qué te has levantado? Era judío, es decir, no musulmán. Nuestro profeta se enfadó, furioso y les contestó rápidamente: ¿no es un alma humana?

(*ةيرشبل حورل تسيل*) en árabe. Este es el concepto de convivencia que tenemos y muy poca gente de la otra parte conoce.

Alá, en el sagrado Corán os dice: «adora a Alá, no le asustéis nada, trata con bondad a los padres y a los cercanos. Y a los huérfanos y a los pobres y al vecino cercano y al vecino más lejano». Si yo como musulmán quiero cumplir este versículo, ¿quienes son la gente más cercana a mi piso, a mi comunidad o a mi barrio? ¿Quienes son los vecinos cercanos y lejanos? Pues son gente que no son musulmanes. Entonces, para ser musulmán y cumplir con este versículo tengo que vivir y convivir. Nuestro profeta nos ordena más, diciendo por ejemplo un dicho (*hadith*): «Quien crea en Alá, en el último día que trate con generosidad a su vecino». Un día, un compañero del profeta sacrificó un cordero y preguntó a su criado si había dado algo a su vecino judío. Le preguntó dos veces si había dejado algo, y al criado le extrañó puesto que el vecino no era musulmán y no entendía porqué tenía que darle. Y contestó el compañero de nuestro profeta diciendo que él había escuchado a nuestro profeta Muhammad diciendo que el ángel Gabriel estaba insistiendo en recomendar la importancia del vecino hasta que pensó que este vecino no musulmán tendrá derecho a la herencia (que esto es muy importante).

En una oración en Mollet, en la fiesta del Cordero, hacemos una oración por la mañana y luego vamos a la fiesta. Yo invité a nuestra gente, a los musulmanes, después de sacrificar el cordero, a dar los famosos pinchos morunos a los vecinos, a vosotros, como regalo, como gesto de vecindad y de convivencia. Al final de la oración vino un paisano, un musulmán, diciendo que si no eran musulmanes

¿tengo que darles carne? Pues sí, hasta nosotros tenemos conceptos no correctos de nuestra religión, que también son obstáculos que impiden la plena convivencia. Entre todos tenemos que hacer este esfuerzo.

Muchas gracias.

4. Antonio Fernandez Testimonis de Jehovà

Moltes gràcies al Centre d'Estudis Molletans per aquesta ocasió i el recolzament i la invitació de l'Ajuntament de Mollet, també.

Qui som, els Testimonis de Jehovà? Som cristians d'arreu de tot el món que formem un col·lectiu multicultural, interracial, amb personalitats diferents, però compartim valors i creences que ens configuren en un fort sentit de grup, podríem dir de poble. Som mundialment coneguts per la nostra tasca evangelitzadora. Estem presents arreu del món a 236 països i arreu de l'estat espanyol des de principis del segle passat. Podríem dir que a Catalunya hi som des de la dècada dels anys vint i ara estem presents gairebé a totes les comunitats de Catalunya. Concretament, a Mollet del Vallès hi som des de la dècada dels anys seixanta i actualment, entre Testimonis i simpatitzants superem sensiblement les 300 persones.

Els Testimonis de Jehovà creiem el que ens ensenya la Bíblia i per a nosaltres és la màxima autoritat i la base de totes les nostres creences i activitats religioses.

Què creiem? Creiem en Déu. L'anomenem Jehovà o Yavé, com diu la Bíblia; l'únic important i el nom personal. Ens atreuen qualitats de Déu com l'amor, la fidelitat, el perdó, la paciència, la veritat, la justícia, la humilitat, la pietat, la tendresa... per citar-ne només algunes. Creiem en Jesús com a fill de

Déu inferior i diferent. I el seu objectiu és fer la voluntat del seu Pare, Déu. I gràcies a la seva mort tenim l'esperança de viure per sempre.

Com deia, la Bíblia és la base de totes les nostres creences. Segons l'epístola a Timoteu, 3, 16-17, diu: «Tota Escriptura és inspirada per Déu i útil per ensenyar, per redargüir, per corregir i per instruir en justícia perquè l'home de Déu sigui competent i a punt per fer tota una obra». Què fem perquè la Bíblia, en les nostres activitats, especialment en tot el que té a veure amb la pau, la integració, la solidaritat i la convivència? Podríem dir de moment que moltes. Un dels manaments que va donar Jesús, Mateu, 22, diu: «Estima el Senyor el teu Déu amb tot el cor, amb tota l'ànima, amb tot l'esperit; aquest és el primer i més gran manament. El segon, estima el proïsme com a tu mateix». Això es tradueix de moltes maneres. Per exemple, podríem parlar de la honradesa. La Bíblia ens diu, a Zacaries 8, 16: «Aquestes són les coses que heu de fer. Digueu-vos la veritat l'un a l'altre i pronuncieu sentències que portin a la pau». Els Testimonis de Jehovà seguim aquest i altres principis i ens esforcem en totes les coses per ser honrats. També ens esforcem per la pau. No solament per no anar la guerra, com diu Miquees, 4, 2-3 «Amb les seves espases forjaran relles i falses esperances i les nacions no alçaran espasa l'una contra l'altra ni aprendran més a fer la guerra». Justament ens esforcem en ser persones pacificadores, intentem arreglar les coses amb la pau, fora de la violència. Per això mai veureu Testimonis de Jehovà que vagin a la guerra, ja sigui d'una nació o d'una altra.

En relació al matrimoni i la família, què ens diu la Bíblia, com ens ajuda? Entre altres coses diu a Jesús 5, 28-31: «els marits han d'estimar les pròpies

mullers com als propis cossos». També dóna pautes per a la muller, els fills, la manera de viure... i tot això fomenta valors per a la família, per a la convivència i que els matrimonis i les famílies siguin raonablement feliços. Què hi ha dels forasters, els orfes i les vídues? Doncs tenim una recepta clara al llibre de l'Èxode 22, 21. «No oprimiràs ni deixaràs cap foraster. No afligireu cap vídua ni cap orfe. Si els afligiu, creieu-me, s'encendrà la meua ira contra vosaltres».

Què pensem del treball? Doncs la Bíblia és clara al respecte. Segons els Tessalonicencs 3, 10 diu que si algú no vol treballar, que tampoc mengi; així doncs, intentem prendre'ns el treball seriosament, fer una jornada completa i de qualitat per als nostres patrons. Pel que fa a la higiene, segons els Corintis 7, diu: «purifiqueu-vos de tota impuresa de la carn i de l'esperit, guardeu perfectament la santedat en el temor de Déu». Els Testimonis de Jehovà s'esforcen per ser persones netes, en el sentit físic i en el sentit moral i també en el sentit espiritual. Quant a l'alcohol i les drogues, no abusem de l'alcohol ni prenem drogues. La Bíblia és clara al respecte. Primera tena, capítol 4, versos 3 i 4 diu: «Ja és prou darrer acomplert en el temps basat en la voluntat de l'abans, anar enrera de llibertinatges, passions, embriagueses, begudes, partides de beure, etc.» Solament prenem drogues per prescripció facultativa, no per cap altra qüestió. I procurem seguir la regla àuria que el nostre Senyor i mestre que és Jesucrist, va dir a Lluc 6,31, que diu: «tal com vulgueu que els altres us tractin, tracteu-los també vosaltres igualment a ells».

També intentem ajudar aquells que volen creure en els beneficis que nosaltres hem rebut de la Bíblia. Mateu, 10, 8 diu: «gratuïtament ho heu rebut,

doneu-ho gratuïtament també». En definitiva, vull dir que l'efecte del coneixement i l'aplicació de la Bíblia en nosaltres ens ha fet millors matrimonis (inclosos aquells que estaven a punt de trencar-se) ens ha fet millors pares, millors fills, millors veïns, millors professionals, i ha millorat també la nostra moral, fent una moral neta, en el que té a veure amb l'honradesa, transparència fiscal, etc i també ens ha ajudat a superar mals hàbits com l'abús de l'alcohol i les drogues, la violència, la promiscuïtat, etc. Així a grans trets són els principis doctrinals en què ens basem per la solidaritat, la pau i la convivència.

5. Abdeljabar El Asri

Comunitat Islàmica de Mollet del Vallès

Bona tarda, *salam alaikum!*

La Comunitat Islàmica de Mollet del Vallès va ser fundada legalment el febrer de 2006, forma part de la Federació d'Unions de Comunitats Islàmiques d'Espanya i també va ser una de les primeres fundadores de la Unió de Comunitats Islàmiques de Catalunya que es va fundar a principis del 2008.

Les principals finalitats estan basades en l'Alcorà, que és el llibre sagrat dels musulmans i la *sunna*, que és la tradició del nostre profeta Muhàmmad. Com a activitats o finalitats hi ha la divulgació de l'ensenyament de l'islam i la commemoració i pràctica del ritual de les cerimònies i festivitats religioses, com tots sabeu: la festivitat del sacrifici del xai, el final del Ramadà, el Ramadà, etc.

A l'Alcorà hi ha bastants capítols i versos que parlen sobre la convivència i la tolerància entre diferents cultures i religions. Primer m'agradaria explicar-vos una miqueta el que és o com es diu la convivència en àrab i què vol dir convivència. Convivència en àrab es

diu *at-t'aayish* (شي اعتل); aquesta paraula deriva de viure amb (عم شي عل) o viure junts, tant si les dues parts són individuals com famílies o com unitats. Convivència significa, doncs, abandonar la intransigència en l'opinió i l'odi per causa de diferents opinions. Això es reflecteix molt en un vers que ara mateix llegiré que està a l'Alcorà, Al Huyurat (los Aposentos Privados) al vers 13: «homes, us hem creat d'un mascle i d'una femella i us hem fet formar pobles i tribus perquè us reconegueu entre vosaltres. És cert que el més digne de vosaltres front d'Al·là és el qui més consciència i temor d'Ell té. És cert que Al·là és savi i coneixedor de tot». En aquest vers, de manera implícita, el que fa és reconèixer les races, les identitats nacionals, els idiomes i els dialectes, inclús la diversitat de les idees i la multiplicitat de les identitats culturals. És com si en aquest vers, Al·là ens intentés dir que acabem formant pobles i tribus perquè d'aquesta diversitat hem de saber treure una acció positiva. M'agradaria ressaltar la part que diu «perquè us reconegueu entre vosaltres». La paraula *li ta'arafuu* abasta una àmplia gamma de significats, entre d'altres: «per a què trobeu un bé i un profit els uns dels altres», «per a què intercanvieu coneixements i beneficis», «per a què us entengueu», «per a què trobeu utilitat uns en el pensament dels altres» etc. Tot això està inclòs en el significat de *li ta'arafuu* (perquè us reconegueu).

Podríem mencionar molts fets històrics, sobre tot d'Al Andalus on, com tots sabem, hi ha hagut un bon exemple de convivència entre jueus, cristians i musulmans.

També es poden citar algunes vivències que va tenir el profeta en pobles o tribus on no tots eren musulmans, com és la Meca o Medina. A Medina hi havia jueus i després van anar els mu-

sulmans allà i van saber conviure entre els jueus i els musulmans. Això és un bon exemple a seguir i crec que tots hem de prendre nota, anar endavant i no fer que els petits obstacles de petites diferències culturals o religioses ens afectin socialment.

Moltes gràcies.

6. Andy Stewart

Iglesia Evangélica de Hermanos en Mollet del Vallès

Entiendo el catalán, m'agrada parlar el català, pero no lo domino suficiente para hablar en público.

Muchas gracias por esta invitación en nombre de la Iglesia Evangélica de Hermanos. Os queremos felicitar en primer lugar porque creo que es la primera vez que lográis juntar representantes de las diferentes religiones en un ámbito de comprensión y de buen diálogo. Yo soy anciano en la Iglesia de Mollet y ministro de culto, pero no es lo que aparenta, un inglés venido para hacer proselitismo aquí como misionero. En realidad yo vine aquí como agnóstico y fue a través del testimonio de la Iglesia Evangélica de Mollet del Vallès que yo me convertí a Cristo. El testimonio evangélico en Mollet data del año 1868. Fue un compatriota mío, William Brown quien estableció el primer núcleo de creyentes evangélicos en Mollet.

La iglesia nuestra tiene sus comienzos en 1910, cuando se comenzaron a hacer reuniones en una casa. William Brown también estableció iglesias en Caldes, Santa Perpètua i en Barcelona; incluso también colegios, tanto en Barcelona como en Caldes. Ahora mismo somos unos 20 miembros y congregamos alrededor de 40 o 50 personas pero a lo largo de la historia ha variado el número entre 10 y 40 y la asistencia entre 15 y 60. Todos

los miembros excepto yo son españoles y los que se congregan, españoles y mayormente personas de América Latina.

En cuanto a nuestra fe, nuestros cultos se celebran en castellano porque la mayoría son originarios del Sur y creemos –como ha dicho David, de la otra iglesia evangélica de Mollet– en las Sagradas Escrituras, sus 66 libros entre el Antiguo Testamento y Nuevo Testamento, basados en las escrituras originales, inspiradas divinamente y totalmente sin error, dignos de toda confianza y constituyen nuestra norma suprema de autoridad en todo lo concerniente a nuestra fe y conducta. Creemos en un Dios único trino: padre, hijo y espíritu santo. Creemos que Dios es nuestro creador. Creemos en la deidad esencial absoluta y eterna y la humanidad real y propia pero sin pecado de nuestro Señor Jesucristo. La deidad de nuestro Señor Jesucristo se demuestra en su resurrección entre los muertos y que está vivo en el cielo. Desde que resucitó, tenemos buenas noticias para los hombres pecadores que sin su intervención estaríamos perdidos, pero gracias a que Él muriera y resucitara nos ofrece una salvación que es un regalo de Dios, no por méritos humanos, basado en el arrepentimiento de cada hombre y su fe personal en nuestro Señor Jesucristo, como su salvador. Fruto de esa salvación y sólo como fruto son las obras del creyente que ha recibido el poder del espíritu santo al confiar en Jesucristo.

En la segunda parte de este bloque, en cuanto a que lleva a la práctica, a la vida, como creyente desde Mollet, nuestro ejemplo es nuestro Señor Jesucristo que realmente es Dios encarnado y por lo tanto enseñamos y practicamos la compasión a nuestros semejantes recordando el mandato del Señor que dice que debemos estimar a los demás

como superiores a nosotros mismos. Así que procuramos aceptar a los demás, ayudarles a integrarse y a convivir en la sociedad. Nuestro deber como creyentes es rendir culto a Dios, gratificarse mutuamente en el común, fe en su Señor y proclamar el evangelio.

Muchas gracias.

Moderador

Passem ara al segon bloc. Atès que el temps que ens queda és molt poc, proposaria que contestéssim les següents preguntes:

- a. És possible el diàleg interreligiós?
- b. És possible la col·laboració de les diverses comunitats religioses en el treball per a la integració i la convivència a Mollet?

Ordre d'intervenció:

1. Iglesia Evangélica de Hermanos en Mollet del Vallès. Andy Stewart
2. Comunitat Islàmica de Mollet del Vallès. Abdeljabar El Asri
3. Testimonis de Jehovà. Antonio Fernández
4. Comunitat Islàmica Al Huda de Mollet del Vallès. Tawfik Chaddadi
5. Iglesia Evangélica del Buen Pastor de Mollet del Vallès – Asambleas de Dios. David Belmonte
6. Església Catòlica. Ricard Casadesús

1. Andy Stewart

Iglesia Evangélica de Hermanos en Mollet del Vallès

Vamos a sugerir, como Iglesia Evangélica de Mollet del Vallès, que se siga en esta línea, pero queremos decir al Ayuntamiento que no se haga ilusiones con la presencia de hoy, porque si se siguen haciendo reuniones así, no habría tanta asistencia, ya que la

mayoría no nos identificamos con la política; tenemos otras prioridades y creo que nuestra Iglesia no acudiría tanto a una reunión así. Sin embargo, recomendamos que se haga una reunión anual con el Ayuntamiento, con los representantes aquí o quizás con otros del mismo sentir, tratando los temas que tenemos en común. Por ejemplo: todos los que estamos aquí tenemos alguna inquietud espiritual, esto lo compartimos, pues podemos hablar de ello. También podemos hablar y necesitamos la colaboración del Ayuntamiento: tenemos cosas en común como los trámites legales con las autoridades locales. En cuanto a actividades, las oraciones con las comunidades y el Ayuntamiento mismo en nuestros bloques donde tenemos los locales. También en promocionar la comunicación y buena información a la ciudadanía de Mollet.

158

Sugerimos que en estas reuniones se pueda dinamizar y ampliar la participación en actos públicos de las entidades representadas. Como entidades religiosas necesitamos en el ámbito político y otros ámbitos, que se defiendan los derechos de expresión religiosa, la libertad de ella, debemos unir criterios ante tendencias que llevan a excluir la religión de la sociedad; ya lo vemos en los colegios, cuando antiguamente se enseñaba pero ahora no.

Hablamos también de la necesidad de establecer un código moral, qué tienen las religiones que ofrecer en la comunidad, que cada vez es más decaída.

En último lugar, sugerimos que anualmente se reúnan las entidades religiosas con las asistentes sociales de la ciudad, donde podemos unir esfuerzos y recursos para ayudar a la gente necesitada, porque como se ha visto, todos tenemos en común que hemos de identificarnos con nuestros semejantes y hemos de ayudarles. Creemos

que sería muy bueno que se trataran estas cosas en una reunión así. Gracias.

(El moderador aclareix que les Jornades no les organitza l'Ajuntament sinó el Centre d'Estudis Molletans, per tant, estan totalment despolititzades. L'objectiu del CEM és la recerca d'aspectes històrics, sociològics, etc. de la ciutat i el seu entorn)

2. Abdeljabar El Asri

Comunitat Islàmica de Mollet del Vallès

A la pregunta de si és possible un diàleg interreligiós, nosaltres veiem que és una cosa fonamental. Creiem que és necessari que en el nostre municipi es facin jornades de diàleg interreligiós, que hi participin totes les confessions minoritàries més la catòlica, que és la majoritària a tot Espanya i també a Mollet. Creiem que unes jornades similars serien beneficioses per a tots, tant per als que assisteixen aquí com per als molletans, ja que d'aquesta manera ens ajudariem (a més de facilitar la comprensió entre les diferents religions que hi ha aquí a Mollet) a recolzar-nos mútuament per a benefici dels ciutadans de Mollet.

La segona pregunta sobre la col·laboració, jo crec que és també primordial fer jornades d'aquest mateix estil o jornades més tancades en el que serien amb representants de les entitats religioses. En aquestes reunions es podria parlar de temes d'interès, de com administrar aquestes entitats, com poder arribar a fer activitats de col·laboració. És possible que en el futur també puguem arribar a celebrar entre totes les confessions que hi ha a Mollet, alguna festa que no sigui contradictòria amb el que creu cada religiós. I això és possible a partir d'un diàleg. Jo crec que és possible un diàleg entre nosaltres.

3. Antonio Fernandez Testimonis de Jehovà

Nosaltres sempre hem estat oberts al diàleg, no tenim cap problema en dialogar, això ens permet conèixer-nos millor. Em consta que a Mollet hi ha una bona participació de companys nostres en diferents activitats. El que nosaltres oferim als ciutadans de Mollet és el que estem oferint a tot el món i que resumeixo de manera molt ràpida.

Actualment nosaltres realitzem la nostra labor a l'estat espanyol en 27 idiomes diferents per poder acollir la majoria de persones de diferents llengües que arriben al país; tenim persones que han après un idioma expressament per poder expandir la nostra doctrina bíblica i la nostra educació a altres persones. Ho fan de manera altruista.

Pel que fa a la integració de persones, es fa en col·lectius de sords-muts i de cecs també. Què fem per als nostres veïns i estem disposats a seguir fent? Ensenyar l'amor al proïsme i el respecte a les lleis; transmetre els valors cristians a milers de persones; aquesta és la nostra tasca principal. Donem auxili a les víctimes de desastres naturals que poden posar en perill la vida i la propietat dels seus veïns i més enllà de les fronteres de l'estat espanyol, per citar un exemple, treballam a Uganda i a la República Democràtica del Congo. En aquests i altres països vam organitzar i estem organitzant programes d'ajuda humanitària i hem arribat a atendre les necessitats de 7.000 refugiats malgrat que els testimonis de Jehovà d'aquesta zona solament eren 2.000. Molts llocs de testimonis de Jehovà s'han obert per ser missioners i ajudar altres persones.

Estem organitzant visites als centres penitenciaris de l'estat espanyol per contribuir a la formació espiritual i

humana de la població reclusa i amb aquests programes, els reclusos han aconseguit deixar enrera una vida de delinqüència i drogoaddicció i s'han reinserit a la societat d'una manera positiva. També, el que oferim és el que estem fent amb les nostres famílies: procurar ensenyar els nostres fills a tenir una bona formació acadèmica amb una preparació que s'ha de dirigir al servei dels altres i no com un mitjà d'enriquiment personal o per assolir prestigi. Els testimonis de Jehovà ens guiem pel principi bíblic que delega l'educació dels seus fills i per aquest motiu els pares han de dedicar temps i qualitat a la seva família i a la lectura de la Bíblia a tots ells per fomentar valors com la honradesa, la humanitat, els bons hàbits, etc. La nostra confessió ofereix instrucció moral basada en la Bíblia i intentem aplicar aquests principis a millorar la qualitat de vida familiar i a la salut física i emocional de moltes persones que ens coneixen bé.

Les nostres publicacions estan oberetes a tot el món, es distribueixen de manera gratuïta i exalten valors com la honradesa, el respecte a les autoritats i també tractem temes de gran valor social com per exemple les relacions que alteren la convivència i que fins i tot representen una repressió brutal contra el proïsme, per exemple la revista *Despertar*.

4. Tawfik Chaddadi

Comunitat Islàmica Al Huda de Mollet del Vallès

A la primera pregunta, el diàleg interreligiós, para un musulmán, es un imperativo, no solamente una moda, sino un imperativo coránico, es una orden de Dios. Dialogar, entre lo que de una manera clásica se ha considerado como *alogiter*, la fuente del libro sagrado (siempre se refiere a los

cristianos y a los judíos), aparte que compartimos muchísimas cosas en el fondo, con vosotros. Si Dios ordena rezar, también me ha ordenado dialogar, cualidad, decir a la gente del libro: venid, para hablar en común, es lo que ha sido el texto de la famosa carta que se ha dirigido al Papa Benedicto XVI para el encuentro que se ha realizado en Roma. Pero nosotros, los musulmanes, nunca vamos a olvidar aquella famosa visita del anterior Papa, Juan Pablo II, a Egipto en marzo de 2000, entró en la famosa mezquita Al Azhar, y se refirió al islam como la gran religión islámica; fue un gesto muy importante, aparte que cogió un ejemplo del Corán, lo avisó. Eso sí que son gestos que acercan y quizás rompen tópicos históricos y prejuicios políticos, culturales e incluso mediáticos que se dan cada día y cada mañana en los medios de comunicación.

160

Personalmente, yo voy más que por el diálogo interreligioso al diálogo entre religiosos. Todas las religiones están ahí, no me vais a convertir, ni yo tampoco os voy a convertir. Cada uno cree que la suya es la verdad absoluta y es la salvación, no vamos a negarnos, pero diálogo interreligioso, sí. Musulmán, ateo, agnóstico, budista, cristiano... sí, hace falta un diálogo, es más, es una necesidad, pero no entre las religiones, para mí cada encuentro va a ser perder el tiempo, porque cada uno tiene su propia religión y es feliz; al margen, si le gusta y quiere convertirse (lo decimos en el Corán), no hay coacción en temas de fe, en temas de creencias. Aparte, no sé si sabéis por qué se ha arreglado este versículo. Hay toda una ciencia, la exégesis, en la interpretación del Corán, las circunstancias de cómo ha sido y por qué se ha arreglado este versículo concreto. Este versículo del segundo capítulo tiene toda una anéc-

dota histórica muy importante para entender el mensaje y el significado: no hay coacción, no hay que imponer en temas de fe, en temas de creer, pues cuando el Profeta llegó de la Meca a la Medina, la otra ciudad, la mayoría de la gente local, autóctona (que luego se denominaron *ansar*), la gente que lo apoyó, que eran politeístas (en el fondo los judíos se convirtieron en musulmanes), hubo un señor que se convirtió al islam pero tenía a sus hijos viajando en una caravana de comercio en Cham (Siria y Líbano de hoy) y ahí se encontró con los cristianos ortodoxos y se convirtió al cristianismo. A la vuelta a la Medina, su ciudad natal, a ver a su padre y su familia, a su padre no le gustó y quería que su hijo también se convirtiera en musulmán y le forzó: «tú eres mi hijo y yo como padre (la autoridad que otorga la paternidad), tienes que convertirte en musulmán». La respuesta fue, como dice el ángel Gabriel todo el mensaje en el versículo coránico: «Dejad a los hijos» (cristianos, judíos o lo que quieran). Esto es muy importante para entender todo lo que es la filosofía actual y la libertad religiosa. Hace casi quince siglos que existía.

Hay que optar por el diálogo interreligioso. Nosotros pensamos, desde la óptica islámica, que somos hermanos respecto a ustedes tres veces: somos hermanos porque tenemos un mismo Dios, en el fondo, el principio israelí del concepto de Dios. También somos hermanos porque tenemos el mismo padre, la misma madre; y en tercer lugar, somos hermanos porque compartimos el mismo país, el mismo oxígeno, el mismo aire. Esto nos obliga a dialogar y a vivir y a convivir.

Termino la colaboración de hoy con un texto muy importante, pues no deja de ser curioso cada vez que lo leo. Un día, el profeta Mohammad estaba sen-

tado con sus compañeros después de una oración y se dirigió a los compañeros preguntándoles: ¿quién de vosotros está hoy ayunando? Se calló todo el mundo menos uno, el famoso Abu Bakr, el primer califa, el primer sucesor de los musulmanes que los dirigió después de la muerte del profeta y dijo: «Yo soy mensajero de Alá, estoy en ayunas, estoy ayunando». Después vino la segunda pregunta: ¿Quién de vosotros hoy ha dado una *sadaka* (algo de dinero, ropa o comida a un necesitado, a un pobre). Nadie contestó. El mismo personaje dijo: «Yo, mensajero de Alá he hecho esto». La tercera pregunta del profeta Muhammad, *salá* en árabe significa que Dios le saluda y le bendice. Más que una oración es una orden. Cuando visionamos el nombre del profeta Jesús hay que decir que Dios le bendiga, es más en árabe que en castellano. La tercera pregunta del profeta ha sido ¿Quién de vosotros ha visitado hoy un *infern*? La misma respuesta, nadie. Abu Bakr dijo: «Yo, profeta de Alá». Después el profeta se dirigió diciendo por la última pregunta: ¿Quién de vosotros reconcilió hoy entre dos personas? Nadie contestó. Abu Bakr dijo: «Yo, mensajero de Alá he hecho esto». Y ahí viene la réplica del Profeta como conclusión, diciendo: «Cualquier creyente que efectúa una de estas buenas obras, en el día del juicio final, una puerta del paraíso se le va a abrir y le va a llamar por su propio nombre». Ahí, Abu Bakr, tan impaciente preguntaba al profeta: «¿Y que va a pasar con alguien que ha hecho todas estas buenas obras, no solamente una de estas cuatro?» Esto, para nosotros, es casi un programa; si queremos ahora dibujar un programa de competencia: visitar los enfermos, los hospitales, todos esos ejemplos más cercanos o cualquier otro. Y lástima que ni siquiera lo hacemos nosotros, para

hacer autocrítica. Abu Bakr dice: «¿Qué pasa con alguien que hace todas estas buenas cosas?». El profeta contestaba. Pues algunos miembros de Al Huma, mi comunidad islámica, van a ser llamados, no solamente por una puerta del paraíso, por todas las puertas con su propio nombre para que entren. Yo creo que este dicho del profeta, este *hadith*, refleja que éste es un programa de toda la colaboración en nuestra sociedad de Mollet y cualquier otra ciudad de Catalunya, de Marruecos o de donde sea. Muchísimas gracias.

5. David Belmonte

Iglesia Evangélica del Buen Pastor de Mollet del Vallès – Asambleas de Dios

L'oportunitat que hem tingut de fer aquestes jornades, amb la invitació del Centre d'Estudis Molletans és una ocasió única. El fet de poder explicar en part una miqueta el que som, el que creiem, el que també estem fent... ha estat per a nosaltres molt important.

De cara a mantenir potser més endavant, algun tipus de reunió, mantenir una xarxa de contactes, tot seria parlar-ho, potser meditar-ho, però podria ser una idea interessant perquè penso que com a diferents confessions religioses que estem aquí a la ciutat, crec que tots tenim interès que la ciutat molletana avanci bé, amb uns valors bons, que convisqui en pau, que convisqui també en solidaritat, que hi hagi també una bona integració amb els que han vingut de fora... Crec que com a resum, aportar la idea que potser podríem fer una xarxa de contactes, no sé si a través de l'Ajuntament o del Centre d'Estudis Molletans, podríem reunir-nos i parlar de temes més concrets. I aquí ho deixo. Gràcies.

6. Ricard Casadesús Església Catòlica

El magisteri de l'església sobre diàleg interreligiós

El Papa Pau VI, enmig del Concili Vaticà II (CVII), publica l'encíclica *Ecclesiam Suam* (ES) al 1964. En ella reconeix que l'Església ha d'entrar en diàleg amb el món on viu. En la relació amb les altres tradicions religioses cal una actitud de respecte, de reconeixement dels seus valors espirituals i morals, i de promoció i defensa dels ideals comuns (ES 112).

Ja amb el Concili Vaticà II (1962-1965) es configura una nova actitud de l'Església amb les religions no cristianes. Assumeix l'optimisme salvífic present en la tradició de l'Església, obrint el camí del reconeixement d'una funció positiva i salvífica de les religions no cristianes. Als documents del Concili hi ha una inclinació a reconèixer tot el que hi ha de veritat i gràcia en alguns elements objectius de les mateixes tradicions religioses, en els propis ritus i cultures dels pobles, en les seves llavors de contemplació, en les iniciatives religioses que manifesten la varietat de la recerca de Déu i en les riqueses que Déu ha atorgat als pobles. El CVII, en reconèixer com a veritable patrimoni espiritual aquests valors que es troben condensats en les grans tradicions religioses, convida els cristians a tenir una real sensibilitat de diàleg, d'atenció i d'estimació per a tots els pobles i les seves tradicions religioses que caminen cap a la mateixa meta, que és Déu.

El CVII a LG 16 (*Lumen Gentium*: constitució dogmàtica sobre l'Església) diu sobre els no cristians: «El deseo de salvación abarca también a aquellos que reconocen al Creador, entre los cuales están en primer lugar los musulmanes, que confesando profesar la fe de Abrahán, adoran con nosotros a un solo Dios, misericordioso». I a GS 22 (*Gau-*

dium et Spes: constitució pastoral sobre l'Església en el món): «[La salvación] vale no sólo para los cristianos, sino también para todos los hombres de buena voluntad, en cuyo corazón actúa la gracia de modo invisible. [Pues] Cristo murió por todos». I en el decret sobre les relacions de l'Església amb les religions no cristianes NA 1-3 (*Nosttra Aetatae*) ens diu: «Todos los pueblos forman una comunidad, tienen un mismo origen, puesto que Dios hizo habitar a todo el género humano sobre la faz de la tierra, y tienen también un fin último, que es Dios, cuya providencia, manifestación de bondad y designios de salvación se extienden a todos (...) Ya desde la antigüedad y hasta nuestros días se encuentra en los diversos pueblos una cierta percepción de aquella fuerza misteriosa que se halla presente en la marcha de las cosas y en los acontecimientos de la vida humana y a veces también el reconocimiento de la Suma Divinidad e incluso del Padre. (...) La Iglesia Católica no rechaza nada de lo que en estas religiones hay de santo y verdadero. Considera con sincero respeto los modos de obrar y de vivir, los preceptos y doctrinas que, por más que discrepen en mucho de lo que ella profesa y enseña, no pocas veces reflejan un destello de aquella Verdad que ilumina a todos los hombres. (...) La Iglesia mira con aprecio a los musulmanes que adoran al único Dios, viviente y subsistente, misericordioso y todo poderoso, Creador del cielo y de la tierra, que habló a los hombres, a cuyos ocultos designios procuran someterse con toda el alma como se sometió a Dios Abrahán, a quien la fe islámica mira con complacencia. Veneran a Jesús como profeta, aunque no lo reconocen como Dios; honran a María, su Madre virginal, y a todos los hombres resucitados. Aprecian además el día del juicio, cuando

Dios remunerará a todos los hombres resucitados. Por tanto, aprecian la vida moral, y honran a Dios sobre todo con la oración, las limosnas y el ayuno. (...) Si en el transcurso de los siglos surgieron no pocas desavenencias y enemistades entre cristianos y musulmanes, el Sagrado Concilio exhorta a todos a que, olvidando lo pasado, procuren y promuevan unidos la justicia social, los bienes morales, la paz y la libertad para todos los hombres».

Viure el diàleg interreligiós

El diàleg interreligiós és un itinerari. A poc a poc es va descobrint que totes les tradicions religioses són camins complementaris de transformació personal i d'accés a la fondària de la realitat. I, finalment, el procés viscut motiva a connectar-se, en la mesura del possible, amb totes les religions, i a aprendre'n de totes³.

Dues posicions a evitar són: a) el sincretisme: fer una nova religió acoblant elements de diverses religions; i b) el consum a la carta o el supermercat de les religions: considerar de cada tradició només allò que més plau o convé.

El que es deriva del diàleg interreligiós és:

- La comprensió sincera entre les diverses tradicions.
- La pau i el respecte entre persones i entre pobles que resulten de la bona entesa entre les diverses religions.
- La conscienciació de la importància de la dimensió religiosa per a la vida humana.
- La celebració joiosa que sorgeix de la constatació de la riquesa de l'altre, de la coincidència d'aspiracions, de la convergència de propòsits i actuacions, de la sintonia profunda en la manera

d'estar en el món i d'entendre el món i la vida humana.

- L'enfortiment de cada tradició, fruit d'una major presa de consciència del nucli essencial de la pròpia identitat.
- La tasca conjunta de les tradicions en construir un món millor i arribar a una formulació del fet religiós comprensible per a l'home actual i capaç d'interpel·lar-lo a fons.

Per altra banda, és molt positiu que les institucions públiques s'impliquin en el diàleg interreligiós amb subvencions, locals, presència... perquè el diàleg interreligiós té uns efectes beneficiosos a nivell social que ho justifiquen. El diàleg interreligiós pot ser una oportunitat per tornar a plantejar públicament el fet religiós des d'una perspectiva diferent amb trobades obertes on es comparteix el que cada un té i pensa des de la sinceritat i el respecte.

Els criteris que haurien d'utilitzar les administracions públiques en aquesta tasca són: la preservació de la llibertat religiosa; preservació dels drets humans; el respecte (no ingerència en afers interns dels grups religiosos); l'interès per les avaluacions que fan els grups religiosos de la dinàmica i costums de la societat; crear ponts i lligams, etc.

Per acabar, permeteu-me citar uns versos de la *Manifestació de la Plenitud* (*Kitâb al-tajalliyât*, 80) d'Ibn Arabi:

¡Bien amado!

Vayamos hacia la Unión.

Y si encontramos el camino

que lleva a la separación,

destruiríamos la separación.

Vayamos de la mano.

Entremos en la presencia de la Verdad.

Que ella sea nuestro juez

e imprima su sello sobre nuestra unión para siempre.

3. R. RIBERA, *El diàleg interreligiós*, Fragmenta, Barcelona, 2007.

Moderador

Abans de donar la paraula als senyors Jordi Bertran, director del CEM i Antonio Felices, regidor de l'Ajuntament, que tancaran l'acte, deixeu-me dir-vos tres coses, ben breument.

1) Unes cites d'una personalitat d'una religió* que no és present en aquesta Taula rodona:

«Si pensem massa en les diferències de dogma que han resultat de les condicions històriques i culturals, ens ficarem en discussions escolàstiques interminables.»

«Malgrat les grans diferències filosòfiques, la tasca més important de les religions és contribuir a la consecució d'una humanitat més feliç i un món més pacífic.»

«Tanmateix, ara crec que la trobada amb altres religions ens enriqueix mútuament, sobretot perquè

la tasca comuna consisteix en el nostre compromís d'assolir el benestar de tota la humanitat.»

2) Potser podríem suggerir a l'Ajuntament la creació d'una Oficina d'Afers Religiosos que tingués, si més no, aquests objectius:

1. Afavorir el diàleg interreligiós
2. Garantir la llibertat religiosa
3. Afavorir la col·laboració conjunta de les diverses comunitats religioses per a la convivència, la solidaritat i la integració.

3) Ens hem conegut, ens em comprometem, si més no a un itinerari, com deia el senyor Casadesús. Que sigui llarg i fructífer. Em sembla que l'objectiu essencial d'aquesta Taula rodona i d'aquestes Jornades ha estat assolit. Moltes gràcies pel diàleg.

Declaració aprovada per tots els representants

Les persones que hem participat en aquesta Taula rodona, membres de diverses comunitats religioses de Mollet, cristianes i musulmanes, que treballem des de la nostra fe, des de les nostres creences per al benestar integral de la persona, volem manifestar la nostra voluntat de col·laborar entre nosaltres i amb totes les altres comunitats religioses, institucions i entitats que ho desitgin, per aconseguir la convivència i la solidaritat, i el benestar humà, espiritual i social de tots i cada un dels nostres conciutadans.

* Dalai Lama (2007). *Compassió i saviesa. Converses amb Felicitas von Schönborn*. Barcelona: Pòrtic (pàgs. 55 i 59).

Fitxa d'art

Josep Fèlix Bentz Oliver*

Autor: **Joan Abelló i Prat** (Mollet del Vallès, 1922-Barcelona, 2008)

Títol: Autoretrat d'Oxford

Data: 1964

Tècnica: Oli sobre fusta

Mides: 42 x 34 cm

Col·lecció particular.

Signat i datat angle inferior dret, jo Abelló 64

Bibliografia

Bentz Oliver, Josep Fèlix, Joan Abelló. Mollet-Chicago. Edita SleuwenBentz Fine art LLC i Reial Cercle Artístic. Barcelona, 2009. Pàgina 78.

Aquest any analitzem una pintura que va esdevenir una de les icones de la darrera exposició amb caràcter d'homenatge que es va dur a terme durant els passats mesos de maig, juny i juliol a l'Institut Cervantes de la ciutat de Xicago. D'aquesta manera, diverses institucions encapçalades pel Reial Cercle Artístic de Barcelona, varen retre un emotiu homenatge al que va ser un dels grans artistes del nostre país fins al dia de Nadal de l'any 2008, data de la seva mort. La mostra va ser batejada amb el nom de Joan Abelló. Mollet-Chicago. Durant la inauguració, totes les personalitats assistents varen emocionar-se amb l'exhibició, alhora que enaltien els principals trets de la vida i trajectòria de l'artista de Mollet.

Una acurada selecció de 24 obres de l'artista, entre les que destacaven impressionants olis sobre tela de diverses èpoques i moments, així com també obres realitzades en diferents tècniques, com les conegudes mixtes sobre cartró i pastels sobre paper. Paral·lelament, s'exposava una interessant varietat de publicacions sobre l'artista a les sales de l'Institut Cervantes, fet que enriquí i aproximà millor al públic americà els avatars de la vida i obra de Joan Abelló. A l'acte van assistir moltes personalitats de la ciutat del Michigan, a més de l'ambaixador i cònsol general d'Espanya als Estats Units, Sr. Javier Rupérez, i el director de l'Institut Cervantes, Juan Carlos Vidal, així com també les filles de

* Historiador de l'art. jfbentz@reialcercleartific.com

l'artista, Maria del Mar i Marta Abelló. Mollet del Vallès va veure néixer l'any 1922 al qui ha esdevingut, sens dubte, el màxim representant de l'expressionisme colorista espanyol del segle XX. Però anem a centrar-nos en aquest autoretrat, força interessant. Es tracta d'una pintura de la dècada del seixanta, etapa en la qual Joan Abelló es mostra ja madur i amb una gran valentia a l'hora de prendre decisions agosarades. És just el moment en què realitzarà, per exemple, l'estrena de l'obra de Joan Brossa *D'aquí al bosc* a la seva Casa-Taller de Mollet del Vallès, presentada pel professor Joan Obiols, i sota la direcció de Josep Centelles. La interpretació va anar a càrrec d'Aurora Gassó en el paper de «vella»; Núria Feliu en el de la «noia»; Encarnació Sugrañes en el de la «mare» i Ernesto Martínez en el del «vell». Hi varen assistir crítics i periodistes com Cirici Pellicer, Cortés Vidal o el mateix Santos Torroella, entre d'altres, però el veritablement agosarat d'aquest període va ser la decisió taxativa d'anar-se'n a Anglaterra en un moment on, històricament, gairebé tots els artistes anaven a París. La seva valentia i personalitat no el varen fer dubtar en prendre aquesta direcció. Així va arribar a la vora del Tàmesis, on pintà unes obres amb llums i contrastos força diferents dels que pintava en el seu Vallès natal. La seva inescapable capacitat d'adaptació i d'experimentació va fer que Abelló inventés una paleta amb els colors i els matisos d'acord al lloc i la cultura anglosaxona. Aquest fet, juntament amb la seva gran vàlua i qualitat artística va provocar un més que brillant èxit que el va fer triomfar fins i tot a la "Halifax House" d'Oxford, on va tenir dos padrins d'excepció: el

gran traumatòleg doctor Josep Trueta i l'escriptor Salvador de Madariaga, que van signar el catàleg de l'exposició. La mostra va tenir un ressò aclaparador, fins al punt que Lord Mayor d'Oxford, el senyor Alex Parker la va voler visitar personalment i el Museu d'Oxford li va adquirir una obra. Tota una fita, i la síntesi d'aquesta conquesta la trobem precisament en aquest autoretrat, simple alhora que excels, dotat d'una gran riquesa cromàtica i de profunda personalitat. És el moment de l'Abelló íntegre, poderós, sense fractures, ferm, però dotat també de cert misticisme que el caracteritzarà tota la seva vida. És l'inici de una llarga sèrie de pintures que estan per arribar: els retrats i autoretrats, que representen de forma magistral tots els moviments i corrents artístics del segle XX.

Joan Abelló, a qui Ramón de Faraldo va descriure com un home amb els estigmes del color a l'ànima i un pinzell que utilitza com a dextral, com a clau o també com a moixaina. Rafael Manzano va parlar d'Abelló com un artista de paleta arravatada, desassossegat amb la tensió d'allò matèric, fet, desfet i refet, en constant mutació i gran lluitador. Persona humil i no gens superb, senzillament un home que pintava i que dotava la seva paleta de quelcom personal. A Anglaterra va descobrir a Kokoschka, va prendre el té a Chelsea amb Henry Moore i també es va fer amic de Francis Bacon. Tot això va esdevenir la base i el punt de partida de la immensa e inapel·lable trajectòria artística de Joan Abelló, un gran mestre, un gran amic, una gran persona que tot just fa un any que ens va deixar i que tant trobem a faltar els que vàrem tenir la gran sort de conèixer.... Fins a sempre mestre!

Fitxa d'art

Joan Garreta Montoliu*

Artista: **Joan Abelló Prat** (1922-2008)

Títol: *El Nadal*

Data: 1975

Tècnica: Oli damunt tela

Format: 50 Figura

Mesures: 116 x 89 cm

Propietat: Col·lecció Garreta-Rovira (Mollet)

167

Abelló va pintar aquest quadre en el seu millor moment, considerat entre els anys 70 i 85. L'obra d'aquest període és precisament la més buscada i cotitzada pels col·leccionistes, perquè és quan el pintor està en la seva plenitud como a creador.

Conjuntament amb les seves particulars pinzellades i paleta de colors contrastats, en Joan s'havia capbussat en l'expressionisme, i investigat a nivell formal i estètic fins al punt de, segons les seves pròpies paraules, haver trobat una nova via d'expressió: «l'explosionisme».

Va pintar *El Nadal* el desembre de 1975, amb l'Elvireta de model, una noia del poble que va posar per a ell en d'altres quadres, com *La model i el gat* o *L'odalisca*.

Podem observar que el personatge de la tela està embolcallat en una atmosfera molt potent de solitud, tristor, o fins i tot abandonament. Endormiscada, la noia està envoltada per símbols que ens mostren un passat millor, qui sap si la joventut deixada enrere (un ram de flors sobre la taula) o uns moments alegres viscuts, però que han desaparegut (una llar de foc apagada). La ràdio, com ella, està apagada.

La melangia es respira en aquest plat de sopa que no s'ha acabat i en els seus peus nus, en un ambient nadalenc fred que, en contraposició amb la seva tristesa, té tota la seva simbologia de festa i celebració en la làmpada de llàgrimes coronada per confeti, cintes i paperets.

* Col·leccionista. info@collecciogarretarovira.com

És precisament, el fet de situar l'escena en les festes nadalenques (el pessebre, la làmpada adornada) que s'accentua la sensació de tristor i buidor de la protagonista. L'estança, fosca, i freda, amb una única il·luminació, contribueix a expressar l'abatiment de la model, que ha amagat el cap entre els braços i s'asseu en un posat d'abandonament i en una cadira antiga que suggereix una altra època d'esplendor que ja ha passat. El present se li presenta dolorós, i el Nadal no l'anima, sinó que li recorda amb més força un passat que fou millor.

Personalment, destacaria d'aquest quadre la valenta pinzellada de l'artista, que es veu clarament en com plasma la llum i marca les escenes secundàries, on es relata el rerefons psicològic que té tanta força en aquesta obra.

Aquest hivern passat, per celebrar la visita número 2.000 a la nostra col·lecció, vam sortejar unes litografies d'aquest quadre, que com sovint passa, darrera de la seva història formal, n'hi ha una de personal. Com a amic i assessor d'en Joan, vaig tenir la sort d'acompanyar-lo arreu d'Europa en exposicions i certàmens, i com a admirador de la seva obra, mantinc viu el record dels fets que marquen la seva trajectòria professional. Recordo perfectament com el mestre Abelló va presentar *El Nadal* al Fondo Internacional de Pintura de Barcelona, i va formar part d'una selecció de pintura per a la Fundació Duckerman de Grenoble (França). També es va reproduir a la revista mèdica *Almirall*.

Era l'any 1976, i alhora, va rebre una invitació per participar a la Biennal del Premi Internazionale de l'Inzisione, de Biella (Itàlia). Va decidir presentar-s'hi amb una litografia de *El Nadal*.

La litografia (del grec, lito –pedra– i grafo –dibuix–) és en sí mateixa una autèntica obra d'art. No és una reproducció fotogràfica ni impresa, i es considera art pel seu únic procés de producció: es grava el dibuix sobre una pedra calcària i porosa (plana i polida) amb un llapis gras. Tot seguit, sobre aquesta superfície s'hi passa el corró amb un color de la pintura, que queda retinguda pel llapis gras impregnat a la pedra, i es trasllada al paper al fer pressió amb la premsa d'imprimir. S'han de fer tantes pedres, i repetir el procés, com colors tingui la reproducció. Així, si el quadre té cinc colors, s'hauran de fer cinc pedres i passar-ne el contingut al mateix paper per obtenir el resultat final. Un cop feta la impressió, la placa o pedra es destrueix per evitar falsificacions. Malauradament, aquesta tècnica tan precisa està pràcticament desapareguda.

Tornant a *El Nadal*, vam fer 100 reproduccions (o «litos»), numerades i signades per l'autor, amb l'alegria posterior de ser premiades en el sector de gravat litogràfic amb 50.000 lires de l'època, l'agost del mateix 1976. No fou tant l'import del premi (al canvi, unes 5.000 pessetes o 30 euros) com que es reconegués a nivell internacional la seva faceta de gravador, que desconeix bona part del públic, però que demostra com n'era, el mestre Abelló, de polifacètic i especial.

La mirada de l'artista.

La tria d'Isidre Manils

169

Composició abstracta, Enric Planasdurà. Acrílic sobre paper. 48,5 x 63 cm. Número de registre 1416.

El passat mes de juliol, amb motiu del desè aniversari de la seva inauguració, el Museu Abelló¹ va demanar a una desena de persones que triessin una obra del Mestre i expliquessin per què l'havien escollida. D'aquí en va sorgir l'exposició *Deu anys, deu mirades*. El següent text és el que hem extret de l'entrevista amb Isidre Manils, pintor i fill de Mollet.

«Jo de petit ja volia ser pintor i em trobava Abelló pintant per cal Magre, per

Gallecs... era una figura que m'impactava molt, era molt emocionant veure'l. Recordo que el meu pare tenia una agència de viatges i Abelló venia allà a comprar els bitllets per anar a aquests viatges tan fabulosos que feia pel món... Un cop va venir a casa a veure el que feia. En aquella època vam tenir una mica de relació. Després, quan vaig exposar aquí al Museu (que ja eren els seus últims mesos de la seva vida), el vaig tornar a trobar; ell no ho recordava, però li vaig fer memòria i va ser molt maco.

1. <http://www.museuabello.cat/>

Des de petit ja se'n parlava, que s'havia de fer aquest museu i jo visitava la casa de l'Abelló. La meua vinculació al Museu és que és el museu del meu poble. L'he vist projectar i realitzar. La gràcia és que al ser un museu d'autor, té aquesta mirada tan personal... perquè de vegades els museus que estan fets amb talonaris no tenen aquesta passió, aquestes obsessions al darrera, que jo trobo que són la gràcia dels museus.

Jo tenia records del museu, i recordava peces; les de Pons, per exemple, que m'agradaven molt. També tenia curiositat de tornar a veure les peces figuratives d'Abelló; és l'Abelló que m'agrada més i pensava que triaria unes peces d'aquestes. Però al visitar l'exposició, em vaig trobar amb unes peces d'un pintor que es diu Enric Planasdurà, que jo no coneixia i el vaig trobar impressionant. Em va impres-

sionar la qualitat de la peça, perquè no coneixia un autor com aquest. Sempre em commou molt que peces així i d'autors que jo crec que són bons –jo que m'hi dedico–, m'hagin passat desapercebuts. Trobo que de vegades som injustos amb els artistes.

Vaig sortir del museu tenint dubtes, però quan tancava els ulls, aquestes peces de Planasdurà eren les que més m'impactaven. I és la gràcia d'aquests museus que són tan eclèctics, que hi ha tanta diversitat d'obra, que sempre pots descobrir una cosa. I això, per mi, és una sorpresa.

D'aquesta *Composició abstracta* em va captivar l'actualitat de l'obra. És de l'any 1955 i té color, és a dir, que amb més de cinquanta anys es manté molt viva; hi ha peces que no aguanten tan bé els anys, l'art és desprietat amb el pas del temps i aquesta peça es manté molt bé.

Publicacions del Centre d'Estudis Molletans

Revista Notes

Notes és una revista amb una miscel·lània que aplega articles de recerca i divulgació relatius a Mollet del Vallès i els pobles veïns (Baix Vallès). També s'hi publiquen les ponències i conferències de les jornades d'estudi anuals que organitza el CEM. Se n'edita un volum anual, que es presenta cada 22 de gener (Diada de Sant Vicenç, patró de la ciutat).

Els sumaris dels darrers 24 números són els següents:

Volum 1 (1987)

- Presentació
- GORDI, J. Introducció geogràfica
- GALTÉS, J. Orígens i formació del municipi de Mollet del Vallès
- VILAGINÉS, J. Comentari al capbreu de Mollet de l'any 1144
- CASTAÑO, P. El retaule de Sant Vicenç: noves aportacions per a la seva història
- GALTÉS, J. El senyal heràldic de Mollet del Vallès
- MASSAGUER, M.A. La segona república a Mollet

171

Volum 2 (1988)

- Presentació
- Pròleg
- VILAGINÉS, J. Mir de Mollet: un senyor feudal del segle XII
- ROSELL, M. Mollet i el Vallès durant la Guerra contra Joan II (1462-1472)
- GRANADO, D. Els comportaments de la població de Martorelles davant la mort (1700-1750)
- GORDI, J. i GORDI, P. Anàlisi de la població de Mollet del Vallès en el 1986
- MASATS, J. Mercè Rodoreda, sempre

Volum 3 (1989)

- Presentació
- Pròleg
- VILAGINÉS, J. Berenguer de «Bannalocha». Batlle episcopal de Mollet
- BASSOLAS, A. Simó de Mollet. Rector de l'Ametlla del Vallès (1296-1344)
- GRANADO, D. L'estructura del testament a dues comunitat rurals: Martorelles i Sant Pere de Vilamajor (1700-1750)
- GARCIA, I. Cronologia d'alcaldes de Mollet del Vallès (1821-1987)
- GORDI, J. i GORDI, P. Notes sobre el planejament urbanístic de Mollet del Vallès
- VENTURA, J. Francesc Folguera i Grassi, arquitecte
- MASATS, J. Un llibre són paraules que volen abraçar un tros de vida

Volum 4 (1990)

- Pròleg
- VILAGINÉS, J. Els templers al Vallès
- PÉREZ, X. Sant Fost i la Cartoixa de Montalegre
- MASATS, J. Aproximació a la vida i obra de Vicenç Plantada
- VENTURA, J. Josep Goday i Casals, arquitecte
- PI, C. Un rabassaire a l'alcaldia: Feliu Tura
- CORBALÁN, J. Mollet del Vallès durant la II República: el bienni negre, 1934-1936
- GALTÉS, J. Un rector de Mollet en temps malastrucs. Mn. Josep Casanovas i Casanovas (1934-1948)
- GORDI, J. i LLORET, J. Aproximació a l'estudi de les relacions intermunicipals de treball de Mollet i rodalies
- CORBALÁN, J. Una aproximació a l'escola pública primària de Mollet del Vallès en el s. XIX, segons la documentació oficial
- ROS, F. Els inicis, fundació i desenvolupament de la Caixa d'Estalvis i Previsió Molletense (1907-1928 i 1940)
- BARBERÀ, J. Ràdio Mollet, una realitat a mig gas

Volum 5 (1991)

172

- Pròleg
- VILAGINÉS, J. Dues mirades retrospectives: mil·lenari i carreratge (993 i 1393)
- PÉREZ, X. Els Sant Vicenç, senyors de Cabanyes i de Mogoda
- BOSCH, A. L'alcalde Fortuny. Notes biogràfiques
- MACIÀ, M.C. Els primers anys de l'empresa Tenería Moderna Franco-Española de Mollet del Vallès (1897-1914)
- BLANCH, J.M. L'hostal de la Marinette
- VENTURA, J. Domènec Sugrañes i Gras, arquitecte
- GORDI, J. i LLORET, J. El medi natural en el Vallès Oriental
- VILLANUEVA, S. La pobresa a Mollet
- MASATS, J. Els inicis del bàsquet a Mollet del Vallès

Volum 6 (1992)

- Presentació
- Pròleg
- VILAGINÉS, J. El benefici de Sta. Maria de St. Vicenç de Mollet (s. XIV). Un estudi d'història social
- GALTÉS, J. Mollet fa mil anys. L'església, la parròquia i el terme de Mollet del Vallès en el cartulari de Sant Cugat (segles X-XIII)
- MACIÀ, MC. El personal polític de l'Ajuntament de Mollet del Vallès de 1930 a 1942
- BLANCH, J.M. Can Borrell o el gemec de les pedres
- GORDI, J. i LLORET, J. El medi ambient en el Vallès Oriental. II
- VILLANUEVA, S. Algunes consideracions sobre les sectes religioses destructives. Situació a Mollet del Vallès
- VENTURA, J. Francesc Juventeny i Boix, escultor
- PÉREZ, X. La Penya l'Altra Banda. Orígens de la UE Sant Fost
- GALOBART, M. Mollet i el Vallès del futur
- MASATS, J. Amb la lluna per barret. Un cavall com no n'hi ha. Li Xang i el peix de plata

Volum 7 (1993)

- Presentació
- GALTÉS, J. El Mil·lenari de Mollet del Vallès
- BAS, C. Monument al Mil·lenari de Mollet del Vallès
- BRUSTENGA, J. Ruta del Mil·lenari a Santa Maria de Gallecs
- FORT, O. Descobrir un pou de possibilitats
- VILLANUEVA, S. Francesc Maspons i Labrós, un folklorista del Vallès
- VILAGINÉS, J. Huguet de Bigues
- PÉREZ, X. El règim municipal al Baix Vallès en el s. XVI
- BOADA, M. i GORDI, J. L'evolució del paisatge vegetal des de l'antiguitat fins al s. XVIII, al Vallès Oriental
- BLANCH, J.M. Can Pacià. L'origen i l'ocàs de la pagesia
- NORÓ, J. El «Manyo» del Ball de Gitanes de 1884
- VILÀ, V. Les societats de socors mutus de la nostra ciutat. El «Mont de Pietat» de Sant Vicenç Màrtir
- CORBALÁN, J. L'ensenyament públic primari a Mollet del Vallès durant la II República (1931-1936)
- VENTURA, J. Santiago Padrós i Elies, pintor, mosaïsta i vidrier
- BOIX, J. Joaquim Mir a Mollet
- FONT, M.R. Els fons del Club Atlètic Mollet
- ALIGUER, J. Personatges
- MASATS, J. Quatre contes

Volum 8 (1994)

173

- Pròleg
- Presentació
- VILLANUEVA, S. El poblat ibèric de Castellruf
- VILAGINÉS, J. Gallecs, notícies històriques
- PÉREZ, X. Conflictes territorials entre Mollet, Sant Fost i Martorelles als segles XIV i XV
- GRANADO, D. Aproximació a la vida i la mort de Francesc Bruy, pagès molletà de principis del segle XVIII
- CRUELLES, M. En Joaquim Mir pinta figures, a Mollet. Noves aportacions
- BLANCH, J.M. Can Pantiquet i can Flaquer
- GORDI, J. i PINTÓ, J. Els incendis al Vallès Oriental
- CARREIRA, M. L'estructura comercial a Mollet. Canvis en la demanda
- VENTURA, J. Les organitzacions no governamentals a Mollet i a Catalunya
- MILAN, T. Estudi comparatiu dels nivells de rendiment escolar a Mollet del Vallès des d'un punt de vista antropològic
- PÉREZ, F. Comentari a «una cassera en una nit dels morts» de Vicenç Plantada
- BRUGUERA, M.M. En vida

Volum 9 (1995)

- Pròleg
- BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. Sota els camps i l'asfalt: els fonaments geològics de Mollet del Vallès i els seus encontorns
- BLANCH, J.M. Troballa arqueològica a can Flaquer

- BOSCH, J. Notícia d'un retaule del Roser i d'alguns episodis de la contrareforma a Sant Vicenç de Mollet
- VILAGINÉS, J. Gaietà Ventalló, sobre la llegenda i la història
- PÉREZ, F. Els orígens de l'excursionisme a Mollet del Vallès (1879-1912)
- MACIÀ, M.C. Ball de gitanes: el record d'un passat agrari
- CORBALÁN, J. Mollet del Vallès i «el Calderí»
- GORDI, J. La transformació del paisatge urbà del carrer de Jaume I. Mollet 1900-1995
- DURÀ, A. Migracions de Santa Coloma de Gramenet cap a Mollet del Vallès i el seu entorn: un exemple de la descongestió de l'aglomeració de Barcelona
- BAQUÉ, E. Mollet: la gestió de l'aigua via satèl·lit
- RENEDO, R. Els mitjans de comunicació de Mollet a les eleccions al parlament de Catalunya de 1995
- FORT, O. Moledomundis
- VENTURA, J. Jaume Busquets i Mollera, dibuixant-pintor-escultor
- VILLANUEVA, S. Joan Amadó i Gual, pioner de l'anàlisi clínica
- BRUGUERA, M.M. L'Ayun...

Volum 10 (1996)

174

- Pròleg
- Presentació
- GALTÉS, J. Els inicis de la revista Notes
- ROVIRA, N. Què ha passat amb Castellruf? Unes quantes notes sobre el patrimoni arqueològic i la seva funció
- GRANADO, D. Comentari al testament de Maria Camp, habitant de Santa Maria de Martorelles a principis del segle XVIII
- VILAGINÉS, J. La batalla de Mollet de la Guerra del Francès
- PÉREZ, F. Una excursió a Mollet l'any 1879
- PÉREZ, X. La lògia maçònica «Luz del Vallés»
- GORDI, J. Bosc i societat al Vallès Oriental
- BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. Punts d'interès geològic de Mollet del Vallès i Gallecs
- BOADA, M. El Montseny interpretat per dos geògrafs vallesans: Salvador Llobet i Josep Maria Panareda
- ARIMON, G. Història de la delegació de pessebristes de Mollet del Vallès
- VILLANUEVA, S. Jaume Foz i Casarramona
- ROS, F. Recordança de fets i gent de l'homenatge a la vellesa. Mollet del Vallès 1953-1978
- BLANCH, J.M. Can Lledó
- BAQUÉ, E. L'aigua potable a Mollet
- VENTURA, J. Francesc Vidal i Gomà. Pintor
- BRUGUERA, M.M. La bèstia tricolor

Volum 11 (1997)

- Pròleg
- Presentació
- PÉREZ, F. Conferència sobre Vicenç Plantada (22-01-1995)
- DUARTE, A. A propòsit de l'edició de les obres completes de Vicenç Plantada

- VILAGINÉS, J. Senyors i pagesos. Les relacions socials i la seva expressió en l'espai a Mollet durant la plena edat mitjana (segles XII i XIII)
- PÉREZ, F. Un episodi de la Guerra dels Matiners: un text històric, un text literari
- PÉREZ, X. Breu història de la Conreria
- SUÁREZ, M.A. i VILÀ, L. Els bombardeigs de Mollet del Vallès durant la Guerra Civil
- PUIGVERT, J.M. L'estudi de la masia i el Vallès
- BLANCH, J.M. Escalada arqueològica urbana
- VILLANUEVA, S. Frederic Ros i Chacón: un home de cultura
- BOIX, J. En record i homenatge a Josep Solà i Pujol
- VENTURA, J. Montserrat-Mollet
- ROVIRA, A. Les fonts de Sant Fost de Campsentelles: història i perspectives de futur
- GORDI, J. Un passeig pels boscos del Vallès Oriental (dels alzinars de Castellruf a la fageda de la Sauva Negra)
- CARREIRA, M. Incidència dels fluxos migratoris metropolitans a Mollet del Vallès
- GORDI, P. Mollet, el Baix Vallès i l'especialització dels serveis
- CUCURELLA, S. Obstacle per a l'aprenentatge en ciències socials
- BRUGUERA, M.M. Penjats d'un fil

Volum 12 (1998)

- Editorial
- Presentació

Opinió

- SOLÉ, J. El dret d'autodeterminació avui
- CUCURELLA, S. Autodeterminació
- POZO del, J.M. El dret i el fet de l'autodeterminació en democràcia
- GRANADO, D. Irlanda del Nord: història d'un conflicte

Miscel·lània

- ALBERTÍ, A., CARRILLO, I. i GORDI, J. El bosc de can Torres de Santa Maria de Gallecs
- BLANCH, J.M. Santa Maria de Gallecs
- PÉREZ, F. Mollet i la crisi colonial de 1898
- MORERA, A. Història de l'hostal la Marinette i origen de la seva propietària, Marinette Damm Calàs
- GARCIA PEY, E. Petit recull onomàstic de Mollet
- FORT, O. Joan Brossa a Mollet

Monogràfic. Reflexions sobre el planejament urbanístic de Mollet del Vallès

- LUDEVID, X. Mollet del Vallès: «El model de creixement d'una ciutat mitjana»
- LARROSA, M. L'encaix metropolità de Mollet del Vallès (una alternativa d'ordenació territorial)

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. Obres completes de Vicenç Plantada, volum II Monografies i altes escrits (de Ferran Pérez i Gómez)

Fitxa artística

- BLANCH, J.M. Santa Maria de Mollet (1962) (de Sebastià Badia i Cerdà)

Volum 13 (1999)

- Editorial

Opinió

- TARRÉS, F. L'efecte 2000. Estan els ordinadors preparats per assimilar el canvi de mil·lenni?
- GRANADO, D. Seixanta aniversari del començament de la II Guerra Mundial
- MORENO, A. Sobre l'aparició de núvols de mosquits al Besòs aquest estiu

Miscel·lània

- VILAGINÉS, J. Toponímia històrica del Vallès Oriental
- PÉREZ, X. Sant Fost, santuari del carlisme català

Monogràfic. Ciutat i riu

- GORDI, J. Presentació
- SAURÍ, D. Els rius i l'organització de l'espai urbà
- ALARCÓN, A. La recuperació del riu Besòs a la desembocadura
- PINTÓ, J. La recuperació de l'ecosistema fluvial del riu Sec al seu pas per Cerdanyola
- VIDAL, P. El projecte del parc fluvial del Ripoll (Sabadell). Descripció del projecte, definició de propostes i resum de l'estat d'execució, en el període 1995-1999

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. Àrea, Revista de Debats Territorials (Diputació de Barcelona, Àrea d'Espais Naturals)

Fitxa artística

- BLANCH, J.M. Baix relleu d'Àngel de J. Llitjós

176

Volum 14 (2000)

- Editorial
- Presentació

Opinió

- BERTRAN, P. Cada cosa al seu temps i un temps per a cada cosa. La comptabilitat del temps
- ESQUERDA, J.E. Una evocació estètica derivada del fet científic
- VALLS, O. Algunes qüestions jurídiques sobre Gallecs

Miscel·lània

- VILAGINÉS, J. Mollet i el carreratge
- VILAGINÉS, J. El lloçol com a renda feudal. Santa Perpètua en els segles XII i XIII
- MALLARACH, J.M. La importància dels connectors ecològics a l'àmbit metropolità de Barcelona
- PINTÓ, J. i ALEMANY, F. La via verda de Gallecs
- GORDI, J. Entre el gris i el verd. Reflexions sobre les relacions entre el creixement urbà i els espais rurals
- SERRASOLSAS, R. El mercat de l'habitatge a Mollet del Vallès

Monogràfic. Les ciutats emergents

- NEL·LO, O. Presentació del monogràfic: ciutats emergents de la regió metropolitana de Barcelona
- FONT, A. La transformació del territori metropolità: tendències recents
- LARROSA, M. Les ciutats emergents de la regió metropolitana de Barcelona: Mollet i Cerdanyola com a exemples

- ROSSELLÓ, J. Els espais econòmics emergents: l'exemple del sistema Sant Sadurní-Gelida
- CLUSA, J. El sistema de ciutats metropolitana: Mollet, ciutat emergent de l'àrea metropolitana

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. Lauro 16 (Museu de Granollers)

Fitxa artística

- BLANCH, J.M. Dona de Joan Borrel i Nicolau

Volum 15 (2000)

- Editorial

Opinió

- CUCURELLA, S. L'ensenyament de les ciències socials
- MILAN, T. L'ensenyament de la història: un diàleg de sords
- CORBALÁN, J. Tergiversar la història d'Espanya? I la nostra què?
- GALTÉS, J. El jubileu cristià de l'any 2000

Miscel·lània

- GONZÁLEZ, R.D. Gallecs, trenta anys de conflicte urbanístic i polític

Monogràfic. Retalls del segle XX de Mollet del Vallès

- VILAGINÉS, J. Presentació
- PÉREZ, F. Mollet del Vallès a començament del segle XX
- BERNAL, M.D., CORBALÁN, J. i LARDÍN, A. Mollet del Vallès als anys vint
- SUÁREZ, M.A. Els soldats molletans a la Guerra Civil
- PÉREZ, C. El Mollet de la Guerra Civil: de la industrialització a la fam de la postguerra
- BOTER DE PALAU, R. Entrevista al Sr. Martí Moretó

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. La resclosa (Centre d'Estudis del Gaià)

Fitxa artística

- BLANCH, J.M. Portal de la Farmàcia Amadó (de Joan Fortuny i Santamaria)

177

Volum 16 (2001)

- Editorial
- Presentació

Opinió

- GONZÁLEZ, R.D. Segle XXI, globalització o antiglobalització
- LUDEVID, X. La miopia conservadora posa en perill l'actual sistema de planejament urbanístic municipal
- GRANADO, D. La Transició espanyola 25 anys després. Una mirada retrospectiva i sentimental

Miscel·lània

- PLANELLAS, M. Democràcia i Mollet
- BASTARDAS, N. i PIRLA, M. Rutes arqueològiques pel Vallès Oriental
- VILAGINÉS, J. Terres, vinyes, horts i pastures. El paisatge agrari de fa mil anys al Vallès
- BARRACHINA, E. M3622: Joan Molins Maynou, la història d'un català a Mauthausen
- BERNAL, M.D., CORBALÁN, J. i LARDÍN, A. Els alcaldes de Mollet del Vallès: del 1939 fins al 2001

- CARRILLO, A. L'enginyer tècnic del vint-i-u
- ALCAIDE, O. La Norma Granada: mètode de valoració de l'arbrat ornamental. Exemples d'aplicació a Mollet del Vallès
- PEP SALSETES. La cuina del Vallès
- BOTER DE PALAU, R. Entrevista a Salvador Pedragosa

Monogràfic. La gestió del territori del passadís prelitoral de Catalunya

- GRUP DE TREBALL DE GESTIÓ TERRITORIAL I SOSTENIBILITAT Presentació
- CUNILL, M. Reptes ambientals i territorials de la plana prelitoral
- SALLAS, J.C. El corredor prelitoral del Vallès; la formació recent d'un territori metropolità a Barcelona (1975-2000)
- GORDI, J. Contemplant el territori

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès (autora: M. Àngels Suárez i González)

Fitxa artística

- BLANCH, J.M. Finestres gòtiques del carrer Gaietà Ventalló, 2
- MASATS, J. i XICOLA, J. Tocs d'art

Volum 17 (2002)

- Editorial
- Presentació

Opinió

- ESCURA, O. De què serveix aprendre's les comarques a primària
- VENTURA, J. Una altra manera d'encarar la història
- GRANADO, D. Reflexions sobre l'11 de setembre
- PIRLA, M. Alguns interrogants sobre el conflicte de l'Afganistan

Miscel·lània

- GAMALLO, A. i MORENO, M.J. Estudi comparatiu de tres paràmetres climatològics en dues àrees del municipi de la Llagosta
- BONET, M.A. i VALLÈS, J. Les plantes aromàtiques del Montseny
- MATA, J. L'opció del Ecoparc per a la gestió dels RSU
- BOTER DE PALAU, R. Apunts d'una conversa amb la Magdalena Torras, de can Jornet de Gallecs
- GORDI, J. 16 d'octubre de 1981. L'inici de l'urbanisme modern a la ciutat de Mollet del Vallès

Monogràfic. El preu de conviure amb la natura: els riscos naturals. Exemples aplicats al municipi de Mollet del Vallès

- BERTRAN, J. Presentació
- BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. Els riscos naturals: definicions i exemples. Els riscos que poden afectar el municipi de Mollet del Vallès
- BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. Els terratrèmols. El risc sísmic al Vallès i al litoral maresmenc i barceloní
- BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. Les inestabilitats de vessants. Exemples del municipi de Mollet del Vallès
- ISNARD, M. Les inundacions. Zones de risc en la conca del Besòs i en el municipi de Mollet del Vallès
- MORENO, A. Anàlisi dels incendis forestals com a risc natural: els exemples del Vallès Oriental i Mollet del Vallès

- MAS, J. Els riscos naturals i els plans de protecció civil
- MAURI, J. Els riscos naturals i l'educació

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (segles X-XII, de Jaume Vilaginés i Segura

Tocs de literatura

- MASATS, J. Tres poemes
- BRUGUERA, M.M. Una particular família o bé una família particular

Tocs d'art

- ESTOPIÑÁN, E. Tocs d'art

Volum 18 (2003)

- Editorial
- Presentació

Opinió

- FORT, O. Els orígens del Centre d'Estudis Molletans
- BRUSTENGA, J. La Sala Fiveller i el Centre d'Estudis Molletans (CEM)
- VENTURA, J. El CEM, petita anàlisi
- BENTZ, J.F. La casa del pintor Abelló

Miscel·lània

- TRUJILLO, M. i VILLALOBOS, E. La dona propietària dels seus béns. Evolució de la propietat femenina a Mollet (1894-1994)
- SANTOS, M. i BARBERÀ, O. El franquisme i la repressió cultural a Mollet del Vallès
- SANTALICES, A., GÓMEZ, J.X. i SAN JOSÉ, A. Coneixements sobre la SIDA i actituds de prevenció entre el jovent de Mollet del Vallès
- VILAGINÉS, J. Aigua i molins en el segle XV. Disputa per l'ús de l'aigua del Tenes en el segle XV
- VILÀS, E. Agregacions al segle XIX. El cas de Santiga, 1836-1847
- PUJOL, A. i RENEDO, R. Aproximació al sistema de partits molletà. Primera part (1977-1982)
- LISTA, A. Moviments migratoris metropolitans a Mollet, 1996-2001
- BOTER DE PALAU, R. i PALACÍN, S. Apunts per a la història de la indústria ciclista de Mollet. Una conversa amb Antonio Basolí i Rabasa
- BERNAL, M.D. i CORBALÁN, J. Entrevista a Lluís Sala i Sala. 122a brigada mixta de l'exèrcit popular de la República
- FANDOS, M. Les dones i la república 1931-1936
- SERRALLONGA, J. Una petita reflexió sobre l'associacionisme a Catalunya, 1931-39
- HERNÁNDEZ, F.X. Ensenyament de la història i República

Monogràfic. Projectes arquitectònics singulars que han marcat la transformació urbanística de Mollet del Vallès

- LUDEVID, X. Presentació
- ESCALA, R. i SARDÀ, J. El patrimoni urbanístic de Mollet del Vallès
- GALLEGO, M. El complex esportiu de ca n'Arimon
- BASTERRECHEA, J.F., ORTIZ, J. i RODRÍGUEZ, M.A. El Museu Joan Abelló
- SERRA, E., VIVES, L. i CARTAGENA, J. La nova Casa de la Vila
- GARCÉS, J. Els 200 habitatges i el parc de Can Borrell
- MATEO, F. Passeig fotogràfic

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. Joan Ambrós i Lloreda, per Catalunya i la llibertat (autors: Joan Corbalán i Gil i Consol Garcia-Moreno i Marchan)

Fitxa artística

- BENTZ, J.F. Nena estiuejant (autora: Marian Pidelasserra i Brias)

Tocs de literatura

- SÁEZ, J.A. Els altres artistes de Mollet

Tocs d'art

- VIZCARRA, J. L'art i la fotografia

Volum 19 (2004)

- Editorial
- Presentació

Miscel·lània

- FORT, O. 10 anys del CEM
- GARCIA, A. L'obra i la figura de Francesc Bas i Orodea
- VILAGINÉS, J. Els orígens de Parets (904). El primer document i els seus protagonistes
- VILÀS, E. La industrialització perpetua del segle XX. Sta. Perpètua de Mogoda, els pobles veïns i l'Humet Hidràulica
- PLANELLAS, J. i PLANELLAS, M. Curiositats de Mollet, del 1880 al 1893, de la llibreta d'en Joan Tura i Pedragosa
- FRANCOLÍ, A. L'Ateneu de Mollet: influències en un poble
- CORBALÁN, J. Els primers temps de la repressió franquista a Catalunya. «Sumaríssims d'urgència»
- PASCUAL, S. Les barreres arquitectòniques de Mollet del Vallès

180

Monogràfic. Empreses emblemàtiques de la industrialització de Mollet del Vallès

- BOTER DE PALAU, R. Presentació
- PLANAS, J. De poble agrícola a ciutat industrial: els inicis de la industrialització a Mollet del Vallès
- MORETÓ, J. La Farinera Moretó
- GUIU, J. La Pelleria
- RABASA, A. DERBI: Vuitanta anys d'història. De com un modest taller de bicicletes va poder arribar a ser campió del món de motociclisme
- RELAT, P. Les Indústries Químiques del Vallès: més de seixanta anys tenint cura dels conreus
- SUÁREZ, M.A. De Can Fàbregas a Sedunió
- ARIMON, G. Record (per no perdre la memòria)
- MATEO, F. Passeig fotogràfic: el silenci de les màquines

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. Ressenya bibliogràfica: Santa Maria de Gallecs. Estudi de materials, tècniques constructives i estat de conservació (de Joan Carles Ortiz i Chacón)

Fitxa artística

- BENTZ, J.F. Rocibaquinante (de Salvador Dalí i Domènech)

Volum 20 (2005)

- Editorial
- Presentació

Miscel·lània

- CELIÀ, L. i GRAU, I. Els invertebrats de Gallecs: primeres passes cap al seu coneixement
- BONET, M.A., VALLÈS, J. i ARAGÓN, C. Nota biogràfica d'Andreu Malgà i Bonastre (1873-1919), prevere i botànic
- LASO, P. i LUDEVID, X. Gallecs, vers el final de 30 anys de lluita
- VILAGINÉS, J. Pere de Rovira: un templer del Vallès
- DÍAZ, A. i SANTIAGO, N. Estudi de les primeres fonts publicades de Parets del Vallès (s. X-XII). Toponímia, onomàstica i història
- MACIÀ, M.C. La segregació de Parets del Vallès
- BUSTO, A. La masia de Can Coll: símbol de la pagesia benestant de Lliçà de Vall
- VILÀS, E. Federalisme i Segona República a Sta. Perpètua (1931-1936)
- PALMES, A. i SEGURA, M.M. Com i què votem a Mollet? Anàlisi del comportament electoral a Mollet del Vallès (1977-2004)
- GARCIA-MORENO, C. i SÁEZ, J.A. La XCEM, un projecte global per a l'ensenyament obligatori a Mollet

Monogràfic. El Baix Vallès: realitat o ficció?

- GARCIA-MORENO, C. i LUDEVID, X. Presentació
- FORT, O. El Baix Vallès, una comarca sense fronteres
- ROCA, J. Cap a una nova organització territorial de Catalunya? El cas del Baix Vallès
- TORT, J. Interrogants sobre el Vallès
- ESTEBAN, J. Planejament territorial de la regió metropolitana de Barcelona
- TORRENTS, R. El Baix Vallès a debat

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, J.M. Els paisatges de Gallecs (de Joan Manuel Riera i Vidal)

Fitxa artística

- BENTZ, J.F. La Pedra Filosofal (de Joan Abelló i Prat)

Volum 21 (2006)

- Presentació
- BERBEL D; BONÀS, A; COLOMINAS, M. Estudi del riu Besòs a la zona de Mollet – La Llagosta: analitzant prejudicis
- ARIMON, G. Can Borrell. La gent
- VILAGINÉS, J. Contractes agraris i interessos senyorials. Canvis i continuïtats en un contracte de parceria del segle XVIII a Santa Perpètua
- BUSTO, A. La masia de can Magarola, exponent del món rural, del segle XIX a mitjans del segle XX
- CASANOVA, JA. Antònia Canet i Gaietà Vínzia, personatges desconeguts del nomenclàtor de carrers de Mollet del Vallès
- VIADER, J. La central lletera de Mollet
- ERAS, M. Els refugis antiaeris de la guerra civil a Mollet
- SUÑER, JM. Apunts sobre la vida religiosa a Mollet els anys 1948 i 1949
- BALDÓ, J. L'excursionisme a Mollet (1878-1966)

Monografia: el patrimoni arqueològic del Baix Vallès

- MARTIN, A. La prehistòria al Baix Vallès
- BOSCH, J; TENAS, M; BERTRAN, J. Els menhirs del Baix Vallès

- FONT, J. Les estructures del neolític final-calcolític i del bronze mitjà-recent de can Vinyalets (Santa Perpètua de Mogoda)
- GARCIA, J; ZAMORA, D. Poblament i territori en època ibèrica a la Laietània interior
- MERCADO, M et altri. El “castellum” de Can Tacó/Turó d'en Roina (Montmeló-Montornès) i la romanització de la Laietània Interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori
- TINTO, A; SÁNCHEZ, F; VIDAL, JM. La cervesa, una beguda dels pobles de la Hispània preromana
- GARCIA, P. Grup Pro Arqueologia i Història. El Museu de Santa Perpètua de Mogoda
- TENAS, M. El Museu Municipal de Montmeló
- BERNIS, JM. Guia dels arbres d'interès local de Mollet del Vallès. Exemples d'aplicació de la norma Granada, d'Olga Alcaide i Ardanaz

Fitxa artística

- BENZ, JF. Nimfa. Lluís Montané i Mollfuleda

Volum 22 (2007)

- Presentació

Miscel·lània

- CATALA I ROCA, P. Esguard català envers Sardenya
- ANSO, J; CAMPOY, G. A propòsit de la Pedra Salvadora
- ROIG, J.; MATAS, O. Les restes arqueològiques a la plaça de Prat de la Riba , 14: els primers indicis arqueològics del Molletum medieval
- GONZALEZ, A. Gestora provisional, llibertat vigilada i control a Montornès del Vallès (1939-1945)
- MAS, M.; CAMPOS, P. Els accidents infantils a Mollet del Vallès. Estudi i propostes d'actuació

Monogràfic

- BERTRAN, J . Presentació
- CASADO, P. La cultura del vi, influències a la nostra comarca
- PLANAS, J. La vinya al Vallès: una perspectiva històrica
- VALLS, F. La indústria del cava. De la substitució d'importacions a la conquesta del mercat internacional
- GARCIA-MORENO, C. Aproximació al món del vi i del cava a Mollet del Vallès
- MACIÀ, M. Les caves Vilarrosal de Mollet del Vallès
- ARIMON, G. Les caves Gomà de Mollet del Vallès
- CASADO, P. La potencialitat de la vinya al Baix Vallès
- RIUS, F. Present i futur de la vinya al Baix Vallès. Visió empresarial de Parxet SA
- BLAJÉ, E. La recuperació de la vinya a la Vall del Tenes: Vinyes del Bruguer (Sta. Eulàlia de Ronçana)
- CAMP, S. Els inicis del Xampany Gomà. Records
- ARIMON, G. Notes de converses amb Pere Lluís Pedragosa, extreballador del Xampany Gomà

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, JM. La gent i el paisatge, de Jaume Vilaginés

Fitxa artística

- BENZ, JF. Antoni Clavé

Volum 23 (2008)

- Presentació

Miscel·lània

- SUÑÉ, J. Mn. Joan Borràs Farreras, vicari de Mollet (1944-1949)
- ARIMON, G. Alguns exemplars de violència de gènere a la dècada dels anys seixanta a Mollet del Vallès
- SESMA, T.; GOMEZ, J.L. Construcció dels «Col·legis Nous» (1924-1925)
- LUCERO A. Amadeu Pagès i Xartó, alcalde republicà de Parets i víctima de la repressió franquista (1936-1941)
- GONZALEZ, R. La Planificació estratègica municipal a Mollet del Vallès
- UMBERT, J.; PIÑERO, A. Desembocadura del Tenes (El Trench)
- GORDI, J. Els paisatges fluvials del Besòs
- BOSCH, E. Gallecs, un pulmó verd a la plana vallesana

Monogràfic

- LUDEVID, X. Presentació
- SANS, FX. L'agricultura ecològica: una eina per al desenvolupament rural sostenible
- LUDEVID, X. La protecció de Gallecs: espais d'interès natural i activitat agrícola
- SAFONT, G. La reconversió a l'agricultura ecològica de l'espai rural de Gallecs dins la regió metropolitana de Barcelona
- DUÑACH, M. De Gallecs a la taula
- COL·LOQUI. La gent de Gallecs i l'agricultura ecològica

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, JM., La sardana a Mollet, de Consol G. Moreno

Fitxa artística

- BENZ, JF., Modest Cuixart

Volum 24 (2009)

- Editorial
- Presentació

Especial 70è aniversari dels bombardejos

- SUÁREZ, MÀ. En homenatge a les víctimes dels bombardejos de Mollet
- ARIMON, G. Els bombardejos del 38 i del 39 a Mollet. La memòria popular
- CAMPOY, G; ANSÓ, J. Els bombardejos vistos des de Gallecs
- ARIMON, G. Els refugis durant la guerra civil a Mollet

Miscel·lània

- SUÑÉ, JM. Anotacions sobre aficionats molletans a l'arqueologia i museística els anys quaranta
- VILÀS, E. L'església de Santa Maria l'Antiga o Santiga (983-2009): una història per recuperar
- FORT, O. Brossa i Mollet
- ARANDA, D. Els amfibis de Gallecs: una situació difícil
- CAMPRUBÍ, J. La memòria de les plantes
- EMILIANO, P. Plugues, inundacions i altres fenòmens meteorològics a Mollet del Vallès al llarg dels darrers 150 anys
- FIGUERAS, M; DÍAZ, A. El poder local a Mollet durant els primers anys del nou règim, 1939-1945

Monogràfic

- BOADA, MR. Presentació
- CARRILLO, Marc. Llibertat i seguretat, conceptes antagònics?
- FORT, O. Els cossos de seguretat a Mollet del Vallès
- GONZÁLEZ, C. Polítiques públiques, seguretat i convivència a les ciutats del segle XXI
- GARCIA, M. Llibertat i seguretat a la política penal actual

Ressenya bibliogràfica

- BERNÍS, JM. Etnobotànica de Gallecs

Fitxa artística

- BENTZ, JF. Josep Guinovart

Criteris de publicació de la Revista Notes

La revista consta de les seccions següents: Miscel·lània, Monogràfic, Resse-
nya bibliogràfica i Fitxa artística.

La llengua de la revista és el català i el Consell de Redacció es reserva el dret
de publicar o traduir escrits en altres llengües.

Tramesa i acceptació dels articles

Els articles cal presentar-los en suport informàtic:

Probabilitat A) mitjançant correu electrònic: notes_cem@molletvalles.cat

Probabilitat B) mitjançant correu postal o lliurament personal:

Centre d'Estudis Molletans

Can Lledó

Compte d'Urgell, 26

08100 Mollet del Vallès

Sigui quina sigui la modalitat de presentació triada, la data màxima de lliu-
rament serà la que fixi el Consell de Redacció, que donarà a conèixer amb un
marge suficient de temps.

El Consell de Redacció és responsable de l'avaluació dels articles rebuts i es
reserva el dret de: 1) sotmetre els articles al judici d'experts en la matèria; 2)
fer les esmenes menors que cregui oportunes per tal d'adaptar el text a l'estil
de la publicació o per a millorar-ne la comprensió; 3) retornar els articles als
autors, quan s'hagin de realitzar esmenes importants (en aquest supòsit
s'establirà una nova data de lliurament); i 4) publicar o no els articles. La no
acceptació dels articles es comunicarà als autors en el termini més breu possi-
ble. Els originals no publicats es retornaran als autors.

Per cada article publicat, els autors rebran un total de cinc exemplars del
número corresponent de la revista.

Presentació dels textos

El text de l'article es presentarà en suport informàtic, en un únic arxiu,
preferiblement de Microsoft Word. L'arxiu tindrà entre 10.000 i 60.000 caràc-
ters amb espais inclosos (articles de la miscel·lània i el monogràfic) i entre
3.000 i 7.000 caràcters amb espais inclosos (ressenya bibliogràfica i fitxa
artística).

El contingut de la primera pàgina de l'arxiu de text serà exclusivament el
següents: 1) títol de l'article —que serà breu i descriptiu—; 2) dades completes
de tots i cadascun dels autors (nom i cognoms complets, titulació acadèmica
i/o lloc de treball, adreça postal completa, telèfons de contacte i adreça elec-
trònica); 3) resum d'entre 50 i 150 paraules, on s'indicarà l'abast, el contin-
gut, la metodologia, els resultats i les conclusions principals; i 4) llista d'entre
3 i 6 paraules clau que permetin caracteritzar el contingut de l'article.

A continuació es desenvoluparà el text de l'article, estructurat, si s'escau, en
capítols i subcapítols, fins a un màxim de tres nivells d'estructuració (Capítol,
Subcapítol de primer nivell i Subcapítol de segon nivell). Els títols dels capítols

i els subcapítols estaran sempre numerats de manera correlativa (1. Capítol; 1.1. Subcapítol de primer nivell; 1.1.1. Subcapítol de segon nivell).

El text de l'article clourà amb una llista de referències bibliogràfiques, escrita i ordenada d'acord amb els criteris que s'indiquen més endavant.

Les referències a altres documents s'indicaran de les maneres següents:

1. Citacions bibliogràfiques. Les crides a les citacions bibliogràfiques se situaran a dins del text i faran referència, de manera obligatòria, a un element que aparegui a la bibliografia. Constaran del primer cognom de l'autor, seguit de l'any de la publicació. En el cas de dos autors, hi figuraran els dos primers cognoms i l'any; i quan es tracti de més de dos autors, aleshores només figurarà el primer cognom del primer autor seguit de l'expressió *et al* i l'any de publicació. Exemples: PLANA (2006) o (PLANA, 2006); PLANA i COLL (2006) o (PLANA i COLL, 2006); PLANA *et al* (2006) o (PLANA *et al*, 2006). Quan hi hagi dues o més obres d'un mateix autor i any, aleshores es diferenciaran amb una lletra minúscula adjunta al número de l'any (2006a, 2006b, etc.). Exemples: PLANA (2006a), PLANA (2006b) o (PLANA, 2006a), (PLANA, 2006b), etc.
2. Notes a peu de pàgina. Les crides a les notes a peu de pàgina s'han d'identificar amb superíndexs numerats correlativament (¹, ², ³...). L'autor és responsable que les citacions siguin completes i exactes. Es pot citar qualsevol tipus de material: manuscrits, impresos, fitxers informàtics, documents accessibles en línia, etc.

186

Quan s'utilitzin sigles o altres abreviacions, caldrà posar, la primera vegada que apareguin en el text, l'expressió desenvolupada i, a continuació, la sigla o abreviació entre parèntesis.

Les abreviacions d'unitats físiques s'ajustaran al què estableix el Sistema Internacional d'Unitats.

La formulació i la nomenclatura química s'ajustarà a les normes de l'International Union of Pure and Applied Chemistry (IUPAC).

Els noms científics d'espècies biològiques o paleontològiques s'escriuran de les maneres següents: *Sciurus vulgaris* Linnaeus, 1758; *Crategus monogyna*; *Quercus* sp.

Totes les figures, indistintament de la seva naturalesa (gràfics, esquemes, fotografies, taules etc.), es numeraran, de manera correlativa, d'acord amb l'ordre d'aparició en l'article (Figura 1, Figura 2, etc.). Les figures es presentaran en arxius informàtics separats i a part de l'arxiu de text, de manera que en aquest només s'indicarà (amb la fórmula Figura 1, Figura 2, etc.) el lloc aproximatiu d'inserció de les figures. Malgrat això, l'emplaçament definitiu estarà condicionat a les exigències de la composició tipogràfica.

A la darrera pàgina de l'arxiu de text hi haurà una llista numerada (Figura 1, Figura 2, etc.) amb els textos dels peus de figura, l'autoria de la figura i l'any de realització. Exemple: text del peu de figura (J. Borràs, 2007).

Figures

Cada figura, indistintament de la seva naturalesa (fotografies, dibuixos, mapes, esquemes, taules, etc.), es presentaran en arxius informàtics separats. Els noms dels arxius seran Figura 01, Figura 02..., de manera que coincidiran amb la numeració que s'ha indicat en l'arxiu de text. Els arxius estaran en

formats que siguin intercanviables (Microsoft Excel, Macromedia Freehand, Corel Draw, Adobe Photoshop, tiff, jpg, etc.).

La mida màxima de les figures serà la de la caixa de la revista (11 x 17,5 cm).

Les fotografies, els dibuixos, els mapes i els esquemes digitalitzats tindran una mida i una resolució que permeti la seva correcta reproducció. Els gràfics digitalitzats que incorporin caràcters alfanumèrics, un cop reduïts a la caixa de la revista, mai tindran una alçada inferior a 1 mm.

Cal tenir en compte que les figures es reproduiran en blanc i negre. Per tant, els símbols superficials dels mapes o altre element gràfic (esquemes, gràfics, etc.) es representaran, de manera obligatòria, amb trames i tons de grisos; i els símbols puntuals, en blanc, negre o grisos. Tots els símbols utilitzats es referenciaran en una llegenda, el text de la qual es desenvoluparà en la mateixa llegenda o bé a peu de pàgina (en el darrer cas, els símbols de la llegenda i el text a peu de pàgina es relacionaran mitjançant números o lletres correlatius 1, 2, 3... o a, b, c...).

Els mapes i altres elements gràfics que requereixin una reproducció a escala incorporaran, de manera obligatòria, una escala gràfica (no s'admetran escales numèriques).

Quan es reproduueixin figures de tercers, l'autor o autors seran responsables de demanar l'autorització o autoritzacions pertinents i/o fer-se càrrec de les possibles despeses en concepte de drets de reproducció.

Referències bibliogràfiques

La llista de referències bibliogràfiques estarà ordenada alfabèticament per autors i cronològicament dins el mateix autor (les obres d'un mateix autor i any es diferenciaran amb una lletra minúscula adjunta al número de l'any: 2006a, 2006b, etc.).

Atès el caràcter miscel·lani de la revista no s'abreviaran els noms de les publicacions periòdiques.

Les referències bibliogràfiques s'ajustaran a una de les dues possibilitats que s'indiquen a la pàgina següent:

1. Llibres i monografies

ARIMON, G. (2006). El teatre al Centre Parroquial de Mollet del Vallès (1945-1961). Ajuntament de Mollet del Vallès. 226 p. Mollet del Vallès.	ARIMON, G. El teatre al Centre Parroquial de Mollet del Vallès (1945-1961). Mollet del Vallès: Ajuntament de Mollet del Vallès, 2006. 226 p.
GORDI, J. (2003). Gallecs. Més de trenta anys de propostes i accions. Editorial Mediterrània. 191 p. Barcelona.	GORDI, J. Gallecs. Més de trenta anys de propostes i accions. Barcelona: Mediterrània, 2003. 191 p.
SUÁREZ, M.A. (2000). La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 4. 369 p. Mollet del Vallès.	SUÁREZ, M.A. La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2000. 369 p. (Vicenç Plantada; 4).

2. Llibres i monografies col·lectius

a) Per al llibre en conjunt

NEL·LO, O. (Coord.) (1996). Gallecs espai obert. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 3. 137 p. Mollet del Vallès.	NEL·LO, O. (Coord.). Gallecs espai obert. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 1996. 137 p. (Vicenç Plantada; 3).
---	---

188

b) Per a un dels treballs

GALLEGO, R. i GRAU, M. (1996). Gallecs: temàtica, actors i dimensions d'un conflicte In: Gallecs espai obert. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 3: 81-104. Mollet del Vallès.	GALLEGO, R. i GRAU, M. «Gallecs: temàtica, actors i dimensions d'un conflicte». A: Gallecs espai obert. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 1996. p. 81-104. (Vicenç Plantada; 3).
---	---

3. Articles en publicacions periòdiques

BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. (2002). Les inestabilitats de vessants. Exemples del municipi de Mollet del Vallès. Notes, 17: 165-175. Mollet del Vallès.	BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. «Les inestabilitats de vessants. Exemples del municipi de Mollet del Vallès». Notes, 2002, vol. 17, p. 165-175.
--	---

4. Comunicacions a congressos

MARTÍNEZ, S., CEBOLLADA, A., SISCART, D. i MARTÍN, J. (1988). Els espais naturals de la plana del Vallès. Les bases d'una reivindicació. Conferència dels Espais Naturals de la Plana del Vallès (Terrassa, 1997), Recull de Ponències i Taules Rodones: 33-45. Associació per la Defensa i l'Estudi de la Natura (ADENC). Sabadell.	MARTÍNEZ, S., CEBOLLADA, A., SISCART, D. i MARTÍN, J. «Els espais naturals de la plana del Vallès. Les bases d'una reivindicació». Conferència dels Espais Naturals de la Plana del Vallès (Terrassa, 1997). Sabadell: Associació per la Defensa i l'Estudi de la Natura (ADENC), 1988. p. 33-45.
--	---

5. Tesis

<p>PLANAS, J. (2003). Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya: Els propietaris rurals i l'organització dels interessos agraris al primer terç del segle XX. Tesis Doctoral Universitat Autònoma de Barcelona 330 p. Bellaterra.</p>	<p>PLANAS, J. Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya: Els propietaris rurals i l'organització dels interessos agraris al primer terç del segle XX. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2003. 330 p. Tesis doctoral presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona.</p>
---	---

6. Publicacions electròniques

<p>AJUNTAMENT DE MOLLET DEL VALLÈS. Història de la ciutat. http://www.molletvalles.net/index.php?id=387</p>	<p>AJUNTAMENT DE MOLLET DEL VALLÈS. Història de la ciutat [en línia]. Mollet del Vallès: Ajuntament de Mollet del Vallès, 2005 [Consulta: 10 desembre 2006]. Disponible a: <http://www.molletvalles.net/index.php?id=387>.</p>
--	---

Col·lecció Vicenç Plantada

La **Col·lecció Vicenç Plantada** té com a objectiu publicar, de manera rigurosa i divulgadora alhora, estudis i materials monogràfics relatius a Mollet del Vallès i els pobles veïns (Baix Vallès).

La col·lecció pren el nom de Vicenç Plantada i Fonolleda (1839-1913), l'estudiós molletà que tan importants contribucions va realitzar al coneixement de la seva ciutat.

1. Obres completes de Vicenç Plantada 1. Cròniques i articles en La Renaixença

Ferran Pérez i Gómez

Centre d'Estudis Molletans, *Col·lecció Vicenç Plantada 1*, 263 pàg. Mollet del Vallès. 1997

Juntament amb el segon volum, aquest va ser el treball guanyador de la 1ª Beca de recerca Vicenç Plantada. Es tracta d'una aproximació a la figura d'en Vicenç Plantada i Fonolleda, molletà il·lustre i estudiós de les més variades disciplines. El llibre comença amb una aproximació a l'època en la qual va viure el protagonista (1839-1913). Trobem una completa biografia de Vicenç Plantada en les seves vessants de mestre i pedagog, veterinari i científic, naturalista, periodista i escriptor, polític catalanista, excursionista i folklorista. La base d'aquest llibre la constitueix el recull de les principals cròniques que va escriure a "La Renaixença" entre 1881 i 1905.

S'ha respectat la grafia original prenormativa emprada en els escrits originals d'en Vicenç Plantada.

191

2. Obres completes de Vicenç Plantada 2. Monografies i altres escrits

Ferran Pérez i Gómez

Centre d'Estudis Molletans, *Col·lecció Vicenç Plantada 2*, 238 pàg. Mollet del Vallès. 1998

Segon volum de les obres completes de Vicenç Plantada, que aplega monografies sobre meteorologia, zoologia i geografia, diverses narracions breus de temàtica diversa aparegudes a *La Renaixença*, articles publicats al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, material folklòric, articles i cròniques publicats a les revistes *L'art del pagès* i *Agricultura*, *La Veu del Vallès* i *La Veu de Catalunya*, *Juny*, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. A més, podem trobar un curiós i divertit treball sobre homònims del Vallès.

Igual que en la publicació anterior, s'ha respectat la grafia original prenormativa emprada en els escrits originals d'en Vicenç Plantada.

3. Gallecs, espai obert

Diversos autors

Centre d'Estudis Molletans, *Col·lecció Vicenç Plantada 3*, 137 pàg. Mollet del Vallès. 1996.

Exhaurit

Es tracta d'un recull de les actes de les Jornades *Gallecs*. Els valors del patrimoni natural i cultural i l'articulació de la seva protecció amb el planejament urbanístic, que van tenir lloc a Mollet del Vallès, els dies 16 i 17 de juny de 1995). Els títols dels temes que tracta són: *Els valors geològics, vegetals, faunístics i paisatgístics de Gallecs*, *L'activitat agrícola a Gallecs* i *la seva relació amb el patrimoni històric i ambiental*, *La gestió dels espais naturals a la regió metropolitana de Barcelona: Gallecs i Collserola, dos casos extrems*,

Gallecs: temàtica, actors i dimensions d'un conflicte i Gallecs en el sistema d'espais oberts de la regió metropolitana de Barcelona: dinàmiques territorials i planejament urbanístic. El llibre clou amb índexs d'antropònims, topònims i institucions.

4. La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès

M. Àngels Suárez i González

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 4, 369 pàg. Mollet del Vallès. 2000

Aquest va ser el treball guanyador de la 2ª Beca Vicenç Plantada. Es tracta d'una publicació que abasta un període curt però molt important de la història de Mollet del Vallès: el que va de la instauració de la 2ª República fins al començament de la repressió, un cop acabada la Guerra Civil. És un exhaustiu treball que consta de cinc parts ben diferenciades: la població i l'economia dels anys 30, la República, la Guerra Civil i la postguerra. La part més important és la que correspon a la Guerra Civil, on l'autora ens parla de temes com la revolució social, els Fets de Maig, l'economia de guerra, els soldats molletans, les víctimes de la repressió a la rera guarda, els refugiats, els bombardeigs i l'ensenyament. El llibre acaba amb una completa bibliografia, a més d'un annex documental i tres índexs: onomàstic, toponímic i de fotografies.

5. Josep Fortuny i Torrents. Una biografia política

Joan Corbalan i Gil i Antoni Lardín i Oliver

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 5, 187 pàg. Mollet del Vallès. 2000.

Exhaurit

192

Es tracta de la biografia d'una de les personalitats polítiques més rellevants del Mollet del Vallès contemporani. Josep Fortuny va ser regidor i alcalde de la vila durant la Segona República i la Guerra Civil i va morir afusellat per les tropes franquistes l'any 1939.

El llibre consta d'una part biogràfica, que narra la vida d'en Josep Fortuny, totalment lligada a la història del Mollet dels anys 30. L'apèndix documental és la part més àmplia i consta de fotografies, articles publicats a diverses revistes, una Memòria sobre l'època de la Dictadura, els informes políticossocials del processament, el judici sumaríssim, l'estada a la Model i la correspondència que en Josep Fortuny va mantenir amb la seva família. Com a annexos, destaquen diverses actes d'incautació durant la Guerra, un Informe per a la Causa General i un llistat d'organitzacions polítiques molletanes amb alguns membres locals (1936-1939).

6. Els noms de lloc i de persona de Mollet del Vallès

Enric Garcia-Pey

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 6, 413 pàg. Mollet del Vallès. 2001

Malgrat que els darrers anys havien aparegut diverses publicacions sobre els noms de lloc i/o persona a moltes localitats del Vallès Oriental, no n'hi havia cap que fes referència a Mollet del Vallès. Aquest llibre ve doncs a omplir un buit important.

L'autor fa esment al començament de l'obra de les fonts utilitzades, d'entre les que destaquen els manuscrits, mecanoscrits, plànols, arxius i una àmplia bibliografia.

El cos principal de l'obra, de 300 pàgines, es dedica al recull onomàstic. A

continuació hi figura un índex onomàstic d'antropònims, classificats per noms de fonts, cognoms, personatges i sobrenoms – motius – noms de casa; i un altre de topònims, classificats segons nom de la població, i temes com l'aigua, arbres singularitzats, construccions, culte, indrets arbrats, indrets singularitzats, masos, partides de terra, zones de pas, poblacions i parròquies, comarques i països i relleu. Aquest treball va ser el guanyador de la 3ª Beca Vicenç Plantada.

7. Joan Ambrós i Lloreda. Per Catalunya i la Llibertat

Joan Corbalan i Gil i Consol Garcia-Moreno i Marchan

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 7, 526 pàg. Mollet del Vallès. 2002

En Joan Ambrós va ser regidor de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, soldat i escriptor i va morir a l'exili a França.

Aquesta obra pretén retre un homenatge a tots aquells catalans que, com ell, van haver d'abandonar el seu país per poder seguir defensant els seus ideals de llibertat, democràcia i catalanisme.

El llibre conté una aproximació a la vida d'en Joan Ambrós, amb Mollet com a centre i amb l'exili com a punt de referència. La part més extensa de l'obra és un exhaustiu recull dels seus escrits de joventut i, sobretot, dels seus escrits de l'exili, que inclouen poemes i sardanes, articles i un epistolari. Com a apèndix figura un recull de fotografies, un altre de documents, la bibliografia i les fonts documentals emprades i un complet inventari general d'escrits d'en Joan Ambrós i Lloreda.

8. Santa Maria de Gallecs. Estudi de materials, tècniques constructives i estat de conservació

Joan Carles Ortiz i Chacón

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 8, 118 pàg. Mollet del Vallès. 2003

L'església de Santa Maria de Gallecs és un edifici d'estil romànic, situat en el paratge del mateix nom dins del terme municipal de Mollet del Vallès.

El llibre consisteix en un estudi acurat dels materials originaris que es van utilitzar en la construcció de l'església i en les posteriors restauracions. Després d'un breu repàs històric i de les tècniques constructives, el cos del llibre se centra en els resultats analítics i de caracterització dels materials lítics, els morters i els elements ceràmics que formen part dels paraments de l'edifici. Finalment, s'avalua l'estat de conservació, amb l'objectiu d'obtenir pautes per a futures obres de restauració.

9. Guia dels arbres d'interès local de Mollet del Vallès. Exemples d'aplicació de la Norma Granada

Olga Alcaide i Ardanaz

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 9, 197 pàg. Mollet del Vallès. 2005

Els arbres ornamentals ens aporten beneficis i fan que les ciutats siguin uns indrets més habitables, motius pels quals convé conèixe'ls i respectar-los.

El llibre consisteix en un catàleg dels arbres de Mollet del Vallès que destaquen per les seves característiques intrínseques o per factors locals, fet que els converteix en arbres d'interès local. A cada un d'aquests elements arboris se'ls ha aplicat la Norma Granada, mètode per a taxar els arbres ornamentals, de la que se n'obté un valor econòmic en euros. Com a resultat d'aquest

treball, s'han elaborat unes eines didàctiques (plànols de la ciutat, itineraris per la ciutat, clau d'identificació i glossari botànic) que tenen com a objectiu acostar el lector al coneixement de l'arbrat ornamental.

10. La sardana a Mollet. Un segle d'història

Consol García-Moreno i Marchan

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 10, 301 pàg. més CD, Mollet del Vallès, 2007.

Mollet era considerada una vila sardanista el primer terç del segle XX. Hi havia una entitat constituïda per gestionar el conreu d'aquesta dansa i impulsar la seva expansió des de 1926; la sardana, però, ja s'havia fet present en actes socials, polítics i festius molletans des de la primera dècada del segle.

El llibre és una crònica de la presència d'aquest fet cultural entre els molletans fins als nostres dies. S'exposa com s'ha manifestat la simbiosi sardanisme-catalanisme en aquesta comunitat vallesana al llarg de tantes dècades. Assenyala tres etapes força definides en la trajectòria del sardanisme a Mollet i analitza les circumstàncies que han determinat els trets que les diferencia.

11. Etnobotànica de Gallecs. Plantes i cultura popular al Baix Vallès

M. Àngels Bonet, Mònica Roldan, Jordi Camprubí i Joan Vallès

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 11, 308 pàg. Mollet del Vallès, 2008.

L'objectiu fonamental d'aquest treball és establir els catàlegs de les plantes conegudes, apreciades i utilitzades per la gent que viu a Gallecs, amb l'especificació dels seus noms i usos. Gallecs, una mena de petit oasi de natura envoltat d'urbanització, preserva biodiversitat silvestre (pel que fa a les plantes, clapes de vegetació natural), agrobiodiversitat (camps, horts, vinyes, vergers) i etnobiobiodiversitat (sabers populars sobre les plantes). Així, s'ha recopilat un catàleg etnoflorístic d'aquest espai del Vallès Oriental, que se suma als dos que ja hi havia a la comarca: un sobre la vall del riu Tenes i un altre del massís del Montseny.

194

Altres publicacions

Moledo – Mollet 1993-1993

Joan Corbalan, Josep Gordi, Pere Gordi, Antoni Lardín, Jaume Noró, Xavier Pérez, Carme Pi, Lluís Vilà i Jaume Vilaginés

Ajuntament de Mollet del Vallès. 204 pàg. Mollet del Vallès. 1993. Exhaurit

Síntesi històrica de Mollet publicada arran del la commemoració del seu Mil·lenari. Consta de set articles: «El marc físic», «Prehistòria i època antiga», «L'època medieval (segles X-XIV)», «L'edat moderna (segles XVI-XVII)», «El segle XIX», «De principis del segle XX fins als anys cinquanta» i «La població, l'economia i l'urbanisme (1950-1992)». El llibre acaba amb una cronologia fins l'any 1993, uns itineraris pel Mollet medieval i modern, i pel Mollet dels segles XIX i XX i el Mollet més recent, i una completa bibliografia de cada article.

**Centre
d'Estudis
Molletans**

Ajuntament de
Mollet del Vallès

